Šimáně, Michal

České menšinové školství v Československé republice : ke každodennosti obecných škol v politickém okresu Ústí nad Labem

České menšinové školství v Československé republice : ke každodennosti obecných škol v politickém okresu Ústí nad Labem Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2019

ISBN 978-80-210-9410-9; ISBN 978-80-210-9411-6 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9411-2019
Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/141707
Access Date: 19. 02. 2024
Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

#**495**

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

České menšinové školství v Československé republice

Ke každodennosti obecných škol
v politickém okresu Ústí nad Labem

Michal Šimáně

MASARYKOVA
UNIVERZITA

BRNO 2019

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Šimáně, Michal, 1982-
České menšinové školství v Československé republice : ke každodennosti obecných škol v politickém okresu Ústí nad Labem / Michal Šimáně. – Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2019. – 218 stran. – (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity = Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae, ISSN 1211-3034 ; 495)
Anglické resumé
Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-210-9410-9 (brožováno)

* 37.09 * 373.3 * 37.014.5 * 323.15 * (=162.3):(=112.2) * 316.72/.75 * (437.31) * (048.8)
– školství – Československo – 1918-1938
– základní školy – Československo – 1918-1938
– vzdělávací politika – Československo – 1918-1938
– národnostní menšiny – Československo – 1918-1938
– Češi a Němci – Československo
– menšinové školy
– Ústí nad Labem (Česko : okres : 1868-1949) – společenské poměry – 1918-1938
– monografie

37.09 - Organizace výuky a vzdělávání [22]

Recenzovali: doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc. (Masarykova univerzita)
prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Na obálce byla použita Fotografie II. třídy české školy v obci Neštěmice ze školního roku 1927/1928 (Školní kronika české obecné školy v Neštěmicích, 1919–1933, Archiv města Ústí nad Labem).

© 2019 Masarykova univerzita, Michal Šimáně

ISBN 978-80-210-9410-9
ISBN 978-80-210-9411-6 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034
https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9411-2019

Obsah

ÚVOD 7

1 UKOTVENÍ VÝZKUMU ČESKÝCH MENŠINOVÝCH ŠKOL V TEORII . . . 9
1.1 Co chápat pod pojmem česká menšinová škola? 9
1.2 Proč zkoumat české menšinové školy? 10
1.3 Co o českých menšinových školách již víme? 12
1.4 Dějiny každodennosti jako nový přístup k výzkumu českých menšinových škol 19
1.5 Na co se ve výzkumu českých menšinových škol zaměřit? 25
1.6 Prameny a metody výzkumu 29

2 VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A „VĚNO“ RAKOUSKA-UHERSKA 37
2.1 Vznik samostatného Československa 38
2.2 Národnostní menšiny v Československu 40
2.2.1 Německé obyvatelstvo a jeho vztah k ČSR 46
2.2.1.1 Období nejistoty 47
2.2.1.2 Od spolupráce k rozkolu 52

3 ŠKOLSTVÍ V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE 57
3.1 Obecná charakteristika stavu školství v období první republiky 57
3.2 Obecné školství 61

4 MENŠINOVÉ ŠKOLSTVÍ 70
4.1 Rakousko-uherské preludium 70
4.2 Československý part 73
4.3 Hlasy německého obyvatelstva 75

5 POLITICKÝ OKRES ÚSTÍ NAD LABEM 82
5.1 Rozvoj oblasti 82
5.1.1 Příchod českého obyvatelstva 85
5.1.2 Rozvoj v období první republiky 91
5.2 Zřizování škol 94
5.2.1 Cesta k prvním českým školám 95
5.2.2 Nezdvořilým hostem 99
5.2.3 Provizorium 104

5.2.4 Nekonečné hledání 105
5.2.5 Ve vlastní budově 109
5.2.6 Vnitřní uspořádání českých škol v získaných prostorách 112
5.3 Učitelé 115
5.3.1 Příchod učitelů do Ústí nad Labem 115
5.3.2 Vzdělání menšinových učitelů 119
5.3.3 Platové ohodnocení 124
5.4 Vyučování a žáci 127
5.4.1 Zahájení školního roku 127
5.4.2 Během školního roku 130
5.4.2.1 Jazykové vyučování a jeho dopad na výuku dalších předmětů 134
5.4.2.2 Školní vycházky a výlety jako součást výuky 137
5.4.2.3 Kázeň a tresty 138
5.4.3 Závěr školního roku 139
5.4.4 Žáci mimo školní vyučování 140
5.5 Vztahy mezi školou a obcí 143
5.5.1 Reputace v obci 143
5.5.2 V soukolí politiky 149
5.5.3 Pro zdraví žáků 152

ZÁVĚR 156

SUMMARY 165

SEZNAM ZKRATEK 169

SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A OBRÁZKŮ POUŽITÝCH V TEXTU 170

SEZNAM PŘÍLOH 171

BIBLIOGRAFIE 173
Archivní prameny 173
Paměti 177
Legislativní normy 177
Literatura 179

REJSTŘÍK 215

ÚVOD

Od dob Marie Terezie až do současných dnů tvoří nedílnou a podstatnou součást života dětí žijících na našem území nejenom každodenní radosti a strasti, které toto období dětem přináší, ale i povinnost navštěvovat základní školu. Zatímco dnes se jeví dostupnost základního vzdělání v českém jazyce jako naprosto samozřejmá záležitost, nad kterou se zamyslí jen málokdo, v naší historii se jednalo o citlivou otázku vyvolávající mnoho konfliktů. Požadavek Jana Amose Komenského ze 17. století o vedení vyučování v mateřském jazyce se od vzniku povinné školní docházky v českém prostředí jen těžce prosazoval. Bylo to vlivem mnoha okolností, které byly utvářeny obecným politickým, hospodářským či kulturním vývojem našeho státu. Jednu z kapitol tohoto „zápasu" o prosazení možnosti vzdělávat české děti v jejich mateřském jazyce tvoří i české menšinové školy v období první Československé republiky.

Ty v této době vznikaly zejména v pohraničních oblastech, kde vedle sebe žili převážně obyvatelé německé a české národnosti, přičemž německé obyvatelstvo to české početně značně převyšovalo. Zatímco v období Rakouska-Uherska úřady k žádostem o zřízení české školy byly nejednou hluché a mnohé české děti se musely spokojit s výukou v německém jazyce, vznik Československa s sebou přinesl svěží vzduch slibující i nové naděje pro změnu dosavadního stavu.

Právě naplňování těchto nadějí sleduji v této knize. Konkrétněji řečeno, předmětem textu je české menšinové školství v období první Československé republiky. Jedná se přitom o téma, kterému věnuji pozornost již od svého bakalářského studia, kdy jsem se s problematikou menšinového školství setkal poprvé. Mou fascinaci tímto tématem lze přitom vysvětlit velmi jednoduše. Mým rodištěm je Ústí nad Labem, tedy jedna z oblastí, ve kterých české menšinové školy vznikaly. Zájem o historii města, ve kterém jsem prožil dětství, společně s mou zvědavostí

a studiem oborů historie a pedagogiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (FF MU) mě nakonec dovedl až k vratům Archivu města Ústí nad Labem AmUL, kde jsem zjistil, že materiály týkající se menšinových škol byly od svého založení do archivu v podstatě nedotčeny. Téma dosud nebylo nikým zpracováno. Přede mnou se tak rázem otevřela pomyslná neprozkoumaná země, „kde žijí draci". Nebylo tedy nic jednoduššího než se dobře vystrojit potřebným vybavením a vydat se na dlouhou, místy strastiplnou, ale v konečném důsledku velmi zajímavou cestu.

Konkrétním cílem publikace je prozkoumat a popsat každodenní život českých obecných menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem v letech existence první Československé republiky. Při své „výzkumné cestě" jsem přitom zvolil přístupy makro- a mikrohistorie. České menšinové školy sleduji tedy nejenom v širších celospolečenských souvislostech, ale i na základě poznání každodenního života těchto škol. Vedle těchto méně využívaných přístupů jsem se ovšem dále „vystrojil" tradičními metodami historického výzkumu a v některých případech i méně tradičním přístupem vizuální historie.

Výsledky mé „cesty" předkládám v pěti hlavních kapitolách. Po nezbytném teoreticko-metodologickém vymezení problematiky v dalších třech kapitolách zachycuji celospolečenský vývoj v období první republiky, který ovlivňoval každodenní život zkoumaných škol. Zajímám se zejména o výchozí pozice nově ustanoveného státu, důležité pro jeho další vývoj a česko-německé vztahy, které v životě českých škol v pohraničních oblastech hrály jednu z významných rolí. Ve třetí a čtvrté kapitole se soustředím na problematiku školství v první republice s důrazem na jeho specifickou část – menšinové školství. Následující pátá kapitola je zaměřena na konkrétní menšinové školy v politickém okresu Ústí nad Labem. Vedle seznámení s vývojem tohoto okresu se dále věnuji tématu zřizování těchto škol, učitelům, kteří na školách vyučovali, vyučování a žákům. Knihu pak zakončuji kapitolou, ve které sleduji vztah těchto škol s obcemi, v nichž školy fungovaly. V závěrečné kapitole poté propojuji poznatky o školách z ústeckého okresu s širším celospolečenským vývojem a naznačuji možnosti dalšího výzkumu i jeho úskalí, čímž celou knihu uzavírám.

1 UKOTVENÍ VÝZKUMU ČESKÝCH MENŠINOVÝCH ŠKOL V TEORII

Než přistoupím ke zpracování tématu, je nutné vysvětlit teoretické a metodologické ukotvení problematiky českých obecných menšinových škol. Nejprve věnuji pozornost významu výzkumu tohoto tématu a následně nastiňuji současný stav řešení této problematiky, a tedy i současný stav našeho poznání o ní. Závěry tohoto přehledu jsou i teoretickým východiskem pro formulaci hlavního výzkumného cíle knihy. V návaznosti na výzkumný cíl publikace popisuji metodologická východiska výzkumného šetření. Hlavní důraz přitom kladu na možnosti zkoumání problematiky českých menšinových škol na základě přístupu tzv. dějin každodennosti. Na základě teoretického a metodologického ukotvení výzkumného cíle poté formuluji hlavní výzkumnou otázku a specifické výzkumné otázky. V závěru této části věnuji pozornost rozboru nejdůležitějších použitých pramenů a charakteristice použitých metod s konkrétními příklady jejich užití v rámci výzkumu.

1.1 Co chápat pod pojmem česká menšinová škola?

Předmětem mého výzkumu jsou české obecné menšinové školy v období první Československé republiky. Ovšem již definování pojmu české obecné menšinové školy je poměrně problematické. Důvodem je skutečnost, že žádné základní školské zákony takovéto školy neuvádějí. Podle základních školských zákonů Rakouska-Uherska[1] i Československé republiky[2] se jednalo o obecné školy. Tedy bez ohledu na to, zda

1 Hasnerův zákon (říšský školský zákon) z roku 1869 a jeho novela z roku 1883 (viz Číslo 62, 1869; Číslo 53, 1883).

2 Tzv. Metelkův zákon (upravující otázky zřizování obecných a měšťanských škol) z roku 1919 a tzv. malý školský zákon z roku 1922 (upravující obsah výchovy a vyučování na obecných a měšťanských školách). Více viz Číslo 189, 1919; Číslo 295, 1920.

vznikaly v národnostně homogenních či heterogenních oblastech. Jedinou výjimkou byl zákon č. 292/1920[3] připravovaný v souvislosti se změnou školní správy v období první republiky. Zákon však nikdy nevyšel ve svém plném znění v platnost. Připravovaná definice byla státními orgány i přes konečné zamítnutí zákona vnímána i tak jako neuspokojivá. Prozrazují to materiály z porady vedení Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO), která byla svolána za účelem vyřešení problematického znění definice. Z materiálů je patrná jistá bezradnost úředníků.[4] Ti totiž nakonec stanovili, že „bližší výklad pojmu menšinové školy podán nebude a že stanoviti, která škola je menšinová a která ne, bude ponecháno rozhodování od případu k případu" (Pojem „menšinová" škola, s. 13).

Vzhledem k nejednoznačnosti v používané terminologii se pojem menšinové školy od dob Rakouska-Uherska používal v praxi i publicistice pro školy, které vznikaly v oblastech, kde většinové obyvatelstvo mluvilo jiným jazykem, než jakým bylo vedeno vyučování na dané škole (Měchýř, 1996; Trapl, 2003). To platilo například nejen pro české školy vznikající v československém pohraničí, ale například i pro německé školy vznikající ve vnitrozemských ryze českých oblastech, či stejně tak pro polské menšinové školy apod. Situace je o to komplikovanější, že pod pojmem menšinové školy se zároveň rozuměly například i české školy existující v zahraničí. Například ve Vídni, v rumunském Banátu či Velké Británii. Tato „tradice" pak přetrvala až do dnešních dnů, což se odráží i v některých současných českých odborných textech (např. práce Moravcové, 2006a; 2006b).

V této publikaci navazuji na tuto tradici a rovněž se držím zažitého pojmu menšinové školy či menšinové školství. Pod českými obecnými menšinovými školami ovšem chápu pouze ty školy, které vznikaly na našem území v období první republiky. Nikoliv tedy školy v zahraničí.[5]

1.2 Proč zkoumat české menšinové školy?

Pro výzkum dějin českých menšinových škol existuje několik důvodů. V první řadě menšinové školy představují zvláštní typ školství, který je charakteristický pro naše dějiny v období 19. a první poloviny 20. století. Jednalo se o určitý odraz

3 V této souvislosti je prvorepublikové školské zákonodárství poměrně chaotické. Například Metelkův zákon, který byl využíván zejména pro zřizování škol v jazykově smíšených oblastech, o menšinových školách vůbec nepojednává. Definovány měly být právě až tímto zákonem s odkazem na Metelkův zákon. Vzhledem k nejednoznačnosti v používané terminologii se tyto školy začaly oficiálně od roku 1921 nazývat státními školami národními. V praxi i publicistice se ovšem nadále pojem menšinové školy používal dál (Trapl, 2003).

4 Vedle jiných se porady účastnil například autor tzv. Metelkova zákona Jindřich Metelka jako viceprezident zemské školní rady v Praze.

5 Pro větší přehlednost textu v publikaci používám pro české obecné menšinové školy i zkrácené tvary české menšinové školy, menšinové školy apod., pokud nebude uvedeno jinak.

emancipačních snah českého národního hnutí, jehož počátky můžeme pozorovat již na přelomu 18. a 19. století. V této době byly české země součástí rakouské monarchie a dominantní postavení ve společnosti mělo německé obyvatelstvo. Právě na přelomu 18. a 19. století dochází i k rozvoji českého školství. Česká škola a učitelé byli v rámci snah o jazykové, sociální, kulturní a ekonomické vyrovnání s německým obyvatelstvem nahlíženi jako jeden z nejdůležitějších prvků těchto snah. Lze říci, že česká škola a český učitel byli vnímáni jako ochránci, či dokonce zachránci českého národa (Kasper, 2013).

Ve druhé polovině 19. století sice dochází v obecné rovině k vyrovnání stavu mezi českým a německým školstvím v otázce prosazení českého jazyka jako jazyka vyučovacího na elementárních školách, ale zároveň začíná i nová etapa „boje" o českou školu v pohraničních oblastech (podrobněji viz např. Měchýř, 1996; Rýdl, 2004; Kyogoku, 2003). Od poloviny 19. století totiž v monarchii dochází k výraznému ekonomickému rozvoji. Nově vznikající průmyslová centra v pohraničních oblastech představovala pro české obyvatelstvo lákavou příležitost a zároveň možnost pracovního uplatnění. Příchod Čechů do pohraničí, osídleného převážně německým obyvatelstvem, postupem doby doprovázely i snahy o zřizování českých škol. Požadavky Čechů společně se stále rostoucím přílivem českého obyvatelstva původní německé obyvatelstvo ovšem začalo vnímat jako určité ohrožení svého dosavadního dominantního postavení v oblasti.

Právě zde se otevírá prostor i pro další dimenzi týkající se tématu v názvu kapitoly. Tím jsou obecně česko-německé vztahy zejména po vzniku Československé republiky. V této době se dosud většinové německé obyvatelstvo stává v novém státě menšinovým. Jde tak o další z významných milníků utváření těchto vztahů, které se, jak známo, vyostřily po konci druhé světové války. Tyto vztahy můžeme obrazně řečeno chápat jako složitou mozaiku, která je uspořádána z mnoha rozličných větších či menších střípků, které dostávaly svou podobu v každodenním soužití obou národů. Jedním z takovýchto nikoliv nevýznamných střípků je i menšinové školství.

Sledování vývoje českých obecných menšinových škol, které vznikaly v německém pohraničí, tak odhaluje i momenty týkající se vzájemného soužití a dopadů tohoto soužití mezi českým a německým obyvatelstvem. Aktuálnost této problematiky je zřejmá i z mnohých politických debat či vystupování některých politických uskupení v rámci řešení otázky česko-německých vztahů, na jejichž utváření mělo tehdejší školství vliv.

Otázka menšinového školství je významná i z toho důvodu, že mnohé aspekty národního rozvoje nemohou být skutečně pochopeny, aniž by byla vzata v úvahu funkce školy jako nejdůležitější národní instituce (Kuzmin, 1981). Ve své době totiž české menšinové školy pomáhají v daných oblastech zvyšovat sociální postavení zde žijících Čechů a zároveň zvyšují pravděpodobnost uchování si národní identity na těchto jazykově smíšených územích.

V neposlední řadě je zkoumání českého obecného menšinového školství v pohraničních oblastech aktuální i z toho důvodu, že po roce 1945 se tyto školy staly základem pro tvorbu nové školské sítě, která je tématem výzkumu např. Kučerové (2012) či Kučerové a Kučery (2009).

1.3 Co o českých menšinových školách již víme?

Výzkumy týkající se vývoje našeho národního školství mají v české pedagogice dlouholetou historickou tradici. Například již v roce 1897 vydává Jan Šafránek (1897) publikaci s názvem *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r. 1769–1895*, ve které se částečně věnuje i menšinovému školství na území dnešních Čech. Během existence rakousko-uherského státu dále vyšlo i dílo Abby Faimonové (1909) *Dějiny školství rakouského po roce 1848 se zvláštním zřetelem na školství české*. Oproti Šafránkovi sleduje tato autorka problematiku školství sice až od druhé poloviny 19. století, nicméně na rozdíl od něj se věnuje popisu obecného vývoje v rámci celého rakouského soustátí. Tedy vývojem školství nejenom v oblasti dnešních Čech, ale také Moravy a Slezska. Další významnější dílo z tohoto období pochází až z roku 1918. Jedná se opět o text od Jana Šafránka (1918), který nese název *Školy české*. Jde o rozsáhlou publikaci, ve které autor zachycuje poměrně detailním způsobem vývoj českého školství od roku 1848 až po začátek první světové války. Ačkoliv je publikace zaměřena na popis vývoje všech stupňů školství, otázka českých obecných menšinových škol je zde řešena velice podrobně na několika desítkách stran. Lze ji proto označit za jednu z nejvýznamnějších publikací popisujících tuto problematiku, která v mnoha ohledech (zejména svým detailním popisem vývoje této problematiky v období Rakouska-Uherska) nebyla dodnes překonána.

Po vzniku samostatného státu se problematika menšinových škol objevuje v podstatě jen v dílech Otakara Kádnera (1931a; 1931b) *Školství v republice Československé* a *Vývoj a dnešní soustava školní*. Ve svých dílech Kádner poskytuje historický přehled českého školství na našem území od nejstarších dob do současnosti. Zároveň představuje vývoj školství v prvním desetiletí existence Československé republiky. Přestože je jeho výklad o vývoji školství na našem území rozsáhlý, odvíjí se v obecné rovině a českému menšinovému školství věnuje v podstatě jen pár odstavců. V nich řeší pouze vydání Metelkova zákona a jeho dopad na růst počtu českých škol v pohraničí. Jiné významnější dílo z oblasti dějin pedagogiky a školství z tohoto období, které by se problematice menšinového školství věnovalo, přitom nemáme k dispozici.

V období nacistického útlaku vychází během let 1938–1940 třídílná *Pedagogická encyklopedie* Otokara Chlupa, Josefa Kubálka a Jana Uhra. První díl této publikace z roku 1938 vedle jiných hesel obsahuje i heslo Československé školství. Jedná se

o text o několika desítkách stran mapující problematiku prvorepublikového školství. Zaměřuje se na jednotlivé typy škol, které v této době existovaly. Součástí je i zaměření na problematiku menšinových škol, kterým je věnována samostatná kapitola. V té autoři shrnují problematiku menšinových škol od dob Rakouska-Uherska až po dobu první republiky. Výklad je přitom zaměřen zejména na vydání Metelkova zákona a jeho dopady pro československé školství, je doplněn i některými statistickými daty (např. o počtu menšinových škol a žáků).

V období komunistického Československa (1948–1989) vyšla řada děl mapujících problematiku školství v období 19. a 20. století na našem území. Například publikace od Josefa Cacha (1956), významného historika pedagogiky a školství, *Dějiny české pedagogiky*[6]. Problematika českého menšinového školství je tu zmíněna ovšem minimálně v rámci obecného vývoje pedagogiky a školství na našem území. Podobným způsobem se téma českého menšinového školství objevuje i v řadě jiných známých děl z tohoto období. Například v textech Josefa Váni (1961) *Dějiny pedagogiky* či v dílech od Miroslava Somra (1987; 1983) *Dějiny školství a pedagogiky* či v jeho *Některých směrech a snahách o reformu české školy*. Dále například v publikaci od Vladimíra Štveráka (1983) *Stručné dějiny pedagogiky*. I v těchto případech se jedná o různé vysokoškolské texty sloužící studentům ke studiu. Tématu českých menšinových škol v nich je proto věnována pouze nepatrná pozornost.

Vedle těchto publikací, které se soustředí na vývoj výchovy a vzdělávání na našem území od nejstarších dob, se v této době objevují i texty zaměřující pozornost pouze na 19. a 20. století. Příkladem jsou publikace od Jaroslava Kopáče (1968; 1971) *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867–1914* a *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. V obou svazcích se autor zabývá nejenom vývojem školství v období let 1867–1928[7], ale i hlavními osobnostmi české pedagogické vědy. Téma českých menšinových škol je zde ovšem opět zredukováno pouze do několika odstavců. Podobně lze vnímat i publikaci od Růženy Váňové (1986) *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. I její text má sloužit především jako učebnice pro studenty pedagogických fakult. Pozornost tak věnuje zejména základním událostem, jako je problematika vývoje elementárního školství od dob tereziánských reforem až do počátku období komunismu. Otázky menšinového školství ve svém výkladu shrnuje pouze v jednom odstavci, ve kterém zmiňuje Metelkův zákon a jeho význam z hlediska zabránění germanizace českého pohraničí.

Přesto i v tomto období vznikla některá díla, která problematice českého menšinového školství věnují větší pozornost. Například publikace *Vývoj českého školství* od Zdenky Veselé (1988). Tato studie, časově vymezená tereziánskými reformami

6 Jedná se o učební text pro vysokoškolské studenty.

7 Text *Dějiny školství a pedagogiky v Československu* se věnuje pouze prvnímu desetiletí existence první republiky. Druhému desetiletí (1928–1938) se měl věnovat druhý díl, který ovšem pravděpodobně nikdy nevyšel. Ani v rámci internetové služby jednotné informační brány (www.jib.cz) se mi text nepodařilo dohledat.

a rokem 1948, poskytuje pohled na vývoj českého elementárního a středního školství. V rámci tohoto výkladu pak autorka věnuje (ve srovnání s jinými publikacemi z tohoto období) výrazný prostor i pro otázku českých obecných menšinových škol. Její popis se ovšem omezuje pouze na dobu Rakouska-Uherska. O menšinovém školství v letech první Československé republiky se autorka nezmiňuje.

Jiným dílem zahrnujícím v širším měřítku i problematiku českého obecného menšinového školství je text ruského historika pedagogiky a školství Michaila N. Kuzmina (1981) *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Autor k této problematice přitom v porovnání s jinými publikacemi přistupuje netradičně, a to pomocí historické statistiky. Na základě této metody poté v textu předkládá popis vývoje školských systémů a rozvoje gramotnosti na území Československa od tereziánských reforem až po období první Československé republiky. Svůj text zároveň doprovází i pohledem na obecný vývoj školství podložený dobovou legislativou. Zajímavý je přitom fakt, že v rámci období Rakouska-Uherska této problematice nevěnuje – kromě několika vět – pozornost. České obecné menšinové školství se pro autora stává důležitým tématem až v rámci výkladu o vydání Metelkova zákona a jeho dopadu na obecné školství.

Krátce po sametové revoluci v roce 1989 vycházejí další díla z oblasti dějin pedagogiky a školství zachycující v různém rozsahu vývoj této problematiky na našem území. Za zmínku jistě stojí rozsáhlé dílo kolektivu autorů v čele s Josefem Cachem, Karlem Rýdlem, Josefem Valentou a Růženou Váňovou s názvem *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. Tato monumentální práce je rozdělena do čtyř dílů o několika svazcích vydaných průběžně během let 1988–1992 a zachycuje vývoj pedagogiky a školství na našem území od doby Jana Amose Komenského až po druhou polovinu 20. století. Z hlediska tématu této knihy je pak důležitý čtvrtý díl s názvem *Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem* od Váňové, Rýdla a Valenty (1992). V tomto díle autoři poskytují ucelený obraz vývoje obecného, středního a učitelského vzdělávání v rozmezí let 1848–1939. Vedle obecného popisu vývoje těchto typů škol nechybí ani exkurz do oblasti menšinového školství. Pozornost je ovšem věnována spíše událostem před rokem 1918. Tedy o podobě menšinového školství v období první republiky publikace mnoho neprozrazuje. Přesto jako celek toto dílo představuje komplexní popis vývoje dějin pedagogiky a školství na našem území a jako takové v podstatě do současnosti nebylo překonáno.

Během dalších let můžeme být svědky určitého útlumu zájmu o zpracování témat z oblasti dějin pedagogiky a školství v 19. a 20. století v ucelenější monografii ze strany našich historiků pedagogiky a školství. Témata z této oblasti se objevují minimálně, a to pouze v textech zveřejněných v různých sbornících. Jedním z nich je i *Profesionalizace akademických povolání v 19. a první polovině 20. století*, ve kterém Jaroslav Koťa (1996) představuje pohled na vývoj učitelského povolání na přelomu 19. a 20. století. Podobně jako Růžena Váňová (1996) ve sborníku *Hledání učitele:*

škola a vzdělání v proměnách času. Problematika menšinových učitelů je zde ovšem zmíněna minimálně. Jedná se opět o obecný popis vývoje této profese a problémů spjatých se vzděláváním učitelů v daném období. Oba texty je přitom možné považovat za důležitý zdroj poznání problematiky českého menšinového školství, protože český učitel druhé poloviny 19. století je chápán jako představitel české kultury a iniciátor vzniku menšinových škol.

Určité „bílé místo" v problematice českého obecného menšinového školství vyplňuje v polovině devadesátých let historik, zaměřující se spíše na novodobé československé dějiny než na dějiny pedagogiky a školství, Jan Měchýř (1996). A to svou sborníkovou statí s názvem *České menšinové školství v Čechách 1867–1914*. V podstatě se jedná o první text věnující se této problematice v širším měřítku od vydání Šafránkova díla *Školy české*. Ve svém článku se věnuje problematice zřizování a otevírání českých škol v severních Čechách v období Rakouska-Uherska, konkrétně v obci Duchcov. Upozorňuje mimo jiné i na problémy v rámci česko-německých vztahů, které vyvěraly z řešení školských otázek na tomto území. Tedy téma, které v rámci výše popsaných publikací z období komunismu nenajdeme. Přestože se jedná o text, který přímo nesouvisí s tématem této knihy – neřeší totiž problematiku českého menšinového školství v období první republiky – jedná se o důležitý zdroj poznání „kořenů" této problematiky v souvislosti s územím severních Čech. Tedy oblasti, kam spadá i prvorepublikový okres Ústí nad Labem, na který je tato publikace zaměřena.

Pozvolný růst zájmu o problematiku vývoje školství v 19. a 20. století z řad historiků pedagogiky lze opět zaznamenat až po roce 2000. V následujících letech byly vydány nejen monografické práce zahrnující toto období, ale i řada sborníkových či časopiseckých článků. Problematika českých menšinových škol je zmíněna například v knize Elišky Walterové (2004) s názvem *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. V rámci svého výkladu stručně popisuje i vývoj naší vzdělávací soustavy od tereziánských reforem po současnost. Zejména v části týkající se školství v období první republiky autorka představuje dosud nepublikovaný ucelený přehled základních událostí týkajících se vývoje menšinového školství v tomto období.

Obdobných přehledových statí vyšlo v této době více. Jedná se například o texty od Karla Rýdla (2006; 2010b) *Historický vývoj českého vzdělávání do roku 1989* či *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích*. Oba přehledy přinášejí vhled do problematiky vývoje školství na našem území od dob Marie Terezie až do roku 1989, ale bez jakékoliv zmínky o českém menšinovém školství. Z hlediska tématu této knihy ta díla ovšem považuji za důležitá, protože poskytují zcela jasný přehled o obecném vývoji nejenom školství, ale i jeho administrativního a legislativního zajištění apod.

Podobně jako v polovině devadesátých let i na počátku tohoto století vychází sborníková studie týkající se přímo problematiky menšinového školství. Autorem je znalec zaměřující se opět spíše na oblast novodobých československých

obecných dějin než na oblast dějin pedagogiky a školství Miloš Trapl (2003). Ten ve svém článku *České menšinové školství v letech 1918–1938* sleduje zřizování a otevírání českých menšinových škol v Československu. Uvádí přitom nejenom politické souvislosti, ale zabývá se i finanční stránkou zřizování těchto škol či problémem zajištění učitelů a funkcí různých ochranných jednot, jako byla Národní jednota severočeská (NJS) nebo Ústřední matice školská (ÚMŠ) aj. Jednotlivým tématům se autor věnuje velmi stručně. Zajímá ho pouze základní vývoj, problematiku nestuduje do hloubky. Přesto jeho text představuje první ucelenější pohled na problematiku menšinového školství v období první Československé republiky a společně s poznámkovým aparátem tohoto článku je neocenitelným přínosem.

Obdobným způsobem je zpracován i článek od japonského historika Toshiaky Kyogoka (2003) s názvem *Národní agitace a obecní školství na Moravě na přelomu 19. a 20. století*. Jedná se o další sborníkový text, ve kterém je řešena problematika českého obecného menšinového školství. Tentokrát ovšem z prostředí Moravy v době Rakouska-Uherska.

Problematika českého obecného menšinového školství se v monografické publikaci objevuje znovu až v roce 2007 v díle Tomáše Kaspera (2007) s názvem *Výchova, či politika?*. Autor se v ní zabývá problematikou výchovně politických aspektů sudetoněmeckého pedagogického reformismu v letech 1918–1933. Součástí tohoto díla je pak kapitola zaměřující se na reakce sudetoněmeckého učitelstva na vznik Československa, ve které se autor zabývá mimo jiné i Metelkovým zákonem z roku 1919 a dopady jeho vydání na česko-německé vztahy v oblasti školství.

Nutno dodat, že právě publikace Tomáše Kaspera či Dany Kasperové představují v poslední době jisté oživení problematiky českého menšinového školství. Tato problematika se objevuje totiž i v řadě jejich sborníkových či časopiseckých článků. A to nejen v rámci českého odborného tisku, ale i v zahraničí. Příkladem mohou být články *Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918–1933*, ve které Kasper (2006) věnuje pozornost Metelkovu zákonu z roku 1919. Nebo *České učitelstvo mezi sjezdy československého učitelstva 1870–1880 v diskusi Posla z Budče*, kde tentýž autor (2013) řeší na základě analýzy dobového periodika úlohu českého učitelstva v rámci národní emancipace v průběhu existence Rakouska-Uherska. Podobnou tematiku lze sledovat i v jednom ze zahraničních článků Kaspera a Kasperové (2013) s názvem *Die berufliche und nationale Emanzipationen der tschechischen Lehrerschaft im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts. Motive, Ziele, Erfahrungen und Reflexionen*.

Zahraniční studie

Problematika menšinového školství na našem území v období Rakouska-Uherska a první Československé republiky je sledována nejenom v českých, ale i v zahraničních textech. Vzhledem ke společné historii Čechů a Němců v těchto dějinných etapách se jedná zejména o práce německé provenience.

Mezi nejvýznamnější dílo z tohoto pohledu patří obsáhlá kniha Thea Keila (1967) *Die deutsche Schule in den Sudetenländern*. V ní se autor postupně zabývá vývojem školství na našem území od dob Marie Terezie až po období vysídlení Němců z Československé republiky. Pozornost přitom věnuje všem stupňům školství a typům škol. Publikace je cenná zejména tím, že přináší informace související s činností MŠANO ve prospěch českých menšinových škol v období první Československé republiky. Dílo tak poskytuje pohled na problematiku českých menšinových škol z jiného úhlu pohledu, než poskytují publikace české provenience.

Podobně významný je i odborný článek *Das tschechoslowakische Bildungswesen vor dem Hintergrund des deutsch-tschechischen Nationalitätenproblems* od Andrease Reicha (1995). Autor se v něm zaměřuje přímo na československé školství v období první republiky. Sleduje přitom dopady Metelkova zákona na německé školství a česko-německé vztahy.

Vedle těchto publikací jsou pro výzkum českých obecných menšinových škol významná i německy psaná díla, která vznikala v období existence první republiky či těsně před jejím vznikem. Jedná se například o publikaci od Augusta Wotawy (1918) *Das tschechische Schulwesen*, ve kterém je sledován vývoj českého školství od dob Marie Terezie a obsahuje důkladný popis zejména situace na Moravě. Přímá reakce na vydání Metelkova zákona je obsažena v díle od neznámého autora *Unsere deutschen Schulen und das Vernichtungsgesetz* z roku 1920. Přestože se jedná o emocionální reakci na vydání Metelkova zákona, který je v díle chápán jako útok na německé školství, obsahuje zajímavé postřehy autora, které dokreslují problematiku českých menšinových škol v Československu. Při studiu tohoto díla je ovšem nutná jistá obezřetnost, protože některé údaje sloužily zejména pro podporu německých snah o utlumení dopadů Metelkova zákona na německé školství. Podobně obezřetně je potřeba přistupovat i k dílům Huga Simma[8]. Simm v roce 1930 publikoval z hlediska studované problematiky významné dílo s názvem *Die deutsche Schule in der Tschechoslowakei: Eine Kritik des Schulvoranschlages 1930 – ein dringlicher Appell nach nationaler Selbstverwaltung im Schulwesen*. Jedná se o dílo, které poskytuje pohled sudetoněmeckých politiků na vývoj československého školství a německých škol v rámci Československa. Přestože je text místy zaujatý vůči československým školským orgánům a československému školství obecně, poskytuje významné informace, které obohacují naše poznání o problematice českých menšinových škol (např. v otázkách jejich zřizování).

Další texty německé provenience týkající se problematiky prvorepublikového školství lze zařadit spíše již mezi paměti či memoárovou literaturu. Jedná se například o práci Aloise Tippelta (1969) *Die deutschen Schulen und ihre Lehrer zwischen*

8 Hugo Simm (1890–1966) byl československý politik německé národnosti, který v období první republiky působil v Národním shromáždění za Německou národněsocialistickou stranu dělnickou (DNSAP). Po roce 1945 byl aktivní v Sudetoněmeckém krajanském sdružení (Sudetendeutsche Landsmannschaft Bundesverband, dále SL).

Königreichwald und Schwitschin. Könighof z roku 1969 či o text Willibalda Goldbacha (1998) *Siertsch/Borschim: zwei böhmischer Dörfer: ihr Werden, ihre Kirche, ihre Schule, ihre Menschen, die Vertreibung ihrer deutschen Bewohner* z roku 1998. Tato díla jsou významná z několika důvodů. Jedná se o texty, které jsou založeny na vzpomínkách bývalých sudetoněmeckých obyvatel, kteří byli vysídleni po roce 1945 z Československa. V rámci svých vzpomínek se vrací i k otázkám školství. Věnují se přitom popisu obrazu německých škol v obci či okresu, ve kterých žili do svého vysídlení. Přitom si všímají i problematiky českých menšinových škol v těchto oblastech. Jedná se tak o jedinečné texty, které zachycují dobovou realitu, jež v jiných dílech není doposud zachycena (zejména historie jednotlivých německých škol v období první republiky). Zároveň poskytují zajímavé postřehy o českých školách, které zde v období první Československé republiky byly zřizovány. Velmi přínosná v tomto směru je publikace od Emmi-Goldrun Schellbergerové (2001) *Kindheit und Jugend in Deutsch-Böhmen: Erinnerungen an diese Zeit 1919–1946*. Ve svých pamětech totiž popisuje kromě jiného i své zkušenosti s navštěvováním české obecné menšinové školy v Ústí nad Labem během svého dětství, které časově spadá do období první Československé republiky.

Zajímavým materiálem pro doplnění německého pohledu na české menšinové školství jsou i paměti *Um Schule, Scholle, Arbeitsplatz. Errinerungen eines sudetendeutschen Parlamentaries* již zmiňovaného Huga Simma[9] (1968). Text je sbírkou Simmovy korespondence a vlastních pamětí, které se věnují popisu jeho politické kariéry. Některé myšlenky tohoto díla jsou věnovány i problematice českých škol v pohraničí.

Mezi důležité zdroje zachycující dobovou školskou realitu, které by neměly být v rámci výzkumu jakéhokoliv tématu z období první Československé republiky opominuty, patří bezesporu i texty Německého velvyslanectví v Praze, které byly vydány v edici pramenů pod názvem *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag*. Přestože mnoho údajů (zejména po roce 1933) je tendenčně zaměřeno proti československé vládě, obsahuje tato rozsáhlá sbírka dobových zpráv mnoho informací dokreslujících například postoj československého obyvatelstva německého původu ke zřizování českých menšinových škol v pohraničí a k českému školství obecně.

Uvedený přehled si neklade nároky na úplnost výčtu. To ostatně není cílem této části textu. Nicméně přehled naznačuje několik významných faktů. Ve zmíněných dílech s určitými výjimkami (např. Kasper, 2006; 2007) je tomuto tématu věnována pozornost, ale minimální. V textech se objevuje zejména jako stručné doplnění rozsáhlých výkladů týkajících se vývoje národního školství. Případně jako doplnění témat, která sledují jiný cíl. Popis přitom zůstává pouze u základních problémů, jako bylo například vydání Metelkova zákona v roce 1919. Dalším zajímavým zjištěním je skutečnost, že větší prostor autoři věnují problematice českého

9 Paměti byly vydány SL na základě přání v závěti Huga Simma.

menšinového školství v období Rakouska-Uherska než v období první republiky. Problematika českého obecného menšinového školství v období první Československé republiky dosud nebyla detailněji zmapována. V dílech německých autorů je pak toto téma spíše doplněním výkladů o prvorepublikovém německém školství než samostatným cílem.

1.4 Dějiny každodennosti jako nový přístup k výzkumu českých menšinových škol

Přehled zpracování tématu českých menšinových škol v dosavadních odborných studiích podaný v předchozí kapitole ukazuje, že tato problematika se nachází na okraji zájmu dějin českého školství a pedagogiky. Téma menšinových škol se v řadě studií objevuje pouze jako doplnění výkladů o vývoji českého, slovenského či německého školství na našem území v době Rakouska-Uherska či první Československé republiky nebo v souvislosti s vývojem učitelského povolání, reformním pedagogickým hnutím apod. Pro většinu těchto prací je také společné, že autoři zkoumanou problematiku sledují v širším historickém a společenském měřítku a to prostřednictvím tzv. tradičních metod historického výzkumu nebo na základě obsahové analýzy dobových periodik a legislativních norem (o zmiňovaných metodách více viz např. Disman, 2011; Hroch, 1985; Zounek & Šimáně, 2014; Zwettler, Vaculík, & Čapka, 1996). Například Kuzmin (1981) ve svém textu využívá převážně historickou statistiku. V mnoha jiných dílech je jako základní metoda využívána metoda přímá či historicko-srovnávací, případně již zmíněná obsahová analýza dobových časopisů (např. Faimonová, 1909; Měchýř, 1996; Kasper, 2013; Šafránek, 1897, 1918; Trapl, 2003 ad.). Stručně řečeno řada těchto textů vychází z tzv. dějin velkých událostí, na problematiku nahlížejí v makrohistorické perspektivě. V textu autoři tedy využívají přístup tzv. Rankeho školy, který je zaměřen na zaznamenávání velkých událostí, postav či vývoje zásadních společenských jevů v rámci národních či světových dějin (podrobněji např. Bernheim, 1931). Přitom v pozadí jejich zájmu zůstává každodenní život obyčejných lidí, kteří tyto události iniciovali (např. vývoj školských systémů, institucí apod.), případně prožívali dopady těchto událostí ve svém každodenním jednání (k tématu makrohistorie více viz např. Galtung & Inayatullah, 1997; Iggers, 2002; Munslow, 2012; Schultze, 1988; Stokes, 2001).

Dosavadní odborné studie tak tvoří jedno z východisek pro můj výzkum. Má publikace navazuje na dlouholetou tradici výzkumu národního školství a prohlubuje ji o poznání tématu menšinového školství v období první Československé republiky. Důležitým metodologickým východiskem pro můj výzkum je tak nejen výše zmíněný makrohistorický přístup, ale zejména tzv. dějiny každodennosti.

Historiografický přístup označovaný jako dějiny každodennosti představuje směr, který se začal rozvíjet v druhé polovině 20. století. V pozadí tohoto rozvoje

stál výrazný posun dobových historiků v chápání společenských změn v historii. Historikové v této době začali více poukazovat na to, že za tzv. velkými událostmi dějin nestojí jen velké anonymní masy, ale zejména individuální vůle jedinců, kteří tyto masy tvoří (Stone, 1979). Obrat v dosavadním historiografickém trendu souvisel i s odmítáním přemíry výzkumů založených na historické statistice. Svou roli sehrála i nedůvěra k dobovému stylu popisování dějinných jevů. Zejména kladení událostí jedné za druhou bez akcentu na hlubší analýzu širšího kontextu. Historikové se proto nově začali věnovat tomu, co se odehrávalo v hlavách lidí z minulosti a způsobu jejich života. Centrem jejich zájmu přestaly být „velké události" a začali se orientovat na životní osudy a každodenní jednání obyčejných lidí.

Počátek tohoto nového přístupu je spojován s francouzskou historickou školou Annales. Konkrétně s jedním z jejích představitelů historikem Lucienem Febvrem, který se ve svých dílech zaměřených na Velkou francouzskou revoluci věnuje studiu života obyčejných Francouzů. Byl tak jedním z prvních historiků, kteří explicitně vyjádřili svou snahu odpoutat se od politických či událostních dějin a zaměřili svou pozornost na zkoumání dějin tzv. zdola[10] (Le Goff, 1983). Jeho dílo však nebylo ve své době příliš přijímáno. Se svým přístupem byl podle Stonea (1979) mezi historiky v menšině. Situace se změnila až s nástupem následujících dvou generací školy Annales. Teprve s příchodem historiků, jako jsou Jacques Le Goff, Pierre Nora, Emmanuel Le Roy Ladurie, dochází k plnému rozkvětu tohoto přístupu.

Dějiny každodennosti se oproti politickým či událostním dějinám orientují zejména na životy a působení těch, kteří v historii dosud zůstávali přehlíženi. Každodennost v tomto smyslu pak může být chápána jako extrémně široký rozsah aktivit obyčejných lidí (Lüdtke in Moran, 2004). Dějiny každodennosti se tedy snaží odhalit každodenní rutinní jednání jednotlivců či skupin obyčejných lidí. Tedy aktivit, které vedou k politickým či událostním dějinám (Eckert & Jones, 2002; Lenderová, Jiránek, & Macková, 2010). V souvislosti s tématem českých obecných menšinových škol jde tedy zejména o snahu proniknout do každodenního života těchto škol prostřednictvím poznání a pochopení jednání i názorů jednotlivých aktérů podílejících se na životě dané školy.

Nový způsob zkoumání dějin s sebou nepřinesl pouze nová témata, ale i otázky, jak tato témata poznávat a jak je v rámci přístupu dějin každodennosti metodologicky uchopit (Hobsbawm, 1980). „Průkopníci" tohoto nového přístupu našli inspiraci zejména ve výzkumných přístupech antropologie, etnologie a etnografie (Isaac, 1994; Schnepel, 1999; Stone, 1979). Z tohoto pohledu byla velmi ceněna antropologie, která ze své praxe v historii mohla nabídnout nové metody pro historický výzkum. Zejména detailní analýzu jednotlivé události a její zakotvení v detailně analyzovaném širším kontextu (Stone, 1979).

10 History from below (více viz také Iggers, 2002; Sharp, 1991).

Vzájemné ovlivňování historie s antropologií a dalšími příbuznými vědami postupem doby vyústilo ve vytvoření disciplíny historická antropologie. Právě tato disciplína vystavuje jistý otazník nad tradičními historickými kategoriemi, jako jsou rozsáhlá vyprávění o „velkých" historických událostech (např. o Velké francouzské revoluci), dějiny industrializace či dějiny státního a národního školství, a všímá si více témat, jako je rodina a příbuzenstvo, narození a smrt, rituál či mentalita (Medick, 2001).

Metaforicky můžeme říci, že historická antropologie přitom nezkoumá jako historikové událostních dějin například vesnice, ale zkoumají přímo ve vesnici (Geertz in Medick, 2001). V této rovině můžeme historickou antropologii chápat již i jako mikrohistorii. Podobně jako Geertz totiž hovoří i italský historik Giovanni Levi, s tím rozdílem, že používá pojem mikrohistorik: „Mikrohistorik nezkoumá vesnice, ale zkoumá ve vesnici" (Levi in Medick, s. 87). V přeneseném významu z hlediska tématu této publikace tak mikrohistorik nezkoumá školy, ale přímo ve škole. To znamená, že historik pedagogiky se v tomto případě nezabývá např. tématem vývoje soustavy školství či určitého typu škol, ale zajímá se o vnitřní fungování (život) jednotlivých škol v této soustavě.

Mikrohistorii můžeme v současné době chápat již jako synonymum pro dějiny každodennosti (viz např. Lenderová, Jiránek, & Macková, 2010; Horák, 2014). Původní koncept mikrohistorie se zrodil ze souboru postojů, vyjadřovaných v posledních desetiletích skupinou italských historiků sdružených kolem časopisu Quaderni Storici a knižní řady s názvem *Microhistory*. Samotný pojem mikrohistorie je spojován s italským historikem Carlem Ginzburgem. Přestože on sám tvrdí, že jde o pojem používaný v různých souvislostech dávno před ním, jeho dílo *Sýr a červi* z roku 1980 představuje v obecné historiografii zásadní moment (viz Ginzburg, 1993, 2000). Ve své studii totiž na základě popisu pohledu mlynáře Menocchia na svět prezentoval nový koncept přístupu k historickým tématům. Ginzburg redukoval záběr historického výzkumu na osobu italského mlynáře z 16. století. Zajímal se přitom jen o jeho prožívání a chápání světa. Toto jeho zaměření bylo jednak důsledkem absence adekvátní organizace a finančního zajištění nutného pro rozsáhlé historické výzkumy v rámci Itálie, jednak nechutí vůči metodám událostních dějin, zejména pak k různým přehledovým historickým studiím a kvantitativní historii. Ty podle Ginzburga totiž zcela opomíjejí životní realitu. Právě redukce rozsahu historického výzkumu je hlavní charakteristikou mikrohistorie (Egmond & Mason, 1997; Magnússon & Sjizártó, 2013).

Mikrohistorii lze tedy chápat jako historický koncept, který se zaměřuje na intenzivní analýzu úzce ohraničených fenoménů (jako je venkovská společnost, skupina rodin či konkrétní jednotlivci) takřka pod lupou (Ginzburg & Poni in Nodl, 2004). Obrazně řečeno jde o nahrazení pohledu teleskopem pohledem mikroskopu, jak poznamenal anglický historik Peter Burke (Čechura, 1994). Tedy na příkladu jedné lokality a jejího obyvatelstva je možné vcelku nenásilným způsobem

interpretovat „malé dějiny“, bez kterých se velké události, jež zaplňují stránky učebnic, zdají být nepochopitelnými. Systematický výzkum jediné obce i celého regionu tak může v rámci každodennosti přispět k lepšímu pochopení minulosti (Grulich, 2001). Ve svých výzkumech se tak mikrohistorie zajímá o každodennost či zkušenosti lidí v rámci různých oblastí života v minulosti. Tuto každodennost přitom zkoumá pouze na úzce ohraničeném území v určitém časově omezeném období.

Základem mikrohistorického výzkumu je získání relevantních zdrojů z dané doby, které umožní poznat každodenní jednání sledovaných jedinců či života určité společnosti. Těmi mohou být například paměti, deníky, diáře, cestopisné zprávy, různé kroniky či úřední zápisy ze soudů, policie a mnoho dalších). Právě tyto materiály mohou umožnit poznání sociální dynamiky sledované kultury či jiného jevu (Garnert, 1997; Rainer, 2004). Dalším krokem je podrobení těchto zdrojů intenzivnímu studiu či tzv. mikroanalýze. Tato mikroanalýza přitom spočívá ve sledování tzv. malých faktů, které v archivních pramenech bývají opomíjeny (Szijártó, 2002; Brooks, DeCorse, & Walton, 2008). V této souvislosti Lenderová, Jiránek a Macková (2010) píší o tzv. novém čtení pramenů, kdy je nutné tradiční historické prameny, jako např. papežské buly, mírové smlouvy a další prameny úřední povahy, podrobit novému pohledu či hledání „mezi řádky“. Pouze podle tohoto postupu, jak tito autoři dále konstatují, je historik schopen získat nové informace o každodenním životě běžných lidí.

Příkladem takových pramenů, které se váží k tématu této publikace, mohou být matriky škol používaných při běžných historických výzkumech spíše pro přehled vývoje školství v určité oblasti a v určitém období (viz práce Kuzmina, 1981). Matriky škol přitom při „jiném čtení“ prozrazují i „opomíjená fakta“ například o učitelích těchto škol, jejich aktivitách v rámci menšiny, vnitřním uspořádání škol, majetku škol apod. Spolu s dalšími prameny tak mohou poskytnout důležité a často nečekané informace i o jiné problematice, než bychom na první pohled očekávali. Podobně lze využít i výpovědi svědků obsažených v různých policejních zprávách vedených na učitele, drobných poznámek školních inspektorů z jejich inspekcí atd.

Využití tohoto postupu ovšem s sebou přináší určitá úskalí. Petráň (2003) například zdůrazňuje nutnost důkladné znalosti „výzkumného terénu“. Podle něj by tak historik měl být již před vlastním výzkumem archivních zdrojů důkladně seznámen nejen s problematikou, které se věnuje, ale i s širším kontextem zkoumaného jevu. Ten v sobě zahrnuje například i vývoj regionu, ve kterém historik daný jev zkoumá. A to nejen vzhledem k sociálnědemografickým ukazatelům či politickému a hospodářskému vývoji dané oblasti, ale například i vzhledem k vývoji místní krajinné sféry a klimatických podmínek apod. Právě znalost těchto specifických reálií umožňuje podle Grulicha (2001) historikovi rozpoznat dílčí zvláštnosti od obvyklého dějinného vývoje.

Na druhou stranu výhodou mikrohistorie je fakt, že oproti jiným historiografickým proudům se nikdy nestala kánony sevřeným metodologickým přístupem. Neexistuje žádná škola mikrohistorie, dosud nebyl vyjádřen žádný mikrohistorický program. Mikrohistorie není svázána pouze s oblastí Itálie či časopisem Quaderni Storici. To vše mikrohistorii a historikům dává možnost objevovat nové podoby a podílet se na rozvoji nových badatelských experimentů a vybočení z historiografické normality (Egmond & Mason, 1997; Nodl, 2004; Trivellato, 2015).

Historiografický přístup dějin každodennosti a mikrohistorická analýza, které se zaměřují na poznání každodennosti či zkušenosti lidí a různých jevů v rámci různých oblastí života v minulosti na úzce ohraničeném území v určitém časově omezeném období, tvoří i zásadní metodologická východiska mého výzkumu.

Hlavním výzkumným cílem textu je prozkoumat a popsat každodenní život českých obecných menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem v letech existence první Československé republiky. Ve výzkumu tak sleduji problematiku každodennosti těchto škol, přičemž si vymezuji jak časové období, tak i geografickou oblast, ve které daný jev sleduji. Vymezenou oblast tvoří politický okres Ústí nad Labem, který vznikl na základě říšského zákona z roku 1868 (Verordnung des Ministers, 1869). Podle zákona zahrnoval tento okres soudní okresy Ústí nad Labem a Chabařovice (více viz Příloha č. 17). Hlavní důvod, proč jsem se rozhodl zaměřit pozornost na tuto oblast, spočívá v mé důkladné znalosti terénu i materiálů týkajících se menšinových škol v této oblasti. Tématem jsem se totiž zabýval již v rámci svého bakalářského a magisterského studia (viz Šimáně, 2007; Šimáně, 2010a). Orientaci v terénu mi navíc usnadňuje i fakt, že jsem většinu svého života prožil v Ústí nad Labem. Naplňuji tím proto i podmínku důkladné znalosti „výzkumného terénu", která je jedním z požadavků kladených na mikrohistorický výzkum (viz Petráň, 2003). Problematiku českých menšinových škol sleduji v období první Československé republiky. Důvodem mi je fakt, že v předchozím období se na tomto území české menšinové školy vyskytovaly jen minimálně.

V českých dějinách pedagogiky a školství se přitom jedná o přístup, který dosud nebyl v historicko-pedagogickém výzkumu aplikován. Respektive ne zcela v intencích tohoto přístupu. Dokladem může být například publikace s názvem *Radostné dětství*? od Lenderové a Rýdla (2006), kteří mapují problematiku dětství v průběhu 19. století. Autoři se ovšem nezaměřují na úzce vymezené území, ale problematiku sledují v rámci českých zemí. Podobně lze nahlížet například i na aktuální knihu s názvem *Rákoska v dílně lidskosti* od Pavly Vošahlíkové (2016), která se zaměřuje na charakter a poslání školy v českých zemích v 19. století. V rámci výzkumů obecných českých dějin je pak tento přístup již poměrně běžně používán delší dobu zcela v intencích, které jsem popsal výše (viz např. Čechura, 2008; Kuchařová, 2011; Matlas, 2011; Stuchlá, 2004).

Přestože mikrohistorie by neměla být chápána jako koncept ověřující makrohistorická pravidla, neměla by být nahlížena ani jako protipól událostních dějin/

makrohistorie (podrobněji viz Ginzburg & Poni in Magnússon & Sjizártó, 2013; Collins, 1999; Galtung & Inayatullah, 1997). Mikrohistorie a makrohistorie se nachází mnohem více ve stavu vzájemného plodného doplňování. Pokud se rozhodneme zaměřit na výzkum problému z pohledu globální perspektivy, neznamená to, že nemůžeme využít i pohledu mikrohistorického. Ba naopak, mikrohistorický pohled může daný výzkum obohatit o další poznání. Například sledováním jednání lidí v rovině jednotlivých osob, sledováním podmínek, které vedly k těmto jednáním, sledováním významů, které jsou zkoumaným jevům přisuzovány jednotlivými osobami. Právě díky tomu můžeme získat vzájemnou propojenost kulturních, sociálních, hospodářských a mocenských momentů – tedy globální perspektivy – se souvislostmi běžného života člověka ve sledované minulosti (více viz Medick, 2001). Na komplementaritu obou konceptů upozorňuje i Le Goff (1983), který naráží například na díla Marca Blocha a Luciena Febvra mapující dějiny Velké francouzské revoluce. Zatímco Bloch problematiku sledoval na základě přístupu makrohistorie, Febvre zvolil mikrohistorickou perspektivu. Podle Le Goffa obě díla získávají výraznou hodnotu nikoliv samostatně, ale teprve až při vzájemném propojení. Jinými slovy propojení obecného kontextu s vlastní každodenní praxí jednotlivců umožňuje zkoumané téma poznat velmi plasticky a z různých úhlů pohledu.

Možnost komplexního poznání studované problematiky prostřednictvím propojení makrohistorického měřítka s mikrohistorickým představuje další metodologické východisko tohoto textu. Pro hlubší pochopení studované problematiky je totiž nezbytné sledovat i její obecný kontext. Z toho důvodu věnuji ve své publikaci pozornost i širšímu celospolečenskému vývoji, který měl vliv na každodenní život českých menšinových škol politického okresu Ústí nad Labem.

Pro poznání každodenního života lidí v minulosti současná historiografie nabízí kromě mikrohistorie i jiné možnosti zkoumání. Jednou z nich je i tzv. vizuální historie. Jde o přístup ke zkoumání dějin, který byl dlouhou dobu v historickém výzkumu opomíjen (Nóvoa, 2000). Kořeny tohoto přístupu můžeme nalézt v Německu. Poprvé byl totiž prezentován a zároveň akademickou obcí uznán v roce 1995 na konferenci v Berlíně (Depaepe & Henkens, 2000). Vizuální historie představuje analýzu různého druhu obrazového materiálu jak statické (vyobrazení v různých publikacích), tak i dynamické (film) povahy.

Přestože vizuální historie ke zkoumání dějin každodennosti není podobně jako mikrohistorie v českých dějinách pedagogiky a školství běžně využívána, poskytuje obrazový materiál mnoho příležitostí pro poznání minulých dějů. Příkladem z provedených zahraničních výzkumů může být výzkum názorů na učitele v 19. století prostřednictvím analýzy ilustrací učitelů v literatuře a pedagogických časopisech (viz výzkum Grunder, 2011). Obdobným příkladem je výzkum vývoje řeckého školství v letech 1950–1970, při kterém byly použity například školní fotografie (více viz Karakatsani, 2013).

Obrazy společně se slovy tak mohou vést k novým vyprávěním a tím zprostředkovat hlubší poznání minulosti, které by v jiné formě nebylo dostupné (Haponnen, 2005; Wang, 2012). Jinými slovy vyobrazení různých fenoménů v historii mohou být využita jako zdroj historických informací. „Vyobrazení zmrazují čas a tím nám umožňují vidět nové kousky důkazů historie" (Rousmaniere, 2001, s. 109). Na tomto základě jsou vizuální vyobrazení využívána jako stavební bloky pro rekonstrukci historického vypravování. Například fotografie mohou být pokládány za vyprávění o každodenním životě či chápány jako most mezi minulostí a prohlížejícím (Wang, 2012).

Při analýze obrazového materiálu nemusí nutně docházet k vytváření nové metodologie. Lze ho totiž pokládat za jakýkoliv jiný materiál, se kterým historik běžně pracuje. Když ho využíváme, ptáme se totiž stejně, jako bychom pracovali například s psaným textem: „Co se dělo před mnoha lety? Jak se to dělo? Jaký to mělo význam pro ty, co tam byli?" (Rousemaniere, 2001). Určitá úskalí tu ovšem existují. Ne ovšem nepodobná těm, se kterými se historik setkává i při analýze písemných dokumentů. Při analýze obrazového materiálu totiž nutně dochází k určitému odtržení zobrazeného od reality. Tedy dochází k určitému vyjednávání mezi realitou na jedné straně a představou, interpretací a zkreslením na straně druhé (Warmington, Van Gorp, & Grosvenor, 2011).

Vizuální historie v mém textu využívám v případech, kdy písemné prameny věnují některým tématům pouze nepatrnou pozornost. Jedná se například o problematiku vnitřního uspořádání menšinových škol nebo péči o zdraví dětí menšinových škol. V rámci výzkumu jsem tak analyzoval i několik fotografií uložených ve školních kronikách.

Přestože základním metodologickým východiskem mého výzkumu je přístup dějin každodennosti a mikrohistorická analýza, využívám i tradiční metody historického výzkumu, jako je metoda přímá, nepřímá či historicko-srovnávací (viz Zounek & Šimáně, 2014; Zwettler, Vaculík, & Čapka, 1996).[11] Jak uvádí například Petráň (2003) či Stejskal (2004), je totiž mylné si představovat samospasitelnost nějaké metody či ji klasifikovat jako zastaralou, progresivní nebo dokonce žádoucí.

1.5 Na co se ve výzkumu českých menšinových škol zaměřit?

Ústřední úlohu v rámci mého výzkumu každodenního života českých obecných menšinových škol v období první republiky hraje termín škola. V této souvislosti je zajímavé sledovat, jakým způsobem je škola definována v pedagogických publikacích prvorepublikových autorů. Například Hendrich (1939) ve svém textu nahlíží na školu pouze z hlediska výhod a nevýhod k rodinné výchově. Mnoho jiných

11 Konkrétní využití těchto metod popisuji v kapitole Prameny a metody výzkumu.

autorů (např. Chlup, 1931, 1936; Hendrich & Šmok, 1923; Kubálek, 1931; Příhoda, 1931; Sedláček, 1927 ad.) pak školu spojují vzhledem k novému státnímu zřízení zejména s potřebou její reformy. Vymezují ji vůči jejímu fungování v předcházejícím období Rakouska-Uherska. Obdobný způsob popisu je dokonce i součástí Pedagogické encyklopedie Chlupa, Kubálka a Uhra (1938). Autoři se tak soustředí spíše na shrnutí situace panující ve školství před rokem 1918 a dále na jednotlivé kroky, které by školské orgány měly v rámci existence první republiky naplnit. Škola měla být podle těchto autorů zejména svobodná, samočinná, jednotná a naplňovat ideály nové demokratické republiky. Jednoznačná definice školy v těchto textech tedy chybí. Z tohoto důvodu pro koncepci své studie vycházím z definice německého slovníku *Meyers kleines Lexikon – Pädagogik* (Průcha, 2005), kde je škola popisována jako:

> instituce ve veřejném (státním) nebo soukromém vlastnictví, v níž jsou dětem a mládeži zprostředkovány v systematickém vyučování vědomosti a dovednosti, jež jim mají umožňovat samostatné životní činnosti v rámci státního a společenského uspořádání. Školy to poskytují zpravidla v určitém vymezeném čase, nacházejí se nezávisle na střídání žáků a učitelů na stejném místě a orientují se na příslušné formy výchovy a vzdělávání. Usilují o uskutečňování vymezených cílů vzdělávání a výchovy (s. 389).

Škola je zde tedy chápána jako instituce, kde klíčovým procesem je výchova a vzdělávání. Pol (2009) v této souvislosti upozorňuje, že z institucionálního hlediska jsou všechny školy stejným způsobem napojeny na jednotný vnější rámec, který je pro ně v mnoha ohledech závazný. Škola je tak podle tohoto autora: „silně vázána na širší společenský kontext – její chod významně determinují tradice, národní i globální kultura, politická a sociálně-ekonomická situace, existující legislativa a další normy, a mnoho jiných faktorů“ (s. 12).

Škola ovšem může být vnímána i jako organizace. V takovém případě nás zajímá, jakým způsobem využívá prostor daný vnějším rámcem pro svůj každodenní chod a rozvoj (Pol, 2009). Z hlediska organizačního pak jednotlivé školy mohou fungovat různě. Jinými slovy, záleží na konkrétních cílech jednotlivých škol, členství učitelů, žáků či dalšího školního personálu ve škole, materiálních zdrojích, které mají školy k dispozici, či komunikaci s vnějším prostředím (například s rodiči žáků navštěvujících tyto školy) apod. A to vždy ve vztahu ke klíčovému procesu, který se ve škole odehrává, tedy k výchově a vzdělávání. Právě tato dvojitá perspektiva, kdy škola může být vnímána jako instituce, ale i jako organizace, je i hlavním východiskem při zpracování tématu této knihy.

Hlavní výzkumnou otázkou mého výzkumu je, jak vypadal každodenní život českých obecných menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem v období první Československé republiky. Při hledání odpovědí na tuto otázku přitom postupuji tak, že se nejdříve orientuji na vymezení širšího rámce fungování těchto

škol. Menšinové školy sleduji tedy z institucionální perspektivy. První část publikace je tak zaměřena na ukotvení problematiky sledovaných škol v širším celospolečenském kontextu, který vytvářel „mantinely" pro vlastní život menšinových škol. Využívám přitom makrohistorického pohledu. Důvodem mi je i fakt, že ukotvení této problematiky v širších souvislostech mi umožní lépe poznat odlišnosti vývoje života škol ve sledované oblasti v porovnání s obecným vývojem. Jedná se tak i o klíčová východiska pro pochopení každodenního fungování českých škol v československém pohraničí.

V rámci makrohistorického pohledu sleduji nejenom základní politický, socioekonomický a kulturní vývoj československé společnosti v období první republiky, ale soustředím se i na vzájemné česko-německé vztahy. Národnostní otázky totiž v této době byly velmi citlivým tématem, což se odráželo i při utváření českého menšinového školství. Záměrně se v tomto textu soustředím pouze na česko-německé vztahy. Vztahy českého obyvatelstva s obyvateli jiné národnosti, kteří na území bývalého Československa působili, nesleduji. Důvodem je skutečnost, že sledovanou problematiku studuji v jazykově smíšeném území s převahou německého obyvatelstva, a sledování vztahů s jinými národy tak jde nad rámec mého textu.

V této souvislosti se zaměřuji zejména na problematiku státu, národa, národnostních menšin a jejich loajality k československému státu s důrazem na česko-německé vztahy. Zabývám se například otázkami, jaká očekávání tyto dva národy vůči sobě zaujímaly, jaké měly ideály o vlastní existenci v rámci Československa. Zda se u nich neobjevila určitá deziluze, například z nenaplněných očekávání, či mezi oběma národy nevznikl nějaký konflikt. A pokud ano, co bylo jeho příčinou (například politické události, ekonomické otázky, změna sociálního postavení obyvatelstva apod.) a jak se projevoval.

Na tuto problematiku přitom nahlížím i ve spojitosti s otázkami školství. Ty tvoří třetí kapitolu této knihy. Vedle základní charakteristiky školství se v tomto období detailněji věnuji školství obecnému. Důvodem je fakt, že chod českých obecných menšinových škol (zejména cíle výuky, obsah výuky, učební osnovy a jiné záležitosti) byl určován právními normami platnými pro jakékoliv jiné obecné školy. Přesto české obecné menšinové školy tvořily určitý specifický typ škol v rámci Československa. Z toho důvodu v této části textu věnuji detailní pozornost právě této problematice. Neomezuji se přitom pouze na popis specifik a vývoje těchto škol, ale důležitou součástí této kapitoly je i popis vztahů mezi českým a německým obyvatelstvem. Zřízení české školy v pohraničních oblastech s převahou německého obyvatelstva totiž často představovalo určité pole napětí (Spannungsfeld viz Hanzal, 1999) mezi oběma národnostmi.

V další části knihy sleduji problematiku každodenního života menšinových škol v okresu Ústí nad Labem. Na školy v tomto případě nahlížím již z organizačního hlediska. Všímám si totiž zejména toho, jak školy využívaly svůj prostor daný

vnějším rámcem pro svůj každodenní chod. Tuto problematiku přitom zkoumám již mikrohistorickým úhlem pohledu. Postupuji přitom tak, že se nejprve zabývám charakteristikou tohoto okresu z hlediska jeho celospolečenského vývoje včetně vývoje místního školství. Pozornost přitom nezaměřuji pouze na dobu existence první republiky, ale i na období přelomu 19. a 20. století. Důvodem je poznání širšího kontextu celého vývoje této oblasti pro lepší porozumění zkoumané problematiky v následujících letech.

Problematiku každodenního života škol popisuji v několika kapitolách. Hlavními tématy jsou zřizování škol, jejich učitelé, vyučování a žáci a v neposlední řadě pak vztah mezi školou a obcí. Tato témata přitom vycházejí z následujících specifických výzkumných otázek. Jak se české obecné menšinové školy v politickém okresu Ústí nad Labem vyrovnávaly s jednotlivými legislativními normami určujícími chod těchto škol? V této souvislosti se zajímám zejména o to, jakým způsobem byly tyto školy zřizovány. V jakých prostorech byly otevírány? Jak vypadalo vnitřní uspořádání těchto škol?

Další specifické výzkumné otázky řeší otázku cílů těchto škol, učitelů a žáků či komunikace s vnějším prostředím. Vzhledem k této rovině pohledu na školu se v první řadě zajímám o aktéry těchto škol. Tedy zejména o učitele a žáky. Konkrétně se ptám, kdo vyučoval na českých obecných menšinových školách? Kdo na těchto školách absolvoval povinnou školní docházku?

Stranou mé pozornosti samozřejmě nemůže zůstat klíčový proces, který na školách probíhal. Tedy vyučování. V této souvislosti tak zjišťuji, jak vypadalo vyučování na těchto školách. Jaké problémy se během vyučování objevovaly a jak byly řešeny?

V neposlední řadě je důležitá i otázka týkající se spolupráce školy s vnějším prostředím. Ptám se tak, s kým české obecné menšinové školy spolupracovaly? A zároveň sleduji i otázku, jakou roli hrály české obecné menšinové školy ve vztahu k české menšině a k německé většině.

Finální výběr specifických výzkumných otázek se odvíjel od průběhu studia archivního materiálu. Během studia archivního materiálu byly tyto otázky průběžně upravovány, respektive baterie původních otázek byla zeštíhlena. Důvodem je stav dochovaných písemností. Během jejich studia se totiž ukázalo, že k některým původně formulovaným otázkám nelze v dostupných archivních pramenech nalézt buď dostatečnou, či vůbec žádnou odpověď. Je to bohužel určitá daň za poznání, která provází veškerý historický výzkum a se kterou zápolí každý historik. Z tohoto důvodu jsou v knize opomenuta některá témata, jako například hygienické podmínky na školách, osvětová činnost učitelů v rámci menšiny, činnost spolků ve prospěch českých škol, rodičovská sdružení apod. Svou roli hrála i struktura, i plánovaný rozsah tohoto textu, který nedovoluje využít veškeré shromážděné poznatky o životě těchto škol. Svou pozornost jsem proto zaměřil na témata, která vzhledem k cíli této knihy považuji za zásadní. Ve svém důsledku jsem byl tedy

nucen se některých (z mého pohledu marginálních) témat[12] vzdát ve prospěch celkové koncepce knihy.

1.6 Prameny a metody výzkumu

Pro historický výzkum jsou klíčové archivní prameny. Předpokladem pro výzkum zaměřený na dějiny každodennosti je shromáždění takových pramenů, které umožní poznat každodenní jevy či jednání sledovaných jedinců nebo života určité společnosti. Prameny, které používám ve výzkumu této publikace, proto pocházejí z několika různorodých archivních materiálů.

Hlavním zdrojem informací k mému výzkumu českých obecných menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem je Archiv města Ústí nad Labem (AmUL).[13] V tomto archivu jsou uloženy materiály, které souvisejí nejenom s historií města Ústí nad Labem, ale i s jeho širším okolím. Archiv totiž sdružuje i jednotlivé archivy obcí, které byly v průběhu historického vývoje postupně přičleňovány k městu Ústí nad Labem či obce, které spadají do současného okresu tohoto města. Uložené materiály tak pokrývají oblast prvorepublikového politického okresu Ústí nad Labem, kterou je tato kniha časově a geograficky vymezena.

Během výzkumu jsem prošel více než osmdesát archivních fondů tohoto archivu. Základním zdrojem informací, které v této publikaci nakonec byly použity, byly zejména fondy jednotlivých českých i německých obecných menšinových škol, které vznikly jak ve městě Ústí nad Labem, tak i v jeho okresu. Jedná se o více než desítku českých a německých obecných škol, přičemž každá škola je zpracována a uložena ve vlastním fondu.[14] Obsahem fondů jednotlivých škol jsou například konferenční protokoly, třídní katalogy a výkazy či soupisy dětí školou povinných, dále například zakládací listiny škol, školní kroniky, pamětní knihy o stavbě školních budov, inventáře majetku školy ad.

Jedná se o důležité materiály, které umožňují vhled do života škol hned z několika úhlů pohledu. Prameny prozrazují řadu informací například o problematice zřizování a otevírání škol, jejich umístění či o výstavbě nových školních budov,

12 Vedle již výše řečených témat se jedná například i o problematiku konání různých školních i mimoškolních oslav svátků, výročí či pořádání školních výstavek apod.

13 V této souvislosti mnohokrát děkuji panu dr. Vladimíru Kaiserovi, dr. Věře Hladíkové a dr. Jitce Pieňkosové za odborné rady a zejména vstřícnost a ochotu, kterou projevili při mém bádání v tomto archivu.

14 Existují dva inventáře fondů. Inventář IV. skupina fondů – školy okresu Ústí nad Labem a Inventář VII. skupina fondů – Školy Ústí nad Labem. Seznam konkrétních škol, jejichž fondy jsou v AmUL k nahlédnutí, se nachází například i pod heslem Školy obecné a národní na následujícím odkazu http://www.usti-nad-labem.cz/files/Archiv-mesta-UL_Seznam-archivnich-fondu.pdf. Konkrétní představu o fondech z těchto inventářů použitých v této publikaci si čtenář může vytvořit na základě přehledu v závěrečné bibliografii.

a to včetně reakcí místního německého obyvatelstva na tyto kroky. Dále v nich lze dohledat údaje pro poznání například chodu školy v průběhu školního roku, informace o průběhu výuky a problémech učitelů s výukou, některé údaje o žácích souvisejících s výukou aj.

Dalším souvisejícím významným fondem AmUL, ze kterého jsem čerpal informace, je fond Okresního školního inspektorátu v Ústí nad Labem. Ten obsahuje například výnosy a směrnice nadřízených institucí, matriky českých škol či osobní spisy učitelů menšinových škol. Z hlediska této knihy se jedná o velice cenný a zajímavý materiál. Například v matrikách škol lze dohledat kromě očekávané základní charakteristiky jednotlivých škol i informace o politické situaci v obci včetně vztahů mezi českým a německým obyvatelstvem, obecný popis sociální skladby místního českého obyvatelstva, zapojení učitelů do života obce, popis některých problémů souvisejících s umístěným školy apod. Jedná se tedy o údaje, které umožňují poznat problematiku života menšinových škol i v širším kontextu.

Osobní spisy menšinových učitelů, podobně jako matriky, obsahují vedle formálních charakteristik i mnohem důvěrnější informace o učitelích. Jedná se například o přepisy policejních protokolů z „výslechů" učitelů, kteří se dopustili nějakého deliktu v souvislosti s výkonem svého povolání, či o různorodou korespondenci úřední nebo osobní povahy, různé neoficiální poznámky školních inspektorů sloužící pouze pro jejich potřebu, anonymní udání na učitele apod. Tyto materiály mi umožnily detailnější vhled do některých záležitostí ovlivňujících chod českých škol. Zároveň jsem tak mohl odhalit i některé důvody, které učitele k jejich jednání vedly.

V knize využívám i informací z fondů Okresního úřadu Ústí nad Labem. Jedná se zejména o fond s názvem Registraturní plán I–III (I–XXII) (1900–1938). Tento fond kromě jiného obsahuje i materiály týkající se školských záležitostí některých českých obecných menšinových škol[15]. Obsahem jsou například podklady pro stavbu školních budov (včetně architektonických plánů, finančních zpráv atd.), policejní zprávy o vyšetřování útoků na české učitele, velké množství úřední korespondence, spisy k některým školníkům působícím na ústeckých školách ad. Tyto materiály tudíž představují zejména doplnění k informacím získaným z fondů popsaných v předcházející části.

Při výzkumu jsem věnoval pozornost i fondům ze Sdruženého inventáře fondů – Archivy spolků města a okresu Ústí nad Labem do roku 1945. Činnost spolků totiž byla již od dob Rakouska-Uherska neodmyslitelně spojována i s otázkami fungování škol. Bohužel ke sledovanému období a tématu se dochovaly materiály pouze pobočky českého spolku Národní jednoty severočeské v Chabařovicích a němec-

15 Jedná se o několik desítek kartonů obsahujících spisy různé povahy, které se týkají různých českých škol, jež vznikly v rámci ústeckého okresu. Významným zdrojem informací v rámci tohoto fondu je pak rozsáhlá sbírka různorodého materiálu, která není nijak rozdělena či uspořádána (ani podle jazyka jednotlivých dokumentů), uloženého v několika kartonech pod záznamem Školy – různé záležitosti.

kého Spolku školního krejcaru. Z posledně jmenovaného spolku jsou v archivu navíc uloženy pouze pokladní knihy a v nich údaje, které s tématem publikace nesouvisejí. Překvapující v této souvislosti je pak absence jakéhokoliv utříděného materiálu německého spolku Deutscher Kulturverband, jednoho z největších spolků v období první republiky, který ve své činnosti nahradil rakousko-uherský Schulverein. Informace o působení tohoto spolku v Ústí nad Labem lze dohledat pouze v několika málo písemnostech uložených ve fondu Registraturní plán I–III (I–XXII) (1900–1938),[16] případně z dobového tisku a ojediněle z německých školních kronik.

Pro poznání širšího politického kontextu studované problematiky jsem věnoval pozornost i studiu fondů týkajících se obecní politiky. Jedná se hlavně o obecní kroniky různých obcí nacházejících se na území politického okresu Ústí nad Labem.[17] Pro poznání politického kontextu českého menšinového školství na tomto území v období před rokem 1918 jsem prostudoval i některé materiály z fondu Okresního hejtmanství v Ústí nad Labem.

Jistou „perličkou" nacházející se v AmUL jsou stručné paměti Františka Mudroňka. Jedná se přitom o ojedinělý dokument, který prozrazuje některé detaily o životě české školy v Předlicích před rokem 1918. Význam těchto pamětí spočívá zejména ve skutečnosti, že k problematice této školy před vznikem Československa nejsou k dispozici s výjimkou několika stručných zmínek jiné prameny.

Přestože základním zdrojem informací mi byly materiály uložené v AmUL, v rámci svého výzkumu jsem navštívil i jiné instituce uchovávající archivní prameny. Materiály k problematice českého menšinového školství jsem vyhledával například i v Národním pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze. V souvislosti s tématem mé publikace muzeum disponuje pouze sbírkou pamětí učitelů, kteří působili na školách v období první republiky až do konce 50. let 20. století. Tato sbírka je bohužel navíc momentálně nezpracovaná, a tedy i nedostupná.[18] K výzkumu jsem ji využít nemohl.

Další institucí, kterou jsem navštívil, byl Národní archiv (NA). Zde jsem se soustředil zejména na fondy Ministerstva školství z let 1918–1949 (371) a Zemské školní rady v Praze (539/2). Informace získané studiem archiválií z těchto fondů obohacují informace získané ze studia materiálů AmUL zejména o širší kontext. Jedná se například o definování menšinových škol, otázku záborů ve školství, obecné námitky německého obyvatelstva k otázkám československého školství, organizaci školských stávek ad.

16 Materiál s názvem Školy – různé záležitosti.

17 V rámci svého výzkumu jsem se zaměřil na studium obecních kronik zejména těch obcí, kde existovaly české obecné menšinové školy. Jedná se o obce Předlice, Chabařovice, Krásné Březno a Trmice.

18 Tímto bych rád poděkoval pracovnici tohoto muzea paní Mgr. Magdaléně Šustové za osobní konzultaci a získané informace.

V rámci svého výzkumu jsem navštívil i Sudetoněmecký institut v Mnichově, který spravuje Sudetoněmecký archiv[19] a v místní Vědecké knihovně disponuje dosud největší sbírkou specializovanou na dějiny českých zemí a Československa v západní Evropě. Vyhledávání materiálů k otázkám menšinového školství pro oblast ústeckého okresu je v materiálech Sudetoněmeckého archivu poměrně obtížné. Materiály jsou totiž rozděleny do složek, které se věnují zejména německým osobnostem, různým sudetoněmeckým organizacím působícím na území bývalého Československa, případně problematice odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce. Vzhledem k časovým možnostem mého pobytu v Mnichově jsem tak svou pozornost zaměřil zejména na sbírku publikací uloženou ve vědecké knihovně Sudetoněmeckého institutu. Tento postup se následně ukázal jako mnohem efektivnější. V rámci studia publikací jsem totiž narazil na několik titulů, které v České republice nejsou dosud k dispozici.[20] Z hlediska mého tématu přitom přinášejí řadu zajímavých informací. V tomto světle za nejpřínosnější dílo, které jsem zde objevil, považuji paměti od Emmi-Goldrun Schellbergerové (2001) *Kindheit und Jugend in Deutsch-Böhmen: Erinnerungen an diese Zeit 1919–1946*. Své vzpomínky totiž zaměřuje i na svoji povinnou školní docházku, kterou absolvovala na jedné z ústeckých českých menšinových škol. Právě tyto vzpomínky jsou tak neocenitelným zdrojem poznání této problematiky například ve vztahu k průběhu vyučování na těchto školách. Obdobně lze hodnotit i další publikace z této knihovny. Jedná se například o díla, která se zaměřují na širší politicko-ekonomický a kulturní kontext menšinového školství v oblasti Ústí nad Labem (např. Bohmann, 1953; Christmann, 1910; Reich, 1993 aj.).

Výčet pramenů využitých v této publikaci svědčí o poměrně rozsáhlém a různorodém materiálu umožňujícím poznání každodenního života českých obecných menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem v období první Československé republiky. Jedná se přitom z velké části o jedinečné a dříve nepublikované prameny. Určitým limitujícím faktorem při rekonstrukci tehdejší života těchto škol je ovšem nedostatek pramenů pro jednu konkrétní školu. Prameny stručně řečeno neumožňují komplexní poznání každodenního života jedné konkrétní školy v celém sledovaném období, což není ovšem ani cílem této knihy. V knize postupuji tak, že podobu každodenního života škol popisuji na základě archiválií pocházejících z několika škol. Vzhledem k podmínkám, ve kterých tyto školy vznikaly a fungovaly, a úzkému geografickému území, na němž se školy vyskytovaly, lze totiž předpokládat, že popisované jevy (např. zřizování škol, působení učitelů, průběh vyučování apod.) se objevovaly s většími či menšími odlišnostmi na všech školách. V těchto případech na tyto odlišnosti upozorňuji v knize odkazem na konkrétní školu.

19 Více viz na webových stránkách institutu: http://www.sudetendeutsches-archiv.de/.

20 Podle vyhledávače jednotné informační brány (JIB), která umožňuje z jednoho místa a jedním vyhledávacím rozhraním vyhledat různé české a zahraniční informační zdroje z 59 informačních institucí (více viz Pospíšilová, Košťálová, & Nemeškalová, 2007).

Prameny, které jsem v rámci svého výzkumu získával v uvedených institucích, jsem průběžně dále podroboval mikrohistorické analýze. Jednalo se přitom o poměrně časově náročnou činnost. Bez ohledu na množství pramenů bylo totiž nutné v materiálech sledovat i informace, které se zdály na první pohled nevyužitelné, a vzhledem k tématu této knihy tedy nepřínosné. Typickým příkladem mohou být doprovodné informace uvedené v matrikách škol či drobné poznámky školních inspektorů, které bez znalosti dalšího materiálu (a tedy širšího kontextu) nedávaly zprvu smysl. Veškerý materiál bylo nutné nejen důkladně projít, ale zejména uspořádat. V tomto směru mi práci ulehčilo využití digitálních technologií. Veškeré prameny jsem totiž fotografoval, případně skenoval a posléze převáděl do formátu PDF. Tyto soubory pak představovaly výchozí bod pro analýzu a systematické uspořádání nálezů, které probíhalo na základě specifických výzkumných otázek. Tyto nálezy jsem následně seřadil do jednotlivých témat této knihy.

V rámci mikrohistorické analýzy jsem využíval i některé z tradičních metod historického výzkumu. Jednalo se zejména o metodu přímou. Touto metodou jsem tedy získával historická fakta bezprostředním zkoumáním pramene, v němž tyto informace byly obsaženy (více o této a dalších tradičních metodách historického výzkumu např. Hroch, 1985; Zounek & Šimáně, 2014; Zwettler, Vaculík, & Čapka, 1996). Příkladem použití této metody může být získání data zřízení některé z českých obecných menšinových škol, které je zaznamenáno přímo ve školní kronice, či konkrétního jména učitele, žáka apod.

V některých případech jsem používal i nepřímou metodu. Jedná se o metodu, kdy pomocí jedněch fakt zastoupených v pramenech nahrazujeme chybějící fakta zdůvodněnou hypotézou. Hledal jsem tak odpovědi zejména na otázky, proč se to stalo, případně proč tomu tak bylo. Příkladem může být zjišťování důvodů zdravotního stavu dětí českých obecných menšinových škol, kdy tyto důvody nejsou v žádných pramenech přímo popsány.

Při výzkumu jsem používal i metodu komparativní (historicko-srovnávací), při které se zjišťují chybějící poznatky prostřednictvím analogie. Komparativní metodu jsem používal v případech, kdy odpovědi na některé výzkumné problémy nebyly obsaženy v pramenech týkajících se politického okresu Ústí nad Labem, ale v pramenech okresů, který s ústeckým okresem sousedí (např. děčínský), obsaženy byly. Příkladem může být kompletní záznam rozvrhu hodin z české školy v obci Tisá, která spadala za první republiky pod 1. soudní okres Děčín[21], a s tím i související některé otázky týkající se vyučování.

V neposlední řadě jsem při výzkumu používal i metodu geografickou. Ta se soustředí na zjišťování faktů (a vzájemných vztahů mezi fakty) a jejich rozmístěním a srovnáním na mapě. Příkladem může být zjišťování počtu českých obecných

21 V tomto případě nebylo nutné navštěvovat přímo Státní okresní archiv v Děčíně či v Teplicích či Státní oblastní archiv v Litoměřicích, protože materiály k menšinovému školství z těchto okresů jsou uloženy v AmUL.

menšinových škol, které v období první republiky v politickém okresu Ústí nad Labem byly zřízeny. Pro lepší představu jsem navíc vyhotovil grafické znázornění svých výsledků v podobě map. Ty byly vytvořeny v počítačovém programu ArcGIS a jsou součástí příloh této publikace.

Při výzkumu jsem využil i historiografického přístupu vizuální historie. Analýze jsem tak podrobil i některé dobové fotografie, které jsem objevil ve většině případů ve školních kronikách. Fotografie mi pomohly často zprostředkovat hlubší poznání o studované problematice, která nebyla nikde slovně (případně ne zcela detailně) zachycena. Příkladem může být problematika kvality školních budov či vyučovacích prostorů.

Můj výzkum není ovšem založen pouze na detailním studiu archivních pramenů. Kromě tohoto materiálu jsem analyzoval i řadu dobových pedagogických periodik, vybraných německy psaných novin sledujících dění v politickém okresu Ústí nad Labem a všechna vydání Věstníku Ministerstva školství a národní osvěty, která vyšla v letech 1918–1938.

Při výběru dobového pedagogického tisku jsem vyšel z *Pedagogické encyklopedie* (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938, 1939) a dále z knihy T. Henka (1967) *Soupis českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1965*. Vytvořil jsem seznam tisku, který obsahoval několik desítek položek, a to jak česky psaných, tak i německy psaných periodik. Vzhledem k poměrně velkému počtu periodik jsem provedl záměrný výběr pedagogického tisku. Hlavním kritériem mého výběru byl jazyk a zaměření tisku. Ze seznamu jsem tak vybral pouze česky psaná pedagogická periodika určená jak pro širší pedagogickou veřejnost, tak i pro veřejnost odbornou a vědeckou. Tímto výběrem jsem chtěl zachytit jednak odbornou rovinu tématu, jednak i diskusi či názory určené pro širší čtenářskou obec. Výběr finálního vzorku byl nutně podřízen dostupnosti jednotlivých tisků v knihovnách (pro období 1918–1938), která je v případě některých časopisů poměrně problematická.[22]

V tomto výzkumném vzorku jsem tedy analyzoval následující pedagogický tisk: Národní učitel, Obecná škola, Časopis československé obce učitelské, Pedagogické rozhledy, Nové školy, Komenský, Školské reformy a Československý učitel. Všechny uvedené časopisy jsem sledoval v období první Československé republiky.[23] Z vybraných periodik se celkově 59 článků věnovalo zkoumané problematice a tyto

22 Například časopisy Obecná škola a Národní učitel jsem dohledával ve Vědecké knihovně v Olomouci.

23 Zde je nutné upozornit, že ne všechny tisky z mého výzkumného vzorku vycházely po celé sledované období. Časopis Československý učitel obsahuje pouze tři ročníky z let 1935–1938, podobně jako časopis Obecná škola, která vycházela pouze v letech 1927–1938 a obsahuje třináct ročníků. Časopis Pedagogické rozhledy ukončil své vydávání v roce 1932 a pro zkoumané období (ČSR) připadalo v úvahu tedy patnáct ročníků (1918–1932). V rámci sledovaného období věnoval největší pozornost otázkám českého menšinového školství časopis Národní učitel.

články jsem dále podrobně analyzoval. Nejvíce článků přitom spadá do období let 1918–1922.[24]

V rámci analýzy dobového tisku jsem využil i možnost prostudovat dobová periodika, která jsou uložena v AmUL. Jedná se o německé noviny Aussiger Tagblatt[25], které se věnovaly zejména komunálním a hospodářským otázkám, a německy nacionální Aussiger Tageszeitung[26]. Česky psaná periodika z tohoto období zaměřující se na komunální problematiku sledovaného území v archivu nejsou k dispozici.[27]

Při studiu Věstníků Ministerstva školství a národní osvěty jsem celkově analyzoval 20 ročníků. V rámci této analýzy jsem odhalil 81 statí (zákonů, výnosů, vyhlášek, nařízení, soudních nálezů či zpráv) souvisejících s českým obecným menšinovým školstvím.

Při analýze (jak periodického tisku, tak i Věstníků Ministerstva školství a národní osvěty a německých novin Aussiger Tagblatt a Aussiger Tageszeitung) jsem použil metodu obsahové analýzy, která je speciálně určena pro analyzování obsahu sdělení jakéhokoliv druhu (Disman, 2011). V rámci analýzy byly jednotkou pozorování otázky českého obecného menšinového školství.[28] Záznamovou jednotkou (jednotkou analýzy) byl článek. V uvedených periodikách (respektive věstnících) tak byly vyhledány všechny články týkající se českého menšinového školství, které jsem pak detailně analyzoval (pomocí kódování) s cílem odhalit, jaké konkrétní problémy a otázky týkající se českého menšinového školství byly v rámci vybraných periodik řešeny. Takto získané informace mi poté doplnily některé odpovědi týkající se studované problematiky.

Studium dějin českého menšinového školství se neobejde bez znalosti dobového politického, socioekonomického, národnostního a kulturního kontextu. Ve své publikaci proto využívám vedle textů zabývajících se problematikou školství i odborné texty z oblasti obecné historie, hospodářských dějin, jazykovědy či

24 Domnívám se, že důvod tohoto jevu spočívá v reflexi vzniku ČSR, vydání tzv. Metelkova zákona a s tím spojeného růstu počtu českých menšinových škol zejména v příhraničních oblastech.

25 Jedná se o přejmenovaný první ústecký tisk Aussiger Anzeiger, který vycházel od roku 1875. Od roku 1902 začal vycházet pod novým názvem Aussiger Tagblatt. V době Rakouska-Uherska šlo o nezávislý liberální deník loajální k režimu. V době ČSR mu liberální náplň zůstala. Během let se ovšem objevuje stále častější inklinace k německému nacionalismu až k nacismu, se kterým se v poslední fázi zcela ztotožnil. O tom svědčí i to, že po okupaci roku 1938 nebyl list na rozdíl od mnohých jiných zastaven. Zastaven byl až v roce 1941 spíše v důsledku válečného nedostatku papíru než kvůli vyznění (Komentář k fondu Aussiger Tagblatt, s. 6).

26 Toto periodikum vycházelo od roku 1919 jako deník (před rokem 1919 třikrát týdně). Jednalo se o nástupce Aussig-Karbitzer Volkszeitung. Z toho důvodu roku 1919 vychází již XXII. ročník. List býval označován jako deník německého árijského tiskového spolku v Rakousku (Komentář k fondu Aussiger Tageszeitung, s. 19).

27 Dle slovního sdělení místních archivářů byla skartována během komunistické vlády.

28 V případě analýzy věstníků MŠANO jsem sledoval i obecné školství, které ovlivňovalo i podobu života menšinových škol.

archivnictví. Zásadním textem v tomto světle je například dílo Zdeňka Kárníka (2002; 2003a; 2003b), který ve třech svazcích s názvem *České země v éře první republiky* podává rozsáhlý přehled o politickém a sociálním, hospodářském i kulturním vývoji československé společnosti v rámci první Československé republiky. V této souvislosti jsou významným zdrojem i zahraniční texty Hanse Lemberga (2007) s názvem *Die Staatsgründung der Tschechoslowakei und die Deutschen* či Simone Bamberger-Stemmannové (2004) *Zwischen vielen Stühlen?*, které osvětlují problematiku česko-německých vztahů v období první republiky pohledem německých odborníků.[29]

Studium života českých obecných menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem během první republiky je tedy založeno na mnoha různorodých materiálech, které jsou uloženy v několika institucích. Přesto rekonstrukce tohoto života nemůže být úplná. Je to dáno povahou historického výzkumu, který je založen na dostupnosti relevantních zdrojů. Právě dostupnost zdrojů v sobě zahrnuje hlavní limity historického výzkumu. V případě studia problematiky života menšinových škol můžeme za jeden z nejdůležitějších pramenů pro jeho poznání označit školní kroniky. Pro řadu českých obecných menšinových škol se přitom školní kronika ovšem nedochovala. Důvodem byla pravděpodobně snaha o jejich ukrytí při okupaci českého pohraničí v roce 1938. Svědčí o tom například záznam o osudu školní kroniky české menšinové školy v Krásném Březně v inventáři k fondům škol v Ústí nad Labem. Podle něho školní kronika byla ukryta na půdě jednoho z pražských domů, kam byla kronika převezena učiteli, kteří z pohraničí odcházeli před okupanty. Zde ovšem padla za oběť bombardování spojeneckými letadly v roce 1945 (Inventáře, nedatováno). Řada školních kronik německých škol má pro změnu vytrhány stránky od roku 1933. Zde se jako důvod jeví snaha o skartaci záznamů z období, které souviselo s nacionálním socialismem Adolfa Hitlera. Některé záznamy ze zbývajících školních kronik pak již v době, kdy jsem tyto materiály zkoumal, nebyly čitelné, protože byly zasaženy povodněmi z roku 2002. Skladový prostor Archivu města Ústí nad Labem se totiž nachází blízko řeky Labe. Do výzkumu vedle geopolitických událostí tak zasáhly i přírodní jevy. V neposlední řadě dochování pramenů nesvědčí ani jejich stěhování v posledních letech. Dokladem byla krádež školní kroniky české školy v Trmicích při převozu archivního materiálu do AmUL na začátku tohoto tisíciletí. Řada mnohdy cenných materiálů, která by umožnila poznat každodenní život českých škol, je tak již nenávratně ztracena.

29 Komplexnější představu si čtenář může učinit sám na základě prostudování závěrečné literatury obsažené v bibliografii této knihy. Použité zdroje byly získány různou cestou. Většina z nich je běžně dostupná prostřednictvím služeb Moravské zemské knihovny, knihoven Masarykovy univerzity, Národní knihovny, Vědecké knihovny v Olomouci a Státní vědecké knihovny v Ústí nad Labem. Část zdrojů byla získána ve Fachbereichsbibliothek Geschichtswissenschaften a Universitätbibliothek na Vídeňské univerzitě (Wien Universität, Rakousko). Část těchto zdrojů je dostupná ve Vědecké knihovně Sudetoněmeckého institutu v Mnichově (Německo) a v Archivu města Ústí nad Labem.

2 VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A „VĚNO" RAKOUSKA-UHERSKA

Výsledky první světové války představovaly zásadní událost pro národy, které byly součástí bývalého Rakouska-Uherska. Obyvatelé této bývalé říše mohli na základě práva na sebeurčení národů zakládat své vlastní státy. Jako jeden z nástupnických států rozpadajícího se rakouského mocnářství vznikla i Československá republika, která byla vytvořena spojením tří historických částí českého státu (Království českého, Markrabství moravského a Vévodství slezského) s nově konstituovaným Slovenskem a nově vzniklou Podkarpatskou Rusí. Vznik tohoto státu ovšem doprovázela celá řada problémů. Společně s „přepsáním" hranic bývalé monarchie totiž došlo ke zpřetrhání mnoha vazeb nejenom v politické, ale i sociální či hospodářské oblasti. Řešení těchto problémů pak zároveň s celosvětovými událostmi ovlivňovalo v následujících dvou desetiletích i vývoj československé společnosti, školství nevyjímaje. Z tohoto důvodu je nutné sledovat i problematiku obecného vývoje prvorepublikové české společnosti jak v politické, tak i socioekonomické či kulturní rovině. Tyto roviny tvoří současně širší rámec a východiska pro pochopení vývoje školství, respektive českého menšinového školství v této době.

Tato část publikace je tak zaměřena na popis a vysvětlení vývoje československé společnosti během první Československé republiky. Mým cílem není ovšem detailní analýza této problematiky, ale základní seznámení s tímto vývojem, který představuje obecně historický rámec tohoto textu. Důraz přitom kladu na česko-německé vztahy, které ve vývoji českého menšinového školství a životě jednotlivých škol hrály zásadní roli. Doslova, jak píše Hanzal (1999), tato oblast v rámci česko-německých vztahů představovalo tzv. Spannungsfeld, tedy určité pole napětí.

Centrem mého zájmu v této kapitole je tak základní charakteristika vývoje první Československé republiky s důrazem na řešení národnostní otázky v tomto státě. Tuto problematiku pak sleduji na pozadí nejvýznamnějších událostí z oblasti

politické, sociální, hospodářské a kulturní. Zaměřuji se například na otázku, jaká očekávání českoslovenští (podle dobové terminologie) a němečtí obyvatelé vůči sobě zaujímali, jaké měli ideály o vlastní existenci v rámci Československa. Zda se u nich neobjevila určitá deziluze či konflikt. A pokud ano, co bylo jeho příčinou a jak se projevoval.

2.1 Vznik samostatného Československa

Vznik samostatného Československa znamenal zcela zásadní historickou proměnu, která přinesla pro tento stát i nové výzvy v oblasti jeho budování, duchovního vytváření a obrany. Československu byly na začátku své existence „dány do vínku" jak staré hodnoty Rakouska-Uherska, tak ovšem i myšlenky nové, které vznikly především v zahraničním a domácím odboji. Jedna z těchto nových myšlenek se promítla i do faktu, že Československá republika byla ustanovena jako parlamentní demokracie, která byla založena na všeobecném volebním právu a pluralitě politických stran (Kořalka, 1998). Program nové republiky byl nastíněn prezidentem T. G. Masarykem, jehož programové úsilí lze označit jako odrakouštění. Masaryk tím rozuměl nutnost zbavit se všeho starého, co vybudoval bývalý nedemokratický systém Rakouska-Uherska. Novým ideálem se měl stát „občan svobodný, sebevědomý, znalý svých demokratických práv a povinností" (Hanzal, 1999, s. 148).

Při tomto úsilí se nový stát musel vypořádat s mnoha záležitostmi, které po bývalém Rakousku-Uhersku zdědil či, jak píše Valenta (1999), získal od rakousko-uherské monarchie věnem. Mnoho problémů vyplývalo již z propojení bývalých částí Rakouska-Uherska, protože v novém státě se začaly promítat rozdíly v národnostním složení obyvatelstva a jejich socioekonomickém postavení, ideové rozpory, mezinárodní politické vlivy či odlišné politické tradice mezi jednotlivými částmi státu (Harna, 1990). Tato situace se týkala většiny nových států vzniklých na troskách mnohonárodnostní monarchie. Bylo to dáno tím, že vítězné mocnosti podporovaly vznik těchto nových států v první řadě s ohledem na své strategické, hospodářské a dopravní zájmy. Etnicko-jazykové poměry či projevy národněpolitické vůle obyvatel sporných pohraničních území byly až za těmito zájmy (Ferenčuhová, 2006; Kořalka, 1998).

Další problémy, kterým musela Československá republika na svém počátku čelit, spadaly do oblasti sociální a hospodářské. Již v říjnu roku 1918 se například naplno projevila na našem území celosvětová pandemie španělské chřipky, která vyvolávala všeobecnou paniku a vedla k uzavírání různých úřadů a škol. V důsledku této situace dosahoval počet administrativních, policejních a dalších státních pracovníků pouze poloviční stavu než před výskytem chřipky (Kárník, 2003a). K tomu se přidružil i vysoký růst nezaměstnanosti a prudký růst cen oproti pomalému růstu mezd. Byl to jeden z dalších důsledků právě skončené války. Poválečné

poměry byly charakteristické i velkou bytovou nouzí, úpadkem všech druhů sociálního pojištění, zanedbáním péče o mládež, celkovým úpadkem morálky atd. (více viz Deyl, 1990). Nová vláda musela řešit i otázky, na které rakouská monarchie v předchozích letech nedala odpověď. Příkladem může být doplnění ochranného zákonodárství o pracovní době, rozšíření pojišťovacího zákonodárství, zavedení péče o nezaměstnané apod. (ibid). V hospodářské oblasti státu panovala obdobná situace. Ačkoliv bylo v Československé republice soustředěno 70 % průmyslu bývalé monarchie[30], lze ekonomické podmínky nového státu charakterizovat jako katastrofální, neboť v důsledku války došlo k rozvratu zásobování či ke stagnaci v oblasti stavebnictví vyvolané naprostým nedostatkem stavebního materiálu (Jakubec, 1999; Deyl, 1990). Celkově po rozpadu Rakouska-Uherska dosahovala československá průmyslová výroba v prvních letech své existence (až do roku 1924) pouze 50 % předválečné úrovně (Jakubec, 1999). Obecně tato neblahá sociální a ekonomická situace zvyšovala napětí u obyvatelstva československého státu, které hrozilo propuknout ve všeobecné sociální bouře (Kárník, 2003a).

Problémům se nevyhnula ani československá legislativa. Pro zajištění určité právní kontinuity byl již 28. října roku 1918 v plénu Národního výboru v Praze narychlo schválen připravený zákon, běžně označovaný jako recepční norma. Tímto zákonem, který je publikovaný ve Sbírce zákonů pod číslem 11, byly přejaty všechny do té doby platné zákony a nařízení – říšské zákony rakouské i uherské, zemské zákony české, moravské a slezské (Číslo 11, 1918). A jak sám autor tohoto zákona Rašín (1994) uvedl: „Základním tímto zákonem mělo být zamezeno, aby nenastal bezprávní stav, aby se celá státní správa nezastavila a aby se 29. října pracovalo dále, jako by revoluce vůbec nebylo“ (s. 216). Bez přijetí tohoto zákona by tedy mohlo dojít k určitému právnímu chaosu a k různým zmatkům (Novák, 1923).

K ideálnímu právnímu stavu tato norma ovšem nevedla. Důvod tkvěl zejména ve značně odlišném právním a správním vývoji v českých zemích a na Slovensku, respektive v Podkarpatské Rusi (bývalé součásti Uher). Recepční normou ovšem byly převzaty i další dva zcela jiné právní systémy. Tímto zákonem vstoupily na našem území v platnost totiž i zákony říšskoněmecké a zemské zákony dolnorakouské, což souvisí s připojením Hlučínska a Valticka k československému státu (více o této problematice viz např. Grycová, 1999). V konečném důsledku to tedy znamenalo, že již na počátku existence první republiky se vytvořil právní stav, kdy vedle sebe fungovalo několik v podstatě odlišných právních řádů a který se za celou dobu existence první republiky nepodařilo zcela překonat (Schelle, 2007).

Nepřekvapuje, že tato neuspokojivá poválečná situace měla svůj odraz i v oblasti školství. To podle recepčního zákona přejímalo zákonodárství Rakouska-Uherska,

30 V době rozpadu habsburské říše bylo v českých zemích koncentrováno 91 % cukrovarnického průmyslu, 60 % metalurgie, 92 % sklářské výroby, 57 % pivovarnictví, 80 % textilního průmyslu, 65 % papírnického průmyslu, 90 % rukavičkářství, takřka 100 % porcelánské výroby a 75 % chemického průmyslu z celé monarchie (Münch in Hilf, 1996).

které ovšem nebyly jednotné ani pro tři tradiční české země. Školské zákonodárství totiž sice určoval rakouský říšský sněm, ale každá země si tuto oblast mohla upravovat podle svých potřeb prostřednictvím zemských zákonů. Roztříštěnost školské legislativy byla navíc posílena nutností převzít zákonodárství uherské části bývalé monarchie, tedy pro oblast Slovenska a Podkarpatské Rusi. Pomyslnou „třešinkou" na dortu pak byla potřeba do nové legislativy zakomponovat i zákony z oblasti Valticka a Hlučínska. V novém státě tak po vydání recepční normy otázky školství upravovaly zákony ze sedmi různých oblastí.

„Startovní" podmínky vývoje československého školství tak můžeme charakterizovat jako velmi chaotické, přičemž širší společenské dění nebylo zárukou, že řešení obtížných školských otázek bude v dohledné době „na pořadu dne". Pozornost vlády se stručně řečeno upínala k závažnějším a aktuálnějším problémům. Například i k postavení obyvatel v novém státě, kteří byli jiné národnosti než československé.

2.2 Národnostní menšiny v Československu

Československo bylo vytvořeno jako samostatný stát za přispění vítězných mocností i pod vlivem ideje tzv. nové Evropy. Podle ní se měly nově vznikající státy na troskách Rakouska-Uherska, Německa, Bulharska, ale i bývalého carského Ruska zavázat k posilování demokratických principů (Kováč, 1993; Broklová, 1993). Jako cenu za získanou nezávislost nebo přijetí do Společnosti národů musely tyto státy na návrh amerického prezidenta Woodrowa Wilsona přijmout také smlouvy o ochraně svých menšin. Funkcí těchto smluv bylo eliminovat v budoucnosti případné národnostní konflikty, které mohly plynout ze skutečnosti, že nově vznikající státy byly často národnostně heterogenní (Ferenčuhová, 2006; Kučera, 1993). Podobně píše i Bamberger-Stemmannová (2004, 2006), podle které bylo smyslem těchto smluv i přivedení skupin obyvatelstva jiné národnosti k akceptaci nejen nového státu, ve kterém žily, ale i systému pařížských smluv.

Předlohou pro smlouvy o ochraně menšin mezi velmocemi a jednotlivými nově vznikajícími státy se stala polská smlouva o ochraně menšin přijatá 28. června 1919 (více o této smlouvě viz Petráš, 2009). Na jejím základě byla sepsána i smlouva s Československem, která vešla v platnost v Saint-Germain dne 10. září 1919. Znění této tzv. Malé saint-germainské smlouvy o ochraně menšin bylo poté s určitými úpravami začleněno do šesté kapitoly ústavní listiny Československé republiky, která byla vydána 29. února roku 1920 (Kořalka, 1998). Podle této ústavy „všichni státní občané republiky Československé jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických nehledíce k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství" (Číslo 121, 1920, s. 223). Dále všem občanům bez rozdílu byl zajištěn rovný přístup do veřejné služby, k úřadům a hodnostem i vykonávání ja-

kékoliv živnosti či povolání, užívání jakéhokoliv jazyka v soukromých a obchodních stycích, v otázkách náboženských, v tisku či ve veřejných shromážděních lidu. V otázce školství bylo přijato ustanovení, které umožňovalo menšinám zakládat, řídit a spravovat vlastním nákladem různé výchovné, vzdělávací i jiné ústavy, na nichž bylo možné volně používat svůj jazyk a praktikovat své náboženství (ibid). Za jistých okolností tyto instituce měly být do určité míry financovány na náklady státu, obce či obecně veřejnosti. Danou okolností byl tzv. značný zlomek státních československých občanů náležících k menšině trvale žijící v určitém městě či okrese. Konkrétní číslo tohoto značného zlomku je uvedeno v dalším důležitém zákonu pro ochranu menšin v tzv. československém jazykovém zákonu (Číslo 122, 1920). V něm je stanoveno, že:

> soudy, úřady a orgány republiky, jichž působnost vztahuje se na okres soudní, v němž podle posledního soupisu lidu obývá alespoň 20 procent státních občanů téhož, však jiného jazyka než československého, jsou ve všech věcech, jichž vyřízení náleží jim na základě toho, že působnost jich vztahuje se na tento okres, povinny přijímati od příslušníků jazyka této menšiny podání v témž jazyku a vydati vyřízení těchto podání nejen v jazyku československém, nýbrž i v jazyku podání (s. 268).

Tento dvacetiprocentní podíl byl rozhodující i pro další oblasti každodenního života, například v případě školství i pro otázku vyučovacího jazyka (Číslo 122, 1920). Problémem tohoto zákona ovšem bylo to, že nikdy nevyšel v této podobě v platnost (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938).

Přestože zákony pro ochranu menšin přijaté na našem území znamenaly ve srovnání s dobou Rakouska-Uherska značný kvalitativní posun[31], neobešlo se jejich přijetí bez kritiky. A to dokonce i ze strany vítězných velmocí, které namítaly, že některá ustanovení saint-germainské smlouvy nebyla v československých zákonech o ochraně menšin zcela naplněna či naopak byla určitým způsobem modifikována. Zástupci menšin žijících v rámci československého státu v tomto smyslu menšinové smlouvy vnímali jako minimální standard, který Češi většinově akceptovali jako maximální limit (Kořalka, 1998; Kučera, 1993).

Masarykova idea „čeho jsme nechtěli, aby dělali nám, nebudeme dělat jiným“ (Čapek, 1990, s. 256) vyřčená v souvislosti s postupem vůči menšinám v Československu tak byla v podstatě od přijetí ústavy a zejména československého jazykového zákona roku 1920 silně otřesena.

Důvodů bylo hned několik. Problémem byla již samotná tvorba ústavy a dalších ústavních zákonů. Ústava, jazykový zákon, volební řád a další byly totiž vzhledem k dobové politické situaci vypracovány a přijaty zcela bez účasti zástupců menšin

31 V Rakousku-Uhersku se o ochraně menšin hovořilo pouze v souvislosti se ztrátou postavení německého obyvatelstva v některé korunní zemi, okrese či městě (více viz Kořalka, 1998).

a navíc nevoleným shromážděním (Gajan, 1998; Slapnicka, 1993). Němečtí poslanci dokonce v pozdějším období právě z tohoto důvodu platnost ústavy zpochybňovali a považovali za porušení článku 7 menšinové smlouvy mezi Československem a vítěznými mocnostmi (Ferenčuhová, 2006). „Trnem v oku" těchto poslanců, ale i zástupců dalších československých menšin byla ovšem i některá znění těchto zákonů. Zejména používané pojmy československý stát, československý národ a československý jazyk byly vnímány značně negativně. Zástupci československých menšin si stěžovali například na skutečnost, že Československo je v ústavě označeno jako národní stát Čechoslováků, a nikoliv stát veškerého obyvatelstva, přičemž ve skutečnosti bylo státem národnostním. Ostatní národy se tedy ocitly automaticky v pozici menšiny (srov. Valenta, 1995; Glassl, 1995; Wils, 1993). Rovněž pojem československý jazyk byl chápán spíše jako „legální fikce", ve které dvě jazykové formy češtinu a slovenštinu bylo zvykem zaměňovat a jejíž přijetí jako oficiálního státního jazyka bylo namířeno zejména proti německému obyvatelstvu (více viz de Witte, 1993; Klepetař, 1930). Pojem nerozlišoval totiž mezi Čechy a Slováky jako nezávislými národy, ale ubíral se směrem k myšlence o existenci spojeného československého lidu hovořícího česky v západní části státu a slovensky na Slovensku (Slapnicka, 1993). Podobně hovoří ve svém memorandu Stark (1983), který upozorňuje, že takovéto znění zákona má sloužit pouze k utužení československých jazykových zákonů, potvrzení národního státu a k zahlazení obrazu národnostního státu, kterým Československo ve skutečnosti bylo.

Argumentace menšinových zástupců nebyla v tomto smyslu vůbec scestná. Podíváme-li se na složení obyvatelstva Československé republiky, zjistíme několik zajímavých skutečností. Při pohledu na některé oficiální publikace ze sčítání lidu v letech 1921 a 1930 shledáme, že v rámci zjišťování národnosti najdeme v těchto publikacích pouze jednotnou československou národnost (viz Obyvaťelstvo, 2002; Bakke, 2004). Tomu odpovídají například údaje uvedené v tabulce č. 1. Z této tabulky můžeme vyčíst, že v obou letech sčítání obyvatelstva bylo Československo tvořeno zhruba z 66 procent Čechoslováky (tedy Čechy a Slováky) a zbytek připadal ostatním národnostem, z nichž největší podíl zaujímalo německé obyvatelstvo.

Národnost	Rok 1921		Rok 1930	
	Počet obyvatel	Procentuální zastoupení	Počet obyvatel	Procentuální zastoupení
Čechoslováci	8 760 937	65,51 %	9 688 770[32]	66,91 %
Němci	3 123 568	23,36 %	3 231 688	22,31 %
Maďaři	745 431	5,57 %	691 923	4,78 %
Rusíni a Rusi	461 849	3,45 %	549 169	3,79 %

32 Kořalka (1998) uvádí ve své publikaci, že z toho bylo 7 406 493 Čechů (51,15 %) a 2 282 277 Slováků (15,76 %), zdroj počtu obyvatel však není uveden.

Národnost	Rok 1921		Rok 1930	
	Počet obyvatel	Procentuální zastoupení	Počet obyvatel	Procentuální zastoupení
Židé	180 855	1,35 %	186 642	1,29 %
Poláci	75 853	0,75 %	81 737	0,57 %
Ostatní	25 871	0,01 %	49 636	0,35 %
Úhrnem	13 374 364	100,00 %	14 479 565	100,00 %

Tabulka č. 1 Národnostní složení obyvatelstva ČSR (zpracováno na základě údajů in Tóth, Novotný, & Stehlík, 2012, s. 624–627).

Podíváme-li se ovšem na statistiky pro jednotlivé země Československa, dospějeme k zajímavému zjištění (viz tabulka č. 2). Pokud budeme vycházet z toho, že všichni Čechoslováci žijící na Slovensku k roku 1921 byli slovenské národnosti[33], zjistíme, že německé obyvatelstvo (viz tabulka č. 1; procentuální zastoupení v rámci ČSR – 23,36 %) ve srovnání se slovenským (přibližné procentuální zastoupení v rámci ČSR – 15,06 %)[34] bylo početnější. Podobná situace panovala i v roce 1930 srovnáme-li údaje z tabulky č. 1 a s údaji, které poskytuje Kořalka (1998, viz také pozn. pod čarou č. 32). Přes tuto skutečnost německé obyvatelstvo získalo v novém státě pouze status menšiny. Tři milióny německého obyvatelstva však představovalo již značnou hospodářsky a kulturně vyspělou část obyvatelstva, minimálně srovnatelnou se dvěma milióny slovenského obyvatelstva a nelze ji vnímat pouze jako menšinu (Kováč, 1993; Glassl, 1995).

33 Ve skutečnosti ovšem na Slovensku působili mnozí čeští učitelé, profesoři, odborní pracovníci apod. (viz Kosta, 1998). Podle Obyvateľstva (2002) žilo na Slovensku v roce 1921 72 635 Čechů, tedy nepatrné množství. Obdobně lze usuzovat i o počtu Slováků v dalších zemích Československa, jejichž přesný počet se mi bohužel nepodařilo zjistit, ačkoliv statistici už od roku 1918 respektovali existenci dvou národů a Státní úřad statistický vedl své bilance i odděleně za oba národy (viz Obyvateľstvo, 2002).

34 Údaj odpovídá poměru mezi součtem všech obyvatel žijících na území ČSR a počtem Čechoslováků na území Slovenska (viz tabulka č. 2).

Národnost	Rok 1921									
	Čechy		Morava		Slezsko		Slovensko		P. Rus	
Čecho-slováci	4 382 788	66,64 %	2 048 426	78,29 %	296 194	47,56 %	2 013 792	68,07 %	19 737	3,29 %
Němci	2 173 239	33,04 %	547 604	20,93 %	252 365	40,53 %	139 900	4,73 %	10 460	1,74 %
Maďaři	5 476	0,08 %	534	0,02 %	94	0,02 %	637 183	21,54 %	102 144	17,03 %
Rusíni a Rusi	2 007	0,03 %	976	0,04 %	338	0,05 %	85 644	2,89 %	372 884	62,17 %
Židé	11 251	0,17 %	15 335	0,59 %	3 681	0,59 %	70 529	2,38 %	80 059	13,35 %
Poláci	973	0,01 %	2 080	0,08 %	69 967	11,24 %	2 356	0,08 %	297	0,05 %
Ostatní	1 091	0,02 %	1 481	0,06 %	99	0,02 %	8 973	0,30 %	14 227	2,37 %
Úhrnem	6 576 825	100,00 %	2 616 436	100,00 %	622 738	100,00 %	2 958 377	100,00 %	599 808	100,00 %
Národnost	**Rok 1930**									
	Čechy		Morava a Slezsko				Slovensko		P. Rus	
Čecho-slováci	4 713 366	67,19 %	2 595 534		74,12 %		2 346 005	72,04 %	33 865	4,79 %
Němci	2 270 943	32,37 %	799 995		22,85 %		147 505	4,53 %	13 245	1,87 %
Maďaři	7 603	0,11 %	2 860		0,08 %		573 854	17,62 %	107 606	15,22 %
Rusíni a Rusi	7 162	0,10 %	4 012		0,11 %		91 215	2,80 %	446 780	63,21 %
Židé	12 735	0,18 %	17 267		0,49 %		65 560	2,01 %	91 080	12,89 %
Poláci	1 195	0,02 %	79 450		2,27 %		933	0,03 %	159	0,02 %
Ostatní	1 555	0,02 %	2 570		0,07 %		31 396	0,96 %	14 115	2,00 %
Úhrnem	7 014 559	100,00 %	3 501 688		100,00 %		3 256 468	100,00 %	706 850	100,00 %

Tabulka č. 2 Národnostní složení obyvatelstva ČSR podle jednotlivých zemí ČSR (zpracováno na základě údajů in Tóth, Novotný, & Stehlík, 2012, s. 624–627).

Čeští politikové si tuto skutečnost dobře uvědomovali. Svědčí o tom například i jednání v Londýně, kde situace týkající se německého obyvatelstva v severních Čechách byla při jednání záměrně fabulována ve prospěch českého, respektive československého národa (Glassl, 1995). Nicméně strach z němectví spojený s euforií z vítězství a vzniku republiky společně s politickým jednáním zástupců menšin v prvních dnech existence nového státu a dalšími okolnostmi vedl k prosazení pojetí československého státního národa, kde hlavní úlohu při budování Československa měli hrát Češi a Slováci (Kural, 1993a; Lemberg, 1993). Ostatní národy žijící v rámci Československé republiky se musely smířit s menšinovým postavením[35], což zejména německé obyvatelstvo neslo velmi těžce i vzhledem ke svému dřívějšímu většinovému postavení. Nelze se tak divit, že zejména Němci a Maďaři nahlíželi na tuto situaci jako na další akt národní diktatury Čechů a Slováků (podrobněji viz Wils, 1993; Bakke, 2004; Kárník, 1999).

35 Paradoxně to platilo i pro obyvatele Podkarpatské Rusi, kde sice formálně byla zavedena autonomie československou ústavou z roku 1920, ale která začala fakticky platit až v listopadu 1938 (více viz Hořec, 1994).

Kritizovány byly ovšem i další pasáže přijatých zákonů. Například tzv. značný zlomek, který opravňoval využívat jazyk menšiny v každodenním úřadování, před soudy, ve škole apod. za podmínky, že daná obec, město či okres bude osídlena určitým podílem menšinového obyvatelstva (viz Číslo 122, 1920). Přestože dvacetiprocentní podíl přijatý československou vládou byl Radou Společnosti národů hodnocen jako přijatelný, byly proti tomuto nařízení podnikány ze strany menšinových zástupců různé petice, které byly zasílány ke Společnosti národů k prošetření (Ferenčuhová, 2006). Důvodem bylo (v případě platnosti zákona) vykořenění zhruba 300 000 příslušníků menšin, kteří by nemohli vlivem tohoto zákona používat svůj jazyk v rámci komunikace s úřady, ve škole apod. (de Witte, 1993). Přesto tento zákon nelze zcela odsoudit. Ve srovnání s dalšími nově vzniklými státy byla Československá republika totiž vůči svým menšinám v tomto případě značně liberální a 90,5 % občanů menšin žilo v oblastech, kde jejich jazyk uznán naopak byl (Wils, 1993).

Velký problém rovněž představovalo přijetí prováděcích nařízení jazykového zákona. Šlo o soubor legislativních norem či prováděcích pokynů pro jednotlivé vládní resorty – ministerstva a jim podřízených příslušných institucí, která byla přijata teprve až v roce 1926. Období od přijetí československého jazykového zákona v roce 1920 až do přijetí jeho prováděcích nařízení se tak odehrávalo v atmosféře nejistot a narušování ducha zákona. Například typické byly stížnosti na znevýhodňování menšinového obyvatelstva při komunikaci se samosprávnými orgány a v dalších otázkách národnostních menšin, přičemž nezáleželo na tom, zda se jednalo o německou, maďarskou, polskou či i českou menšinu. Podobně nastaly jazykové zmatky i v soudních a správních úřadech, čímž byly ohrožovány právní zásady i spořádané fungování těchto úřadů. Jakákoliv formální pravidla v tomto období nebyla v podstatě dodržována. Vznikla zde určitá propast mezi zněním přijatého zákona a jeho uplatněním v praxi. Samotné přijetí prováděcích opatření ovšem situaci pomohlo vyřešit jen částečně. Určitá kritika stále přetrvávala. Například některé původní návrhy, které slibovaly za určitých okolností možnost vnitřního úřadování ve velmi citlivé oblasti komunální správy pouze v menšinovém jazyce, byly nakonec vypuštěny a naopak byla posílena pozice státního jazyka. Navíc v letech 1927 a 1928 byla přijata další nařízení (organizační zákon, jazykové předpisy pro zastupitelské orgány), která situaci ještě více vyhrotila a například u německého obyvatelstva vyvolala negativismus vůči Československu obdobný iredentistickým snahám z prvních let republiky (podrobněji viz Kořalka, 1998; Kosta, 1998; Kučera, 1993; Kural, 1993a; de Witte, 1993).

Stížnosti zástupců menšin se týkaly ovšem i jiných záležitostí, než bylo jejich postavení v rámci československého státu plynoucí ze znění ústavních zákonů. Jak je patrné z množství petic zasílaných ke Společnosti národů, mnohé stížnosti se týkaly i pozemkové reformy, problematiky státního občanství a s tím spojené otázky penzí státních zaměstnanců, problematiky postátňování lesů a s tím spojených

otázek vyvlastňování bez náhrady či otázek týkajících se spravedlivého financování menšinového školství ad. (Kučera, 1993; Ferenčuhová, 2006).

Necitlivý přístup a určitá přezíravost československých úřadů (respektive českých a slovenských poslanců) k menšinové politice tak vyvolávaly u jinonárodních obyvatel žijících v Československu určitou míru frustrace. Ta přitom mohla nabírat různých forem. Od oficiálních stížností ke Společnosti národů ke každodenním konfliktům mezi obyčejnými československými a zejména německými obyvateli. Pokusy o zřízení či existence českých menšinových škol na většinovém německém území pak představovaly ideální „hromosvod pro vybití" této frustrace. Dokladem mohou být různé zprávy o násilnostech německého obyvatelstva proti Čechům z různých míst republiky, které jsou zpracovány v materiálech Zemské školní rady v Praze (viz např. Násilnosti Němců, nedatováno). Menšinová politika Československé republiky tak značně ovlivňovala i vývoj českého menšinového školství.

2.2.1 Německé obyvatelstvo a jeho vztah k ČSR

Vztah německého obyvatelstva vůči československému je v rámci tématu této knihy klíčový. Politický okres Ústí nad Labem byl totiž tvořen převážně německým obyvatelstvem. Například v samotném městě Ústí nad Labem tvořilo německé obyvatelstvo v roce 1921 kolem 80 % z celé populace, stejně tak jako v roce 1930.[36] Německé obyvatelstvo převažovalo ve všech obcích okresu s jedinou výjimkou. Tou byla obec Roudníky, kde dokonce byla v důsledku národnostního rozložení obyvatelstva paradoxně zřízena německá obecná menšinová škola (více viz Šimáně & Zounek, 2012)[37]. Celkový obrázek o národnostních poměrech v této části Československé republiky velmi názorně ilustruje následující výňatek z pamětí prvorepublikového politika Prokopa Drtiny:

> Když jsem na svých služebních cestách poznal dobře Cheb, Falknov, Bílinu, Most, Liberec, Teplice, Ústí nad Labem nebo i Litoměřice, zhrozil jsem se této německé síly a plně jsem chápal stálé Masarykovo upozornění na potřebu česko-německé spolupráce a pochopení z české strany. Za několikerého pobytu u soudů v Děčíně, Podmoklech a v České Kamenici jsem měl pocit, jako bych nedlel v Čechách, nýbrž v Německu. Tyto zkušenosti mne vedly k tomu, že jsem se stal přesvědčeným a cílevědomým propagátorem česko-německého soužití (Drtina, 1991, s. 31).

Z poznámky tohoto politika je zřejmé, jak silné postavení německé obyvatelstvo v této části československého státu mělo a jak důležité bylo najít vhodný „modus

36 Viz Příloha č. 18; Příloha č. 19; Příloha č. 20.

37 Srovnej též s Přílohou č. 18.

vivendi“ mezi oběma skupinami obyvatelstva, pokud československá vláda chtěla prosazovat své cíle i v těchto oblastech bez větších konfliktů. Jinými slovy, českoslovenští politici museli najít cestu k získání loajality německé menšiny k novému státu. Museli hledat možnosti, které by německé obyvatelstvo přesvědčily o výhodě spolupracovat na jeho budování a zabránit jejich snahám o separaci a distancování se od vládní politiky (více k tématu např. Bamberger-Stemmann, 2004, 2007; Haslinger & Puttkamer, 2007).

Získat loajalitu národnostních menšin žijících na území Československé republiky ovšem nebylo v obecné rovině vůbec jednoduché. Během dvacetiletého trvání první republiky lze totiž sledovat mnoho etap mezi snahami o spolupráci a snahami o separaci ze strany jinonárodních skupin. Nápadné jsou tyto etapy zejména v případě německé a maďarské menšiny, které byly nuceny v důsledku rozpadu Rakouska-Uherska nedobrovolně přejít z většinového postavení do menšinového a které byly na našem území zastoupeny nejvíce (viz tabulka č. 1 a č. 2).

Vzhledem k tématu knihy se dále zaměřuji pouze na vztah německého obyvatelstva vůči československému. Problematika ostatních menšin (Maďarů, Rusínů, Židů či Poláků) jde totiž nad rámec tohoto textu.[38] Soustředím se přitom zejména na otázky, jakým způsobem se vyrovnávalo německé obyvatelstvo se svou novou rolí v rámci nového státu, jaké kroky sledovalo, jaké mělo ideály o vlastní existenci v rámci ČSR. Snažím se postihnout, zda se u této části obyvatelstva neobjevila určitá deziluze z nenaplněných očekávání. Případně, pokud ano, co bylo její příčinou a jak se projevovala.

2.2.1.1 Období nejistoty

Konec první světové války byl německým obyvatelstvem žijícím na území českých historických zemí doprovázen velkou nejistotou. Již v průběhu 19. století Němci žijící na těchto územích byli svědky emancipace českého národa, která se projevovala i ve změně vnímání českých zemí ze strany Čechů. České země byly probouzejícím se českým národem považovány za národní území a Němce považovali pouze za tolerované cizince. U německého obyvatelstva tak pozvolna rostl strach z majorizace tohoto národa ve společnosti (Hilf, 1996; Loužil, 1995). Finální průběh první světové války a událostí[39], které ho doprovázely, tyto obavy jenom zvyšovaly. Před první světovou válkou se totiž německé obyvatelstvo v historických českých

38 K problematice menšin v období první republiky doporučuji například publikace Tótha, Novotného a Stehlíka (2012) či Petráše (2009). Konkrétně k problematice maďarské menšiny pak díla Kontlera a Pražáka (2008), Rychlíka (2009) či Holase (2010). K problematice rusínské menšiny texty Hořce (1994) či Ferenčuhové (2006). K tématu židovského obyvatelstva v období první republiky doporučuji například studie Čapkové (2013) a Gajana (1999). K otázkám polské menšiny texty Barana (2009) a Gąsiora (2009).

39 Zejména vyhlášení tzv. Tříkrálové deklarace v lednu roku 1918 v Obecném domě v Praze u německých nacionalistů vyvolalo značné pobouření, které vyústilo ve vydání rezoluce německých poslanců z českých zemí ve Vídni, v níž nejenže odmítli požadavky Čechů na pohraniční oblasti, ale

zemích počítalo k dominantní národnostní skupině a cítilo se do jisté míry jako privilegovaná vrstva. A to i přesto, že čistě v počtu obyvatelstva byly na tomto území minoritou (Kováč, 1993; Jaworski, 1991). Proto se ještě před vznikem samotné Československé republiky můžeme setkat s aktivitami německých nacionalistů, jejichž cílem byla organizace vlastní samosprávy a vojenského zabezpečení pohraničí v Čechách. Ve svém důsledku mělo dojít k odtržení německých pohraničních oblastí, které byly chápány jako uzavřená německá území (Matějček, 2003). Tyto tendence navazovaly na prosazení cílů německých politických kruhů v první světové válce a na velkoněmecké koncepce nového uspořádání poměrů ve střední Evropě. Velkou oporou těmto tendencím bylo vyhlášení tzv. Rakouského Německa (Deutsch-Österreich) na zasedání rakouského Prozatímního národního shromáždění 21. října 1918, které mělo určit další směřování převážně německých území rozpadajícího se Rakouska-Uherska (Schelle, 2006; Lemberg, 2007). Součástí ustanovení tohoto nového státu byla i proklamace o připojení německých území v českých zemích k tomuto státnímu celku:

> My poslanci, zvolení německým národem v Čechách na základě všeobecného a rovného práva hlasovacího, sjednotili jsme se na tomto předběžném zemském shromáždění, abychom na základě obecně uznaného sebeurčovacího práva národů a na základě usnesení německo-rakouského Národního shromáždění zřídili v svých obvodech, v nichž sídlíme, řádnou správu, a tím svůj národ uchránili před cizí vládou a hospodářskou bídou (Peroutka, 1991, s. 103).

Německé oblasti v českých zemích včetně jednotlivých jazykových ostrůvků[40] se tedy měly připojit k Německému Rakousku na základě zásady sebeurčení národů. Jak trefně ovšem Peroutka (1991) poznamenává, rakouští a sudetští Němci[41] ve svém volání po zásadě sebeurčení jaksi pozapomněli, že jsou s autorem této myšlenky americkým prezidentem Woodrowem Wilsonem stále ve válečném vztahu. Navíc realizace myšlenek rakouských a sudetských Němců o sloučení Rakouského Německa s německými oblastmi v českých zemích a následné vtělení tohoto soustátí do Německé říše (v rámci tzv. velkoněmecké myšlenky) by v podstatě znamenalo výrazné

---

naopak žádali o jejich odtržení od vnitrozemí a o utvoření samostatné provincie Deutschböhmen (více viz Schelle, 2006).

40 Jednalo se o uzavřená území v cizojazyčných oblastech a některá větší města s výraznějším podílem německého obyvatelstva. Příkladem takovýchto míst je Jihlava, Olomouc, Vyškov, Brno, České Budějovice ad. (viz Besch, 1992).

41 Pojem sudetoněmecký či spojení sudetští Němci je označení pro příslušníky německého obyvatelstva žijícího na území Československé republiky. Pro toto obyvatelstvo, dříve označované jako Deutschböhme, Deutschmährer, Deutschschlesier (podle příslušného regionu), se dané označení vžilo během 20. let 20. století. Poprvé toto spojení měl použít Franz Jesser v roce 1902 ve svém novinovém článku v Deutscher Volksgebote jako jednotného označení těchto tří skupin Němců, které dosud chybělo (více viz např. Pernes, 2005; Kuta, 2000; Valenta, 1998).

posílení Německa (viz Valenta, 1998, 1995; Kural, 1993a; Hoensch, 1969). S tímto či podobným výsledkem války vítězné mocnosti nemohly ovšem nikdy souhlasit. Ke konci října roku 1918 válka ještě ale rozhodnutá nebyla. A tak poté co byla 28. října 1918 vyhlášena Československá republika a bylo jasné, že původní dominantní postavení německé menšiny v českých zemích je ohroženo, byla následujícího dne, tedy 29. října 1918, vyhlášena provincie Deutschböhmen jako svéprávná provincie Rakouského Německa. Do 3. listopadu téhož roku pak vyhlásily své připojení k Německému Rakousku další provincie nacházející se v pohraničních oblastech. Jmenovitě Sudetenland, Deutschmähren a Böhmerwaldgau (viz např. Kárník, 2003a).[42]

Vznikla tak čtyři německá území, která ovšem nebyla spolu souvisle geograficky propojená, což samo o sobě znamenalo pro tyto provincie závažná úskalí pro jejich další existenci. Jedním z těchto úskalí byl například i nedostatek potravin pro civilní obyvatelstvo, které se ke konci války začalo v těchto oblastech silně projevovat a hrozilo propuknout v sociální bouře (Peroutka, 1991; Martinovský, Cvrk, & Cvrková, 1983). Otázku zásobování těchto oblastí potravinami a dalšími nezbytnými surovinami se tak rozhodli řešit zástupci sudetských Němců Josef Seliger a Rudolf Lodgmann von Auen přímo u zástupců československého Národního výboru (Valenta, 1995; Peroutka, 1991). Toto setkání můžeme považovat za jednu z klíčových událostí vzájemných vztahů mezi Čechy a Němci. Na setkání totiž oba muži dostali nabídku pomoci v otázce zásobování v pohraničních oblastech, ale také podíl na moci ve formě zastoupení v Národním výboru. Oba zástupci německého obyvatelstva však tuto nabídku odmítli (Valenta, 1995; Peroutka, 1991). Podle Höbelta (1993) totiž nebylo cílem německé menšiny skrze přímé vyjednávání s Čechy dosáhnout přijatelných výsledků, jako byla spoluúčast na rozhodování ve státních záležitostech či dosažení určitých garancí, ale celé období od vzniku Československa až do mírové konference překlenout za snesitelných podmínek bez zoufalých kroků a vyčkat na finální ortel této konference. Nemalou úlohu zde hrál jistě nejen určitý vzdor německého obyvatelstva vůči nově vzniklému státu, ale i nerealistické očekávání, že Německé Rakousko bude na mírové konferenci schváleno na základě zásady sebeurčení národů.

Iredentistické hnutí sudetských Němců se ovšem rychle začalo hroutit. Přestože československá vláda nedisponovala v této době silným vojskem, podařilo se jí v průběhu prosince roku 1918 všechna území postupně obsadit (více k problematice např. Kárník, 2003a; Reich, 1993). Relativně snadný průběh obsazování území byl ovlivněn i tím, že odpor byl spíše jen slovní a zároveň některá německá města, jako například Ústí nad Labem, si obsazení vysloveně přála kvůli hrozící zásobovací katastrofě vlivem přerušení dopravních tepen českých zemí (Martinovský, Cvrk, & Cvrková, 1983). Jak poznamenává Kárník (2003a), bylo to ovšem vítězství trpké, v němž Československo muselo vystoupit již na prahu své existence vůči německé menšině diktátorsky.

42 Srovnej s mapou Německého Rakouska, viz Příloha č. 21.

Německé obyvatelstvo ze svých cílů neustoupilo a ve svém odporu dále pokračovalo. Jistou naději spatřovalo právě v rozhodnutí vítězných mocností na Pařížské mírové konferenci, která začala v lednu roku 1919 (Lemberg, 2007; Kárník, 2003a). Výraznou oporou jim přitom byla německá emigrace, která v tomto období rozvinula silnou letákovou kampaň proti Československu s cílem povzbudit u sudetských Němců ochabující vůli k odporu (Černý, 1969). Nejintenzivnější podoby nabyly tyto akce v předvečer voleb do rakouského Národního shromáždění, kam byli sudetští Němci přizváni (ibid). Právě s volbami do rakouského Národního shromáždění souvisí další klíčový moment česko-německých vztahů. Jedná se o události ze dne 4. března roku 1919. Podle některých pramenů (Chocholatý, 2004; Pozorny & Hobinka, 1957) na tento den byla svolána demonstrace německého obyvatelstva žijícího v českých zemích proti neumožnění účasti na volbách do rakouského Národního shromáždění. Ve skutečnosti se demonstrovalo nikoliv v den voleb, ale až v den, kdy rakouské Národní shromáždění zahájilo svou činnost (Schulze Wessel, 2004; Valenta, 1998; Vališ, 1991). Navíc za nastávajícími bouřemi stály i události týkající se uzavření hranic s Německem či probíhající kolkovací akce, při které byla většina okolkovaných bankovek dočasně zadržena finančním úřadem, což vyvolalo určité napětí, a to nejen u německého obyvatelstva (ibid).

Ať už byl důvod konání demonstrací jakýkoliv, jejich výsledek zůstává tak jako tak tragický. Vyvolané nepokoje a bouře místního německého obyvatelstva byly totiž do té míry nezvladatelné, že československá branná moc nebyla schopna řešit je jinak než střelbou do lidí (Vališ, 1991). Přestože nejdramatičtěji se tyto události odehrávaly v severočeské Kadani, lze se setkat s obdobným průběhem i v dalších příhraničních městech jako Českých Budějovicích, Strakonicích, Chebu, Karlových Varech, Mostě, Duchcově, Teplicích, Ústí nad Labem, Liberci či Trutnově (Reich, 1993; Vališ, 1991). Celkově mělo padnout za oběť této střelbě 54 lidí (Makrlík, 2009; Schulze Wessel, 2004; Černý, 1969). Ačkoliv těmito oběťmi byli lidé různé národnosti, nejenom německé, pod vlivem národní nenávisti a politické hry byli tito mrtví „šmahem" německými médii vydáváni za sudetoněmecké mučedníky (Valenta, 1998). Pomohla tomu i určitá laxnost československých orgánů při vyšetřování těchto událostí, které nebylo dovedeno do konce, a nechávalo tudíž prostor pro různé interpretace (Vališ, 1991). Vznikla tak legenda, jejíž historické pozadí je předmětem vášnivých historických diskusí do dnešních dnů a která představuje jeden z mnoha neuralgických bodů česko-německých vztahů. Zároveň se ve své době jednalo o jednu z dalších příčin, které znovu a znovu ztěžovaly získání loajality německého obyvatelstva k československému státu a ve svém důsledku vedly k vytvoření Sudetoněmecké vlastenecké fronty (SHF)[43] ve 30. letech (Schulze Wessel, 2004).

43 Sudetoněmecká vlastenecká fronta (Sudetendeutsche Heimatfront) – německá nacionální politická strana založená 1. října roku 1933 Konrádem Henleinem (více viz např. Schultze-Rhonhof, 2008).

Čtyři týdny po březnových událostech pro německé obyvatelstvo v českých zemích přišlo další zklamání. Dne 2. dubna roku 1919 byl totiž znám neoficiální závěr mírové konference, že německé oblasti budou přičleněny k Československu, který byl potvrzen v závěrečné smlouvě ze Saint-Germain 10. září téhož roku (Hoensch, 1969). Sudetoněmecké obyvatelstvo tím bylo pobouřeno a chápalo to jako zcela diktátorský krok ze strany mocností i Československa. Bylo tomu patrně z toho důvodu, že sudetští Němci nepochopili či nechtěli pochopit, že zásada sebeurčení národů byla sice východiskem pro uspořádání středoevropských záležitostí, ale nebyla určena pro německé obyvatelstvo, které bylo chápáno jako součást poražených států (Bibó in Doležal, 1995). „Pro Němce nebylo nesnadné dojít odtud k docela falešnému závěru, že demokratické zásady jsou jen humbuk a podvod" (ibid, 1995, s. 109). Neuskutečnění myšlenky připojení německých oblastí v Československu k rakouskému státu mělo také zásadní vliv na změnu orientace sudetoněmecké politiky. Po krachu této myšlenky se sudetoněmecká politika nově začala přeorientovávat z Vídně na Německo, které toto sbližování doprovázelo silnou vstřícností[44] (více viz např. Pernes, 2005; Kučera, 1993; Hoensch, 1969).

Nesouhlasným postojem k daným poměrům se poté zástupci sudetoněmeckého obyvatelstva sami připravili o možnost podílet se na vypracování československé ústavy a jejích dalších zákonů, které byly přijaty 29. února roku 1920 (Gajan, 1998; Slapnicka, 1993). Tuto situaci okomentoval například i československý politik Jiří Stříbrný, když německým zástupcům ironicky poděkoval za jejich odboj, „poněvadž ve své měkkosti bychom jim za jejich spolupráci povolili leccos, co by nás teď mrzelo" (Kural, 1993a, s. 90). Jeho reakci ovšem nelze chápat tak, že by československé zákonodárství v sobě obsahovalo prvky národnostní diskriminace, i když se v praxi určitá diskriminace německého obyvatelstva vyskytovala například v hospodářské či školské oblasti (viz např. Kováč, 1993). Českoslovenští politici si velmi dobře uvědomovali svou zodpovědnost k německému obyvatelstvu. Dokazuje to například i vyjádření Karla Kramáře (jinak známého spíše svým odměřenějším vztahem k otázkám německého obyvatelstva) v Národním shromáždění z prosince roku 1918:

> Nesmíme zapomenout na jedno. My to jsme, kteří chceme, aby Němci zůstali u nás. To je, prosím, moment, ke kterému bych prosil, aby při všem posuzování našeho poměru k Němcům bylo především přihlíženo ... A tu, myslím, že jsou naše povinnosti tyto: my jsme slavnostně slíbili Němcům, že jich nebudeme utiskovat ani národně, ani kulturně, ani hospodářsky. Myslím, když jsme to učinili ve slavnostní chvíli svého prvního

44 Výrazný zájem Německa o německou menšinu v Československu lze vysledovat i v mnohých zprávách zasílaných z německého velvyslanectví v Praze do Berlína, které podrobují kritice různé události od vládní úrovně až po každodenní situace týkající se této části obyvatelstva Československé republiky (viz Alexander & von Gebsattel, 2003; Alexander, Dolezel, & Dolezel, 1983; Alexander, 2009; Dolezel & Dolezel, 1991).

> sedění, že jsme povinni to doslova dodržet. Doufám, že to bude, řekl bych, politikou nejenom několika odpovědných politiků, nýbrž že si tomu zvykne také náš lid (Peroutka, 1991, s. 124).

Podobně mluví například i Krofta (1937), který zdůrazňuje, že je potřeba, aby se Němci v novém československém státě cítili spokojeni. Koneckonců, jak tvrdí Kučera (1993):

> ...vzdor značnému národnostnímu napětí lze sérii zákonů z let 1919/1920 považovat za nejliberálnější fázi československého zákonodárství v národnostní otázce vůbec a přes řadu především formálních, ale i některých koncepčních nedostatků je možné říci, že tyto zákony vytvořily solidní rámec pro pozitivní vývoj národnostní politiky státu, rámec, který však nebyl využit a dalšími kroky byl spíše redukován (s. 129).

Cílem československé politiky nebylo tedy sudetské Němce v jakékoliv oblasti jejich života nějakým způsobem diskriminovat. Problém spočíval spíše v tom, že německé obyvatelstvo se nehodlalo smířit s postavením národnostní menšiny a československá vláda nechtěla ustoupit ze své vize československého národa jako vůdčího elementu československého státu. V podstatě se jednalo o principiální spor ovlivňující vztahy obou národů po celou existenci první Československé republiky.

2.2.1.2 Od spolupráce k rozkolu

Počátek 20. let v rámci česko-německých vztahů můžeme charakterizovat dvojím zklamáním. Zklamáním německého obyvatelstva z nenaplnění jejich přání připojit své oblasti k Rakouskému Německu. A zklamáním Čechoslováků z nevyslyšení jejich návrhů podaných Němcům (Valenta, 1998). Přesto zhruba v polovině 20. let v důsledku stabilizace nového uspořádání střední Evropy, překonání poválečné hospodářské krize a začátku hospodářské konjunktury dochází v táboře sudetských Němců ke změně v postoji k Československé republice (více o této změně a konkrétních důvodech viz např. Zückert, 2007; Brügel, 2006; Deyl, 1990). Politika negativismu a snah o odloučení je opouštěna ve prospěch hledání cest ke spolupráci s československou politickou linií. Tedy dochází k podobnému posunu v politické orientaci sudetských Němců, jaký můžeme ve stejné době pozorovat i u politických představitelů maďarské menšiny (Rychlík, 2009).

Obdobné byly u obou těchto národních menšin i cíle. Tím byla snaha o zlepšení svého postavení v rámci československého státu. Konkrétně německé obyvatelstvo si od spolupráce s československým státem slibovalo posunutí svého postavení menšiny směrem k postavení druhého státního národa (Kural, 1993a). De facto si představovalo přeměnu Československa ze státu jednoho národa – Čechoslováků

– na stát národů. Přinejmenším sudetští Němci očekávali alespoň určitou autonomii, minimálně ve školní a kulturní oblasti (ibid).

Jiné prameny ovšem uvádějí vedle těchto vizí i jiný mnohem praktičtější cíl. Například podle Zückerta (2007) či Glassla (1995) cílem německého obyvatelstva, respektive zastánců tzv. politiky aktivismu měla být i snaha zamezit větší nepřístupnosti československých orgánů vůči německému obyvatelstvu. Tedy snaha o zlepšení každodenních styků mezi československými úřady a německým obyvatelstvem.

V každém případě stabilizace poměrů ve 20. letech vedla i k postupnému narovnávání česko-německých vztahů, které se projevovalo například zapojením významných německých osobností jak z oblasti politické, tak i hospodářské či kulturní do budování československého státu (Pernes, 2005). Konkrétním projevem německého aktivismu v politice československého státu se pak stala spolupráce některých německých stran v parlamentě. Přelom přišel zejména při vzniku tzv. vlády Panské koalice v roce 1926, kdy se do vlády poprvé od vzniku Československa dostali i dva zástupci[45] sudetoněmeckých stran (Brügel, 2006; Kárník, 2003a; Broklová, 1993). Spolupráce s německými aktivistickými stranami i jejich účast ve vládě se až do roku 1938 stala určitou samozřejmostí, přesto na české straně zůstávala po celé toto období otevřená otázka, nakolik se jednalo o skutečně projevovanou loajalitu k československému státu a nakolik o dočasný pragmatismus či okolnostmi vynucenou strategii přežití (Valenta, 1998; Kučera, 1993).

Přelom 20. a 30. let je poznamenán opětovným návratem německé politiky k negativistickým tendencím vůči československému státu podobným z let 1919 a 1920. Příčin bylo hned několik. Za jednou z nich stojí například i krach návrhů československé a německé sociální demokracie z let 1927–1928 týkající se poskytnutí určité formy autonomie ve školství a samosprávě (více viz Kural, 1993a). Podobným způsobem zapůsobilo i přijetí Organizačního zákona v roce 1927 a Jazykových předpisů pro zastupitelské orgány z roku 1928, které postavení německé menšiny zhoršilo. V prvním případě tím, že plánované župní zřízení z roku 1920 bylo zavedeno pouze na Slovensku a v českých zemích bylo obnoveno zřízení zemské, které zhoršovalo postavení německého obyvatelstva například i ve školských otázkách (Schultze-Rhonhof, 2008; Kural, 1993b; Kádner, 1931b). V druhém případě tím, že bylo zhoršeno postavení němčiny vedle státního československého jazyka na všech úrovních zemského zřízení (Kural, 1993b).

Mezi lety 1929 až 1935 přibyly další dvě příčiny, které měly výrazný vliv na budoucí vztahy mezi československým a německým obyvatelstvem v rámci československého státu. První představuje velká hospodářská krize, která začala krachem na newyorské burze v říjnu roku 1929. Druhou představuje nástup Hitlera k moci v Německu na jaře roku 1933. Velká hospodářská krize byla světovou katastrofou,

45 Jmenovitě Franz Spina za stranu Německý svaz zemědělců a venkovských živností, který získal post ministra veřejných prací, a Robert von Mayr-Harting za Německou křesťansko-sociální stranu lidovou, který získal post ministra spravedlnosti (více viz např. Kárník, 2003a).

která v souvislosti s česko-německými vztahy postihla Československo dvojnásob. Krize totiž nejvíce zasáhla právě pohraniční oblasti. Z pěti set tisíc nezaměstnaných v Československu v roce 1932 se nacházelo čtyři sta tisíc na sudetoněmeckém území (Glassl, 1995). S horšícím se postavením zdejších německých zaměstnanců v textilním, sklářském, porcelánovém a dřevařském průmyslu, drobných živnostníků, obchodníků či zemědělců se horšily i vzájemné česko-německé vztahy. A to z toho důvodu, že krajní ekonomická a sociální nouze těchto obyvatel pak nahrávala různým nacionálně smýšlejícím radikálům (Pernes, 2005; Jaworski, 1991).

V době, kdy v Československu tato ekonomická krize vrcholila[46], se navíc v Německu dostal k moci Adolf Hitler. Ten během své řeči v Reichstagu 23. března 1933 – tedy v den, kdy získal přijetím zmocňovacího zákona v Německu neomezenou moc – pronesl kromě jiného i poznámku o tom, že Německo se do budoucna zavazuje nést zvláštní zodpovědnost za osudy Němců žijících mimo hranice státu (Jaworski, 1991). Poprvé tak byla vyřčena dosud ještě neurčitá hrozba, která se týkala i československého státu. Neúspěch československé vlády v řešení hospodářské krize v pohraničí i důsledky národnostní politiky československého státu pak podle Loužila (1995) vedly k posunu vnímání národní identity sudetských Němců k celoněmecké národní identitě.

Československá vláda se tyto projevy neloajality snažila vyřešit doplněním tzv. Zákonů na ochranu republiky, které byly platné od roku 1923 (více viz Schultze-Rhonhof, 2008). Na základě těchto zákonů pak byly v říjnu roku 1933 zakázány sudetoněmecké nacionální strany DNSAP a DNP[47], které se nejvíce vyznačovaly svou protistátní agitací (Kučera, 2007; Hoensch, 1969). Spíše než vítězství československé vlády se ukázal ovšem její další neúspěch. Již v říjnu tohoto roku byla totiž vytvořena SHF[48] Konráda Henleina, která se v podstatě stala základnou předchozích politických organizací DNSAP a DNP (Schultze-Rhonhof, 2008). Přestože se Henlein od nacismu navenek distancoval – hrozilo mu pronásledování z důvodu porušování zákonů na ochranu republiky – sbližování s myšlenkami nacismu během dalších let nemohl popřít (Kárník, 2002). Podle Dolezela (1993) původně mělo SHF dvě křídla. Jedno radikální podporované Hitlerem. A druhé umírněné, se kterým ovšem československá vláda nechtěla i tak mít nic společného a které se v budoucnu rozpadlo pod vlivem radikálního křídla.

Rok 1935 znamenal pro sudetoněmecké obyvatelstvo výrazný milník. SHF, nově přejmenovaná na SdP, aby se mohla zúčastnit parlamentních voleb, v těchto parlamentních volbách zaskočila celou republiku. Sudetoněmecká strana získala

46 V březnu roku 1933 dosáhla československá výroba pouze 56 % průmyslové výroby z roku 1929. Počet nezaměstnaných dosáhl výše kolem sedmi set tisíc (více viz Kárník, 2002).

47 Deutsche nationalsozialistische Arbeitspartei – Německá nacionálně socialistická strana dělnická; Deutsche Nationalpartei – Německá nacionální strana.

48 Od roku 1933 politické hnutí prohlášené dva týdny před volbami do československého parlamentu v roce 1935 za politickou stranu Sudetendeutsche Partei (SdP).

celkem 44 poslaneckých křesel a stala se nejen nejsilnější německou stranou, ale také druhou[49] nejsilnější stranou v Československu vůbec. V rámci Čech byl její úspěch ještě větší, jelikož získala celkem 21,5 % všech hlasů, což ji umístilo v této části Československa na první místo. V některých okresech bylo její vítězství naprosto suverénní (Lázně Kynžvart, Mariánské Lázně, Karlovy Vary, Teplice-Šanov, Ústí nad Labem atd.). Sudetoněmecká strana málokdy dosáhla méně než 50 % německých hlasů, na některých místech dokonce i přes 80 % (podrobněji viz Schultze-Rhonhof, 2008; Kárník, 2002; Pernes, 2005).

Za této situace dochází ze strany SdP k posílení protistátní rétoriky. Ta se projevovala například i v každodenním životě v obcích, kde SdP měla moc. Nebylo neobvyklé, že z práce byli propouštěni aktivisté jiných stran, že docházelo k přijímání do zaměstnání na základě stranické příslušnosti. Protistátní rétorika byla v této době ovšem zřejmá již i na půdě parlamentu. Například v rozpočtové debatě na podzim roku 1936, kdy poslanec SdP Alfred Rosche se k československému státu vyjádřil těmito slovy: „Československo je spravováno demokraticky ... V mnoha případech můžeme mluvit spíše o diktatuře než o demokracii ... Vy (Češi) si snad ještě vládnete demokraticky. Ale my Němci jsme vaší demokracií spravováni diktátorsky“ (Kučera, 1993, s. 130).

V následujících letech pak docházelo již pouze k prohlubování rozkolu mezi českým a německým obyvatelstvem například v důsledku anexe Rakouska hitlerovským Německem, kterou západní demokratické mocnosti přešly bez větších protestů (Drtina, 1991). Vyhlášení Henleinova Karlovarského programu v dubnu 1938 pak v podstatě předznamenalo konec první Československé republiky, který nastal na konci září v souvislosti s nuceným přijetím mnichovské dohody.

Shrnutí kapitoly

Vznik první Československé republiky neznamenal pouze naplnění dlouhotrvajícího přání českého obyvatelstva po samostatném státu, ale zejména řešení výzev v mnoha oblastech nové republiky. Řada problémů musela být řešena v oblasti správy, hospodářství, v sociální sféře apod. Neméně významnou se stala i národnostní otázka. Československo, které vzniklo na základě historických českých zemí a bylo spojeno s územím Slovenska a Podkarpatské Rusi, nebylo národnostně homogenním státem. Hned na prahu své existence tak stálo před zásadními rozhodnutími.

Československí političtí představitelé si uvědomovali obtížnost řešení této otázky. Koneckonců německé obyvatelstvo bylo po Češích na území první republiky druhým nejvíce zastoupeným národem. Z tohoto důvodu, ale také pod tlakem

49 Volby vyhrála s počtem 45 poslaneckých křesel Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu.

událostí odehrávajících se v prvních měsících existence republiky (euforie Čechů z vítězství ve válce a vzniku vlastního státu, iredentistické snahy německých oblastí) bylo přijato, že Češi a Slováci tvoří tzv. československý národ, který je vedoucím činitelem nového státu. Ostatní národy žijící v rámci Československé republiky se musely smířit s menšinovým postavením. Zejména německé obyvatelstvo tento fakt neslo velmi těžce. A to i z toho důvodu, že se z dřívějšího postavení většiny najednou ocitlo v dosud nepoznané roli menšiny.

Vzájemné vztahy obou národností se během 20. let rozvinuly od nejistoty ke vzájemné spolupráci. To bylo ovšem dáno obecnou hospodářskou konjunkturou. Pociťované křivdy se tak dostávaly do pozadí společně s vírou, že právě spolupráce na budování státu napomůže i k získání lepšího postavení německého obyvatelstva v rámci československé společnosti. Události z přelomu 20. a 30. let však situaci radikálně změnily. Důsledky hospodářské krize, které nejvíc dopadaly na německé obyvatelstvo, a neschopnost československých úřadů je adekvátním způsobem řešit rychle připomínaly německé menšině stará příkoří. Nástup Adolfa Hitlera k moci v Německu a jeho projev z 23. března roku 1933 pak představoval předzvěst konce „přátelského" soužití obou národností uvnitř hranic jednoho státu.

Nepřekvapuje, že obecný vývoj menšinové politiky a její důsledky se promítaly i do každodenních životů mnoha obyčejných Němců žijících v Československu. Společně s tím, jak zástupci německé menšiny spolupracovali či nespolupracovali s ústředními československými úřady, jednali i při každodenních střetáváních s českým obyvatelstvem. Nápadněji pak v oblastech, kde německé obyvatelstvo mělo výraznou převahu – jako například v Ústí nad Labem – a kde se týkalo citlivých otázek. Právě takovou otázkou bylo i školství. Nejednoznačnost menšinových zákonů (například konkrétní číslo značného zlomku umožňující používat kromě jiného němčinu jako vyučovací jazyk či krach při jednání o školské autonomii pro německé školy) mohla vést k tomu, že pokusy o zřízení české školy v jazykově většinové německé oblasti narážely na pochopitelný odpor německé populace. V období společného budování státu to mohli chápat jako určitou nemístnou provokaci, v období vzájemného oddalování již jako agresivní akt diktátorského režimu, jak vypovídal například zmiňovaný poslanec Alfred Rosche.

Problematické právní ustanovení československého národa jako vůdčího elementu československého státu či nechuť Čechoslováků ustoupit ze svých vizí a pozic v rámci menšinové politiky ovšem nebylo jediným důvodem pocitů bezpráví u německého obyvatelstva v otázkách školství. Zásadní roli v tomto smyslu hrál i jeho vývoj v období první republiky.

3 ŠKOLSTVÍ V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE

Problematika menšinových škol v době první republiky je úzce svázána s obecným vývojem školství v tomto období. Menšinové školy totiž stály na stejné úrovni školské soustavy jako kterékoliv jiné československé školské instituce. Mnoho zákonů a nařízení, které určovaly pravidla fungování „nemenšinových" škol, platilo i pro tento specifický druh vzdělávacích zařízení. Vzhledem k tématu knihy je mým cílem na následujících stranách ve stručnosti charakterizovat základní vývoj školství v Československé republice s důrazem na otázky elementárního školství, zejména pak obecných škol. Ty totiž představují kontext pro poznání a pochopení vývoje a fungování menšinových škol, které jsou vlastním tématem publikace.

3.1 Obecná charakteristika stavu školství v období první republiky

Vznik Československé republiky otevřel kromě jiného i prostor pro rozvoj českého školství. To bylo minulým rakousko-uherským režimem poměrně zanedbáváno. Důvodem byla snaha rakouských úřadů jednotlivé oblasti této mnohonárodnostní říše centralizovat, přičemž jedním z prostředků měl být i německý vyučovací jazyk. Rakouské školské orgány proto jen velmi neochotně reagovaly na kulturní vývoj českého národa (detailněji např. Šafránek, 1902; Vošahlíková, 2004; Činátl, 2005; Šimáně, 2016). Zásadní nedostatky přitom panovaly v oblasti vyššího, středního a odborného školství (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938).

Podobně jako jiné zákony byly i školské normy v říjnu 1918 přejaty ze zákoníků bývalých zemí centrálních mocností tzv. recepční normou. Školství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se tedy v prvních dnech existence Československé republiky dále řídilo podle základního říšského školského zákona (Hasnerův zákon)

a jeho novelou z roku 1883 a příslušnými nařízeními bývalého ministerstva kultu a vyučování. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi pak platily zákony bývalého Uherska (konkrétně základní školský zákon z roku 1868 a jeho doplnění z roku 1876, viz Kádner, 1931b).

Prvním krokem československé vlády byla reorganizace školství na nejvyšší úrovni. Ta proběhla podle zákona z 9. listopadu roku 1918[50], kdy vzniklo Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠANO). Od této chvíle až na některé výjimky[51] patřila MŠANO vrchní správa školství. Celé ministerstvo poté bylo navíc rozděleno do několika odborů,[52] přičemž prvním ministrem tohoto resortu se stal o několik dnů později sociální demokrat Gustav Habrman.[53] Právě v jeho funkčním období a taktéž v období následujícího ministra školství Josefa Šusty[54] došlo k prvním významným změnám (Morkes, 2002).

Prvořadým cílem nového ministerstva bylo unifikovat školské systémy Slovenska a Podkarpatské Rusi se školstvím v českých zemích po právní, organizační, administrativní i pedagogické stránce a náprava domnělých i skutečných nespravedlností minulého režimu. Zejména situace na Slovensku byla vnímána jako katastrofální. V době vzniku první republiky měli například Slováci k dispozici pouze několik desítek obecných škol, kde se vyučovalo slovenským jazykem celkově pouhých 8 % slovenských dětí. Pro oblast Slovenska tak byl zřízen dokonce zvláštní referát MŠANO v Bratislavě, který měl na starosti rozvoj slovenského školství (Beneš, 2009; Keprta, 1956).

V rámci této unifikace byl připraven i nový zákon upravující školskou správu. Úprava školských orgánů měla proběhnout na celém území Československa spolu se zavedením tzv. župního zřízení (Číslo 126, 1920). V souvislosti s tímto zákonem byl také připraven zákon, který na základě plánovaného nového župního zřízení upravoval i školskou správu (Číslo 292, 1920). V každé župě měla být ustanovena župní školní rada, v níž kromě župana (předsedy), jeho náměstka a vládních referentů pro věci pedagogické, administrativní a právní měli zasedat volení zástupci učitelstva (v počtu pěti) a volení zástupci občanstva (v počtu dvojnásobném). Podobně se měl v každé školní obci zřídit místní školní výbor z předsedy, zástupců

50 Viz Číslo 2 (1918).

51 Nižší a střední školství zemědělské bylo podřízeno ministerstvu zemědělství, vojenské školství bylo podřízeno ministerstvu národní obrany, vězeňské školství bylo řízeno ministerstvem spravedlnosti (viz Kádner, 1931b).

52 V otázce počtu odborů v odborných publikacích nepanuje shoda. Například Kádner (1931b) uvádí těchto odborů šest. Publikace Činnost (1928) uvádí těchto odborů sedm: I. vysokoškolský, II. středoškolský, III. pro školy odborné, IV. pro školy obecné, V. pro národní osvětu, VI. slovenský, VII. pro kultus. Morkes (2002) uvádí dokonce osm.

53 Ministrem školství a národní osvěty od 14. listopadu roku 1918 do 15. září roku 1920 (viz Morkes, 2002).

54 Ministrem školství a národní osvěty od 15. září roku 1920 do 26. září roku 1921 v rámci úřednické vlády Jana Černého, která nastoupila v září 1920 po podání demise Tusarovy vlády (viz Morkes, 2002).

školy (2–5) a zástupců občanstva (opět v dvojnásobném počtu). Přímý dohled na školy obecné a měšťanské a výchovné ústavy, které spadaly pod působnost těchto škol, měli vykonávat v každé župě tzv. župní a obvodní školní inspektoři (ibid).

Reforma župního zřízení byla ovšem provedena pouze na Slovensku. V českých zemích v platnost nevstoupila zejména kvůli odporu českých nacionalistů (Beneš et al., 2002). Například zástupci NJS argumentovali tím, že zavedení župního zřízení, zejména realizace karlovarské a českolipské župy, by znamenalo vznik rozsáhlého území, kde by Němci měli jasnou většinu (Zpráva o činnosti, 1927). V roce 1927 tak byl nakonec tento pokus nahrazen opět zřízením zemským a stát byl rozdělen podle nového zákona na čtyři země: českou, moravskoslezskou, slovenskou a podkarpatoruskou (Číslo 125, 1927). V důsledku nenabytí účinnosti zákona o župním zřízení nenabyl účinnosti ve většině svých ustanovení ani zákon o školské správě. V platnosti tedy zůstala původní rakousko-uherská nařízení, která doznala pouze dílčích změn. Zůstaly například dosavadní zemské školní rady a okresní školní výbory (které nahrazovaly bývalé okresní školní rady – ovšem jen změnou názvu).

Do otázek týkajících se směřování školství v Československu byla zapojena i široká veřejnost. Dokladem je například uspořádání Prvního sjezdu československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti, který se konal pod patronací T. G. Masaryka od 1. do 3. července roku 1920 v Praze. Na tomto sjezdu se řešila řada požadavků týkajících se jak podoby školské soustavy, tak i obsahové stránky vzdělávání. V podstatě se jednalo o širokou diskusi, která měla být završena vydáním zcela nového školského zákona (První sjezd, 1921).

Během prvních let Československa dochází k mnoha dalším dílčím úpravám školské legislativy. Například v průběhu let 1919–1922 byla provedena odluka církve od státu, byl zrušen celibát učitelek[55], učitelky byly po právní i služební stránce zrovnoprávněny s muži. Dále bylo uzákoněno, že na služební postavení učitele neměla již vliv jeho příslušnost či nepříslušnost k určité konfesi[56], dívky mohly studovat na vysokých školách, na středních a měšťanských školách byla zavedena koedukace (Keprta, 1956).

Mezi další důležitá zákonná ustanovení vydaná v prvních letech existence Československa patřilo například i vydání tzv. Metelkova zákona[57], který svými ustanoveními upravoval podobu zřizování všech obecných a měšťanských škol na území ČSR, ale největší dopady měl v oblasti menšinového školství, či tzv. malý školský zákon[58], který doplňoval zákony o školách obecných a měšťanských (Číslo 226, 1922).

55 Zákon č. 455 ze dne 24. července 1919, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných, občanských (měšťanských) v republice Československé (Číslo 455, 1919).

56 Více viz Číslo 205 (1919) a Nařízení vlády (1918–1919).

57 Číslo 189 (1919). Detailněji pak v kapitole této publikace s názvem Menšinové školství.

58 Detailněji v následující kapitole.

Do této doby spadá i řešení nedostatečného počtu českých speciálně zaměřených, odborných a vysokých škol. Reakcí na nedostatečný počet těchto škol tak bylo například zřizování pomocných škol pro děti „slaboduché“ a děti potřebující speciální výchovu, založení Masarykovy univerzity a Vysoké školy zemědělské a zvěrolékařské v Brně, Komenského univerzity na Slovensku, Vysoké školy obchodní v Praze. Zřizovány byly i četné vědecké ústavy, jako například Pedagogický ústav Komenského, který se měl stát střediskem reformních snah v nové republice (Keprta, 1956; Kádner, 1931a, 1931b).

V průběhu dalších let docházelo k vydávání dalších zákonů nebo nařízení. Příkladem významnějších legislativních norem mohou být výnosy o úpravě normálních vyučovacích osnov pro obecné či měšťanské školy, které určovaly pravidla výchovy a vyučování na těchto školách. Podobně zákon o újezdních měšťanských školách, díky kterému byla zřízena síť měšťanských škol i ve venkovských oblastech, či výnos a zákon o branné výchově, kterým školské orgány reagovaly zejména na politickou situaci panující v druhé polovině 30. let (viz Výnos – č. 47.415-I, 1930; Výnos – č. 67.311/33-I, 1933; Výnos – č. 26.969-I, 1935; Zákon ze dne 1. července 1937, 1937).

Obecně lze konstatovat, že během první republiky došlo jednoznačně ke kvantitativnímu rozvoji českého školství. Svědčí o tom i mnohonásobný nárůst rozpočtu školství ve srovnání s obdobím Rakouska-Uherska. Výdaje státního rozpočtu poskytované školám během první republiky stále rostly (viz graf č. 1). Z tohoto balíku financí pak téměř jedna třetina šla na podporu obecných a měšťanských škol (Trapl, 2003).

Graf č. 1 Rozpočet MŠANO během období 1918–1938
(na základě dat in Trapl, 2003)[59]

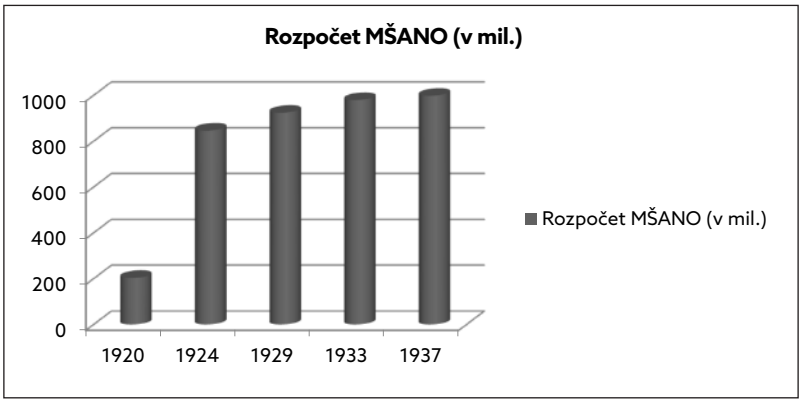

59 Autor ve svém textu ale částky uvádí místo v milionech v miliardách. To je ovšem chyba, protože například v roce 1929 činil návrh státního rozpočtu 9,6 miliardy a z něho mělo jít do rozpočtu MŠANO 923 milionů. Nikoliv tedy miliard, jak píše ve své publikaci Trapl (srov. například Vládní návrh (1928). Dostupný z http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1750_01.htm).

Zásadní zákon, který by zcela nahradil říšský školský zákon platný od roku 1869 a jeho novelu z roku 1883, ovšem po celé trvání Československa vydán nebyl. Všechny vydané zákony reagovaly pouze na problémy, které vycházely z momentálních potřeb školství.

3.2 Obecné školství

Podoba obecného školství byla v prvních měsících určována rakousko-uherskými zákony přejatými recepční normou. Mezi tyto základní právní normy patřil již zmiňovaný Hasnerův zákon z roku 1869 a jeho novela z roku 1883, které byly doplňovány dalšími nařízeními a vyhláškami (např. Řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné z roku 1870).

Recepční normou tak byla přejata i rakousko-uherská soustava elementárního vzdělávání. V platnosti tedy zůstávalo rozdělení elementárních škol na tzv. školy obecné a školy měšťanské[60]. Ty mohly vznikat ve třech podobách. Buď jako osmileté obecné školy (nejčastěji na venkově), případně jako pětileté obecné školy, ze kterých bylo možné přejít na další tři roky na měšťanské školy. Povinnou školní docházku bylo možné ovšem absolvovat i tak, že po absolvování prvních pěti let povinné školní docházky mohl žák přejít na některou z nižších středních škol (viz obrázek č. 1). Tato cesta také byla jedinou možností, jak získat maturitní vysvědčení, a jedinou možností, jak dále studovat na vysoké škole (Váňová, 1986). Přestože po celé období první republiky se hledaly cesty, jak tuto dvojkolejnost elementárního vzdělávání překonat (například návrhy Václava Příhody či Otokara Chlupa), soustava elementárního vzdělávání se nezměnila.[61]

Obrázek č. 1 Soustava elementárního školství v období první republiky

	Povinná školní docházka							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Typ školy	Škola obecná							
	Škola obecná					Škola měšťanská		
	Škola obecná					Školy střední		

60 V některých zákonech (zejména z prvních let existence první republiky) je měšťanská škola označována jako škola občanská. Tento název se ovšem u veřejnosti neujal, a tak zůstalo i při starém označení (viz Chlup, Kubálek, & Uher, 1938).

61 Zastánci dvojkolejnosti soustavy elementárního školství argumentovali například tím, že dochází k rozlišení teoretické přípravy (na vysokou školu a vědeckou dráhu) a praktické přípravy (měšťanky). Protistrana naopak požadovala čtyřleté vyšší střední školy (viz např. Chlup, Velemínský, & Uher, 1933; Příhoda, 1928).

Po sjezdu československého učitelstva a přátel školství v roce 1920 nastalo u široké veřejnosti velké očekávání zásadních změn nejenom v obecném školství. Nový zákon, který vyšel v červenci roku 1922 (viz Číslo 226, 1922), vyvolal ovšem spíše rozčarování. Zákon totiž nepřinesl žádné revoluční změny, ale pouze úpravy některých ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely. Z tohoto důvodu do historie vstoupil pod označením jako malý školský zákon. Jeho cílem byla především unifikace českého školství se slovenským.

Tento zákon, který byl platný pouze pro české země a Slovensko, ale již nikoliv pro Podkarpatskou Rus, upravoval především obsah výchovy a vzdělávání na obecných a měšťanských školách a zpřesňoval či doplňoval některá ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely. Například zákon zaváděl povinnou osmiletou školní docházku bez úlev.[62] Zatímco v českých zemích měl platit okamžitě, na Slovensku se počítalo s postupným zaváděním[63] (Číslo 226, 1922).

Tato právní norma stanovovala také konkrétní povinné učební předměty pro obecné školy. Patřilo mezi ně náboženství, občanská nauka a výchova, čtení a psaní, vyučovací jazyk, počty, přírodopis a přírodozpyt, zeměpis a dějepis, kreslení, zpěv, ruční práce, tělesná výchova a nauka o domácím hospodářství (ibid).

Zákon ve srovnání s předchozími normami tedy zcela nově zaváděl například občanskou nauku jako povinný předmět. Ten podle Výnosu MŠANO, kterým byly upraveny školní osnovy tohoto předmětu, měl poskytovat základní poznatky o československém státě, o státních zřízeních a o ekonomických, sociálněpolitických a kulturních otázkách. Zároveň měl tento předmět vést žáky k republikánské výchově a k výchově k demokracii, k lásce k národu, k vzájemné snášenlivosti, úctě a lásce (Výnos – č. 44.457-I, 1923). Chlup, Kubálek a Uher (1938) ve svém spise dodávají, že se jednalo o druh laické, státoobčanské výchovy a výuky a předmět byl vytvořen po vzoru francouzského vyučování a předmětu občanské a morální nauky.

Občanská nauka v sobě zahrnovala kromě výše popsaných základních poznatků i látku z prvouky a vlastivědy, které nebyly v malém školském zákoně definovány jako učební předměty.[64] V rámci tohoto předmětu se tak žáci zejména středního stupně[65] obecných škol (4. a 5. ročník) měli účastnit dobře připravených a účelných exkurzí a vycházek do přírody, do místních ústavů a podniků ad. (Výnos – č. 44.457-I, 1923).

62 Ty byly povoleny novelou Hasnerova zákona z roku 1883 (viz Číslo 53, 1883).

63 Na Slovensku postupně během následujících let v závislosti na získávání potřebných vyučovacích prostorů. S plným dodržováním povinné školní docházky na Slovensku se počítalo až od školního roku 1927–1928 (viz Číslo 226, 1922).

64 Jako učební předměty byly definovány až v souvislosti s vydáním normálních učebních osnov pro obecné školy (viz Výnos – č. 47.415-I, 1930; Výnos – č. 67.311/33-I, 1933).

65 Dělení ročníků obecné školy na nižší, střední a vyšší se v různých publikacích i zákonech liší. Například v některých právních normách nižší stupeň zahrnuje 1. až 3. ročník, střední stupeň 4. až 5. ročník a vyšší 6. až 8. ročník (viz např. Výnos – č. 44.457-I, 1923; Keprta, 1931; Placht & Havelka, 1934).

Vedle tohoto předmětu byly nově zavedeny i ruční práce pro hochy a nauka o domácím hospodářství pro dívky, které ovšem bylo od roku 1924 spojeno s ručními pracemi (Výnos – č. 70.274-I, 1924).

Velmi diskutovaná byla otázka výuky náboženství. Již na Prvním sjezdu učitelstva a přátel školství v roce 1920 se ozývaly hlasy pro naprostou odluku náboženství od školy, a tedy zrušení výuky náboženství (detailněji viz První sjezd, 1921). Zákon však ponechával náboženství jako povinný vyučovací předmět s dvouhodinou časovou dotací na týden pro oba stupně elementárních škol. Automatickou výjimku dostali pouze žáci bez vyznání či s vyznáním, které nebylo uznáno státem. Ostatní žáci ovšem měli možnost prostřednictvím rodičů se z výuky náboženství písemně odhlásit (Číslo 226, 1922).

Vedle změny obsahu vzdělávání byla například také určena pravidla pro postupné snižování počtu žáků na třídu. Ten měl v průběhu let 1922–1933 postupně klesat z 80 žáků na třídu na konečných 50 žáků (viz graf č. 2). Upravována byla i pravidla pro vytváření zatímních a definitivních tříd (paralelních). Zákonem také došlo k zrovnoprávnění učitelů a učitelek při obsazování jednotlivých míst na školách (ibid).

Graf č. 2 Vývoj počtu tříd a žáků obecných škol v období první Československé republiky (na základě dat Historická statistická, 1985)

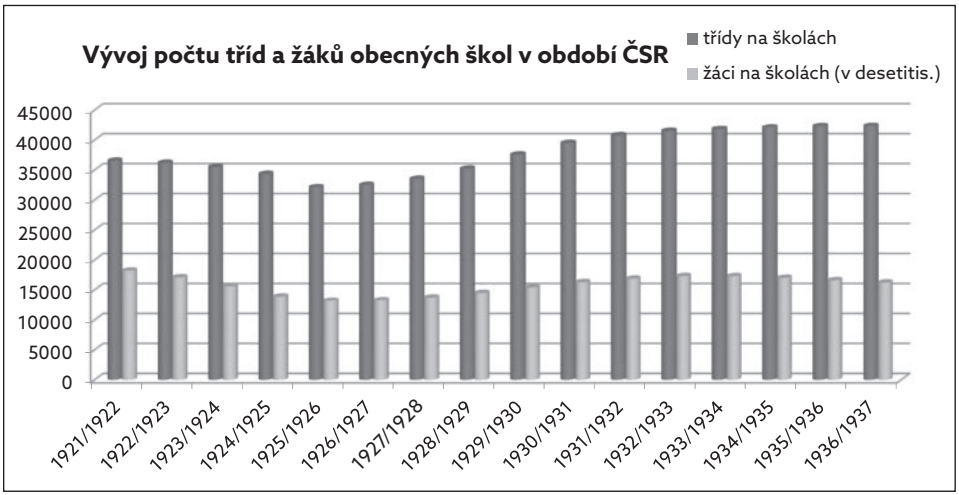

Důležitým ustanovením zákona pak bylo upozornění, že tato právní norma je platná pro všechny veřejné obecné a měšťanské školy bez ohledu na to, kým byly zřízeny a vydržovány (ibid). Z hlediska tématu této knihy to například znamenalo, že jakékoliv menšinové školy se musely řídit tímto zákonem a dalšími nařízeními, která tento zákon dále doplňovala. Tedy například i prováděcími

nařízeními[66], která vyšla v roce 1925. Zákon v této podobě pak zůstal v platnosti až do konce existence první republiky.

Zajímavou stránkou obecného školství v období první republiky je vytyčení úkolu a cíle těchto škol. V období Československé republiky stály v popředí výchovy a vzdělávání principy demokracie. Občané nového státu se měli seznamovat s tím, co je to demokracie, jaký má obsah, prostředky a cíle, protože podle vyjádření T. G. Masaryka demokratický stát byl sice nastolen, ale dosud v něm chyběli demokraté (Hanzal, 1999). Až do vydání výnosů MŠANO o úpravě, respektive vyhlášení normálních[67] učebních osnov pro obecné školy[68] v roce 1930 a 1933, tento cíl nebyl v podstatě v žádné právní formě explicitně formulován. Úkol obecné školy se do této doby v hlavních rysech řídil podle ustanovení Hasnerova zákona, které zní:

> Školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby dítky v mravnosti a nábožnosti vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, známosti a zběhlosti, jichž mají k dalšímu vzdělávání v životě zapotřebí, jim poskytovaly a byly základem, by se z nich stali hodní lidé a občané (Číslo 62, 1869, s. 176).

V průběhu prvního desetiletí existence Československé republiky bylo toto znění upraveno vydáním malého školského zákona a dalšími normami upravujícími vztah školství a náboženství (viz Číslo 205, 1919; Číslo 96, 1925).

Ve výnosu MŠANO, kterým se vyhlašovaly definitivní normální osnovy pro obecné školy, je úkol obecných škol v Československé republice definován prostřednictvím výchovné a vyučovací činnosti těchto škol. Obecné školy měly podle tohoto dokumentu na základě různorodých prostředků posilovat zejména mravní osobnost žáka, pěstovat u žáků čest a usnadňovat klidné začlenění žáků do soudobé kultury a společnosti dospělých. Žákům se měly vštěpovat mravní zásady založené na ideách demokracie. Obecně měla být mládež vychovávána k „vědomému a ochotnému plnění občanských povinností, k národní snášenlivosti a k oddanosti k Československé republice“ (Výnos – č. 67.311/33-I, s. 145). Po 12, respektive 15 letech existence Československa je tak legislativní úpravou definován úkol obecné školy a formulovány základní cíle výchovy a vyučování, které zohledňují nové poměry státu.

Cílem těchto osnov nebylo ovšem pouze definování úkolů obecných škol v nové republice. Jejich hlavní význam spočíval v unifikaci osnov, a tedy i učební látky pro

66 Vládní nařízení č. 64 ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských (Buzek, 1935).

67 Pojmem normální osnovy se rozuměly osnovy, které při zvládání navržené látky v daném čase přihlížely k průměru žactva a nezohledňovaly děti zvlášť nadané či naopak podprůměrné (Keprta, 1931).

68 Výnos – č. 47.415-I (1930), jímž se upravovaly normální učební osnovy pro školy obecné. Po tříleté zkušební době byly tyto osnovy v roce 1933 vydány již jako definitivní (viz Výnos – č. 67.311/33-I, 1933).

všechny obecné školy v české a moravskoslezské zemi a na Slovensku bez rozdílu vyučovacího jazyka (viz Výnos – č. 67.311/33-I).

Vedle mravního rozvoje žáků měly samozřejmě obecné školy sledovat i rozumový a tělesný rozvoj svých svěřenců. V oblasti rozumového vzdělávání se kladl důraz na zušlechťování citů, pěstování smyslu pro přírodní krásy a seznamování s vhodnými díly z různých oborů umění. Obecně pak měli být žáci vedeni k účelnému využití trávení volného času. V rámci tělesné výchovy pak k pěstování ušlechtilých her a vhodných sportů (ibid, 1933).

Obecné školy měly v rámci výchovy a vyučování směřovat k vytvoření tzv. činné (pracovní) školy. Podle Keprty (1931) vzorem k navržení této myšlenky byly instrukce k francouzským učebním osnovám pro obecné školy z roku 1923, které zdůrazňovaly pracovní metody a doporučovaly přechod od názorného a pamětného vyučování. Škola neměla nadále žákům předkládat hotové vědomosti a poznatky, ale poskytnout vhodné příležitosti, které by žáky podněcovaly k vlastnímu získávání poznatků samostatnou prací za přiměřeného vedení učitele (Výnos – č. 67.311/33-I; Keprta, 1931). Cílem vyučování na těchto školách nebylo tedy pasivní a mechanické hromadění poznatků z různých oborů prostřednictvím transmisivní výuky, ale vyvolání aktivního úsilí u žáků s cílem získat určité poznání vlastní snahou. Učitelé v tomto světle měli naprosto „volné ruce“ při výběru vyučovacích metod. Podle znění této právní normy totiž výběr vyučovací metody byl (v mezích zákona) svobodný (Výnos – č. 67.311/33-I, 1933).

Normální osnovy pro obecné školy obsahovaly kromě úprav učební látky u jednotlivých předmětů i osnovy pro dva předměty, které nebyly uvedeny v malém školském zákoně. Jednalo se o již zmiňovanou prvouku a vlastivědu. Prvouka se vyučovala na nižším stupni obecných škol a jejím cílem bylo seznámit žáky se základy věcných poznatků a jejich slovním zpracováním. Zároveň obsahovala již základy občanské nauky a během výuky se využívalo i kreslení a ručních prací. Prostřednictvím vlastivědy pak měli žáci získávat širší rozhled i za hranicemi svého domova a vlasti (Keprta, 1931).

Vedle popisovaných osnov se ovšem rozeznávaly ještě tzv. podrobné (zvláštní) osnovy. V těchto osnovách se učivo, které obsahovaly normální osnovy jen v hlavních rysech, rozepisovalo na menší časové jednotky. Příprava těchto podrobných osnov byla poté v kompetenci místních učitelských porad nebo zvláštních školních výborů pod dohledem příslušných školních inspektorů. Cílem bylo zachovat v daném školním okrese určitou jednotu, která odpovídala situaci v daném místě (Placht & Havelka, 1934).

Vydání definitivních normálních učebních osnov pro obecné školy v roce 1933 tak představovalo po vydání malého školského zákona další legislativní normu výrazným způsobem ovlivňující chod obecných škol. Do konce první republiky již v podstatě k vydání takto významných ustanovení nedošlo. Další právní normy s výjimkou nového školního a vyučovacího řádu pro školy obecné a měšťanské

z roku 1937 pouze reagovaly například na aktuální politickou situaci či nečekané události týkající se školního života.

Dokladem, kdy MŠANO reagovalo na politickou situaci v rámci školských otázek, je například jeho výnos o projevech ve škole z roku 1933 či výnos o státoobčanské výchově z téhož roku[69]. Výnosy obsahují apel k dodržování zákonů v otázkách výuky občanské nauky a zároveň upozornění, že učitelům je zakázáno projevovat názory v rozporu s těmito zákony pod hrozbou suspendace. Součástí těchto výnosů byl i požadavek, aby žáci byli vedeni „k přátelskému soužití, náboženské a společenské snášenlivosti, k oddanosti k Československé republice a k úctě k jejímu demokratickému zřízení“ (Výnos – č. 40.659-I, 1933). Důvody vydání těchto výnosů jsou uvedeny velmi nekonkrétně: „Ohlas některých událostí poslední doby projevil se tu a tam nepřípustným způsobem také ve školách“ (ibid, s. 81). Osobně v pozadí těchto událostí spatřuji reakce na projev Adolfa Hitlera z 23. března roku 1933, kdy pronesl kromě jiného i poznámku o tom, že Německo se do budoucna zavazuje nést zvláštní zodpovědnost za osudy Němců žijících mimo hranice státu (Jaworski, 1991). Výnosy tak pravděpodobně reagovaly na začínající protinárodní či pronacistické agitace na školách.

Zhoršující se mezinárodní politická situace (zejména v souvislosti s posilováním moci Hitlera a Mussoliniho) byla roku 1935 i příčinou vydání dalšího výnosu MŠANO. V tomto případě se jednalo o zavedení výchovy k brannosti na všech národních školách[70]. Podle tohoto výnosu se žáci měli začít v rámci povinné školní docházky připravovat na roli pozdějších obránců státu. Žáci si měli vypěstovat smysl nejen pro obranu státu, ale i jeho demokratického zřízení. Tato výchova měla probíhat napříč různými předměty, zejména v prvouce, vlastivědě, dějepisu, zeměpisu, zpěvu či v tělesné výchově ad. Například v zeměpise se branná výchova měla projevovat výukou orientace v terénu, v odhadování a měření vzdálenosti, ve čtení speciálních map. Ve fyzice se pro změnu měli žáci učit například o letadlech a ochraně proti nim, v kreslení měli získat dovednost načrtnout krajinný obrys atd. (viz Výnos – č. 26.969-I, 1935). Konkrétní učební osnovy upravující brannou výchovu vyšly až v březnu roku 1938[71].

Dokladem legislativní činnosti MŠANO v důsledku neočekávaných událostí je například tragická nehoda rakvických dětí. Během školního výletu na jaře roku 1936, kterého se zúčastnilo v doprovodu tří učitelů 106 dětí z rakvické školy, se

69 Jedná se o výnos o náležitých projevech ve škole a o státoobčanské výchově a výnos o státoobčanské výchově na školách národních, středních a odborných všech stupňů (Výnos – č. 40.659-I, 1933; Výnos – č. 4184, 1933).

70 Výnos o výchově žactva národních škol k brannosti (Výnos – č. 26.969-I, 1935).

71 Výnos o osnovách branné výchovy na obecných (ľudových) a měšťanských školách a v jednoročních učebných kurzech při měšťanských školách (viz Výnos – č. 34.419-I, 1938).

totiž 31 dětí utopilo při přeplouvání rozvodněné řeky Dyje.[72] Důvodem bylo jednak přetížení pramic, na kterých byly děti i s koňskými potahy, jednak chatrný stav pramic a samozřejmě rozvodněný tok Dyje. Tragická událost, která vyvolala pozornost nejen v Československu, ale i v celém světě, vedla MŠANO k urychlenému vydání výletního a vycházkového řádu (Tragika, 1936). Tento řád upravující pravidla konání výletů a exkurzí vysloveně reaguje na tuto událost. Jedno z ustanovení tohoto řádu totiž povoluje přepravu přes řeky pouze za normálního stavu toku a na základě úředně schválených přívozů. Navíc nepovoluje přepravu žáků společně s povozy a tažnými zvířaty (viz Výnos – č. 13.700-I, 1937).

Posledním významnějším zákonem z období první republiky, který upravoval podobu obecného školství, tak byl výnos MŠANO o školním a vyučovacím řádu. Tento řád byl naplněním části ustanovení malého školského zákona, ve kterém se ministr školství zavázal ustanovit vedle učebních osnov i náležitosti k vnitřnímu uspořádání škol. Po patnácti letech dochází tedy k vydání normy, která toto vnitřní uspořádání škol upravuje. Tento řád, který platil pouze pro českou, moravskoslezskou zemi a Slovensko (nikoliv tedy pro Podkarpatskou Rus), stanovoval například pravidla pro zřizování a rušení tříd na obecných školách, školní povinnosti, evidenci školou povinné mládeže, pravidla pro přijímání žáků. Dále například pojednává o vyučovacím čase a prázdninách, školní docházce ad. (Výnos – č. 105.513-I, 1937). Vydáním tohoto výnosu došlo v podstatě k završení právní úpravy obecného školství v období první republiky.

Shrnutí

Při finálním hodnocení vývoje obecného školství v období první republiky je nutné vnímat širší kontext tohoto vývoje. V prvních letech existence republiky musela vláda řešit řadu problémů spočívajících zejména v nejednotnosti legislativy v jednotlivých zemích Československé republiky. Prioritou byla tedy unifikace legislativy ve všech oblastech státu. Tedy i v otázkách obecného školství. Vzhledem k proklamovanému autonomnímu postavení Podkarpatské Rusi se jednalo zejména o unifikaci obecného školství v českých zemích a na Slovensku. Situace na Slovensku obecně volala po rychlém a zásadním řešení. Snaha o unifikaci a nápravě školství na Slovensku tak vedla k vydání jak zákona o školské správě v roku 1920, který nakonec začal platit pouze na Slovensku, tak i vydání tzv. malého školského zákona v roce 1922.

Přestože tento zákon řešil pouze dílčí otázky týkající se zejména obsahu výchovy a vyučování a veřejností byl nahlížen spíše se skepsí, přinesl řadu pozitivních změn, které obecné školství v Československu posunulo kvalitativně dále. Nejednalo se

72 Vzpomínky na tuto událost viz následující odkaz: http://breclavsky.denik.cz/zpravy_region/rakvicti-vzpominaji-na-utonule-deti20110525.html, případně i materiál Rakvice, obecná škola, pohřeb dětí utonulých při výletu (nedatováno).

pouze o unifikaci obsahu výchovy a vzdělávání v českých zemích a na Slovensku, ale také o dílčí úpravy týkající se zavedení nových předmětů (zejména občanské nauky) či zrovnoprávnění učitelů a učitelek. V zákoně se tak již projevoval demokratický duch nového státu.

Zákon navíc pozitivně ovlivňoval i počet žáků na třídu i počet tříd na školu. Při pohledu na grafické znázornění vývoje počtu obecných škol a počtu tříd a žáků (viz grafy č. 2 a 3) je možné konstatovat, že během existence první republiky razantním způsobem stoupl počet škol a tříd na školách a zároveň se snížil počet žáků na třídy. To jistě představovalo ve svém důsledku efektivnější práci učitelů se žáky těchto škol.

Graf č. 3 Vývoj počtu obecných škol v období první Československé republiky (na základě dat in Jaroš & Job, 1961)

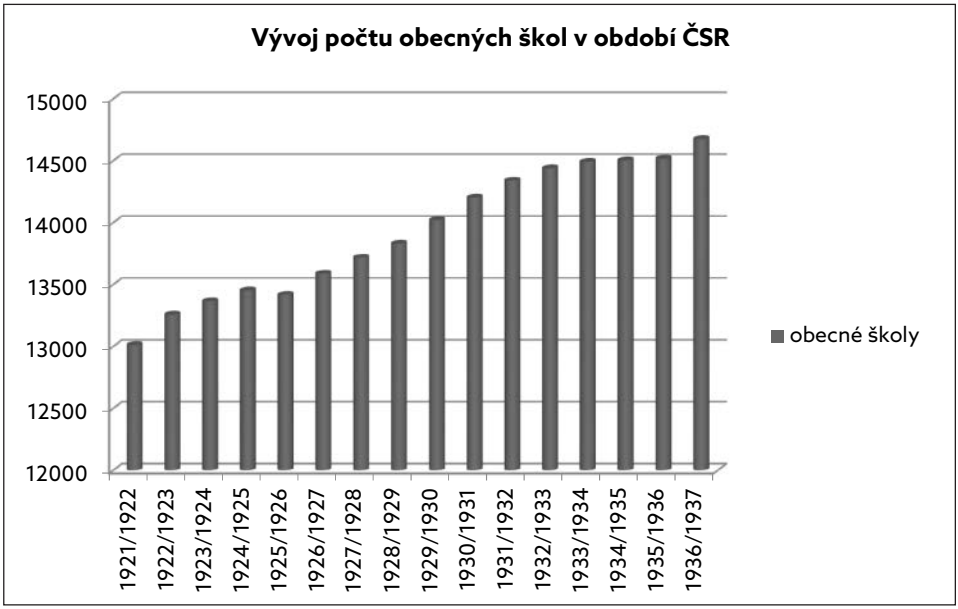

Hlavním problémem obecného školství tak bylo zejména pomalé vydávání norem navazujících na malý školský zákon. Tedy norem, které upravovaly podobu výuky jednotlivých předmětů či každodenní chod obecných škol. Učební osnovy vyšly až po osmi letech od vydání malého školského zákona. Školní a vyučovací řád dokonce až po patnácti letech. Důvody dle mého názoru spočívaly na jedné straně v poměrně dlouhé odborné přípravě takovýchto norem[73], na druhé straně v politických prioritách jednotlivých vlád Československa, které byly od konce 20. let

73 Například Keprta (1931) uvádí, že normální osnovy vznikaly kolektivní prací 20 subkomisí o 100 osobách.

určovány i bouřlivou mezinárodní situací. Vývoj obecného školství v období první republiky tak do jisté míry koresponduje se slovy T. G. Masaryka: „Potřebujeme padesáti let nerušeného vývoje, a budeme tam, kde bychom chtěli být už dnes“ (Čapek, 1990, s. 254). Potřebný klid a čas ovšem obecnému školství během první republiky nebyl dopřán.

4 MENŠINOVÉ ŠKOLSTVÍ

Menšinové školy tvořily v období první republiky specifický druh školství, jehož tradice sahají do dob Rakouska-Uherska. Jednalo se o školy, které vznikaly v jazykově smíšených oblastech rakouské monarchie. Na území českých zemí se jednalo zejména o současné pohraniční území, kde v průběhu Rakouska-Uherska i první republiky žilo převážně německé obyvatelstvo. Zatímco v období před rokem 1918 byly české požadavky ohledně zřizování českých škol v těchto oblastech rakouskými úřady přehlíženy, vznik Československé republiky představoval pro mnohé české obyvatele žijících v pohraničí novou naději ve změnu dosavadního stavu. Na následujících řádcích se tak věnuji vývoji menšinového školství, přičemž svůj výklad začínám v období Rakouska-Uherska. Důvodem je již zmiňovaná tradice tohoto specifického druhu škol, na kterou plynule navázaly i československé školské úřady, ovšem s cílem toto školství proměnit v duchu nového demokratického státu. Kromě vlastního vývoje menšinového školství hlavní důraz kladu i na dopady změn, které v tomto školském odvětví v období první republiky nastaly i vzhledem k česko-německým vztahům.

4.1 Rakousko-uherské preludium

Pro pochopení vývoje menšinového školství v období Rakouska-Uherska a zejména jeho důsledků pro zřizování českých škol v jazykově smíšených územích je nutné začít únorovou ústavou z roku 1861. Součástí této ústavy totiž byla zemská zřízení, která jednotlivé země rakouského státu dělila na samostatné správní celky. Samostatným správním celkem, zřízením, se stalo i Království české[74]. Tato zřízení

74 Vzhledem k tématu této knihy se zabývám pouze situací v Království českém. Oblast Moravy a Slezska nesleduji.

zůstala v platnosti i po vzniku Rakouska-Uherska a po vydání prosincové ústavy v roce 1867. Pouze v roce 1862 byla doplněna důležitým říšským zákonem o obecní samosprávě. Na základě tohoto zákona pak v roce 1864 vznikl zemský zákon, který přizpůsoboval samosprávné okresy jednotlivým soudním okresům a zároveň nacionálnímu rozložení obyvatelstva (Hlavačka, 2006). Tyto právní normy se na dlouhá desetiletí staly právní základnou faktické zemské, okresní a obecní samosprávy a v průběhu šedesátých a sedmdesátých let utvořily téměř v celých Čechách lokální mocenské poměry na základě skutečných etnických a demografických hledisek. Kromě jiného to znamenalo, že „tyto samosprávy rozhodovaly zcela autonomně a autoritativně o jazykových poměrech v byrokratické komunikaci v obci a okrese s občany“ (ibid, s. 22).

Prosincová ústava z roku 1867 pak do společnosti zaváděla mnohé liberální zásady. Pro otázku menšinových škol bylo zásadní ustanovení říšského zákona č. 142 článek číslo 19, který stanovoval, že:

> Všechny národové ve státě mají rovné právo, a každý národ má neporušitelné právo chovati a vzdělávati národnost i řeč svou. V zemích, kde bydlí více národností, jest veřejné ústavy vyučovací zříditi tak, aby příslušníkům každé z těchto národností poskytnuta byla možnost dojíti vzdělání v řeči mateřské, aniž by přitom byli nuceni učiti se jinému zemskému jazyku (Schelle, 2006, s. 88).[75]

Politický, ekonomický i sociální rozmach českého obyvatelstva, jehož počátek lze datovat do druhé poloviny 19. století, vytvářel předpoklady pro získání silného postavení Čechů v českých zemích, a to na úkor německého obyvatelstva. To ovšem své pozice ztratit nechtělo a využívalo všechny dostupné prostředky, které jim dobová legislativa umožňovala. V tomto směru mělo německé obyvatelstvo usnadněnou pozici. Například tím, že ke článku č. 19 říšského zákona 142 nikdy nevyšla žádná prováděcí nařízení, která by jasně určila pravidla. To ve svém důsledku činilo z tohoto odstavce, jinak pokrokového a spravedlivého, podnět k největším národnostním sporům (Kádner, 1931a).

V okresech, které byly jazykově smíšené[76], tak docházelo v důsledku nerespektování tohoto paragrafu ze strany obecních zastupitelstev k dlouhým nacionálním bojům, které se koncentrovaly především do školské sféry. Tedy například, zda otevřít či neotevřít veřejnou menšinovou školu (Hlavačka, 2006). Svou roli v těchto sporech hrálo ovšem i znění Hasnerova zákona z roku 1869. Ten například otázku zřízení či nezřízení menšinové školy ponechával na vyjádření zemské školní rady, která se měla rozhodnout na základě doporučení těch, kteří

75 Plné znění zákona v němčině viz např. Reichgesetzblatt für Kaiserthums Oesterreich. Wien: K.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1867, s. 394–396.

76 V jazykově homogenních oblastech Češi s využitím zákona ve svůj prospěch problém neměli.

školu vydržovali (Číslo 62, 1869). V těchto případech tedy na základě doporučení představitelů obecních zastupitelstev, kteří byli ve většině případů německé národnosti (Šimáně, 2010b).

Toto nebylo ovšem jediným problémovým ustanovením Hasnerova zákona. S ohledem na menšinové školství byla problémem vlastně celá jeho koncepce. Litera Hasnerova zákona totiž národnostní otázku vůbec neřešila. Vše bylo řešeno až jeho realizací (Váňová, Rýdl, & Valenta, 1992). Zákon tak ponechával příliš mnoho prostoru pro různou interpretaci svých jednotlivých ustanovení a v otázkách zřizování českých menšinových škol se stával v rukou německého obyvatelstva hojně využívaným nástrojem. Dokladem jsou i situace, ke kterým docházelo v politickém okresu Ústí nad Labem (detailněji viz Šimáně, 2010b). V takovýchto situacích obecní zastupitelé například argumentovali tím, že žádost zástupců českých rodičů o zřízení české školy nesplňuje například paragraf 59 Hasnerova zákona. Jinými slovy řečeno, že nesplňuje podmínku minimálního počtu dětí, pro které musí být škola zřízena. Podobně se odkazovali i na nenaplnění paragrafu 63, který stanovoval náležitosti týkající se vyučovacích prostor. Svou roli zároveň hrál i nátlak německého obyvatelstva na české. Ten se projevoval například v podobě různých výhrůžek (ve formě slovních a občas i fyzických útoků). Zejména pak ovšem v podobě falšování sčítání lidu, kdy Češi pod hrozbou vyhazovu z bytů či práce museli uvádět jako svou tzv. obcovací řeč[77] němčinu (Fišr, 2013; Šimáně, 2010b).

Čechům také neuniklo, že německému obyvatelstvu bylo povolováno zřídit školu často bez ověření, zda podmínky byly vůbec splněny. Žádosti českého obyvatelstva byly přitom vyřizovány až po náležitém prověření těchto žádostí, které se vleklo i několik let, ba i desetiletí (detailněji např. Šimáně, 2010b).

České obyvatelstvo se tak uchylovalo k ustanovením Hasnerova zákona, která umožňovala zřídit školu soukromou. Tyto školy, zpočátku hlavně konfesijní[78], se sice musely řídit zněním zákona, ale mohly být zřizovány na své náklady jednotlivcem, spolkem či společností (Šafránek, 1918). I z toho důvodu byla roku 1880 založena Ústřední matice školská (ÚMŠ), která se ve svých stanovách definovala jako obranný spolek, jehož cílem bylo zřizování, udržování a podpora českých škol v rakouských zemích (Knápková, 2004). Dalšími významnými „obrannými spolky" s totožným cílem, jako měla ÚMŠ, byly Národní jednoty, které se dělily dle svého působení na Národní jednotu pošumavskou, Národní jednotu severočeskou, Národní jednotu jihozápadní, Národní jednotu východomoravskou a Matici opavskou (Národní jednoty, 1925).

77 Dobový výraz pro jazyk, který obyvatelé používali při každodenním styku.

78 Na počátku platnosti Hasnerova zákona v roce 1870–1871 bylo v Čechách 92 českých soukromých škol. Všechny ovšem byly školami konfesijními, převážně protestantskými, které se během dalšího období transformovaly vlivem interkonfesijního rázu moderní obecné školy ve školy veřejné. Svou roli hrálo i financování těchto škol, které šlo z pokladny protestantské církve (více viz Šafránek, 1918).

Jejich činnost, ačkoliv byla rozsáhlá, nemohla ovšem vyřešit veškeré problémy českého obecného menšinového školství. Například za 25 let trvání ÚMŠ (do roku 1905) zřídila a otevřela ÚMŠ celkem 82 obecných škol, a to 69 v Čechách, 9 na Moravě a 4 ve Slezsku (Šafránek, 1918). Její finanční možnosti, plynoucí z různých darů vlastenců, nemohly podobně jako u Národních jednot zdaleka pokrýt veškeré finanční náklady spojené se zřizováním a vydržováním všech škol. Nehledě na problémy, se kterými se musely tyto spolky potýkat s nalezením vhodných prostor pro školy, s hledáním pozemků pro stavbu školy či s problémy souvisejícími se stavbou budovy školy (podrobněji viz Šimáně, 2010b, 2015).

I to byl důvod, proč se otázka menšinových škol objevila roku 1890 jako jeden z bodů tzv. punktací. Tedy v jednom z dalších pokusů o česko-německé vyrovnání (Efmertová, 1998). V rámci tohoto bodu bylo požadováno, aby menšinová škola byla zřízena všude tam, kde je alespoň 80 dětí rodičů bydlících v místě tři roky, nebo tam, kde je 40 dětí rodičů bydlících v místě pět let (Váňová, Rýdl, & Valenta, 1992). Podobně jako mnohé jiné snahy o nápravu v otázkách českých menšinových škol ani tato snaha nedošla naplnění. A tato problematika tak zůstala do konce rakousko-uherského státu nadále otevřena.

4.2 Československý part

Možnost změny dosavadního stavu v otázkách menšinového školství přinesl až vznik československého státu. Dalo se totiž očekávat, že rakousko-uherská legislativa bude upravena v demokratickém duchu, a nebudou se proto opakovat situace z předchozího období, kdy například pouze zvůle obecních zastupitelů vedla i k několikaletým průtahům v otázkách zřízení českých škol.

Původní rakousko-uherské normy upravující i otázky menšinových škol byly přejaty recepční normou. Nyní byli na tahu českoslovenští úředníci, aby rozehráli svůj part a původní nevyhovující normy upravili. Například tak, aby zřizování menšinových škol probíhalo bez průtahů podle potřeb místního československého obyvatelstva. MŠANO sice okamžitě začalo pracovat na nových školských zákonech, ale jak popisuje Beneš (2009), hlavním cílem těchto zákonů byla unifikace českého a slovenského školství. Otázka menšinového školství tak byla od začátku činnosti MŠANO spíše v pozadí agendy tohoto úřadu – na pozici méně důležitých úkolů.

Úpravu poměrů v českém menšinovém školství tak inicioval až Jindřich Metelka, který patřil mezi dlouholeté přední pracovníky ÚMŠ a v letech 1918–1920 působil jako poslanec Revolučního národního shromáždění Republiky československé (Řeháček, 2007). Metelka vypracoval nový návrh pro zřizování a otevírání elementárních škol (tedy obecných a měšťanských) s ohledem na situaci českého školství v jazykově smíšených oblastech. Jeho návrh byl přijat 3. dubna roku 1919

jako zákon č. 189, pro který se ovšem podle svého původce vžil název Metelkův zákon (viz Číslo 189, 1919). Společně pak s novelou[79] tohoto zákona a dalšími normami (viz dále) upravoval i poměry v menšinovém školství na území českých zemí[80] až do konce existence první republiky.

Hlavními body Metelkova zákona, rozděleného do 16 paragrafů, byly otázky zřizování či rušení obecných a měšťanských škol, otázky jejich financování nebo umístění a správy. Ve srovnání s obdobím Rakouska-Uherska zákon přinesl řadu významných změn. V otázce zřízení školy došlo například oproti znění Hasnerova zákona ke snížení počtu let, během kterých muselo být v obci v průměru alespoň 40 dětí ve věku povinné školní docházky. Konkrétně z pěti let došlo ke snížení na tři roky (srov. Číslo 62, 1869; Číslo 189, 1919). To ovšem nebyla jediná změna týkající se zřizování škol. Metelkův zákon odstranil nutnost vyhovět podmínce týkající se vzdálenosti bydliště případného žáka školy. Ta v původním znění nesměla překročit více než čtyři kilometry od školní budovy. Nový zákon naopak stanovil, že žáci mají být přijímáni do školy[81] bez ohledu na vzdálenost jejich bydliště, pokud není překročena kapacita třídy, tedy 80 žáků (Číslo 62, 1869; Číslo 189, 1919). V případě, že by nebylo možné vyhovět těmto podmínkám, zákon umožňoval zřízení obecné školy i pro menší počet dětí, než bylo zákonem stanoveno. Taková žádost ovšem musela být zdůvodněna a projednána přímo na MŠANO (viz Číslo 189, 1919). Ve své podstatě tak jakákoliv obecná či měšťanská škola mohla být zřízena v jakékoliv obci v českých zemích.

Důležitá změna proběhla i v otázce správy a organizace těchto škol. Do roku 1921 menšinové školy byly – podobně jako i „nemenšinové" – podřízeny přímo zemským školním radám. Po tomto roce pak přímo MŠANO[82] (viz Číslo 292, 1920). Školy tak ve srovnání s obdobím Rakouska-Uherska již nepodléhaly místním ani okresním školním radám (viz Číslo 189, 1919). Jen pro věci týkající se školní docházky a hospodářské správy menšinových škol byly zřízeny místní školní výbory (členové byli rodiče žáků a zástupci školy), které ovšem fungovaly pouze jako poradní orgány školské správy, tedy bez úřední kompetence (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938). Zcela pak byly školy vyňaty z působnosti obcí či okresů. O náklady na tyto školy se nově staral stát. Navíc odpadla do té doby běžná komisionelní šetření, která se konala při žádostech o zřízení menšinových škol (Číslo 189, 1919;

79 Viz Číslo 295 (1920).

80 Zákon neplatil pro Slovensko ani pro Podkarpatskou Rus (viz Číslo 189, 1919).

81 Metelkův zákon uvádí pouze občanskou školu, nicméně novela tohoto zákona daný odstavec doplňuje i o obecné školy. Zda se jednalo pouze o chybu ve formulaci tohoto odstavce, či takto byl původně zákon zamýšlen, se mi ovšem nepodařilo v odborných zdrojích zjistit. Nicméně můj výzkum nasvědčuje tomu, že se s největší pravděpodobností jednalo o chybu.

82 MŠANO přejalo pravomoc zemských školních rad na základě zákona č. 292 ze dne 9. dubna 1920, jímž se upravuje správa školství (viz Číslo 292, 1920). Jedná se o zákon, který navazoval na reformu župního zřízení, která ovšem byla uskutečněna pouze na Slovensku. Tento zákon tak ve většině svých ustanovení nenabyl účinnosti. Jednou z výjimek je výše zmíněné ustanovení (viz Buzek, 1935).

více o této problematice viz také Šimáně, 2010b). Žadatelé o menšinovou školu tak již v případě žádosti o školu nemuseli být v kontaktu s obecní správou a mohli oslovit přímo zemskou školní radu či od roku 1921 MŠANO. Zákon tak do jisté míry eliminoval možnosti zásahu většinového obyvatelstva obce do vlastního správního řízení. Příkladem takového jednání může být vytváření různých administrativních překážek či vyvíjení nátlaku na žadatele, aby od žádosti odstoupili (detailněji např. Fišr, 2013; Šimáně, 2010b; Trapl, 2003). Vyřizování žádostí se tak ve srovnání s předchozím obdobím značně zrychlilo.

To ovšem vedlo k jinému problému. Překotný růst například českých menšinových škol, ke kterému došlo po vzniku Československé republiky[83], s sebou přinesl problémy s umístěním těchto škol. Školy byly sice podle zákona zřízeny, ale fakticky je nebylo možné kde otevřít (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938). Zákon tak řešil i otázku zabezpečení umístění těchto škol a zároveň i zabezpečení bydlení školního personálu. Konkrétně na tento problém zákon pamatoval svým ustanovením o nuceném nájmu. Podle něho byl každý vlastník nějaké reality povinen propůjčit své místnosti za přiměřenou finanční náhradu. Ohled byl brán pouze na to, zda by nuceným nájmem nebylo ohroženo majitelovo vlastní bydlení či živnost. Podobně zákon umožňoval vyvlastnění pozemků pro stavbu školních budov či vyvlastnění již postavených budov. Právo rozhodovat o nuceném nájmu či vyvlastnění měli zástupci zemských školních rad, respektive zástupci MŠANO, a to vždy po komisionálním šetření s vlastníkem reality (Číslo 189, 1919; Číslo 295, 1920). Tato ustanovení zákona představovala poměrně silnou podporu při zřizování menšinových škol. Zároveň se však staly i zdrojem řady konfliktů mezi většinovým a menšinovým obyvatelstvem obce, ve které měla být menšinová škola zřízena.[84]

Podobně „výbušné“ bylo i ustanovení týkající se rušení školních tříd, případně celých škol. Toto právo měl opět funkcionář jmenovaný zemskou školní radou (případně MŠANO). K rušení tříd či škol pak docházelo v případech, kdy počet žáků ve škole nesplňoval zákonné ustanovení (viz Číslo 189, 1919). To znamená, že například ve školách s padesáti žáky rozdělenými do dvou tříd mohla být jedna třída na základě tohoto zákona zrušena. Obdobně, pokud počet žáků v tříletém průměru nedosahoval počtu 40 dětí, mohla být zrušena celá škola.

4.3 Hlasy německého obyvatelstva

Přijetí Metelkova zákona představovalo pro německé obyvatelstvo žijící v Československé republice naprostý šok. To si po krachu myšlenky o připojení jednotlivých

83 Viz Příloha č. 1 – Vývoj počtu českých obecných menšinových škol a jejich žáků v období let 1919–1935.

84 Podrobněji problematiku řeším v následující podkapitole.

německých provincií k plánovanému Německému Rakousku uchovávalo alespoň určitou naději na spravedlivé řešení menšinových otázek v rámci mírových jednání vítězných velmocí. Čeští Němci totiž očekávali, že v rámci přijetí mírových smluv budou řešeny i otázky německého školství na československém území. Metelkův zákon byl však přijat před oficiálním politickým vyřešením poválečné situace, tedy i před podpisem smlouvy o ochraně národnostních menšin v Československu (Kasper, 2006). Vcelku oprávněně se tak německé obyvatelstvo cítilo zaskočeno. Pocit křivdy ovšem nadále rostl s tím, jak byly v průběhu první republiky řešeny i jiné menšinové otázky československého státu.

Ačkoliv Metelkův zákon byl navrhován jako univerzálně platný pro všechny obyvatele žijící na území Československa[85], tedy i v menšinovém postavení, německé obyvatelstvo si velmi rychle uvědomilo, že vychází vstříc zejména českému menšinovému školství (Kádner, 1931b). Například Reich (1995) uvádí, že zejména paragrafy týkající se nuceného pronájmu a vyvlastňování prostor pro školu či možnost zřídit školu i v případě počtu žáků, který neodpovídal zákonu, lze chápat právě jako snahu o prosazení českých národních zájmů.[86] Stejné názory se objevují i ve spisech z období první republiky. Například v jednom z textů anonymní autor upozorňuje, že v důsledku Metelkova zákona zbytečně vznikají školy pro pět, sedm, devět, patnáct či dvacet dětí, pro které jsou zabírány potřebné místnosti jak pro vyučování, tak i pro řídícího učitele na úkor německých škol. Stejně tak vidí problém ve zrušení komisionálního řízení, při kterém byli rodiče usilující o zřízení školy „vyslýcháni". Podle něho se jednalo o chybu i z toho důvodu, že místní zastupitelstvo mělo větší přehled o místní situaci než úřady v Praze. Svůj postoj navíc dokládá názorem, že na českých školách se stejně neučí česky, protože tyto děti česky ani neumí a učitel stejně musí většinu času vyučovat v němčině (Unsere deutschen, 1920).

Německé obyvatelstvo tak pomalu, ale jistě tento zákon začalo považovat za:

> ...školský mor, za otevřený útok proti sudetoněmeckému národu, který byl zákonně „požehnán", a tak demokraticky „legitimován", jeho vyhlášení považovali za národní tragédii a jeho předkladatele, prezidenta Zemské školní rady Metelku, nazývali školním diktátorem, strůjcem všeho německého školského neštěstí v ČSR (Kasper, 2006, s. 36).

Podle Simma (1930) však Němci nebyli proti zakládání českých menšinových škol v německých oblastech, kde žila česká menšina. Vadilo jim, že zakládání těchto

85 Respektive platný byl pouze pro obyvatele, kteří žili na území Čech, Moravy a Slezska (viz Číslo 189, 1919).

86 V této souvislosti je zajímavý například i materiál NA s názvem Zabírání objektů (nedatováno). Dokumenty uložené v tomto kartonu totiž ukazují běžnou praxi při zabírání budov pro veřejné účely, přičemž zábory pro školské účely se řídil podle Metelkova zákona, ostatní pak podle zákona o zabírání budov pro veřejné účely č. 332/1919 (viz Číslo 332, 1919).

škol vyznívalo jako národní provokace. Problémem bylo například to, že pro pár českých dětí stát nechal stavět nové školní budovy, a to i z daní německých obyvatel, zatímco výrazně vyšší počet německých dětí se musel tísnit ve starých školních budovách postavených často ještě v průběhu 19. století (Reich, 1995).

Metelkův zákon nebyl ovšem vnímán pouze jako zákon utlačující německé školství (tzv. Schuldrosselungen), ale i jako zákon, kterým dochází k utlačování německé kultury obecně (Umlauf, 1960). Kádner (1931b) v této souvislosti píše o Metelkově zákonu jako o prostředku tzv. čechizace německých území. Němci se domnívali, že jeden z důvodů vydání Metelkova zákona souvisí i s projevem českého politika Rudolfa Bechyněho. V něm totiž hovořil o tom, že během následujících 20 až 25 let je nutné umožnit pronikání českého obyvatelstva do pohraničních území, aby již nebylo možné mluvit o uzavřených jazykových ostrůvcích, a počet Němců je nutné snížit, aby již nepředstavovali žádné nebezpečí (Keil, 1967).

Některé situace, ke kterým v pohraničí docházelo, pak tuto domněnku o využití Metelkova zákona k čechizaci německých území v Československu činí oprávněnou. Například jeden z pracovníků Německého velvyslanectví v Praze jménem Koch si totiž ve své zprávě všímá praxe německých rodičů, kteří museli nějakým způsobem reagovat na uzavírání německých tříd či škol. Udává příklad, kdy byla otevřena česká menšinová škola pro dvanáct českých dětí, ale uzavřena pro třicet německých. Tyto děti pak musely navštěvovat německou školu vzdálenou šest kilometrů. Rodiče německých dětí se tak začali uchylovat k tomu, že své děti posílali do českých škol. Někteří z důvodu vzdálenosti do německé školy, někteří dobrovolně kvůli zvládnutí českého jazyka (Koch, 1983). Podle dalšího autora navíc docházelo k tomu, že v takovýchto případech se dítě vlastně nenaučilo pořádně ani česky, ani německy (Unsere deutschen, 1920).

Německé učitelstvo tak raději dále oslavovalo Hasnerův zákon z roku 1869, než aby hledalo společnou řeč s českými kolegy. Bylo to dáno i tím, že německá parlamentární komise[87] (školní výbor) zabývající se otázkou německého školství a volající po změně Metelkova zákona nebyla nikdy vyslechnuta (Simm, 1968). Německé učitelstvo se tak prostřednictvím různých spolků, z nichž nejvýznamnější byl Deutscher Kulturverband[88], soustředilo na organizování protestů vůči Metelkovu zákonu a obecně československé školské politice. Vrchol těchto protestů zejména v polovině 20. let pak představovaly školské stávky, ke kterým docházelo

87 Ve složení Spina, Hodina, Schollich, Feierfeil, Simm a Kostka ve spolupráci s Czermakem, Czechem, Jakschem a Hillebrandem (viz Simm, 1968). V této souvislosti se dochovaly poznámky poslance Schollicha, které prozrazují, že například některé německé žádosti o zřízení německých menšinových škol jsou nevyřízené i několik let, popřípadě že žádosti o jejich zřízení byly odmítnuty a mnohé další detaily z německého školství. Konkrétně v těchto případech jmenoval například obec Albrechtice, Mlíčovice, Franzsdorf či Trnávka aj. (více viz Zrušení škol, nedatováno).

88 Jde o spolek s původním názvem Deutscher Schulverein, který byl založen již roku 1880 a po roce 1918 přejmenován na Deutscher Kulturverband (viz Řeháček, 2007; Trapl, 2003; Tippelt, 1968).

v různých oblastech českých zemí (detailněji např. Kasper, 2006; Tippelt, 1969; Umlauf, 1960 ad.).

V průběhu dalších let situaci přiostřovala i mezinárodní situace. Především důsledky celosvětové hospodářské krize a nástup Adolfa Hitlera k moci v Německu. Vlivem uzavírání různých průmyslových podniků docházelo k růstu nezaměstnanosti a odlivu nezaměstnaných z průmyslových center, kteří hledali práci jinde (Glassl, 1995). Odchod těchto lidí způsoboval problémy i pro oblast menšinového školství, a to vlivem úbytku dětí, které odcházely pryč společně s rodiči. V tomto prostředí tak v podstatě začal, podobně jako v období Rakouska-Uherska, nový „boj o dítě". S tím rozdílem, že vedle nacionálních důvodů hrály roli i důvody ekonomické (podrobněji k situaci v období Rakouska-Uherska např. Kyogoku, 2003).

S růstem intenzity nacionalistických projevů v Československu pomalu rostl i vliv několika nacistických stran, které v Československu působily (především v DNSAP a DNP[89]). Zejména ve straně DNSAP se soustředila řada mladých německých učitelů, kteří toužili po životě v jednom státě, ovšem nikoliv s Čechoslováky, ale se zahraničními Němci (Kasper, 2006).

Změna poměrů je patrná i v zostřené rétorice německého obyvatelstva vůči Metelkovu zákonu. Pokud ve 20. letech například Simm (1930) hovořil o tomto zákonu poměrně smířlivě a největší problém viděl v tom, že uplatňování některých jeho ustanovení zbytečně vede k národním provokacím, ve 30. letech zvolil agresivnější tón. V této době mluví již přímo o útoku na německé školství prostřednictvím geniálních a matematicky přesných formulací Metelkova zákona (Simm, 1968). Obdobné výroky lze zaznamenat i ze zpráv Německého velvyslanectví v Praze. Například zaměstnanec tohoto velvyslanectví Stein v roce 1934 ve své zprávě psal o šikaně německého hospodářství, kultury a školství ze strany československých úřadů (Stein, 1991).

V této době se také množí případy přednášek a vyučování v protistátním duchu – zejména ve výuce zeměpisu, dějepisu a v občanské výchově. Podobně i cesty československých Němců do Německa na schůze národních socialistů či veřejná propagace Hitlerova hnutí v Československu prostřednictvím vlajek s hákovým křížem, pozdravem Heil, obrazy Hitlera apod. Stejně tak se objevuje zpívání různých zakázaných písní (Wacht am Rhein), stávky německých rodičů ohledně zavírání německých tříd a škol, vyvěšování německých vlajek namísto československých apod. (Kasper, 2006). Útoků nezůstaly ušetřeny ani významné historické pedagogické osobnosti českých dějin. Například v Poříčí u Trutnova byla v předsíni české obecné školy pomalovaná busta J. A. Komenského a na praporovou žerď školy vyvěšena nacistická vlajka (Vašata, 2006).

Československá vláda na tyto projevy již v roce 1933 reagovala přijetím tzv. zákonů na ochranu republiky a výnosy MŠANO o náležitých projevech ve ško-

89 Více o těchto německých prvorepublikových stranách např. Malíř a Marek (2005).

le a o státoobčanské výchově (viz Výnos – č. 4184, 1933; Výnos – č. 40.659-I, 1933). Dále byly vyneseny rozsudky v procesu s německým sportovním svazem Volksport[90] a byla zakázána činnost organizací DNSAP a DNP, které se nejvíce podílely na protistátní činnosti (více o této problematice např. Kučera, 2007; Kasper, 2006; Hoensch, 1969).

Vítězství SdP v parlamentních volbách v roce 1935 se samozřejmě projevovalo nejen na celostátní úrovni, ale i v jednotlivých příhraničních okresech. Podobnými výsledky totiž končily i volby do zemských a okresních zastupitelstev (podrobněji např. Schultze-Rhonhof, 2008; Kárník, 2002; Pernes, 2005; Kaiser, 1995). Dalo se tak očekávat, že výsledky voleb se promítnou i do každodenního života obyvatel pohraničí a konflikty týkající se menšinových škol budou nabírat na intenzitě.

Očekávání německého obyvatelstva, že po ztroskotání iredentistického hnutí vznikne legislativa, která by důsledně zachovala stav německého školství z období Rakouska-Uherska, případně ho dále rozvíjela, tak nebyla vyslyšena. Naopak vydání a způsob uplatňování Metelkova zákona u německého obyvatelstva vyvolalo doslova šok. Zákon se stal jedním z dalších pramenů konfliktu mezi českým a německým obyvatelstvem, se kterým si již ve 20. letech MŠANO nedokázalo poradit. Svědčí o tom i různé pokusy tohoto ministerstva, které bychom dnes označili přinejlepším za úsměvné. Kádner (1931b) například upozorňuje na neuskutečněný nápad MŠANO, který počítal s tím, že některé ze vzniklých menšinových škol budou přesunuty z dosavadního prostředí do oblasti čistě české. Za tímto účelem dokonce měly vznikat komise, jejichž členy se měli stát i němečtí zástupci. Jedná se tak o jeden z dokladů naprosté bezradnosti československé vlády při řešení otázek menšinového školství. Tato bezradnost navíc během 30. let vlivem politické a hospodářské situace dále gradovala. Teprve až konec první republiky celou situaci vyřešil. Ovšem velmi trpkou cestou – obsazením československého pohraničí nacistickým Německem.

Shrnutí kapitoly

České menšinové školy, jak byly od dob Rakouska-Uherska tyto instituce v jazykově smíšených oblastech nazývány, byly po dlouhé období své existence spravovány na základě Hasnerova zákona a jeho novely. Přestože tento zákon umožnil rozvoj českého školství v jazykově homogenních oblastech, jeho litera byla v souvislosti s menšinovým školstvím značně neurčitá. Zřizování menšinových škol bylo závislé na splnění mnoha kritérií a do rozhodování o zřízení menšinové školy zasahovaly jak školské instance, tak i samospráva obcí. Právě ta mohla vyvíjet, a také vyvíjela,

90 Jednalo se o proces s tzv. Volksportem, což byl německý sportovní svaz založený roku 1929, který ovšem pod maskou sportovních aktivit sdružoval pronacistické sympatizanty (více viz např. Mikš, 2003).

v různých podobách tlak na české obyvatelstvo, aby od svých žádostí o zřízení menšinové školy upustilo.

Ze zřizování menšinových škol se tak stal v druhé polovině 19. století doslova boj. A to boj mezi českým obyvatelstvem a rakouskými úřady, které byly v pohraničních oblastech ve většině případů v rukou německého obyvatelstva. Češi za těchto situací využívali možnost zřídit školu soukromou. To Hasnerův zákon umožňoval. Soukromé školy ovšem musely být spravovány zcela na náklady zřizovatele. Stát na ně nepřispíval.

Ani zřízení soukromé školy ovšem nemuselo vést k jejímu finálnímu otevření pro české žáky. Zřizovatelé museli vyhovět dalším bodům Hasnerova zákona, což české obyvatelstvo stavělo mnohdy do neřešitelných situací. Tento stav pak zůstal neměnný až do konce první světové války.

V nových poměrech československého státu byla otázka menšinového školství řešena Metelkovým zákonem. Jeho prostřednictvím došlo k úpravě ne zcela jasných ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely, které se týkaly zřizování obecných a měšťanských škol. Nově také menšinové školství začalo spadat přímo pod nejvyšší školské orgány, tedy zemské školní rady, respektive MŠANO. Ve věci zřízení menšinových škol tak byly zcela vyloučeny obecní samosprávy, které byly vnímány jako hlavní zdroj většiny obstrukcí v bývalém režimu. Školy navíc mohly na základě určitých podmínek nově vznikat pro libovolný počet školou povinných dětí.

Problém tohoto zákona ovšem spočíval v jeho uplatňování v otázkách školství národnostních menšin žijících v Československu. Přestože byl tento zákon formulován jako univerzálně platný pro všechny národy žijící na území Československa, Češi jeho prostřednictvím prosazovali zejména své zájmy. Nejmarkantněji pak v pohraničních česko-německých jazykově smíšených oblastech. Pro Němce to byla další ukázka československé domýšlivosti a další krok, který potvrzoval, že vládní představitelé nechtějí naslouchat jejich požadavkům o rovnoprávném postavení s většinovým československým národem. V důsledku uplatňování Metelkova zákona v praxi, kdy byly německému obyvatelstvu rušeny, případně zabírány nejen třídy na školách, ale i samotné školní budovy, pak tento zákon začali Němci vnímat jako prostředek k prosazení československé moci na jejich území.

Projevy pociťovaných křivd v každodenním životě obyčejných Němců pak rostly či klesaly v závislosti na politickém dění. V průběhu 20. let svou nespokojenost se školskou politikou MŠANO v jazykově smíšených oblastech dávalo německé obyvatelstvo najevo umírněnou formou prostřednictvím různých nenásilných demonstrací, školských stávek či zasíláním petic k československým nebo mezinárodním úřadům. Přestože v každodenním životě docházelo i na projevy násilí, fyzická napadání či agresivnější tón protestů nebyl pro toto období určujícím znakem. Situace začala být vážnější až s důsledky hospodářské krize a nástupu Adolfa Hitlera k moci v Německu, které se v Československu promítly ve vítězství SdP v parlamentních i zastupitelských volbách. Agresivnější tón projevů různých zástupců

německé menšiny doprovázený i fyzickým násilím se pomalu, ale jistě stával běžnou součástí i protestů proti školské politice.

České menšinové školství na česko-německých jazykově smíšených územích tak procházelo během dvaceti let existence první republiky poněkud svérázným vývojem. Upravení sporných ustanovení týkajících se zřizování škol vedlo na jedné straně k „boomu" českých vzdělávacích institucí, které byly zřizovány i pro nepatrný počet žáků (viz Příloha č. 1)[91]. Na straně druhé ovšem MŠANO nedokázalo reagovat na problémy, které s tímto „boomem" souvisely. Menšinové školy ve své podstatě MŠANO během dalších let nechalo napospas svému osudu, nebo nabízelo nekonstruktivní řešení. Prvotní euforie z možnosti zřizovat české školy téměř pro každého českého žáka tak byla brzy vystřídána nekonečnými každodenními spory mezi českým a německým obyvatelstvem, které definitivně vyřešilo až obsazení pohraničí nacistickými vojsky v říjnu roku 1938.

91 Vývoj počtu českých obecných menšinových škol a jejich žáků v období let 1919–1935.

5 POLITICKÝ OKRES ÚSTÍ NAD LABEM

V následující části této knihy se zaměřuji na každodenní život českých obecných menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem[92]. Protože život těchto škol byl silně vázán na širší společenský vývoj, úvodní kapitolu této části věnuji stručné charakteristice obecného vývoje okresu, ve kterém téma menšinových škol studuji. Na dalších stranách se již zabývám konkrétními tématy souvisejícími s životem českých menšinových škol. Tato témata přitom vycházejí ze specifických výzkumných otázek formulovaných v první kapitole tohoto textu. Postupně se tak zabývám problematikou zřizování menšinových škol, hlavními aktéry těchto škol (učiteli a žáky), otázkami výuky a vzájemným vztahem těchto škol a obcí, ve kterém školy fungovaly.

5.1 Rozvoj oblasti

Okres Ústí nad Labem se nachází v severozápadních Čechách. Z jižní strany je obklopen Českým středohořím a ze severu je ohraničen Krušnými horami. Město samo, které je centrem tohoto okresu, leží v hlubokém údolí na soutoku řek Labe a Bíliny. Přírodní hranice města pak tvoří několik vrchů (Mariánská a Střekovská skála, vrch Sedlo a Větruše).

Z geomorfologického hlediska město Ústí nad Labem tvoří také severozápadní hranici tzv. Mostecké pánve (dříve nazývané Severočeská uhelná pánev). Ta se rozprostírá zejména v okresech Chomutov, Most, Duchcov, Bílina a Teplice. Právě uhlí, které se na tomto území nachází, stojí za tím, že se z této oblasti v průběhu

92 Dále v textu budu uvádět pouze slovo okres či Ústí nad Labem. Pokud nebude uvedeno jinak, vždy půjde o politický okres Ústí nad Labem.

19. století stává důležité průmyslové centrum Čech, jehož význam v období první republiky ještě více narostl (Ehrenberger & Majer, 1985; Radvanovský, 1993).

Těžba uhlí v severočeské uhelné pánvi měla v rámci Rakouska-Uherska a posléze i v následujícím období specifické postavení. Nikde jinde na našem území se totiž uhelný revír nevyskytoval poblíž splavné řeky. Ta totiž umožňovala přepravu uhlí za nižší ceny ve srovnání s přepravou uhlí z jiných oblastí. To nebyla ovšem jediná výhoda této oblasti. Uhlí v severočeském uhelném revíru totiž bylo uloženo poměrně blízko povrchu. To představovalo nejen nenáročnou těžbu, ale i nízké náklady na tuto těžbu. Z těchto důvodů, a také díky rozvoji průmyslu v německých státech, zejména v Sasku, dochází ve 30. letech 19. století v této oblasti k rychlému rozvoji. Centrem těžby se stalo okolí Ústí nad Labem, Trmic a Chabařovic. Uhlí z těchto oblastí pak bylo exportováno po řece Labi do Saska a dalších německých zemí (Cvrk, 1979; Weber, 1937). Právě v souvislosti s rozvojem těžby uhlí dochází k pozoruhodnému rozvoji okresu i města Ústí nad Labem, ve kterém ještě kolem roku 1840 žilo pouze 2700 obyvatel. Od poloviny 19. století je ovšem patrný mohutný rozvoj města v jedno z největších průmyslových a obchodních center rakouské říše (Bohmann, 1953; Englisch, 1982).

První doly byly v okresu Ústí nad Labem otevírány v průběhu 70. let 19. století v obcích Vyklice, Chabařovice, Varvažov, Modlany, Trmice, Krásné Pole, Roudníky, Lochočice a Zálužany. Na Ústecku se také nacházela sídla hlavních investorů v uhelném hornictví, jako byli ústečtí uhlobaroni Ignatz a Julius Petschek či Jakob Weinmann (Christmann, 1910).

Protože hlavní bod těžby uhlí se nacházel mimo Ústí nad Labem (zejména na Mostecku), ve městě se soustředil především zpracovatelský průmysl. Od poloviny 19. století v souvislosti s těžbou uhlí v severočeském regionu v Ústí nad Labem dochází k rozvoji chemického průmyslu. V roce 1856 byla otevřena Chemická továrna Ústí nad Labem, která patřila pod akciovou společnost s názvem Rakouský spolek pro chemickou a hutní výrobu. Vedle tohoto spolku se chemickou výrobou zabýval v této době i Solvayův podnik na výrobu amoniaku a sody, který se nacházel v Neštěmicích.

Pozvolný rozvoj města přilákal v sedmdesátých a osmdesátých letech další podnikatele (například Carl Georg Wolfrum, Hermann Kroitzsch, bratři Louis a Hermann Eckelmannové, Johann Maresch[93]). Nejvýznamnější z příchozích byli Schichtové, kteří do Ústí nad Labem přenesli své závody z Rynoltic u Liberce. Závod Johanna Schichta se pak do první světové války stal největším výrobcem drogistického zboží a jedlých tuků v Evropě.

93 Carl Georg Wolfrum a Hermann Kroitzsch v Ústí nad Labem zavedli mechanizovanou tkalcovnu a dále se zabývali barvířstvím či podnikáním s uhlím. Bratři Eckelmannové pro změnu v Ústí nad Labem zavedli jeden z prvních lihovarů, jehož tradice pokračuje i dnes například ve formě destilátu Stará myslivecká. Johann Maresch pak v Ústí nad Labem založil továrnu na siderolitovou keramiku (více o těchto osobách např. Christmann, 1910; Lipscher, 1927, 1932; Umlauf, 1960).

Vedle průmyslu, který souvisel s rozvojem těžby uhlí, se ovšem v Ústí nad Labem postupně rozvíjela i jiná odvětví průmyslové výroby. Nejvýznamnější v tomto směru bylo založení cukrovarů, pivovarů a lihovarů. V roce 1882 byla založena Rafinerie cukru v Ústí nad Labem, v roce 1890 dále v Krásném Březně a v Neštěmicích. Svou produkcí dominovali trhu nejen v Čechách, ale v celém Předlitavsku. S rozvojem techniky nahrazující dříve nutnou ruční výrobu došlo v Ústí nad Labem i k rozmachu místních pivovarů v Krásném Březně a Velkém Březně a lihovaru v Neštěmicích. Mezi méně významné průmyslové odvětví pak patřil například elektroprůmysl, který zajišťoval zpočátku zejména elektrifikaci uhelných šachet a později zřízení městské tramvajové dopravy, a dále papírka, textilka či loďařství (podrobněji viz Houfek & Kaiserová, 2011; Christmann, 1910).

Rozvoj města Ústí nad Labem i celého regionu podpořila i výstavba dopravní infrastruktury. Jednotlivé obce ústeckého kraje byly v průběhu 2. pol. 19. století spojeny tzv. ústecko-teplickou dráhou. Součástí této dráhy se stal i první kombinovaný[94] ústecký most přes Labe vybudovaný v sedmdesátých letech. Dráha zprvu sloužila především dopravě uhlí, ale během následujících let i místního obyvatelstva. O rozsahu této železniční sítě svědčí i fakt, že na začátku 20. století bylo ústecké nádraží největším seřazovacím nádražím v Rakousku-Uhersku (Bohmann, 1953; Houfek & Kaiserová, 2011). Obdobným způsobem došlo i k rozvoji místní lodní dopravy. Ústí nad Labem bylo na přelomu 19. a 20. století označováno jako říční město a největší přístav rakouské monarchie. Tento fakt v roce 1901 podtrhl samotný císař František Josef I., který do města symbolicky připlul lodí (Houfek & Kaiserová, 2011; Kaiser, 1995).

Další rozvoj města nastal za funkčního období starosty Franze Ohnsorga (1895–1914). Za jeho starostování dochází k zabezpečení zásobování čistou vodou, elektrickou energií a plynem, k modernizaci zdravotnictví, realizaci veřejné dopravy, k investicím do staveb veřejných budov a sítí. V roce 1899 je například zprovozněna městská elektrárna a první linka tramvajové dopravy. V prvních letech nového století bylo například postaveno i městské divadlo, lázně či veřejná knihovna[95].

Za Franze Ohnsorga dochází také ke sloučení obcí Klíše a Krásného Března s městem Ústí nad Labem a také k rozsáhlé výstavbě v dalších okolních obcích, jako je Bukov, Střekov, Předlice či Stříbrníky. Jedná se o místa, která byla záhy s Ústím nad Labem propojena elektrickou dráhou a kde byly budovány zejména domy pro dělníky místních podniků (Houfek & Kaiserová, 2011; Bohmann, 1953).

Růst města byl patrný i v souvislosti s příchodem nových obyvatel a s růstem potřeby nových škol. Zatímco do roku 1854 v Ústí nad Labem existovala pouze

94 Jedná se o dvoupatrový most. První patro sloužilo pro železniční dopravu. Druhé patro povozům a pěším. V současné době slouží již pouze železniční dopravě a pěším.

95 V českých zemích v této době byly dosud pouze dvě – v Chebu a ve Svitavách (více viz Houfek & Kaiserová, 2011).

jedna triviální škola[96], po tomto roce vznikají ve městě i jeho blízkém okolí další školy různých stupňů. Jednalo se zejména o obecné a měšťanské školy. Ve městě vznikla také prostřednictvím živnostenského spolku živnostenská pokračovací škola. V osmdesátých letech vznikla v Ústí nad Labem i první střední škola. Jednalo se o obchodní akademii založenou obchodnickým spolkem, kterou zároveň podporovali místní podnikatelé (zejména Johann Maresch, Ignatz Petschek a Karl Wolfrum). V devadesátých letech se podařilo ve městě zřídit postupně nižší i vyšší gymnázium. V prvních letech 20. století bylo zřízeno i státní reálné gymnázium. Během let 1890–1910 proběhla také výstavba zcela nových školních budov. Ve městě byly otevřeny v nových budovách řady obecných a měšťanských škol, ale i nově vznikající školy, jako bylo státní reálné gymnázium (Christmann, 1910; Kaiserová, 1995; Bohmann, 1953; Kamshoff, 1912; Wünsch, 1932).

5.1.1 Příchod českého obyvatelstva

V průběhu 19. století nastaly v souvislosti s uplatňováním nových technických vynálezů, jako byla elektřina, plyn a spalovací motory, významné změny ve výrobě i ve společnosti. Jednalo se o nástup tzv. druhé fáze průmyslové revoluce[97] (Jindra & Jakubec, 2015). Důsledkem byl velmi intenzivní rozvoj strojírenství, kovozpracujícího průmyslu, elektrotechniky a chemického průmyslu. Umístění jednotlivých firem přitom bylo často závislé na zdrojích surovin a také blízkosti spotřebitelů. Výrazným přírodním zdrojem se stalo uhlí. To představovalo základ mechanizace výroby a vhodný pohon pro továrny. Uhlí jako zdroj energie tak začalo vytlačovat dřevo a vodu (Geršlová, 1997; Machačová & Matějček, 1996).

České země v rámci Rakouska-Uherska představovaly výrazný zdroj jak hnědého, tak i černého uhlí. V průběhu druhé poloviny 19. století se v českých zemích formovaly rozsáhlé uhelné revíry a rozvíjel export uhlí a koksu do Německa, Rakouska a Uher (Geršlová, 1997). Právě v tomto bodě se projevuje jedna z jedinečností severních Čech, která ovlivnila migraci českého obyvatelstva na toto území.

V severních Čechách již od první poloviny 19. století docházelo k mnohem rychlejšímu rozvoji továrního průmyslu než ve vnitrozemských oblastech. Například nejstarší průmyslové oblasti se nacházely na Liberecku a Jablonecku, kde se rozvíjela zejména textilní výroba. Těžba uhlí v této oblasti pak tento rozvoj podpořila. Oblast severních Čech ve srovnání s jinými oblastmi těžby uhlí totiž

96 Jednalo se o nejběžnější druh škol, které byly v této době v rakouském státě zřizovány na základě všeobecného školního řádu Marie Terezie (podrobněji např. Šimáně, 2016; Lenderová & Rýdl, 2006; O'Brien, 1970).

97 Podle Jindry a Jakubce (2015) se jedná o pomocný termín, kterým se historikové snaží souhrnně postihnout významné změny v technice, technologii a v sociálně ekonomické oblasti, ke kterým došlo na přelomu 19. a 20. století.

disponovala ideálními podmínkami pro obchod s tímto zdrojem. Úzká souvislost severočeského uhelného revíru s jinými hnědouhelnými revíry v Německu, poloha v blízkosti říšskoněmeckých hranic a poměrně levná doprava uhlí po řece pomohly propojení podnikání na obou stranách hranic. Toho perfektně využily například ústecké rody Petschků a Weimannů. Jejich podniky expandovaly ze severních Čech i do německých hnědouhelných revírů, kde kupovaly a stavěly briketárny (Kárník, 2003c; Kaiser, 1995; Joza, 1990; Englisch, 1982; Weber, 1937).

S těžbou uhlí a jeho distribucí souvisel i rozvoj chemického průmyslu. Chemický průmysl měl dlouho charakter spíše řemeslné malovýroby a teprve od přelomu 19. a 20. století se začal orientovat i na výrobu jiných látek, například umělých hnojiv, barviv, chemikálií pro potravinářský průmysl, léků atd. (Geršlová, 1997). Největší chemické továrny vyrostly na Ústecku a na Ostravsku. Mezi ně patřil například i Rakouský spolek pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem (Bohmann, 1953).

V polovině 19. století v důsledku této industrializace a zvýšené těžby uhlí dochází k migraci obyvatelstva v rámci celé střední Evropy. Příkladem je příchod polských horníků do oblasti Porúří (Kořalka, 1992, 1996). Výjimkou přitom nebyly ani české země. Migrace českého obyvatelstva byla způsobena i jeho populačním růstem. V sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století byl například v českých okresech přirozený přírůstek obyvatelstva o třetinu vyšší než v německých okresech (Čeští státní, 1938). To společně s otvíráním nových uhelných dolů a zakládáním továren v německém pohraničí vytvořilo podmínky pro pronikání českého obyvatelstva do pohraničních oblastí. Místní pracovní trh – německé okresy – totiž nedokázal zvýšené poptávce po pracovnících vyhovět. Joza (1990) například uvádí, že přistěhovalectví Čechů do severních Čech bylo ekonomickou nutností: „Bez příchodu desetitisíců českých horníků, průmyslových dělníků, obuvníků, krejčích a dalších živnostníků, bez stovek českých železničářů nebylo možno zajistit rozvoj severočeského průmyslu“ (s. 76). Němečtí podnikatelé si v tomto směru pracovní sílu zajišťovali například oslovováním zkušených českých horníků pracujících na Kladensku.

Výrazný vliv na migraci Čechů z vnitrozemských oblastí přisuzuje Melanová (2001) i železnici. Roku 1859 byla totiž dokončena soukromá jiho-severoněmecká spojovací dráha Pardubice–Liberec, která spojila město s východními Čechami a s hlavní tratí vedoucí z Vídně přes Olomouc do Prahy. Téhož roku bylo realizováno i přímé spojení oblasti se Saskem tratí Liberec–Žitava, patřící saské dráze.

Pohledem statistiky dosahoval například podíl obyvatelstva zastoupeného v průmyslu v roce 1846 dvaceti procent jen v několika málo severních krajích Čech (a podobně i ve Slezsku). Ještě v roce 1869 sčítání lidu ukázalo, že podíl osob činných v zemědělství činí v Čechách skoro padesát dva procent všech ekonomicky činných osob, přičemž na Moravě byl podíl zemědělské populace vyšší. Situace se začala měnit až s prudce se rozvíjející průmyslovou výrobou, která přitahovala nové pracovní síly. Právě díky tomuto rozvoji se Liberec dostal v pořadí podle po-

čtu obyvatel na druhé místo mezi městy v Čechách již v padesátých letech 19. století (Machačová & Matějček, 1996; Melanová, 2001).

Podobně vzrůstal počet obyvatel i v jiných oblastech severních Čech. Podle Kárníka (2003c) žilo v roce 1900 v důležitých okresech[98] severočeského hnědouhelného revíru 306 100 obyvatel. V roce 1910, jak dále autor píše, žilo na témže území 349 793 obyvatel, tedy o čtrnáct procent více. Podobně na tom bylo i město Ústí nad Labem, kde se počet obyvatel v průběhu 19. století až do roku 1910 zvýšil téměř desetkrát (viz graf č. 4).

Podle Havránka (1979) se na stěhování podílela zejména nejmladší a mladá složka dospělé populace, mládež po dokončení povinné školní docházky a mladí svobodní lidé, v menší míře mladé rodiny. Ti odcházeli z vnitrozemských zemědělských oblastí, kde začaly upadat „primitivní" formy průmyslové výroby (nejčastěji domácké práce). To je možné vysledovat i z třídních katalogů českých i německých obecných škol zřízených v okrese Ústí nad Labem.[99]

Graf č. 4 Vývoj počtu obyvatel města Ústí nad Labem v letech 1840–1950 (upraveno na základě dat Růžková & Škrabal; 2006; Bohmann, 1953).

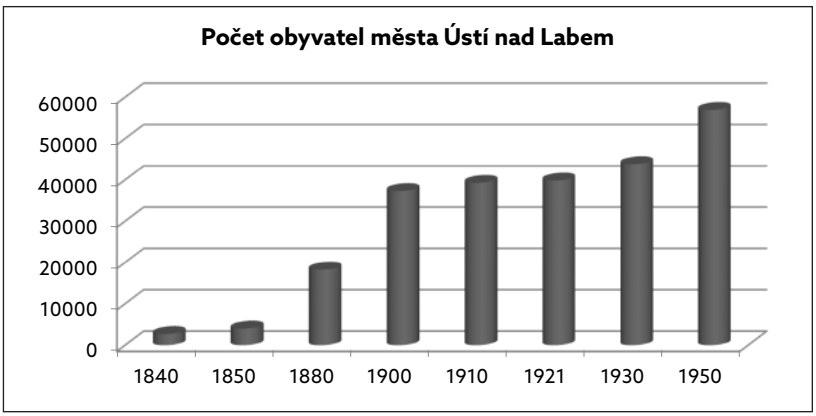

Do oblasti severních Čech přitom čeští obyvatelé přicházeli několika způsoby. Například jednotlivě jako služky do rodin či jako učňové nebo dělníci do výrobních podniků ve městech, kde pozvolna docházelo k průmyslovému rozvoji. Kromě

98 Okresy vymezil autor podle správního rozdělení, platného dne 29. září 1938. Ústí nad Labem zde neuvádí. Výběr okresů podřídil své intuici, protože jak sám v článku píše, není jeho cílem provést rozbor, co bylo jádrem a co periferií tohoto severočeského hnědouhelného revíru. Zaměřuje se tedy především na Most, Litvínov, Duchcov, Bílinu, Jirkov, Chomutov a Teplice-Šanov.

99 V jednotlivých katalozích jsou totiž uvedena nejen místa narození rodičů, ale i jejich současné zaměstnání. Převážně horníci, výjimečně strojaři (Katalog I. třídy 1912/1913; Třídní katalogy z let 1896/1897).

toho ve skupinách tam, kde byl rozvoj průmyslu výraznější. Jednalo se zejména o rozvoj těžby uhlí a s tím související další průmyslovou výrobu. První skupina přistěhovalců byla více náchylná k přizpůsobení se životnímu stylu společnosti, která je obklopovala. Druhá skupina přistěhovalců se ovšem vyznačovala výrazným zachováváním svého původního stylu života, případně ho nahrazovali novým životním stylem. Užívání jazyka a pocit národní příslušnosti patřil v tomto směru ke stabilním složkám (Havránek, 1979).

V prvních desetiletích zhruba od poloviny 19. století tato migrace nebyla tak silná, aby dokázala změnit převážně německý ráz kraje. Změna nastala až s počátkem těžby v Krušných horách v druhé polovině 19. století. Potřeba tisíců nových pracovníků jako horníků, dělníků do továren, železničářů potřebných pro dopravu vytěženého uhlí, řemeslníků a dalších živnostníků (obchodníků, hostinských ad.) znamenala i vyšší příliv českého obyvatelstva do této oblasti. To vzbuzovalo u německého obyvatelstva obavy o své dominantní postavení (Joza, 1990; Jaworski, 1991; Havránek, 1979).

Jiné kulturní, sociální a jazykové prostředí společně s neochotou Čechů vzdát se svých tradic a pokusů o vlastní asimilaci s původním obyvatelstvem vytvořilo národnostní konflikt. Ten se vyhrotil v roce 1883, kdy na českém sněmu došlo k narušení do té doby většinového postavení vídeňských centralistických stran. Po tomto roce německé obyvatelstvo v pohraničí žádalo, aby tato oblast byla uznána jako německá, jazykově uzavřená. Ve všech úvahách o požadovaném rozdělení Království českého bylo navrhováno, aby pět okresů severočeského uhelného revíru bylo označeno jako čistě německé oblasti. Jednalo se o Ústí nad Labem, Teplice, Duchcov, Most a Chomutov. Tento požadavek se ovšem nezakládal na skutečnosti. V letech 1900–1910 se totiž podíl Čechů v Teplicích, Duchcově a Mostě pohyboval v rozmezí 10 až 30 % z celkového počtu obyvatel těchto měst. O čistě německých oblastech se dalo hovořit v podstatě pouze v případě Chomutova a Ústí nad Labem, kde se počet Čechů pohyboval kolem dvou procent (Kořalka, 1992).

Obavy z toho, že by původně německé oblasti získaly dvoujazyčný charakter, stály od začátku 20. století za tlakem německého obyvatelstva vůči českému, aby jako svou obcovací řeč při sčítání lidu uváděli němčinu. To se projevovalo například v hrozbách od sčítacích komisařů či městských a obecných úřadů. Konkrétními projevy pak bylo například propouštění ze zaměstnání v německých podnicích či vyhazovy z bytů držených německými vlastníky (Doležal, 1964).

Takový postup byl využíván i v případě sčítání obyvatel v Ústí nad Labem. Konkrétní čísla jsou uvedena v tabulce č. 3. Kromě oficiálního úředního sčítání jsou v tabulce obsažena data i ze soukromého sčítání, které bylo pořizováno Čechy.

	Rok	Počet obyvatel								
		Podle úředního sčítání					Podle soukromého sčítání			
		Celkem	Němců	Němců v %	Čechů	Čechů v %	Němců	Němců v %	Čechů	Čechů v %
Ústí nad Labem	1890	23 646	23 079	97,6	567	2,4	–	–	–	–
	1900	29 078	27 701	95,3	199	0,7	–	–	–	–
	1910	29 558	27 056	91,5	620	2,1	–	–	3 012	10,2
Krásné Březno	1890	3 658	–	–	–	–	–		–	
	1900	5 795	5 271	91,0	468	8,1	–		2 300	39,7
	1910	5 807	4 385	75,5	1 314	22,6	2 944	50,7	2 755	47,4
Předlice	1890	927	–	–	–	–	–	–	–	–
	1900	3 260	3 051	93,6	129	4,0	–	–	1 000	30,7
	1910	4 155	3 295	79,3	860	20,7	–	–	1 189	28,6
Chaba-řovice	1890	4 581	4 579	99,9	2	0,1	–		–	–
	1900	5 579	5 485	98,3	94	1,7	–	–	1 397	25
	1910	–	–	–	663	–	–	–	–	–

Tabulka č. 3 Národnostní složení obyvatel ve vybraných obcích politického okresu Ústí nad Labem[100] (Cvrk, 1995; Tlustý, 1909; Doležal, 1964).

Uvedené údaje prozrazují, že i v okresu Ústí nad Labem na přelomu 19. a 20. století docházelo ke kontinuálnímu zvyšování počtu českého obyvatelstva. Tedy zároveň i k posilování místních českých menšin. K posilování českého obyvatelstva docházelo kontinuálně i po roce 1918. Změna poměrů vedla ke stěhování dalších Čechů, kteří do ústeckého okresu přicházeli jako učitelé, zřízenci, dělníci a úředníci státních podniků, železnic a pošt, četníci a členové státní policie. Těmito kroky československý stát chtěl zároveň v této oblasti posílit svůj vliv (Joza, 1990; Havránek, 1979).[101]

Během první republiky také došlo k proměně sociálního postavení českého obyvatelstva. Prvním přistěhovalcům, kteří v oblasti severních Čech v průběhu 19. století hledali práci, chyběla často kvalifikace pro výkon městských povolání (Machačová & Matějček, 1996). Podle Kárníka (2003c) se jednalo zejména o nekvalifikované venkovské pracovní síly, které byly schopny pouze těžké a nebezpečné práce horníka. Lidé z těchto vrstev totiž měli zájem se vzdělávat jen pro okamžitý materiální prospěch a jen někteří si uvědomovali jeho význam pro získání lepší a výnosnější práce. O této skutečnosti svědčí i fakt, že na přelomu 19. a 20. století byla většina českých horníků pologramotná a v tzv. školách pro „štajgry“ se učili

100 Výběr obcí byl proveden s ohledem na úsilí o zřízení české obecné menšinové školy v dané obci (okresu Ústí nad Labem), které zde v této době bylo patrné.

101 Růst počtu českého obyvatelstva v jednotlivých obcích okresu Ústí nad Labem během období první republiky prozrazuje Příloha č. 18, graficky je pak růst počtu obyvatelstva znázorněn v Přílohách č. 19 a 20.

základy čtení a psaní. Koncem 19. století tak tvořil podíl Čechů mezi horníky v severních Čechách až padesát pět procent (Machačová & Matějček, 1996; Joza, 1990).

K roku 1930 ovšem česká menšina v Ústí nad Labem sestávala z poloviny z dělníků v různých průmyslových odvětvích. Více než šestinu tvořili zřízenci, kteří pracovali převážně u železnice. Menší podíl pak tvořili důchodci a samostatní živnostníci a podnikatelé. Dále se jednalo například o zaměstnance pošty či administrativní pracovníky v chemickém či potravinářském průmyslu.[102] Oproti předchozímu období tak u českého obyvatelstva v Ústí nad Labem došlo k výrazné diverzifikaci v rámci vykonávaného povolání, přestože polovina tohoto obyvatelstva stále vykonávala dělnickou profesi.

Graf č. 5 Příslušnost českého obyvatelstva v Ústí nad Labem k jednotlivým profesím k roku 1930 (v %) (upraveno na základě dat Havránek, 1979).

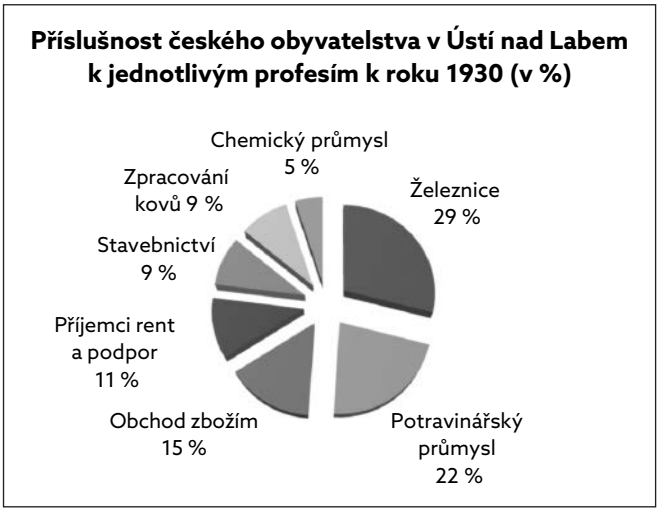

102 Konkrétní procentuální zastoupení v jednotlivých profesích je znázorněno v grafu č. 5. Podobně podíl sociálních skupin na celkovém počtu činných osob je znázorněn v grafu č. 6.

Graf č. 6

Podíl sociálních skupin na celkovém počtu činných osob českého obyvatelstva v Ústí nad Labem roku 1930 (v %) (upraveno na základě dat Havránek, 1979).

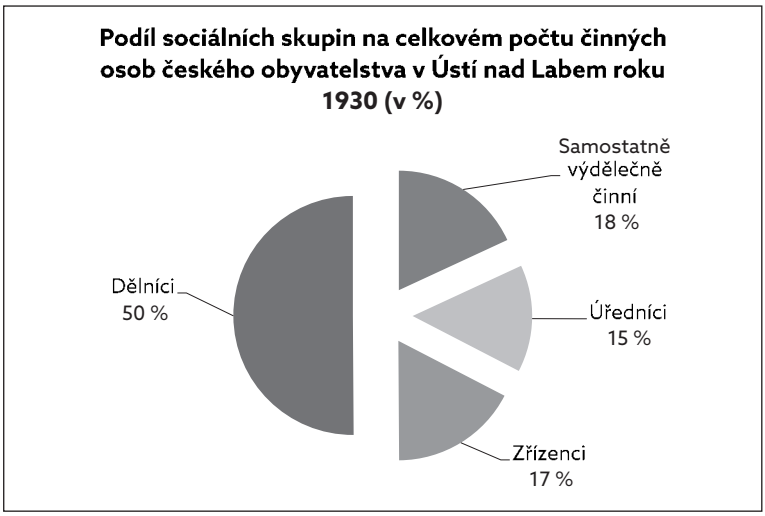

5.1.2 Rozvoj v období první republiky

Konec první světové války přinesl pro německé obyvatelstvo žijící na území českých zemí zásadní změny. Nejvýznamnější v této době byla změna jejich dosavadního postavení. Z pozice většinového obyvatelstva se němečtí obyvatelé jako „mávnutím kouzelného proutku" dostali do pozice menšiny. I to byl důvod, proč se počátkem října roku 1918 zformovalo sdružení německo-českých poslanců. V něm se spojily německé nacionalisticky orientované strany s německou sociální demokracií. Den po vyhlášení Československé republiky pak toto sdružení vyhlásilo samostatnou provincii Německé Rakousko (Deutschösterreich). Krátce nato došlo prostřednictvím německých poslanců z českých zemí v nově vytvořeném státě k postupnému vyhlášení několika iredentistických provincií. Na severu Čech se jednalo o provincii Deutschböhmen, na východě Čech (Orlické hory) a části severní Moravy vznikla provincie Sudetenland, na jižní Moravě byla vytvořena provincie Deutschsüdmähren a v jihozápadních Čechách byla ustanovena provincie Böhmerwaldgau. Všechny tyto provincie se měly stát autonomními provinciemi Deutschösterreich, včetně měst jako Brno, Jihlava a Olomouc (Makrlík, 2009; Kárník, 2003a).

Tato situace samozřejmě byla pro vítězné mocnosti a formující se československý stát nepředstavitelná. Očekávalo se totiž, že se tyto provincie časem připojí

k Německu či Rakousku. Tím by došlo k posílení poražených mocností a spolu s tím i k ohrožení budoucího míru ve střední Evropě. Z tohoto důvodu československá vláda přistoupila k obsazování těchto území vojenskou cestou. Vzhledem k tomu, že v této době Československo nedisponovalo silným vojskem (vojenské jednotky se teprve navracely z válečných front), všechna území se podařilo obsadit až v průběhu prosince roku 1918. Tím se německý iredentistický puč definitivně zhroutil (Kárník, 2003a; Reich, 1993).

Do Ústí nad Labem československá vojska dorazila 11. prosince roku 1918. Nesetkala se přitom s žádným odporem. Obyvatelé města totiž vytvoření provincie Deutschböhmen vnímali čistě jako politický akt, který ovšem nijak nepřispíval k řešení katastrofální hospodářské situace dané i zpřetrháním ekonomických vazeb s ostatními částmi země. V důsledku toho v Ústí nad Labem v prvních dnech republiky docházelo k hladovým bouřím, k vykrádání skladů, rabování v obchodech, a tak příchod českého vojska a obsazování jednotlivých míst v pohraničí lidé spíše vítali (Kaiser, 1995; Martinovský, Cvrk, & Cvrková, 1983).

Následující týden po obsazení města se v sále městské knihovny konalo zasedání ústeckého obecního zastupitelstva, kde byla projednávána nově vzniklá situace a z ní plynoucí důsledky. Bylo vzato na vědomí, že i tento kraj patří do Československé republiky. Na tomto základě se městské zastupitelstvo dohodlo, že se má Čechům v tomto městském zastupitelstvu uvolnit dvanáct mandátů (ze šedesáti). Těchto dvanáct mandátů zhruba odpovídalo národnostnímu složení obyvatelstva v městě Ústí nad Labem.[103] Dva dny před Novým rokem proběhla kooptace dvanácti zástupců české menšiny do městského zastupitelstva. Tři z těchto dvanácti byli hned poté tajným hlasováním zvoleni do městské rady (Josef Hořčic, Václav Fořt, František Novotný). Josef Hořčic se k dané situaci posléze před davy Čechů vyjádřil: „Jak pánové právě od pana starosty slyšeli, bylo i příslušníkům našeho národa v Ústí nad Labem přiznáno právo, které nám bylo dlouho odpíráno, totiž právo zastoupení v obecním zastupitelstvu a v městské radě“ (Kaiser, 1995, s. 160).

Rozložení politických sil v Ústí nad Labem od této doby až do roku 1935 v podstatě odpovídalo národnostní struktuře obyvatel a sociální struktuře města a okresu s převahou dělnických voličů. Dominantní postavení v jednotlivých parlamentních (roky 1920, 1925, 1929, 1935) a komunálních (roky 1919, 1923, 1927, 1931, 1938[104]) volbách měla Německá sociální demokracie. Za ní následovaly střídavě německé nacionalistické strany DNP a DNSAP. Na dalších místech se umisťovala Komunistická strana Československa. Z českých stran nejvíce hlasů získávala Československá strana národně socialistická, případně Československá strana sociální demokracie (Kaiser, 1995).

---

103 Roku 1921 činil počet obyvatel města Ústí nad Labem 39 830. Z toho bylo 6885 Čechů (Urban, 1924). Růst počtu obyvatel v Ústí nad Labem během let 1880–1930 viz také Příloha č. 2.

104 Volby v tomto roce představovaly jedinou výjimku. Vítězem byla SdP.

Významnou osobností komunální politiky byl dlouholetý starosta a první náměstek starosty města Ústí nad Labem Leopold Pölzl[105]. Ten během první republiky inicioval několik kroků vedoucích k dalšímu rozvoji města. Jednalo se například o rozsáhlou výstavbu nových bytových domů a vilek v části města Klíše, v obcích Střekov a Novosedlice. V rámci této bytové otázky podpořil i vznik podnikových bytů, které nechal vystavět Spolek pro chemickou a hutní výrobu a firma Heinricha Schichta[106].

Ve svém prvním funkčním období starosty se pokusil také o začlenění dalších přilehlých obcí do města Ústí nad Labem. Jednalo se zejména o obce Bukov, Hostovice, Předlice, Střekov, Vaňov, Všebořice a města Trmice.[107] Narazil však na odpor jak místních zastupitelstev, tak i v řadách zastupitelů města. Obdobné neúspěšné snahy proběhly ještě na začátku 30. let.

Leopold Pölzl se jako starosta také zasloužil o hospodářskou prosperitu města. Obratnou finanční politikou získával pro město i v době hospodářské recese mnoho finančně výhodných úvěrů. Hospodářská krize v Ústí nad Labem začala v roce 1931. Vlivem vleklého průběhu byly její následky ve městě patrné ještě v roce 1938. Počet nezaměstnaných v jednotlivých krizových letech kolísal v závislosti na sezónních pracích. Nejvyšší počet nezaměstnaných nastal začátkem roku 1932. Počet nezaměstnaných dosahoval 3,2 % z celkového počtu obyvatel. Postiženo krizí však bylo mnohem více obyvatel, protože příjmy zaměstnaného byly zpravidla jediným příjmem všech členů jeho rodiny. Leopold Pölzl proto ve 30. letech podporuje další výstavbu tzv. chudinských domů či bytů pro nezaměstnané v Krásném Březně a na Klíši. Zároveň podporuje z městských zdrojů městské poukazy na potraviny, obuv, ošacení a úhradu nájmu. Podobně se do těchto podpůrných akcí zapojily i ústecké firmy Weinmanna a Petschka zabývající se velkoobchodem s uhlím. Ti od roku 1931 městu poskytovali uhlí za režijní ceny, které následně bylo přerozděleno nezaměstnaným.

Obratná finanční politika starosty Leopolda Pölzla a dalších zastupitelů se projevovala i ve výstavbě druhého ústeckého mostu přes Labe (most dr. Edvarda Beneše), která začala v období hospodářské recese v roce 1934. Obdobným způsobem město podporovalo během 30. let výstavbu dalších veřejných staveb, jako byly termální lázně na Klíši a na Střekově či nové školní budovy (Kaiser, 1995; Umlauf, 1960; Bohmann, 1953).

Markantní změnu v životě okresu Ústí nad Labem přinesly až parlamentní volby z roku 1935. Jasným vítězem byla v okrese nacionalistická strana Konrada

105 Ve funkci starosty v letech 1920–1923 a 1931–1938. Ve funkci prvního náměstka starosty Karla Schöppeho v letech 1923–1931 (více viz Kaiser, 1995).

106 V roce 1907 převzal rodinnou firmu po smrti svého otce Johanna Schichta.

107 Vyjma města Trmice jsou v současné době veškeré vyjmenované obce součástí města Ústí nad Labem. V období první republiky tvořily součást politického okresu Ústí nad Labem společně s mnoha dalšími obcemi (viz Příloha č. 17).

Henleina SdP. Ve městě Ústí nad Labem získala bezmála šedesát procent všech platných hlasů. V některých obcích ústeckého okresu dokonce kolem sedmdesáti procent. Na dalším místě skončila s průměrným volebním výsledkem za celý okres kolem patnácti procent dosud dominantní Německá sociální demokracie. Výsledky parlamentních voleb v roce 1935 nezměnily orientaci komunální politiky Ústí nad Labem až do léta 1938. Stále byla řízena německými sociálními demokraty v čele se starostou Leopoldem Pölzlem.[108] Přesto se konec první republiky v Ústí odehrával ve znamení neustálých konfliktů mezi vedením města a nastupujícími nacisty. Ústí nad Labem se stalo jedním z významných míst veřejných demonstrací proti nacismu.[109] I z toho důvodu se po okupaci pohraničí Ústí nad Labem stalo pro nové nacistické vedení nespolehlivým městem. Konec politického okresu Ústí nad Labem stejně jako u ostatních politických okresů severozápadního pohraničí tak přišel se začleněním do tzv. sudetské župy po mnichovské dohodě. V rámci tohoto správního celku pak značná část severních Čech spadala do obvodu vládního prezidenta Hanse Krebse, který si jako centrum tohoto obvodu vybral Ústí nad Labem. Z ekonomického hlediska se tehdy jednalo o nejvýznamnější část celé župy (Houfek & Kaiserová, 2011; Kaiser, 1995; Joza, 1990).

5.2 Zřizování škol

Snahy o zřizování českých škol v pohraničí lze sledovat v souvislosti s rostoucím počtem českých přistěhovalců do severních Čech. Tedy již v druhé polovině 19. století. První skupiny českého obyvatelstva však o vzdělávání svých dětí neuvažovaly. Důvodem byl fakt, že příchozí dělníci a horníci si často nemohli dovolit nechat dítě zahálet ve škole, „když doma chyběla každá ručka“ (Měchýř, 1998, s. 112). Změna nastala s tím, jak se do pohraničních oblastí začínali dostávat i čeští učitelé či redaktoři, kteří byli hlavními iniciátory menšinových aktivit.

Svou roli hrály ovšem i ideologické důvody. Podle vyjádření německého sociálního demokrata Josefa Seligera čeští horníci sice měli zůstat Čechy, ale v zájmu dobrého soužití s německými spoluobčany by jejich děti měly chodit do zdejších německých škol. Konkrétně se vyjádřil, že „je nutné, aby české děti, jež přijdou do německého území, byly vychovávány v dorozumění s Němci, tak aby mohly získávat co největší množství vzdělání, abychom jejich srdce a mysl mohli získat pro naše ideje“ (Kárník, 2003c, s. 32).

108 Komunální volby v Ústí nad Labem proběhly totiž ve 30. letech pouze v roce 1931 a 1938. Zajímavostí je, že již v roce 1931 byl protikandidátem Leopolda Pölzla o funkci starosty budoucí nacistický pohlavár třetí říše Hans Krebs. Vítězství Leopold Pölzl získal i díky hlasům Čechů, kteří je dali Německé sociální demokracii (Umlauf, 1960).

109 V průběhu let 1936–1938 v Ústí nad Labem proběhlo několik masových demonstrací proti nacismu, kterých se zúčastnilo často kolem patnácti až dvaceti tisíc občanů ústeckého okresu (Kaiser, 1995).

Toto prohlášení ovšem spíše upevňovalo pociťované rozpory mezi německým a českým obyvatelstvem, které Čechy vedly ke snaze posílit svůj národní pocit a k jeho udržení připravit i mladou generaci. Sloužit k tomu mělo nejen zakládání vzdělávacích, kulturních a odborných českých spolků, ale především vzdělávání české mládeže v češtině, a tedy v české škole. V požadavcích českého obyvatelstva po zřizování českých škol německé obyvatelstvo ovšem vidělo snahy o oslabení vlastních politických, kulturních a hospodářských pozic. Proto s nimi nesouhlasilo a využívalo různých forem nátlaku, aby Češi od svých požadavků odstoupili. „Tradičně" se jednalo o vyhrožování vyhazovem z bytů či práce (Měchýř, 1996; Kocourek, 2003). Postavení českých rodin výstižně líčí výrok jednoho z českých horníků uveřejněný v duchcovských Dělnických listech: „Naše dítky, za něž školní plat musíme platiti, chodí půl dne cesty do školy, a to ještě německé, ač by česká škola dostatečný počet navštěvovatelů měla, než k čemu, český dělník ten to snese, tomu je vše dobré..." (Kocourek, 2003, s. 279–280). S tím samozřejmě stále početnější česká menšina a zejména přední osobnosti těchto menšin nemohly souhlasit. Začaly tak iniciovat zprvu školské stávky a posléze i zřizování českých škol.

5.2.1 Cesta k prvním českým školám

Vůbec první české obecné menšinové školy vznikly v severních Čechách v období Rakouska-Uherska za výrazného přispění vlastenecky zaměřeného inženýra a učitele Jana Bydžovského. Jeho zásluhou byla roku 1882 zřízena škola v Duchcově, v roce 1883 v Mostě, v roce 1886 v Bílině a dalších obcích (Šafránek, 1918).

Obdobným způsobem probíhaly snahy o zřízení české obecné menšinové školy i v okresu Ústí nad Labem. K prvním pokusům došlo přímo ve městě Ústí nad Labem poměrně krátce po vydání Hasnerova zákona. Bylo to za úřadování vlastenecky smýšlejícího příslušníka české šlechty okresního hejtmana hraběte Jindřicha Kolovrata, který byl ve funkci v letech 1872–1878 (Staněk, 1909). Ten svolal české rodiče na besedu, kde se rokovalo o potřebě české školy. Po této výzvě se městští radní hraběte ptali, kdo školu bude zřizovat a následně vydržovat. Hrabě Kolovrat údajně odpověděl: „Moji páni, je mi lhostejno, kdo školu postaví, ale česká škola zde do roka musí stát" (Urban, 1924, s. 106). Krátce po svém projevu byl ovšem poslán na nucenou dovolenou, ze které se již do svého úřadu nevrátil (ibid).

Další pokus o zřízení české školy následoval v roce 1881. V této době spolek Česká beseda požádal ÚMŠ[110] o zřízení školy v Ústí nad Labem. Ta do města podala

110 Historie školských spolků spadá do období Rakouska-Uherska, kdy v roce 1880 vznikl ve Vídni první německý školský spolek s názvem Deutscher Schulverein. Protože jeho činnost ohrožovala české zájmy v oblasti školství (zejména v pohraničí), ještě téhož roku vznikla česká obdoba tohoto německého spolku s názvem Ústřední matice školská. Vedle těchto dvou hlavních školských spolků vznikaly ještě tzv. ochranné, resp. obranné spolky (Schutzvereine). Z těch německých měl největší význam tzv. Bund

žádost o zřízení české školy veřejné. Avšak narazila na odpor městské rady, která donutila české rodiče od žádosti odstoupit (Urban, 1924; Staněk, 1909).

Roku 1896 čeští rodiče v Ústí nad Labem opět prostřednictvím ÚMŠ žádají o zřízení alespoň školy soukromé, tedy matiční. Přestože žádosti bylo ze strany úřadů vyhověno, nastal problém při hledání vhodných místností pro vyučování. Ceny za pronájem byly pro ÚMŠ příliš vysoké a stavba zcela nové školní budovy byla vyloučena. Město Ústí nad Labem tak zůstalo do vzniku Československé republiky bez české školy (Urban, 1924).

První úspěšně zřízenou českou obecnou školou v politickém okresu Ústí nad Labem se tak stala až česká obecná škola v obci Krásné Březno. Potvrzení žádosti o zřízení české obecné školy v Krásném Březně bylo získáno od zemské školní rady 7. října roku 1896. Veškeré náklady na školu měla spravovat ÚMŠ, která byla prostředníkem místní české menšiny při podávání žádosti. Ta také zakoupila pro novou školu budovu. Právě kvůli této budově bylo vzneseno ze strany místní obce několik námitek týkajících se prováděných adaptací a hygienických podmínek (Staněk, 1909; Umlauf, 1960). Vlivem těchto sporů byla škola otevřena až v únoru následujícího roku. K problémům začalo docházet v roce 1899, kdy byla obec Krásné Březno připojena k městu Ústí nad Labem. Ústecká městská rada okamžitě zahájila boj proti české škole. Na rodiče byl vyvíjen nátlak, aby své děti přihlásili do německé školy. Využívala přitom zaměstnavatele rodičů dětí a majitele domů, ve kterých české rodiny žily. Nové rodiny mohly být do domů přijaty pouze s podmínkou, že děti budou přihlášeny do německých škol. Totéž platilo i pro přijetí do práce. Tato pronásledování se táhla až do roku 1903, kdy aktivita německých občanů a městské rady ochabla. Roku 1905 místní Češi zaslali zemské školní radě žádost o zveřejnění současné soukromé školy. Přes rozsáhlé řízení ovšem žádosti vyhověno nebylo. Česká obecná škola v Krásném Březně tak až do vzniku Československa zůstala školou soukromou pod patronací Ústřední matice školské (Staněk, 1909; Kaiserová, 1995).

Otevření této školy mělo velký význam i pro české menšiny v okolních obcích. V těch se totiž českou školu nedařilo zřídit, a proto děti z těchto obcí navštěvovaly školu v Krásném Březně. Dokladem může být zpráva z Pamětní knihy o postavení a otevření české školy v Neštěmicích[111], která informuje o neúspěchu zřízení školy v období Rakouska-Uherska:

---

der Deutschen Böhmens založený roku 1894 a Böhmerwaldgau založený již roku 1884. Na české straně vznikly v podstatě ve stejné době obdobné spolky s názvy Národní jednota pošumavská (1884) a v roce 1885 Národní jednota severočeská (podrobněji např. Štaif, 2003; Knápková, 2004).

111 Po založení místní rafinérie cukru a chemické továrny (Nestomitzer Solvay-Werke) v roce 1892, respektive 1895 rapidně v této obci vzrůstal počet českého obyvatelstva. To nacházelo práci právě ve zdejším cukrovaru a přilehlých menších podnicích, jako byla strojovna Gebrüder Commichan či kruhová cihelna. Vzhledem k počtu českých školou povinných dětí žijících v této obci tak došlo k několika neúspěšným pokusům o zřízení české školy (Školní kronika, 1919–1933).

> Nemohly býti pro ni získány místnosti pro odpor německého vedení obce... děti nejuvědomělejších Čechů navštěvovaly matiční školu krásnobřezenskou. Jako jinde i zde činěn na rodiče nátlak se strany obce, zaměstnavatelů a domácích pánů. Výpověď z práce, z bytu, z obce byla všedním zjevem (Pamětní kniha o postavení, nedatováno, nestr.).

Podobný úspěch se zřízením české školy ještě v období Rakouska-Uherska zaznamenala i obec Chabařovice. Snahy o zřízení české školy v Chabařovicích začaly roku 1895. V tomto roce místní odbor NJS začal sbírat podpisy rodičů, kteří žádali pro své děti výuku v českém jazyce. Během deseti let se o prosazení žádosti pokusili třikrát a vždy s nezdarem. Roku 1905 byla žádost o zřízení české školy obnovena prostřednictvím řídícího učitele J. V. Charváta. K úřednímu „výslechu" rodičů se však dostavil jen nepatrný počet žádajících. Většina žadatelů byla majiteli dolů a továren, ve kterých žadatelé pracovali, donucena žádost odvolat (Kaiser, 1995; Tlustý, 1909; Urban, 1925).

Nejvýznamnější pokus o zřízení české menšinové školy v Chabařovicích proběhl v roce 1908. Dne 1. prosince roku 1908, v předvečer císařova jubilea, kde císař vyhlásil heslo „Vše pro dítě", zahájilo v Podkrušnohoří 15 000 českých dětí školskou stávku. Ta měla být apelem ke školním úřadům, aby konaly svou povinnost, danou jim zákony (Doležal, 1964; Urban, 1925). Této stávky se zúčastnily i české děti z Chabařovic na německé škole. A to i přesto, že je místní školní rada odrazovala písemnými pohrůžkami. Ty ovšem čeští rodiče vraceli s tím, že němčině nerozumí (Urban, 1925). Poté co Ministerstvo kultu a vyučování rozhodlo, že se postará o odstranění alespoň těch nejnaléhavějších nedostatků v českém menšinovém školství, byla stávka 6. prosince odvolána (Doležal, 1964). Česká škola v Chabařovicích nakonec byla otevřena až 16. září roku 1910 pod patronací NJS. Šlo o jednotřídní soukromou školu, kterou podle zápisu do školního roku 1910/1911 začalo navštěvovat 91 dětí (Konferenční zápisy 1910/1924).

Poslední pokus o zřízení české obecné menšinové školy, který se datuje do období Rakouska-Uherska, proběhl v obci Předlice. Obyvatelé české národnosti žijící v Předlicích pod vedením Františka Novotného založili roku 1912 školský komitét. Ten provedl soupis dětí, které chtěly školu navštěvovat. Na tomto základě pak komitét vyhotovil žádost, kterou adresoval okresní i zemské školní radě a místnímu obecnímu úřadu. Žádost však byla úřady odmítnuta s odůvodněním, že „české školy zapotřebí není, neb v místě jest moderní prostorná škola s vyučovacím jazykem německým" (Paměti Františka, nedatováno, nestr.). Za této situace došlo ke spolupráci s ÚMŠ, se kterou byla dojednána výstavba školní budovy. Pozemek pro školu ovšem musel koupit německý občan, protože němečtí majitelé pozemků Čechům vyhovět nechtěli.

Se stavbou budovy se začalo roku 1912. Stavba však musela být nahlášena a naplánována nikoliv jako škola, ale jako obytný dům, jinak by ji německé úřady opět neschválily (Školní kronika 1933/1952). Kolaudace budovy ze strany školních úřadů

proběhla bez problémů. Obecní úřad však stavbu budovy nechtěl uznat z důvodů nesplněných hygienických norem a trval na dodržení stavebních plánů (ibid).

I přesto začal učitel Valtr v září roku 1913 s výukou. Obecní úřad proto vyslal strážníka s rozkazem vyučování zastavit a školu zapečetit. Druhý den ovšem vyučování probíhalo dál, pečeť byla neznámo kým stržena. Obecní úřad tak narychlo svolal schůzi, na které se dohadoval další postup. Česká škola v Předlicích byla nakonec obsazena četníky a děti ze školy vyhnány (Paměti Františka, nedatováno). Jakým způsobem celá policejní akce proběhla, ukazuje následující citace:

> Učitel Valtr vystihl nebezpečí, a proto nechal děti spívati rakouskou hymnu (zachovej nám, hospodine, císaře a naši zem) četníci (*sic*) to překvapilo a určitou dobu rozlobeni zůstali státi v pozoru, při dalším opakování však učiteli vyhrožováno udáním zneužíti posvátné hymny, děti pak únavou i ze strachu před četníky přestali (*sic*) spívati a četníci se dali do práce (ibid, nestr.).

Školní budova byla rozkazem okresní školní rady v Ústí nad Labem opět zapečetěna a pro tentokrát i policejně hlídána (Urban, 1924). Česká obecná škola v Předlicích tedy fungovala před rokem 1918 stěží jeden den.

Vznik Československé republiky doprovázelo očekávání ve zlepšení situace v otázce zřizování českých obecných menšinových škol. Svědčí o tom i část proslovu Josefa Hořčice, který se po obsazení Ústí nad Labem československými vojsky v prosinci roku 1918 stal jedním ze tří českých členů nově zvolené dvanáctičlenné městské rady. Před davy Čechů, kteří u příležitosti voleb postávali před městskou radnicí, pronesl kromě jiného i následující slova: „Naší první a nejsvětější povinností bude získat v Ústí nad Labem školy v takovém počtu a druhu, jaký odpovídá potřebám českého lidu“ (Kaiser, 1995, s. 161). Od této chvíle tak měla česká menšina ve věci zřizování českých škol poprvé v historii zastání i v městském zastupitelstvu.

Na mnoha místech pohraničí byly první měsíce existence Československé republiky doprovázeny i vznikem nových českých škol. Ty ovšem byly zřizovány zcela živelně bez jakéhokoliv legislativního ukotvení za všeobecné euforie pramenící ze získané svobody. Příslušný zákon vyšel až v dubnu roku 1919 (Valenta, 1995). Zřizování škol, ačkoliv až do dubna roku 1919 nemělo zákonné ukotvení, ovšem nebylo tím hlavním problémem pro české školy. Tím byla praktická rovina jejich fungování, faktická realizace vyučovacího procesu. Tedy dle litery zákona jejich otevření (Číslo 189, 1919; Číslo 295, 1920). Jednoduše řečeno, české školy neměly v mnoha případech po svém zřízení k dispozici žádné místnosti, kde by výuka mohla probíhat.

Nově vydaný Metelkův zákon na situaci nekontrolovatelného bouřlivého růstu počtu českých škol v pohraničí reagoval některými svými ustanoveními. Vedle pravidel pro zřizování a otevírání obecných a měšťanských škol určoval i podmínky pro jejich umístění. Významným ustanovením v tomto směru pak byla možnost

pronájmu či dokonce vyvlastnění celých budov či místností od jiných subjektů. Jeden z paragrafů doslova stanovoval, že „každý vlastník reality je povinen místnosti své pro tyto účely (vyučování) propůjčiti, není-li tím ohroženo jeho vlastní bydlení, nebo jeho vlastní živnost ... nebo vyvlastniti již postavenou budovu, aby v ní byla umístěna škola a byt správce“ (Číslo 189, 1919, s. 264). Zákon tímto paragrafem do jisté míry reagoval i na velmi komplikované podmínky, ve kterých se nový stát ocitl. Ty lze charakterizovat všeobecným hospodářským rozkladem, převodem průmyslu z válečných poměrů, vysokou nezaměstnaností, bytovou nouzí ad. První kroky nové vlády v nastalé situaci tak vedly především k hledání metod a prostředků, jak oslabit příčiny tohoto sociálního napětí (Deyl, 1990). Pro výstavbu nových školních budov v tomto období jednoduše nebyl prostor.

Vydáním tohoto zákona ovšem problém s umisťováním zřízených škol nezanikl. Mnohé z pramenů uložených v Archivu města Ústí nad Labem ve fondech jednotlivých českých a německých obecných škol okresu Ústí nad Labem odhalují několik typických situací, ke kterým ve snaze otevřít českou školu docházelo.[112] V první řadě vznikaly školy, které byly umisťovány v budovách německých škol. Dále školy, které nebyly po dlouhé roky od svého zřízení umístěny, a de facto tedy ani otevřeny. Vedle toho školy umisťované do prostorů, které zdaleka nevyhovovaly podmínkám daným zákonem. A v neposlední řadě školy, které získaly pro sebe svou vlastní budovu.

5.2.2 Nezdvořilým hostem

Metelkův zákon kromě nařízení, kterým bylo možné si pronajmout či vyvlastnit prostory pro vyučování, stanovoval i přesná pravidla vyjednávání v těchto procesech. Tato jednání, tzv. komisionální šetření, se uskutečňovala za účasti vlastníka reality či jeho zástupce a osob pověřených předsedou zemské školské rady či v případě škol zřízených Ministerstvem školství a národní osvěty osobou pověřenou samotným ministerstvem. Cílem těchto řízení bylo zjistit stav vyhlédnutých místností či budov pro případný pronájem nebo zábor. Komisionální řízení probíhala na základě žádosti podané k výše řečeným institucím, tedy buď k zemské školní radě, či k MŠANO. Následně byly uvažované místnosti k pronájmu prohlíženy za účasti všech pověřených osob a vyhodnoceny (srov. Číslo 189, 1919; Číslo 295, 1920; Školy – různé záležitosti, kart. 150, nedatováno).

Tato komisionální šetření byla často směrována do již existujících německých školních budov, respektive do školních budov, kde fungovala německá (obecná

112 Tyto problémy se netýkaly českých škol zřízených již za Rakouska-Uherska. V těchto případech tyto školy již většinou svou školní budovu vlastnily, protože byly pod patronací některého ze školních spolků. Na Ústecku se jednalo například o školy v Krásném Březně a Chabařovicích, které byly postaveny na náklady ÚMŠ a NJS.

či měšťanská) škola. Tyto kroky nebyly namířeny ani tak proti německému obyvatelstvu a jeho kultuře, jak to často německými občany bylo zejména po vydání Metelkova zákona prezentováno (viz např. Umlauf, 1960; Kasper, 2006), ale z ryze reálných důvodů. Před rokem 1918 německé školy totiž navštěvovaly i děti českých rodičů. To dokládají i různé archivní materiály, jako jsou třídní knihy, třídní katalogy, soupisy dětí školou povinných ad.[113] Počet dětí se tedy nijak nezvýšil, pouze došlo k jejich rozdělení podle národnosti. To platilo i v případě dané školní budovy.

K tomuto přebírání části budovy oproti možným očekáváním docházelo bez větších národnostních či jiných konfrontací (Goldbach, 1998). Dokládá to i následující ukázka ze školní kroniky české obecné školy v Neštěmicích:

> Nutnou potřebou vhodných místností pro českou školu vyjednával s obcí plnomocník zem. šk. rady p. Jan Kamenický, místodržitel. tajemník v Ústí n/L o propůjčení potřebných učeben české škole. Jednání vedlo bez všelikých obtíží k výsledku a obec podvolila se propůjčiti II. patro budovy německé školy k tomuto účelu, totiž 4 třídy a 1 místnost za kabinet a kancelář (Školní kronika 1919–1933, nedatováno, nestr.).

Konflikty se dostavily až v průběhu dalších let s růstem počtu českých žáků a úbytkem německých. S úbytkem německých žáků totiž bylo spojeno i redukování počtu německých tříd. To umožňoval Metelkův zákon (Číslo 189, 1919). Tyto redukce končily v některých případech i úplným uzavřením německých škol, často z ekonomických důvodů. A právě tyto situace německé obyvatelstvo vnímalo jako tzv. Schuldrosselungen, tedy utlačování německých škol či utlačování německé kultury (Kořalka, 1997; Umlauf, 1960).

Příkladnou ukázkou toho, jak postupně docházelo k přebírání původně německých školních budov a uzavírání německých škol prostřednictvím Metelkova zákona, je osud německé školy v obci Roudníky. Tato obec, která se nachází poblíž města Chabařovice, se již v období Rakouska-Uherska vyznačovala vysokým zastoupením českého obyvatelstva.[114]

Prameny prozrazují, že první škola v Roudníkách vznikla v roce 1894. Jednalo se o německou veřejnou obecnou školu, kterou navštěvovaly i děti českých rodičů (Schulchronik 1894–1934). Během své existence fungovala jako škola třítřídní až

113 Pro školy v ústeckém kraji se jmenovaný materiál dochoval ve velmi bohatém množství a až na pár výjimek jsou tyto materiály obsaženy ve všech fondech v této knize zmiňovaných škol. Není výjimkou, že tyto fondy obsahují tento druh archivních pramenů pro jednotlivé třídy ve všech letech existence dané školy (například Katalog I. třídy, 1919/1920; Katalog 1. třídy 1918/1919; Katalog 2. třídy 1918/1919).

114 Jednalo se o jedinou obec na území politického okresu Ústí nad Labem, kde počet českého obyvatelstva během první republiky převyšoval počet německého (viz Statistický lexikon, 1924, a také Příloha č. 18, 19 a 20).

čtyřtřídní. Snahy o zřízení české školy v obci Roudníky se datují k roku 1903, kdy v této obci byl založen odbor NJS (Školní kronika 1920–1938). K založení školy ovšem v této době nedošlo, protože zástupci Národní jednoty zjistili, že „za žádnou cenu nebylo možno koupiti od zdejších německých majitelů pozemků příhodné stavební místo“ (Školní kronika 1920–1938, nestr.). Teprve až v roce 1911 se podařilo NJS v Praze zakoupit ve zdejší obci dům, stejně tak jako i příhodné místo pro školu. Ihned začalo další kolo jednání o zřízení české školy:

> Byla sepsána žádost, kterou podepsali všichni čeští rodičové... Proti žádosti té obecní zastupitelstvo podalo okamžitě několik rekursů, a poněvadž ani rakouské úřady v dobách těch podobné věci rády a rychle nevyřizovaly, došlo teprve 3. května 1914 ke komisionelnímu řízení, které se dálo za neslýchaného teroru a násilí ze strany německé (Školní kronika 1920–1938, nestr.).

Konkrétně jsou v kronice uvedeny pohrůžky týkající se výpovědí z bytů a práce a podplácení některých „nepevných“ českých obyvatel. Ve svém důsledku to znamenalo, že většina rodičů svou žádost odvolala. Žádost tak nevyhovovala znění zákona a škola zřízena nebyla (viz Číslo 62, 1869). Po vypuknutí první světové války byly veškeré naděje na založení české školy již zcela pohřbeny.

Nová příležitost tak nastala po vzniku Československa. Na začátku března roku 1919 zahájily všechny české děti této obce školní stávku a prohlásily, že německou školu navštěvovat nebudou (Školní kronika 1920–1938). Tyto okolnosti vedly k tomu, že „bez okolků byly v prvním patře německé školní budovy zřízeny dvě třídy jako česká škola. Pro německou zůstala tedy jedna třída, která byla zřízena v přízemí hned vedle bytu německého řídícího učitele“ (Schulchronik 1894–1934, nestr.).

Důvodem snížení počtu tříd na německé škole byl samozřejmě fakt, že mnoho českých dětí chodících do německé školy ihned přešlo do nově zřízené české školy, čímž došlo na německé škole k úbytku počtu žáků. Ve své podstatě nemusely české děti opouštět vlastní lavice, došlo pouze k administrativním úpravám.

Německá škola se ovšem touto redukcí počtu tříd dostala do svízelné situace, která začala ohrožovat i samotnou existenci školy.[115] Podle školní kroniky německé školy totiž škola nemohla vykázat zákonný počet dětí pro školy veřejné. Podle zákona bylo zapotřebí nejméně 40 školou povinných dětí v průměru tří let (Číslo 189, 1919). K zápisu bylo ovšem přihlášeno pouze 33 školou povinných dětí. Ve svém důsledku by zánik veřejné německé školy znamenal nutný přechod německých dětí

115 Redukce počtu německých tříd se týkala i mnoha dalších škol v okresu Ústí nad Labem v podstatě během celých 20. let. Důvodem byla nižší porodnost u německého obyvatelstva během válečných let. V průběhu 20. let tak postupně na německých školách klesal počet dětí ve věku povinné školní docházky. Na českých školách přitom docházelo k pravému opaku z důvodu příchodu nového obyvatelstva. Tento trend, jak dokazují kroniky českých i německých škol a obecní kroniky obce Předlice uložené v AmUL, skončil až na přelomu 20. a 30. let (viz Školní záležitosti, různé, 1919–1925; Schulchronik 1887/1938).

na školu ve vedlejším školním okrsku Vyklice (Schulchronik 1894–1934). Tato situace vyvolala u německého obyvatelstva bouři nevole, která vyvrcholila školní stávkou ve dnech 8.–9. října roku 1920. Uspořádána byla pod vedením Sociálně demokratického spolku. Samotný průběh popisován není. Z pramenů se dozvídáme pouze to, že na oba dny byla německá škola zavřena. Stávka německých rodičů ovšem nevedla k žádným výsledkům. Hrozba uzavření německé školy tak byla nakonec řešena tím, že školu začaly navštěvovat i děti z německé školy z vedlejší obce Vyklice. Toto řešení bylo ovšem dlouhodobě neudržitelné, a tak se celý problém pokusilo německé obyvatelstvo obce Roudníky vyřešit následujícím zajímavým způsobem:

> Aby byla zajištěna existence německé školy v Roudníkách podle právních předpisů, založil pan Fischer v Roudníkách na své náklady sirotčinec, kde převzal i vedení a přivedl šest sirotků (1 chlapec + 5 dívek) ... později zde byli ubytováni ještě dva sirotci (Schulchronik 1894–1934, nestr.).

Vlivem Fischera se tak do obce dostaly další německé děti, které byly ihned zapsány na německou školu, aby počet školou povinných dětí odpovídal zákonné normě. Tímto krokem tak byla škola před uzavřením na čas zachráněna.

Uchránit školu před úplným uzavřením se dařilo až do 29. května roku 1925. Tento den z prezídia zemské školní rady totiž přišlo zcela nečekané rozhodnutí o tom, že německá veřejná škola bude k poslednímu dni měsíce června rozpuštěna z důvodu nízkého počtu žáků na základě znění paragrafu 9 Metelkova zákona. V této chvíli bylo totiž na škole zapsaných jen 22 dětí (Schulchronik 1894–1934).

Proti tomuto rozhodnutí místní německé obyvatelstvo podalo ihned odvolání, kde uvedlo několik bodů, proč by škola měla být zachována. Na prvním místě si němečtí rodiče prostřednictvím svého zástupce stěžovali u MŠANO na to, že „školní budova, ve které se nyní nachází dvojtřídní česká škola, byla postavena většinou z daní německého rolnictva, podnikatelů a vlastníků domů ... vyučovací pomůcky školy byly darovány škole Německým červeným křížem ... a spolkem Školního krejcaru“ (Schulchronik 1894–1934, nestr.). Rodiče uváděli dále i důvody, které měly svůj odraz v sociálním postavení německého obyvatelstva v této době. Upozorňovali například, že místní němečtí horníci vzhledem k pracovní krizi a špatným sociálním podmínkám nemají možnost uhradit svým dětem výlohy spojené s cestou do německé školy, která se nacházela ve vedlejší obci Vyklice. Cestování dětí do vzdálené školy navíc rodiče spojovali s obavami o mravní bezúhonnost dětí, protože děti by cestu absolvovaly bez dozoru (Schulchronik 1894–1934). Ve svém důsledku však toto odvolání bylo zamítnuto. Nepomohla ani osobní intervence zástupce této školy Hermanna Fügnera a Karla Pohla u zemské školní rady a veřejná německá obecná škola byla uzavřena.[116]

116 Prameny bohužel neprozrazují důvody zamítnutí těchto intervencí.

Původně německá škola tedy zanikla a její školní budovu včetně veškerého zařízení převzala česká škola, a to bez jakékoliv náhrady.[117] Staré přísloví „Host přijde, host odejde, hospodář zůstává" tak v tomto případě vzalo zcela zasvé. Český host se k německému hostiteli zachoval naprosto nezdvořile.

Během prvních let existence Československa takovéto zabírání původně německých školních tříd bylo poměrně časté. Z pohledu německého obyvatelstva žijícího v ústeckém okresu byl nejhorším rokem rok 1925. V této době došlo v rámci této oblasti k uzavření 134 německých tříd a přímo ve městě Ústí nad Labem bylo spojeno 15 dalších německých tříd (Umlauf, 1960).

Snaha o udržení německých obecných škol a zamezení zvyšujícího se počtu českých obecných škol se odehrávala v několika rovinách. K tehdejšímu MŠANO byly za podpory rodičů německých žáků posílány pravidelně i několikrát během roku různé deputace místních německých školních rad. To je například zaznamenáno v kronice německé obecné školy ve Velkém Březně, kde stojí, že se škola v rámci svých deputací snažila zamezit vyvlastnění svých učebních prostor pro zdejší nově zřízenou českou obecnou školu (Schulchronik 1904–1943).

Nejmasivnější výraz odporu vůči českému menšinovému školství a československému školství vůbec představovaly ovšem německé školské stávky. K jedné z největších došlo 6. září roku 1925. Organizována byla německými politickými stranami a netýkala se pouze okresu Ústí nad Labem. Protože obdobná situace panovala v celém severočeském pohraničí, propukla tato stávka i v Liberci, Teplicích a dalších i menších obcích a městech (Das Volk steht auf, 1925). Místní ústecké noviny o stávce v Ústí nad Labem referovaly následovně:

> Šest německy smýšlejících stran z města a okolí svolalo německé obyvatelstvo na neděli dopoledne na Tržní náměstí[118], aby manifestovalo zachování německého školství, které je tak těžce poškozováno současnými vládními opatřeními. Očekávaly se tisíce manifestujících, sešlo se ovšem pouze několik stovek lidí, zatímco v jiných menších městech ve stejnou hodinu pochodovaly tisíce lidí. Tím ovšem neskončí plány dané současnými vládními opatřeními na zničení německé síly, a je tak nutné doufat, že Němci Čechům ukážou svou nezdolnou vůli a železný odpor na dalších protestních pochodech. A poté přijde také čas, kdy hlas volající „Pojďme do ulic" nezůstane nikým nevyslyšen, že již nikdo nezůstane doma (Gegen die Zerstörung, 1925, s. 2).

117 Po uzavření německé školy pokračovaly intervence Hermanna Fügnera a Karla Pohla u MŠANO dál. Za této situace usilovali o zřízení alespoň menšinové školy. Podle zákona menšinová škola mohla být výjimečně zřízena i pro nižší počet žáků. K tomu došlo po šesti letech v roce 1931. Jedná se přitom o dosud jediný zdokumentovaný případ existence německé obecné menšinové školy na našem území (podrobněji viz Šimáně & Zounek, 2012).

118 Dnešní Mírové náměstí.

Citace ukazuje, že konkrétně v Ústí nad Labem tato stávka u německého obyvatelstva nevyvolala valnou odezvu. Proč tomu tak bylo, nelze z pramenů zjistit. Svou roli mohl hrát zvolený den i počasí.[119] Přes pasivitu ústeckých Němců to byl ovšem jasný signál k MŠANO, že situace v otázkách německého školství v pohraničí je alarmující a je nutné ji řešit. Situace se však nijak nezměnila. Podobné uzavírání školních tříd je z pramenů patrné i v následujících letech.

5.2.3 Provizorium

Výše popsaný případ týkající se zabrání celé německé školní budovy a zrušení německé školy v Roudníkách byl ovšem na Ústecku ojedinělý.[120] Běžnější bylo soužití německé a české školy v původně německé školní budově. Toto soužití mělo být pouze provizoriem do doby, než se podaří opatřit samostatnou budovu pro českou školu.

Avšak ani toto řešení z hlediska průběhu výuky nebylo ideální. Ze školní kroniky české obecné školy v Neštěmicích můžeme vyčíst, že do původní německé školní budovy byly vměstnány dokonce tři školy (německá škola chlapecká, německá škola dívčí a česká škola smíšená). Tělocvična musela být navíc zrušena a přeměněna na byt pro řídícího učitele české školy (Školní kronika 1919–1933). Toto každodenní soužití navíc doprovázelo mnoho drobných potyček, které vyplývaly například z každodenního střetávání žáků jednotlivých škol sídlících v dané budově (Školní kronika 1921/1935). Zajímavé je, že tyto konflikty vznikaly až ve škole. Z konferenčního protokolu české školy v Předlicích totiž lze zjistit, že české děti se s německými mimo školu běžně přátelily při všech možných příležitostech. Opak nastával, když se děti setkaly ve škole. „Počátkem návštěvy školy rázem mizí většinou přátelské styky, německé děti velmi často se českým dětem vyhýbají, ba zhusta je i pronásledují. Často se musí zakročovati proti nadávkám německých dětí českým“ (Konferenční protokol 1934/1948, nestr.). Tyto konflikty nemusely mít ovšem vůbec základ v národnostních antipatiích žáků či učitelů, jak bylo českými i německými učiteli konstatováno, ale mohly se v těchto situacích projevit vlastnosti typické pro děti školního věku, jako je potřeba předvést se, obstát před ostatními apod. (Helus, 2004).

Národnostní podtext těchto drobných konfliktů je patrný spíše u pomocného personálu školy, jako byli školníci a uklízečky. Ten většinou zůstával po rozdělení

119 Jednalo se o neděli. Navíc pravděpodobně nevládlo příznivé počasí. Například zápisy ze školní kroniky obce Neštěmice uvádějí, že začátek školního roku probíhal za poměrně chladného a deštivého počasí. Údaje pro 6. září roku 1925 z Klementina uvádějí průměrnou teplotu kolem 12 °C (viz Školní kronika 1919–1933; Klementinum, dostupné z http://www.in-pocasi.cz/archiv/stanice.php?stanice=praha_klementinum).

120 Prameny AmUL další podobný případ neodhalují.

školy neměnný, a tedy německého původu. Podle dochovaných zpráv se tento personál s novou situací vyrovnával poněkud svérázným způsobem. Například fackování českých dětí při jejich příchodu do školy byla „oblíbená kratochvíle“ školníka Krausseho (Schulchronik 1919–1931). Dále se jednalo například o záměrně vyvolávané spory. Příkladem může být následující stížnost českého učitele Loučky z české obecné školy v Trmicích adresované zemské školní radě:

> Jsem nucen stěžovati si, jak následuje: Dne 19. II. 20 měla mít od 10 h. IV. třída tělocvik. Milostpaní školnice odešla si však na výdělek (zpívá na pohřbech) a my nemajíce vlastního klíče, nemohli do tělocvičny. Musím v tom viděti zúmyslnost, ježto školnice má rozvrh našich hodin tělocviku, má nám zatopiti – vzdor tomu si odejde, aniž by nám aspoň klíč poslala. Aby ta věc byla jasnější, uvádím případy, jak nám pí. školnice „přeje“ ... P. učitel Novák neměl v min. dnech ve třídě zatopeno, a když vzkázal pí. školnici, aby přišla zatopiti, dala v odpověď, „že tam topit nebude, protože p. učitel přikládal, a ona když zatopí, nikdo už nemá s tím co dělati!“ ... Německé děti vpustí do školy i dříve, naše nedávno honila po schodech pohrabáčem (!) a dle tvrzení dětí jednu žákyni uhodila jím do zad ... Krátce tento stav je neudržitelný. Opatřením čes. školníka pro nás se nezmění, naopak, hádali by se pak český s německým. Jediné východisko: postaviti novou českou školu... (Školy – různé záležitosti, kart. 150, nestr.).

Výše citovaný text potvrzuje, že provizorní umístění české školy do německé školní budovy bylo na delší dobu neudržitelné a mělo značný vliv na její celkový chod. Přesto tato provizoria přetrvávala v obdobných podmínkách, vylíčených v citované stížnosti výše, mnoho let. Ve stejné situaci se nacházela například i česká obecná škola v Neštěmicích zřízená v roce 1919 a fungující s dalšími dvěma německými školami v jedné školní budově až do roku 1931. Teprve až tento rok byla přestěhována do nově postavené školní budovy (Pamětní kniha o postavení, nedatováno).

5.2.4 Nekonečné hledání

Zdaleka ne všechna komisionální řízení týkající se pronájmu vhodných vyučovacích prostor byla úspěšná. To platilo především pro obce, kde stav místní německé školy neumožňoval propůjčit vyučovací prostory pro českou školu či tam, kde německá škola zcela chyběla a místní děti jak českých, tak i německých rodičů navštěvovaly školy v některých ze sousedních obcí. Názorným příkladem jsou události, které se týkají snah o otevření českých obecných menšinových škol v obci Chlumec a Lochočice.

Již po vzniku první republiky byla v obci Chlumec vytvořena komise, která měla za úkol řídit činnost ve věci zřízení české obecné školy. V čele této komise stáli J. Černý, J. Hašek a J. Slavík. Tito muži společně provedli nutný soupis českých

dětí, který byl předpokladem pro podání žádosti o zřízení školy. Jak je uvedeno v kronice školy:

> Po získání potřebného zákonitého počtu dětí zaslána byla žádost dne 14. května 1920 do Prahy za zřízení zde české obecné školy veřejné. Již 1. června 1920 výnosem zemské školní rady v Praze ze dne 21. V. 1920 č. IV. – 5.154 dochází žádost kladného vyřízení, a tak podle zákona ze dne 3. dubna 1919 č. 189 Sb. z. a nař. rozhodl se zemský správní výbor v dohodě spolu s ministerstvem školství a nár. osvěty zříditi v obci Chlumu veřejnou obecnou školu s českým jazykem vyučovacím. Škola má býti otevřena počátkem šk. roku 1920–21. Nyní nastává určiti dle § 7. budovu, ve které bude škola umístěna (Školní kronika 1922–1938, nestr.).

Tato zpráva je dokladem toho, jak zřizování a otevírání menšinové školy probíhalo. Podle ní byla škola sice úředně zřízena, ale ve skutečnosti nemohla fungovat. Důvodem byla absence vhodných vyučovacích prostor a dalšího materiálního zajištění. V těchto případech musela být podle Metelkova zákona vytvořena komise, která prováděla šetření ve věci pronajmutí vhodných vyučovacích prostorů. Protokol sepsaný 20. května roku 1920 u obecního úřadu v Chlumci ukazuje, jak takovéto šetření probíhalo.

> Na otázku komise, které místnosti dává místní školní rada pro novou českou školu k disposici, prohlásil starosta obce jakožto předseda místní školní rady, že v budově německé školy v Chlumu není k disposici místností žádných pro umístění české školy. Škola ta má kromě bytu správce školy 7 tříd s 376 školou povinnými dětmi, které nyní školu navštěvují. I při redukci počtu dětí v jednotlivých třídách, jež odpadnutím českých dítek nastane, nebude míti žádná třída ta málo dětí, aby bylo umožněno stažení 2 tříd dohromady v třídu jednu (Školní kronika 1922–1938, nestr.).

Starosta obce proto navrhl jiné místnosti, které si účastníci prohlédli a k nimž se v jednom z dalších protokolů vyjadřují:

> Jmenované skupiny místností nevyhovují, jak již řečeno, zúplna požadavkům[121], jež se na školní místnosti kladou, přece však poněvadž dle výroků všech účastníků komise není jiných vhodných místností k disposici, mohla by se zde česká škola prozatímně umístiti. Zástupci českých rodičů a majitel domu velkostatkář Westfahlen vyslovují se pro skupinu místností zprvu popsanou (Školy – různé záležitosti, kart. 151, nedatováno, nestr.).

O dalším průběhu získávání místností se dovídáme v kronice této české školy. Podle ní byl návrh velkostatkáře Westfahlena přijat a česká škola měla být umístěna

121 Zejména vstup do školy po dřevěných schodech a malá prosvětlenost místností. Viz Příloha č. 3.

v bývalém lihovaru. Následovaly nejnutnější stavební úpravy a obstarávání základního materiálního zajištění pro školu, zejména školních lavic. Ty měla na základě dohody s místní německou školní radou dodat německá škola. Nicméně vznik české školy v Chlumci vyvolal u místního německého obyvatelstva vlnu nevole, která se projevovala v bojkotu této školy a v „agitačních" návštěvách u některých ještě ne zcela rozhodnutých českých rodičů. Ty sledovaly zejména zapsání jejich dětí do německé školy. Vrcholem tohoto bojkotu pak bylo prohlášení řídícího učitele německé školy: „Raději lavice rozsekám a spálím, nežli bych je dal do české školy" (Školní kronika 1922–1938, nedatováno, nestr.).

Nicméně situace v Chlumci se nakonec uklidnila, a to i přes to, že lavice získány nebyly. Dne 12. září roku 1920 tak byla slavnostně otevřena nová česká obecná škola a den nato se začalo s výukou. Ta ovšem začala za kuriózní situace, kterou vystihuje následující citace:

> Česká škola postrádala všeho, neměla toho nejmenšího kousku nábytku, žádného prostředku vyučovacího a ani toho nejhlavnějšího neměla, totiž lavic. Tak byl zpříjemněn dětem první den v české škole, že bylo jest jim seděti na zemi (Školní kronika 1922–1938, nestr.).

Jelikož nebyly lavice dodány ani v dalších dnech, výuka probíhala na vycházkách do přírody. Vše nakonec musel zachránit až příjezd ústeckého hejtmana Jana Kamenického, který celou situaci vyřešil tím, že od německé školy bylo odkoupeno za 1500 Kč 53 lavic, které byly ihned se slavnostní pompou převezeny z německé do české školy (ibid).

Celá situace, kdy česká škola byla sice úředně zřízena, ale ve své podstatě nemohla být otevřena kvůli chybějícím výukovým prostorům, nebyla při zřizování českých obecných menšinových škol v ústeckém okresu řídkým jevem. Nejvíce markantní to je u české obecné školy v Lochočicích, která byla úředně zřízena v roce 1928, ale otevřena až v roce 1934 (Školní kronika 1934–1938). Důvody tohoto stavu opět prozrazují protokoly z jednotlivých komisionálních šetření. Příkladem může být protokol ze dne 31. srpna roku 1928:

> Podepsaní za přítomnosti starosty obce a zástupce místní školní rady odebrali se nejprve do domu Václava Habela č. 35 a zjistili, že jest to domek jednopatrový, masivně stavěný... Majitel s jeho manželkou obhospodařuje dva strychy pole a musí z nedostatku hospodářských budov vůbec ukládati v místnostech prvního na půdě sklizeň. Majitel domu Václav Habel prohlašuje: Jen kann nicht freiwillig irgend ein Zimmer für Schulzwecke zu vermieten und zwar aus nastehenden Gründen: Ich betreibe Landwirtschaft, weil meine Pension Monat Kč 400 nicht für den Lebensunterhalt meiner Familie von 2 Köpfen ausreicht. Ich habe 2 Strich Feld und 3 Ziegen und bin genötigt manges von Wirtschaftsgebäuden alles im Hause unterzubringen. So kommt es vor dass im Winter

sogar der kleine Wagen im Hausgang stehen muss[122] (Školy – různé záležitosti, kart. 150, nedatováno, nestr.).

Nato šla komise do dalšího vyhlédnutého domu, jehož majitelem byl Antonín Dvořák. Nicméně i zde komise nalezla velké nedostatky: „Krov a trámy nad I. patrem jsou červotočí zachvácené a celkový stav stropu nad I. patrem vzbuzuje obavy, že může nastati zřícení" (ibid). Komise tak pokračovala prohlídkou tanečního sálu hostince Sonnenhof. Přitom zjistila, že „není oddělen od dvou oddělení, kde stojí výčep a kde sedí netančící hosté. Do sálu jest zabudována estráda pro hudebníky. Okna sálu jsou jednoduchá a místnost by se nedala v zimě s ohledem na rozlohu vytopiti" (ibid). Nato byl požádán starosta obce, aby se vyjádřil o možnosti zřízení školy jinde. Ten se ovšem vyslovil tak, že v obci Lochočice není naprosto žádný volný pokoj k dispozici pro českou školu (ibid).

Situace se při dalších komisionálních prohlídkách po několik let opakovala. Školu se tak podařilo otevřít až v roce 1934 v bytě českého horníka Václava Suka. Tuto školu pak navštěvovalo 17 dětí (Školní kronika 1934–1938).[123]

Předchozí ukázky dokazují, že zřízení školy podle Metelkova zákona ještě zdaleka neznamenalo fungování školy v praxi. V případě otevírání české školy v Chlumci hrála svou roli i neochota místního německého obyvatelstva. Na příkladu české školy v Lochočicích se ovšem ukazuje, že vzdor německého obyvatelstva nemusel být jedinou příčinou, která zamezovala faktickému otevření škol. V obci Lochočice jednoduše nebylo školu kde otevřít a hledání vhodných vyučovacích prostorů se stalo opravdu nekonečnou záležitostí.

Podobné problémy se vyskytovaly i v jiných obcích ústeckého okresu. Svědčí o tom například korespondence mezi Zemským úřadem v Praze a Inspektorátem menšinových škol národních s československým jazykem vyučovacím v Ústí nad Labem. Její obsah prozrazuje, že v obci Přestanov byla 2. prosince roku 1929 zřízena česká škola, která ovšem nemohla být otevřena kvůli absenci vhodných vyučovacích místností (Školy – různé záležitosti, kart. 151, nedatováno). Hledání místností se podobně jako v případě české školy v Lochočicích protáhlo na šest let. Výuka na škole začala až v roce 1935 (Katalog všech ročníků 1935/1936).

V této souvislosti se nabízí otázka, proč tuto situaci neřešilo MŠANO podporou výstavby nových školních budov. Prameny na tuto otázku přímo neodpovídají. Nicméně lze přemýšlet o tom, že pro MŠANO nepřicházela výstavba škol pro menší počet dětí v úvahu. Dokladem může být například skutečnost, že česká škola v Neštěmicích, kterou každý rok navštěvovalo kolem 150 dětí (ve srovnání se 17 dětmi

122 Nemůžu dobrovolně poskytnout k pronájmu nějaký pokoj pro školní účely z následujících důvodů: živím se jako zemědělec, protože mé měsíční výslužné 400 Kč nestačí pro obživu rodiny o dvou hlavách. Mám 2 štrychy pole a 3 kozy a jsem nucen vše ukládat v hospodářských budovách i v domě. Stává se, že v zimě musím dokonce i malý vůz dát do vchodu domu.

123 Podobné problémy panovaly i v jiných severočeských okresech (detailněji např. Ježil, 1990).

v obci Lochočice) a která se dělila o školní budovu s dalšími dvěma německými školami, se své vlastní školní budovy dočkala až po dvanácti letech od svého zřízení (Školní kronika 1919–1933; Školní kronika 1934–1938). Záznam jedné z odpovědí MŠANO na žádost o výstavbu budovy pro českou školu v Neštěmicích pak tuto úvahu podporuje:

> Jakmile trochu bude možno, bude zařaděna stavba neštěmické školy do stavebního programu ... dosavadní výsledky negativní nejsou snad působeny nepochopením a zlou vůlí ze strany min. škol. a nár. osvěty, nýbrž značně naléhavější potřebou jiných míst, v nichž umístění české školy je daleko horší, nežli je tomu v Neštěmicích, kde i komisionelně bylo zjištěno na místě samém, že umístění je celkem ucházející (Pamětní kniha o postavení, nedatováno, nestr.).

V očích MŠANO situace na neštěmické škole byla relativně v pořádku a nepotřebovala urgentní zásah. Je tak pravděpodobné, že žádosti o stavby škol pro nepatrný počet žáků nebyly pro MŠANO prioritou, a tudíž nebyly ani vyslyšeny.

5.2.5 Ve vlastní budově

Některým českým školám na Ústecku se podařilo získat vlastní potřebné prostory pro svou školu okamžitě po jejím legislativním zřízení. Otázkou ovšem bývala kvalita takto získaných prostor. Například již zmiňovaná česká škola v Chlumci po jednání s majitelem místního zámku a lihovaru dostala k dispozici objekt lihovaru (Školní kronika 1922–1938). Přestože objekt byl následně přizpůsoben pro školské potřeby, po několika letech vyučování v těchto prostorech došlo u představitelů školy a rodičů žáků po prvotním nadšení k určitému vystřízlivění: „Jako zevnějškem a vůbec nevhodným umístěním nevyhovuje účelům ani vyučovacím, ani vychovávacím," zní jedna ze stížností správce této školy (ibid, nestr.).

Tato slova dokumentují i fotografie[124] této školy pořízené v roce 1925, na kterých je zobrazena samotná školní budova (část lihovaru) se školním dvorkem (Příloha č. 3). Z této a další fotografie (Příloha č. 4), která zachycuje bezprostřední sousedství lihovaru, je patrné, že lihovar nesloužil jen pro školní potřeby, ale pravděpodobně i jako obydlí pro místní obyvatele. Přesně to ovšem nelze určit, protože písemné prameny v této věci zcela mlčí. Ovšem postava starší paní v okně, muže stojícího ve dveřích v zadní části budovy a zejména dvorek s chovanou drůbeží (husy) zachycených na fotografiích tomu nasvědčují.

Základní stavební úpravy také nestačily. Podle další stížnosti například strop v této škole „byl prohnilý a velmi zpuchřelý a silným prohnutím hrozilo spadnutí

124 V této souvislosti se jedná o poměrně ojedinělé a vzácné fotografie. V případech škol, o kterých byla řeč výše, podobné fotografie nejsou k dispozici.

stropu a tím ohrožení života dětí“ (ibid, nestr.). Tyto problémy vedly opět jako v předchozích výše popsaných případech k požadavku nové školní budovy. Dostupnost této varianty ovšem vystihují následující slova správce české školy z roku 1926: „Provedení novostavby české školy je dosud mlhami obestřeno a český lid pevně doufá, že se jednou dočká nového stánku“ (ibid, nestr.).

„Obestřeny mlhami“ byly žádosti o stavbu školní budovy i u jiných českých škol na Ústecku. Příkladem může být česká škola v Řehlovicích. Ta při svém zřízení v roce 1919 získala druhé patro v německé školní budově. Přesto se potýkala s několika problémy. Například několik týdnů po začátku výuky chybělo české škole základní vybavení jako školní lavice, tabule či nábytek. Kromě tohoto až do roku 1931 chybělo škole i elektrické světlo, které do ní bylo zavedeno až na žádost školního výboru a nákladem místní školní rady. O pomůcky se česká škola dělila s německou.

Přestože vztahy mezi českou a německou školou byly v tomto případě přátelské, již v roce 1923 prostřednictvím jednatelů zdejšího školního výboru, místní osvětové komise a odboru Národní jednoty severočeské zažádali o stavbu vlastní školní budovy. Důvodem byly nevyhovující podmínky pro výuku a stále rostoucí počet žáků. Ještě před touto žádostí škola dokonce zakoupila od Státního pozemkového úřadu pro plánovanou školní budovu pozemek. Na program MŠANO se ovšem výstavba nové školní budovy dostala až v roce 1933. Tedy deset let od první žádosti. Jako jeden z hlavních důvodů, který je uveden v kronice této školy, byly spory mezi MŠANO, respektive ministerstvem financí a místním odborem ÚMŠ v otázce financování této stavby. MŠANO podobně jako v případě žádosti o školní budovu pro českou školu v Neštěmicích argumentovalo naléhavější potřebou v jiných místech (Školní kronika 1920–1938).

Situace týkající se školních budov českých škol se na Ústecku obecně zlepšila až koncem 20. a začátkem 30. let. Tedy v období, kdy vrcholí hospodářská konjunktura československého státu (podrobněji o této konjuktuře viz např. Jakubec, 1999). Na základě archivních pramenů a sekundárních zdrojů se lze domnívat, že v Ústí nad Labem byly nové školní budovy vybírány zejména pro větší české školy, minimálně pětitřídní zahrnující kolem 150 a více dětí jako v případě školy v Neštěmicích, v Krásném Březně, Chabařovicích a Ústí nad Labem (Školní kronika 1919–1933; Školní kronika 1921/1935; Kronika školní, nedatováno; Kaiser, 1995).[125]

Původní zázemí první česká obecná škola v Ústí nad Labem získala v nejstarší školní budově ve městě v Solní ulici. Budova pocházela z roku 1852 a sloužila do té doby německé obecné škole. Vlivem svého stáří i kvůli tomu, že během válečných let sloužila jako kasárna a vojenský sklad, „svým vzhledem nijak nevábila a ani vnitřní rozdělení budovy neodpovídalo dobovým požadavkům“ (Školní kronika 1921/1935, nestr.). To vedlo roku 1924 k tomu, že místní školní výbor poslal do Prahy k MŠANO deputaci se žádostí o vybudování nové školní budovy. Za tímto účelem byla ještě

125 Viz také fotografie nových školních budov v Přílohách 5, 6, 7, 8, 9.

téhož roku vytvořena komise ze zástupců ministerstva školství, ministerstva veřejných prací, zástupců města, národnostních škol ad., která provedla inspekci možných stavebních míst, jež městský úřad mohl dát k dispozici. Komise se rozhodla pro místo za budovou německé reálky v Ohnsorgově ulici[126]. Město se rozhodlo tento pozemek o rozloze 6000 m² darovat pro stavbu školy zdarma, přičemž dar se cenil na 300 000 Kč. Podmínkou daru byl ovšem závazek, že školní budova bude vystavěna do dvou let, aby se škola v Solné ulici uprázdnila pro městské potřeby (ibid).

Zhotovení plánů na stavbu nové školní budovy zadalo ministerstvo veřejných prací významnému architektu Josefu Gočárovi (Školy české menšinové v Ústí n. L., nedatováno). Vlastní stavba začala v roce 1928. Po dvou letech v roce 1930 byla dokončena, otevřena a předána ke svému účelu pod názvem Masarykova škola národní[127] (Školní kronika 1921/1935).

Přestože původní sídlo této školy v Solné ulici mělo být vyklizeno, škola si v něm ponechala nadále několik tříd a část mateřské školy. Důvodem byla příliš dlouhá cesta pro některé její žáky, kteří by to do ní měli ze svých domovů přes hodinu daleko (ibid). Škola tak byla umístěna ve dvou budovách. Hlavní část školy byla umístěna v nové budově v Ohnsorgově ulici a zbytek, tedy její expozitura, byla umístěna v původní škole v Solní ulici.[128]

Podobným způsobem v politickém okresu Ústí nad Labem vznikly v této době další tři školy. Například v Chabařovicích začala stavba nové školní budovy v roce 1927. Ta pak byla otevřena po dvou letech v roce 1929. Nesloužila ovšem pouze české obecné menšinové škole, ale i české měšťanské škole[129] (Konferenční zápisy 1910/1924; Kronika školní, nedatováno). Stejně jako v Chabařovicích byla v roce 1928 otevřena i nová školní budova pro českou obecnou a měšťanskou školu v Krásném Březně (Kaiser, 1995).

Výstavba nových školních budov skončila s příchodem důsledků světové hospodářské krize, která se v pohraničí Československa projevila s největší intenzitou (podrobněji např. Pernes, 2005). Na Ústecku se dokonce dotkla plánů již započaté

126 Dnešní Palachova.

127 Použití jména prvního československého prezidenta v názvu škol bylo v této době oblíbené. Jeho jméno totiž prezentovalo Masarykův zakladatelský význam pro novodobý československý stát. Zároveň představovalo symbol demokratických principů kultury a vzdělanosti (Jelínek, 1990).

128 Tato skutečnost byla v době mé návštěvy AmUL mylně vykládána jako existence dvou českých obecných škol ve městě Ústí nad Labem. V inventáři fondu Obecná státní smíšená škola s vyučovacím jazykem československým v Ústí nad Labem (Inventáře, s. 186) se doslova píše: „Škola měla po celou dobu svého trvání 5 tříd. Tím odčerpávala značný počet dětí druhé ústecké obecné škole, umístěné v nejstarší, při náletu v roce 1945 zničené školní budově v bývalé Školní (zde se jedná o překlep – správně je Solní, jelikož Školní ulice se nacházela v obci Všebořice, která je dnes součástí města, pozn. autora) ulici poblíž děkanského kostela (kostel sv. Vojtěcha)". Srovnej s fotografií v Příloze č. 10, kde vlevo nahoře je vidět část tohoto kostela u české školy v Solní ulici.

129 V Chabařovicích vznikla česká měšťanská škola krátce po vniku ČSR. Provizorní učebny nalezla podobně jako česká obecná škola v budově místní německé školy (více viz Kronika školní, nedatováno).

výstavby školní budovy v Neštěmicích. Ta měla původně sloužit pro účely obecné, měšťanské i mateřské školy. Krach místních podniků (zejména cukrovaru) způsobil odliv jejich zaměstnanců a jejich rodin. Ty byly z větší části českého původu. Kvůli snížení počtu dětí vlivem odchodu mnoha českých rodin tak byl původní plán výstavby opuštěn a nová školní budova byla dostavěna pouze pro obecnou a mateřskou školu (Školní kronika 1919–1933).

Výkaz o staveništích zakoupených pro národní školy dozorčího obvodu[130] v Ústí nad Labem z roku 1935 prozrazuje mimo jiné, kolik českých obecných škol v daném obvodu disponovalo v tomto roce vlastní budovou. Pro politický okres Ústí nad Labem z tohoto dokumentu vyplývá, že vlastní školní budovu měly školy v Chabařovicích, Krásném Březně, Neštěmicích, Řehlovicích, na Střekově, v Trmicích a v Ústí nad Labem (Výnosy 1927–1938).

Události druhé poloviny 30. let pak nedávaly mnoho příležitostí k další výstavbě nových školních budov. Dozvuky hospodářské krize, nástup Hitlera k moci v Německu společně s růstem hnutí Konrada Henleina orientoval vládní politiky k řešení naléhavějších otázek, jako byla obrana proti cílevědomému úsilí o likvidaci Československé republiky jako samostatného státu (Kováč, 1993). Pro řešení školských otázek nezbývalo mnoho prostoru.

Poslední školní budova byla v ústeckém okresu během první republiky postavena v roce 1937. Jednalo se o budovu pro českou obecnou menšinovou školu, která vznikla již v roce 1919 ve Velkém Březně. Určitou zajímavostí, která tuto stavbu doprovází, je skutečnost, že byla vystavena za přímé podpory tehdejšího ministra školství Emila Frankeho. Teprve v době, kdy se Emil Franke stal ministrem, bylo žádostem o stavbu vyhověno. Emil Franke byl totiž rodákem z této obce. Zůstává tak otázkou, zda by vůbec ke stavbě došlo, kdyby ministerský úřad byl zastupován jinou osobou[131]. Škola pak na jeho počet nesla i jeho jméno (Pamětní kniha založená u příležitosti, nedatováno).[132]

5.2.6 Vnitřní uspořádání českých škol v získaných prostorách

Zajímavou kapitolou českých obecných menšinových škol je i otázka týkající se vnitřního uspořádání těchto škol v získaných budovách či prostorech. Problémy spojené s vyhledáváním vhodných místností pro umístění českých škol totiž vedly v mnoha případech k pronájmu prostor, které nevyhovovaly zákonným opatřením

130 Dozorčí obvod Ústí nad Labem tvořil podle tohoto dokumentu i okres Děčín. Materiál tedy obsahuje i informace o školních budovách v tomto okresu.

131 Podobný případ se stal i v Českém Krumlově, kde byla budova školy postavena díky zdejšímu rodákovi Karlu Hrdinovi. Ten v době stavby školní budovy totiž zastával místo ministerského rady na MŠANO (více viz Jelínek, 1990).

132 Viz také Příloha č. 9 a 11.

(Matriky českých škol. B–M; Matriky českých škol. O–Z). Po získání vhodných místností pro školy tak docházelo k nutným stavebním úpravám. Jak vypadalo vnitřní uspořádání škol v nabytých prostorách, prozrazují zejména matriky jednotlivých škol. Ty kromě jiného obsahují nákresy celé školní budovy včetně jejího vnitřního uspořádání i konkrétní data o počtu učeben, jejich velikosti apod. Na základě těchto pramenů je dále možné rekonstruovat i některé problémy, se kterými se školy musely v rámci získaných místností potýkat.

Například česká obecná škola v Neštěmicích, která se dělila o školní budovu s dalšími dvěma německými školami, měla v roce 1931 k dispozici celé druhé patro této budovy. To ovšem muselo být rozděleno příčkami do čtyř učeben, kde probíhala výuka pro celkem 141 dětí. Vzhledem k nedostatečným prostorům byl například učitelský kabinet zřízen provizorně z prken na půdě a byt řídícího učitele se nacházel zcela mimo tuto budovu (Matriky českých škol. B–M).

Lepší situace panovala ve stejné době na české škole v Trmicích, která měla pro sebe celou budovu. Školu ve školním roce 1931/1932 navštěvovalo 255 dětí. V budově školy se nacházelo sedm učeben, tři kabinety, jedna sborovna a jedna ředitelna s archivem školy. Škola měla k dispozici pro řídícího učitele i byt o třech místnostech, kuchyňku s příslušenstvím a byt pro školníka (Matriky českých škol. O–Z). Problémem byla ovšem velikost jednotlivých tříd[133]. Například do druhé třídy této školy ve školním roce 1930/1931 bylo vtěsnáno 22 dvoumístných školních lavic, ve kterých sedělo celkem 42 dětí. Na žáka připadal prostor o velikosti necelého metru čtverečního. Třída byla konkrétně v tomto případě uspořádána tak, že „lavice jsou posunuty až ku zadní stěně a vpředu ponechána ulička 70 cm široká před stupněm a stolem“ (Výnosy 1927–1938, nestr.). V žádosti o zřízení pobočky pro tuto třídu řídící učitel této školy Antonín Jasan navíc upozorňoval, že toto uspořádání třídy nepostačuje pro volný pohyb žáků ani učitelů a „tím méně pak pro případ potřeby rychlého vyprázdnění učebny“ například v případě požáru (ibid, nestr.).

Detailnější obraz toho, jak to v těchto třídách vypadalo, písemné prameny neposkytují. Obraz této problematiky mohou dokreslit dobové fotografie třídních učeben. Přestože nebyly pořízeny za účelem dokumentace podoby učebny, ale jako památeční třídní fota[134], poskytují zajímavé informace. Například jako fotografie ze školní třídy české školy v Neštěmicích pořízená ve školním roce 1927/1928 (Příloha č. 12). Na první pohled zaujmou školní trojmístné lavice, které vyplňují celou třídu, a absence jakéhokoliv jiného nábytku[135] kromě věšáku

133 Konkrétní velikost tříd byla 9 metrů na délku, 6,5 metru na šířku a 3,5 metru na výšku (Výnosy 1927–1938).

134 Dá se předpokládat, že třídy byly při této příležitosti upraveny.

135 Pokud se nenacházel na místě, které není na fotografii zachyceno. Podle jiných pramenů součástí tříd býval stůl a židle pro učitele, často skříně, kam byly ukládány vyučovací pomůcky, dále umyvadlo, tabule, kamna ad. (podrobněji viz Matriky českých škol. B–M; Matriky českých škol. O–Z; aj.).

na šaty v levé části fotografie. Fotografie této třídy je tak v tomto případě ojedinělým dokladem neuspokojivého uspořádání třídy způsobené velkým počtem žáků. Škola jednoduše řečeno kapacitně již pro množství žáků, kteří školu navštěvovali, nevyhovovala.

Popisovaná situace nebyla na ústeckých českých školách řídkým jevem. Při procházení archivních materiálů z jiných škol se totiž objevují podobné číselné údaje o velikosti tříd a počtech žáků, stejně tak i výpočtu prostoru pro jednoho žáka či žádosti o rozšíření stávajícího počtu tříd. MŠANO však těmto žádostem nevycházelo vstříc. Zdůvodňovalo to nedostatkem financí pro další pronájem vhodných vyučovacích místností. Naopak dokonce během následujících let v období hospodářské krize žádalo školy o slučování jednotlivých tříd (Výnosy 1927–1938).

České školy, které vznikaly v místech s menším zastoupením českého obyvatelstva, a tedy i menšího počtu školou povinných dětí, v tomto směru vykazují určitou výhodu. Objevují se u nich ovšem jiné problémy. Například česká škola ve Stebně měla v budově místní německé školy v pronájmu jednu samostatnou učebnu pro 11 žáků, samostatný kabinet a byt pro řídícího učitele, který se skládal ze dvou pokojů a kuchyňky. Hlavní nevýhodou této školy tak byl fakt, že do školy nebyla zavedena voda, pro kterou se muselo chodit do obecní pumpy, a jediná toaleta společná pro celou budovu nebyla splachovací (Matriky českých škol. O–Z).

Obdobná situace panovala například i na české škole v Povrlech, kterou v roce 1936/1937 navštěvovalo 13 žáků. Tato škola disponovala jednou třídou, kabinetem, jednopokojovým bytem s kuchyňkou pro řídícího učitele školy a školní zahradou. Škola navíc disponovala třemi splachovacími toaletami, jedním soukromým WC pro učitele a dvěma, které sloužily zvlášť pro dívky a zvlášť pro chlapce. Jediným problémem byla pouze nutnost vytápět školu za pomoci železných kamen. Škole chybělo ústřední vytápění (Matriky českých škol. O–Z).

Stěhování do nově postavených školních budov znamenalo pro české obecné školy výrazné zlepšení. Svědčí o tom i přestěhování české školy z Ústí nad Labem. Jak již bylo zmíněno, tato škola se přestěhovala z původních prostorů na Solní ulici do nové školní budovy na Ohnsorgově ulici v roce 1930. O budovu se přitom dělila s místní českou měšťanskou školou. Informace z matriky české obecné školy v Ústí nad Labem prozrazují, že tato škola disponovala ve školním roce 1930/1931 dostačujícím počtem 10 učeben se zcela vyhovujícím zařízením, dále jedním velkým kabinetem dostačujícím pro všechny učitele, tělocvičnou, venkovním hřištěm či vlastní ředitelnou a sborovnou. Součástí školy byly i šatny pro žáky. Každá třída přitom měla svou vlastní šatnu, nacházely se na chodbách a byly odděleny mříží. V každém oddíle budovy se nacházela i jedna splachovací toaleta pro dívky a jedna pro chlapce. Ve škole se nacházel i byt pro řídícího učitele školy. Ten se skládal ze tří pokojů s příslušenstvím a kuchyňky. Do školy byl zaveden vodovod a ústřední vytápění (Matriky českých škol. O–Z).

Ve srovnání s předchozím umístěním[136] či s některými jinými českými školami na Ústecku se v této době jednalo již o zcela moderně vybavenou školu. Podobným způsobem došlo v těchto letech k přestěhování českých škol do nových školních budov ještě v Chabařovicích, Krásném Březně, Neštěmicích, Řehlovicích, na Střekově, v Trmicích a ve Velkém Březně (Pamětní kniha o postavení, nedatováno; Matriky českých škol. O–Z; Kronika školní, nedatováno; Pamětní kniha založená u příležitosti, nedatováno; Školní kronika 1920–1938). Nicméně pro mnoho jiných českých škol na Ústecku (zejména v obcích s menším zastoupením českého obyvatelstva) se situace nezměnila. Do konce první republiky tak žáci a učitelé zůstávali často v provizorním umístění. To ovšem nemuselo nutně představovat ve všech případech katastrofu, jak dokazuje například případ české školy v Povrlech.

5.3 Učitelé

Jedním z klíčových aktérů života každé školy je bez pochyb osoba učitele. Nepřekvapí tak, že problematika menšinových učitelů se objevuje i v mnoha archivních pramenech AmUL. Následující strany proto věnuji učitelům českých menšinových škol v politickém okresu Ústí nad Labem. S ohledem na své výzkumné otázky a stav pramenného materiálu se zaměřuji zejména na příchod těchto učitelů do česko-německé jazykově smíšené oblasti v severních Čechách, dále sleduji jejich vzdělání a další profesní růst a v neposlední řadě i jejich platové ohodnocení. Záměrně v této kapitole nepojednávám o vyučovacích povinnostech učitelů či jejich aktivitách mimo dobu vyučování. Tuto problematiku zahrnuji do kapitol o vyučování a vztazích školy s obcemi, ve kterých byly zřízeny. Hlavním důvodem je fakt, že tato témata nejsou v pramenech zastoupena do té míry, aby jim byla v rámci této publikace věnována samostatná subkapitola, aniž by to narušilo strukturu tohoto textu a logiku mého výkladu.

5.3.1 Příchod učitelů do Ústí nad Labem

Konec první světové války, vznik Československé republiky a náhlý růst počtu českých škol v pohraničí byl pro mladé učitele a učitelky příležitostí, jak získat v době poválečné obecné sociální a hospodářské krize zaměstnání (Mejstřík, 1975). Po příchodu do pohraničí u některých učitelů docházelo v důsledku konfrontace s reálnou situací v této sociálně citlivé a národnostně smíšené oblasti

136 V původní školní budově měla škola k dispozici nejvíce čtyři učebny pro svou potřebu. Škola nedisponovala bytem pro řídícího učitele, šatnami pro žáky ani vlastní tělocvičnou. O tu se dělila s německou školou. Podobně neměla k dispozici ani sborovnu a ředitelnu. Na škole se topilo pouze prostřednictvím železných kamen (srov. Matriky českých škol. O–Z).

k určitému vystřízlivění. To mělo za následek neochotu v tomto prostředí vykonávat své povolání. To dokazuje například případ učitele Antonína Lörma, který odmítl nastoupit do české školy v Chabařovicích z obav před německými násilníky (Školní kronika 1919–1939). Případy, kdy učitelé prchají po pár týdnech strávených na menšinové škole z pohraničních oblastí zpět do vnitrozemí, nebyly zdaleka ojedinělé. Naopak se jednalo o velice závažný problém, který v některých případech mohl zabránit fungování škol. Trapl (2003) v této souvislosti konstatuje, že na jedné straně mnozí učitelé menšinových škol sice brali svou úlohu velmi vážně a s prostředím se sžili, na straně druhé řada z nich své umístění v těchto regionech brala jako osobní neštěstí či trest. Dokladem může být následující citace z časopisu Národní učitel:

> Učitel přikázaný do menšin ocitá se náhle v cizím prostředí a v ovzduší národnostně nepřátelském. Poměry vyžadují na něm, aby se přizpůsobil ne pouze krajinné osamocenosti, nýbrž i společenské styky upravil tak, aby byl v nejužším spojení se všemi příslušníky české menšiny, kteří se na něho dívají nejen jako na učitele a vychovatele svých dětí, ale i jako na rádce a vůdce v záležitostech hospodářských a národně politických (Činnost učitelstva, 1927, s. 6).

Někteří z učitelů tak byli pasivní a neučili kvalitně, jiní naopak velkou národní aktivitou na sebe upozorňovali, aby byli „za zásluhy" přemístěni jinam (Trapl, 2003). Ve výsledku tak na těchto školách chyběli učitelé. To dokládá koneckonců i jeden z referátů, který byl přednesen na Prvním sjezdu československého učitelstva v roce 1920, jehož autorem byl učitel Loučka z české obecné školy v Trmicích: „Celý sever český postrádá učitelského ústavu, který dodal by dostatečný dorost učitelský, který zrozen v krajích těch stal by se netěkavým elementem, zaručujícím trvalou činnost v známém prostředí" (Loučka, 1921, s. 85). Problém měl být tedy vyřešen vybudováním učitelského ústavu pro české učitele, který by navštěvovali místní Češi zvyklí na situaci panující v pohraničních oblastech.

Vláda ovšem přistoupila k jinému kroku. Aby zabránila velké fluktuaci učitelů na menšinových školách, v rámci novely[137] Metelkova zákona prosadila následující ustanovení:

> Aby tyto školy (nejenom menšinové, pozn. autora) uvedeny byly v život a udržovány v činnosti, má předseda zemské školní rady nebo jím ustanovený zástupce právo přikázati kterémukoliv učiteli neb učitelce, a to i těm, kteří zastávají místo definitivní, aby převzali úřad a vyučování na kterékoliv škole podle tohoto zákona zřízené. Náklady na stěhování budou učitelům takovým nahrazeny a služební příjmy jejich nesmějí býti

137 Metelkův zákon bylo vžité označení pro zákon č. 189/1919 Sb. z. a n., který upravoval zřizování a otevírání obecných a měšťanských škol v období Československé republiky. Jeho novela byla vydána jako zákon č. 295/1920 Sb. z. a n. (viz Číslo 189, 1919; Číslo 295, 1920).

> menší než v posavadním působišti ... učitel se musí takovému příkazu podrobiti. Neuposlechnutí stíháno bude disciplinárně (Číslo 295, 1920, s. 620).

Za zněním tohoto ustanovení ovšem nestály pouze problémy s udržením učitelů na menšinových školách. Příslušný text byl totiž přijat i s ohledem na nedostatek kvalifikovaných učitelů na Slovensku či Podkarpatské Rusi (Hrabcová, 2004). Ve svém důsledku byl ovšem problém na menšinových školách řešen v podstatě nedobrovolným překládáním učitelů. Učitelé totiž neměli na výběr. Pokud by neuposlechli, vystavili by se podle tohoto zákona disciplinárnímu řízení a tím pádem i možnosti propuštění ze služby. Dokladem je například i vyjádření samotného ministra Gustava Habrmana, za jehož funkčního období byl zákon přijat. Ten na poznámku poslance Hajna o přílišné příkrosti tohoto ustanovení reaguje následovně: „Neuposlechnutí rozkazu pokládá se za vystoupení ze služeb školských" (Vyjádření o návrhu, f. v. 657). Nicméně zároveň dodává, že s učitelem musí být provedeno příslušné řízení a má právo na obhajobu a odůvodnění neuposlechnutí příkazu ministerstva:

> Nelze přehlédnouti, že propuštění ze služby jest nejpřísnějším trestem disciplinárním, který bezprostředně jen v určitých případech lze vysloviti a i tu musí předcházeti řízení disciplinární, při němž dotyčný učitel má právo hájiti a vše uvésti, co v jeho prospěch mluví. Takový trest nepostihne učitele bezprostředně, když neuposlechne rozkazu ministrova (ibid, f. v. 657).

Zůstává ovšem otázkou, nakolik tato legislativní úprava fluktuace učitelů pomohla českému menšinovému školství. Na jednu stranu umožnila řešit problém s nedostatkem učitelů v pohraničních českých školách tím, že učitelé se museli podrobit rozhodnutí vyšších školských orgánů a přikázané místo obsadit. Na druhou stranu k tomuto direktivnímu přístupu řešení problému s obsazováním učitelských míst měli učitelé pádné výhrady. Například v jedné ze stížností z roku 1928 zaslaných na inspektorát menšinových škol píše učitel Barborka:

> Vážený pane inspektore, vykonav ochotně uložené mi poslání, sděluji s Vámi zdvořile, že bych při nejlepší vůli a ochotě nemohl nastoupiti místo v Šeltech (Prácheň, pozn. autora), neboť by to u nás znamenalo rozvrat v rodině, nebo ohrožení zdraví mého i rodiny, hlavně dětí. Potřebujeme jako soli vzduchu a světla a toho je v tamní budově, na niž bychom byli většinu času odkázáni, celkem poskrovnu. Stěhovat se tam s celou rodinou na rok, na dva je plýtvání peněz a energií a na delší pobyt není možno za daných poměrů ani pomysliti ... mám už v osobním výkaze 14 služebních změn a to, co píši, je upřímné a objektivní (Osobní spisy učitelů menšinových škol, 1930–1937, B–H, nestr.).

Výkazy dalších učitelů prozrazují, že frekvence služebních změn je obdobná jako u učitele Barborky (viz služební výkazy učitelů, Osobní spisy učitelů menšinových

škol, 1930–1937, B–H; H–M; O–V). Neustálé stěhování přitom s sebou přinášelo nejeden problém. Bez ohledu na vydanou energii a peníze související se stěhováním, jak uvádí Barborka, jedním z hlavních problémů bylo zajištění ubytování. To si v daném místě musel učitel zabezpečit sám. Učitel Barborka tento problém řešil při svém ustanovení na českou školu ve Velkém Březně. Svědčí o tom zpráva adresovaná inspektorátu českých menšinových škol, kde Barborka píše: „Zde ve Velkém Březně je však vyloučeno opatřiti si byt normálním způsobem, (i svobodný) bude mít shánění dost obtížné a nikterak laciné“ (Osobní spisy učitelů menšinových škol, 1930–1937, B–H, nestr.). Žádá tak o udělení určité zálohy na bydlení. V případě nemožnosti udělení tohoto „závdavku“ pak o zproštění služby v menšinách a o vrácení na své předchozí místo v Chrudimi (ibid).

Do pohraničí se vlivem znění zákona zároveň dostávali i učitelé, jejichž zájmy byly jinde než ve školní práci, případně ti, kteří místo přijali ze strachu z disciplinárního řízení s nejistým výsledkem. Výjimkou nebyli ani učitelé málo psychicky odolní vůči velkému tlaku vyvolanému místními poměry, popřípadě méně schopní výkonu učitelského povolání. Dokladem psychického zhroucení učitele může být i případ z roku 1921 týkající se zatímního učitele Živného na české škole v Modlanech, který byl na Ústecko doporučen MŠANO (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, H–M). Po několika měsících jeho působení na škole řídící učitel této školy Jaroslav Hendrych[138] poslal k inspektorátu menšinových škol žádost o jeho přeložení na jiné místo, ve které stojí:

> Živný je zde nemožný. Malá ukázka. Ve škole z něj spadnou kalhoty a on ve spodcích udělá ještě několik kroků po třídě – až křik dětí ho na to upozorní. Však to se mu stalo i na veřejné silnici u šachty Bohumil, před zástupem lidí a dětí, které naň pokřikovaly, že je nahý. Ovšem to je jen jeho zevnějšek. Ve škole kázně nemá žádné, každý mluví si hlasitě, kdy chce a co chce. Domnívám se, že Váš osobní dojem je totožný. Je sice ochotný a snaží se vyhověti, ale zde již vážnosti u dětí nenabude a u lidí obzvláště ne. Kdyby přišel jinam ... zařídil by si to lépe (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, H–M, nestr.).

Ani zřízení českého učitelského ústavu v pohraničí nemuselo přinést kýžené ovoce, které očekával učitel Loučka z Trmic. První český učitelský ústav v severozápadních Čechách byl i přes rozsáhlé obstrukce německého obyvatelstva otevřen v Žatci již v září roku 1920 (detailněji viz Tschechische Lehrerbildungsanstalt; Žatec, čes. státní ústav; Žatec, zřízení). Pro místní Čechy to tak byla příležitost získat v rodném kraji učitelské vzdělání a věnovat se své učitelské činnosti v dobře známých poměrech.

Tato „výhoda“ nemusela ovšem nutně znamenat setrvání v učitelském povolání. Svědčí o tom profesní dráha učitelky Boženy Balousové. Božena Balousová se

138 V pozdějších letech řídící učitel české obecné menšinové školy v Předlicích, jak je uvedeno dále.

narodila roku 1915 v Kralovicích (zhruba 60 km od města Most). Po absolvování obecné a měšťanské školy v letech 1931–1935 absolvovala studium na učitelském ústavu v Žatci s vyznamenáním. V roce 1936–1937 poté vyučovala jako vedlejší výpomocná učitelka postupně na školách v Trnovanech, v Bílině a v Trmicích. A právě v Trmicích se v průběhu školního roku „vzdala své školní služby" (Osobní spisy učitelů menšinových škol, 1930–1937, B–H). Důvod zanechání služby není ve výkazu uveden. Nicméně jiné prameny z období let 1935–1938 celou situaci osvětlují i z politického hlediska vývoje obcí, které s Trmicemi[139] sousedí. Na jejich základě je možné usuzovat, že za odchodem učitelky Boženy Balousové mohl stát zvýšený tlak německého obyvatelstva vůči českému. Jeho původem v této době bylo přilnutí velké části německého obyvatelstva k myšlenkám Konrada Henleina. Projevoval se častými verbálními útoky, které dokládají zprávy například ze školních kronik obcí Předlice, Chabařovice či Chlumce (viz Školní kronika 1919–1939; Školní kronika 1922–1938; Školní kronika 1933/1952). Znalost místních poměrů a úspěšné absolvování učitelského studia na místním učitelském ústavu nemusely problém s nedostatkem učitelů na menšinových školách tedy vůbec řešit.

5.3.2 Vzdělání menšinových učitelů

Důležitou otázkou, která byla v období první republiky řešena, byla i otázka vzdělávání učitelů obecných škol. Podobně jako všechny československé zákony i zákony, které upravovaly podobu vzdělávání učitelů obecných škol, byly přejaty z rakousko-uherského zákonodárství. Vzdělávání učitelů bez ohledu na jejich pozdější místo působení upravoval Hasnerův zákon z roku 1869 a jeho novela z roku 1883. Podle těchto zákonných norem vzdělávání učitelů obecných a měšťanských škol probíhalo na čtyřletých učitelských ústavech s přidruženými cvičnými školami. Studium přitom odpovídalo úrovni středních škol s tím, že absolvent získal vysvědčení dospělosti, případně vysvědčení o učitelské způsobilosti, která je ovšem neopravňovala pro vstup na vysoké školy (Číslo 62, 1869; Číslo 53, 1883). Tento stav zůstal prakticky neměnný po celou dobu do rozpadu rakouské monarchie.

Teprve nové poměry vytvořily další příležitost pro odbornou i veřejnou diskusi v otázce vzdělávání učitelů elementárních škol. Zvýšení kvalifikace učitelů totiž bylo považováno za předpoklad zvýšení vzdělanosti celého národa (Koťa, 1996). Toto téma bylo také jedním z bodů Prvního sjezdu učitelstva a přátel školy v roce 1920 (podrobněji viz První sjezd, 1921). Přestože v této době již existoval ujasněný požadavek vysokoškolského vzdělávání učitelů, samotnou realizaci se nakonec nepodařilo z různých důvodů naplnit (podrobněji např. Váňová, 1996; Kovaříček,

139 Pro českou školu v Trmicích se nedochovala školní kronika a obecní kronika v této věci mlčí. Podobně jako dochované konferenční katalogy této školy.

1984). Příprava učitelů obecných škol za první republiky tak probíhala na základě ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely, s tím, že některá tato ustanovení byla dodatečně upravena či zrušena. Příkladem může být zavedení koedukace na těchto ústavech (Kovaříček, 1984).

Z iniciativy učitelských organizací ovšem v roce 1921 dochází ke zřízení soukromé Školy vysokých studií pedagogických v Praze, o rok později v Brně a později i v dalších městech v podobě poboček těchto dvou institucí. Do konce první republiky vznikly navíc ještě tři Státní pedagogické akademie v Praze, Brně a Bratislavě (Trapl, 2003; Kovaříček, 1984; Veselá, 1992). Tento stav se pak nezměnil do konce první republiky. Učitelé základních škol tedy dosahovali svého vzdělání na učitelských ústavech, na které nastupovali po absolvování elementárního vzdělání. Jednalo se tedy stále o druh středních škol.[140] Svou kvalifikaci si učitelé v činné službě dále mohli zvyšovat na Státních pedagogických akademiích či soukromých Školách vysokých studií pedagogických, které ovšem byly pouhou nepovinnou náhradou vysokoškolského vzdělání. Přestože absolvování akademií nebylo školskými orgány nijak oceňováno, a to ani po stránce právní, ani po stránce finanční, byl o ně v řadách učitelů velký zájem. Dokazuje to i statistika za prvních deset let trvání těchto škol (1921–1931), kdy počet studujících na soukromých akademiích dosáhl počtu 3151 (Kovaříček, 1984).

Potřeba zajistit dostatečný počet vyučujících na nových českých menšinových školách vedla v prvních letech existence Československé republiky k tomu, že jejich výběru nebyla věnována dostatečná pozornost. To potvrzuje i dílčí zpráva ze Zápisu o poradě inspektorů menšinových škol z roku 1931, která se k tomuto období vrací: „Hlad po našich školách ve smíšených územích a nedostatek učitelstva nedovolovaly věnovati výběru učitelstva péči, jakou menšinové školství zasluhovalo, stačilo, že byl nějaký učitel vůbec jmenován“ (Zápis, 1931, s. 30). To s sebou přinášelo i jistou benevolenci k dosažené kvalitě vzdělání těchto učitelů. Přestože se během 20. let zvýšené fluktuaci menšinových učitelů podařilo do jisté míry zamezit – nadále se týkala zejména případů spojených s odchodem učitelů na povinnou vojenskou službu a případů souvisejících s odchodem učitelek nejčastěji z důvodu provdání[141] – problémy s kvalitou jejich vzdělání přetrvávaly. Nastíněný problém ilustruje následující ukázka:

> ...jest nezdravé a pro nás inspektory trapné, když na začátku školního roku jsou na takové místo jmenováni dva i tři žadatelé po sobě, z nichž každý dekret vrátí ... a nakonec na význačnou třeba jednotřídku přijde absolvent učitelského ústavu se samými dosta-

140 Vysokoškolská příprava učitelů základních škol byla zavedena až po roce 1945 se vznikem pedagogických fakult (detailněji např. Vorlíček, 2004; Walterová, 2004).

141 Učitelky buď odcházely na mateřskou dovolenou, vzdaly se své učitelské činnosti, nebo se stěhovaly po provdání za svými manžely do jiných oblastí (srov. Věra Novotná Vošahlíková, Anna Červinková, Anna Hrdinová; Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H; H–M; O–V).

> tečnými známkami. Po učitelích – správcích škol – kteří odcházejí 1. října nastoupiti presenční službu vojenskou a kteří se často velmi dobře zapracovali, přijde potom absolvent učitelského ústavu, který v září vykonal opravnou zkoušku (Zápis, 1931, s. 31).

Z této zprávy vyplývá, že do menšinových škol se dostávali často mladí učitelé se vzděláním, které vzbuzovalo určité pochybnosti. Příchodu nekvalitních učitelů se snažili bránit i řídící učitelé menšinových škol, jak zachycuje následující zpráva:

> Slečna Hrdinová bude se vdávati a bude chtíti blíže Bíliny a prý si chce vyměniti místo se slečnou Prágrovou, která je v Duchcově a která zde byla. Pane inspektore, vy mně tak milý ... prosím Vás pro všechno Vám nejdražšího na světě, nedopusťte tomu. Prosím, mluvím s plnou rozvahou, račte býti povděčen tomu, že slečnu Prágrovou máte z inspektorátu pryč. Důkazy o její „učitelské svědomitosti" mám k dispozici ... Prosím Vás, pomozte mi usaditi na zdejší škole nejlepší učitele a učitelky ... abychom tu zbudovali školu novou, činnou, školu radostné práce tvořivé (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, H–M, nestr.).

Nelze si nepovšimnout dramatického tónu celé zprávy, kterou podal řídící učitel na obecné škole v Předlicích Jaroslav Hendrych inspektorovi českých menšinových škol Josefu Pekařovi.

Bylo ovšem vzdělání příchozích učitelů a jejich pedagogická činnost opravdu tak katastrofální, jak vypovídají předchozí zprávy? Na tuto otázku přinášejí odpovědi osobní spisy menšinových učitelů, které obsahují mimo jiné i služební výkazy učitelů. V těchto výkazech jsou zaznamenány kromě údajů týkajících se data a místa narození učitele, jeho vyznání, rodinný stav, jméno manželky/manžela či dětí apod., rovněž údaje týkající se studia těchto učitelů a posléze i místa jejich působení. Na základě těchto informací lze tedy rekonstruovat jejich studijní i pracovní kariéru.

Například ze spisu již zmíněného učitele Zdeňka Barborky (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H). Ten v době pořízení posledního záznamu místa působení vyučoval na české obecné menšinové škole ve Velkém Březně. V letech 1907–1914 absolvoval pětitřídní obecnou a třítřídní měšťanskou školu v Poličce. Na toto vzdělání poté navázal v roce 1914 studiem učitelského ústavu, které bylo čtyřleté. To zakončil v roce 1918 tzv. zkouškou dospělosti s hodnocením „jedna" taktéž v Poličce. Poté střídavě vyučoval jako zastupující učitel až do roku 1920, kdy úspěšně složil tzv. zkoušku z učitelské způsobilosti pro obecné školy opět s hodnocením „jedna", na školách v Opatovicích, Dolanech a Pardubicích. Po absolvování posledně jmenované zkoušky působil na dalších několika místech převážně pardubického kraje, až byl roku 1926 ustanoven nejprve jako zatímní řídící učitel, později již jako definitivní, na škole ve Velkém Březně. Během kariéry absolvoval tento učitel mimo výše zmíněné standardní učitelské studium v roce

1920 kurz českého jazyka, státní kurz knihovnický a v roce 1923 dva semestry na Škole vysokých studií pedagogických v Praze (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H).

Tento nastíněný profesní růst byl u mnohých českých učitelů vykonávajících svou činnost v pohraničí na základě dochovaných záznamů běžný alespoň v základní linii vzdělání, která vedla k zisku vysvědčení dospělosti (srov. Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H; H–M; O–V). Podle Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské z roku 1905[142] tak muselo být, protože osoby, které se nemohly vykázat ani vysvědčením dospělosti, ani vysvědčením o učitelské způsobilosti, nesměly být na obecných školách ustanoveny (Buzek, 1935).

Samozřejmě byly i jiné cesty vzdělávání, které vedly do českých menšinových škol. Například učitelka německého jazyka Anna Červinková, která v době posledního záznamu ve výkazu působila na české škole v Ústí nad Labem (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H). Ta v letech 1917–1923 absolvovala pětitřídní německou obecnou školu a jeden rok na tříleté měšťanské německé škole v Liberci. Po absolvování jednoho roku na měšťanské škole poté pokračovala osmiletým studiem na českém reformním reálném gymnáziu v Liberci. To ukončila v roce 1931 úspěšným složením maturitní zkoušky[143]. Na toto studium navázala jednoletým abiturientským obchodním kurzem v Praze. V roce 1933 a 1934 tato učitelka složila zkoušku ze způsobilosti vyučovat nepovinným předmětům, v jejím případě francouzského a německého jazyka. Z výkazu se dozvídáme pouze místo této zkoušky (Praha). Nikoliv tedy již vzdělávací instituci, na které tato zkouška byla absolvována. Od roku 1934 působila jako pomocná (vedlejší) učitelka střídavě na české měšťanské a obecné škole v Ústí nad Labem až do roku 1937. V tomto roce se rozhodla pokračovat studiem francouzského jazyka na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a byla zproštěna vyučovací služby.

V případě učitele Barborky je cesta k učitelskému povolání zcela přímá, vedla přes učitelský ústav. U učitelky Červinkové je možné se domnívat, že původním cílem nebylo učitelství, ale spíše zaměstnání spojené s obchodem. Dokladem může být její roční abiturientský kurz absolvovaný v roce 1931. Pravděpodobně vlivem ekonomické krize, která v letech 1932–1934 v Československu vrcholila (podrobněji viz např. Kárník, 2002), tato učitelka nesehnala ve svém oboru uplatnění a dodatečně absolvovala zkoušky nutné pro učitelskou činnost. Poptávka po učitelích v pohraničních oblastech stále platila (viz Zápis, 1931). Tuto činnost učitelka Čer-

142 Tento řád jako mnoho jiných zákonů a nařízení byl přejat tzv. recepční normou z legislativy Rakouska-Uherska v listopadu 1918. Cílem bylo uchovat po vzniku Československa určitou právní kontinuitu a tím zabránit chaosu, který by vznikl vlivem absence nových legislativních norem. V průběhu trvání první Československé republiky byly poté tyto zákony různým způsobem upravovány vzhledem k potřebám nového státu.

143 Hodnocení není uvedeno.

vinková vykonávala pouze do roku 1937, kdy opět odešla studovat. Tedy v období, kdy ekonomická krize pomalu doznívala (viz Kárník, 2002, 2003b).

Studia učitele Barborky a učitelky Červinkové ukazují, že oba byli velice erudovaní. Svědčí o tom fakt, že studium oba absolvovali s vyznamenáním či bylo hodnoceno za „jedna". Učitel Barborka navíc absolvoval dva semestry na Škole vysokých studií pedagogických v Praze a další státní kurzy. Dalo by se tedy očekávat, že jejich působení v českých školách bude odpovídat jejich vzdělání. Prameny odhalují ovšem jinou skutečnost. Například v rámci své inspekce si inspektor menšinových škol Josef Pekař udělal pro svou osobní potřebu několik strohých ručně psaných poznámek o učiteli Zdeňku Barborkovi. Ten působil v obci Velké Březno. Doslova v nich stojí: „Dítě nepřijal do školy, že prý je nanic ... Dítě nepustil na stranu, až se podělalo ... Děti nepustil po výuce ze školy na vlak domů, ale děti utekly" (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H, nestr.). Tyto poznámky svědčí minimálně o velmi nízké úrovni pedagogického taktu tohoto učitele. Rozhodující tedy nebylo jen dosažené vzdělání, ale i vlastní přístup učitele, morální postoje učitele apod.

Anna Červinková, přestože získala vyznamenání za studium německého jazyka, pro změnu nedostačovala v oblasti pedagogické a didaktické. Vyplývá to z odpovědi MŠANO na anonymní udání na tuto učitelku ve věci jejího špatného vyučování německému jazyku. Zde stojí:

> Stížnost je neodůvodněná, protože jmenovaná učitelka ovládá němčinu jako češtinu úplně stejně ... za důležitý průkaz znalosti němčiny lze pokládati okolnost, že jmenovaná učitelka je náboženství židovského, z čehož vyplývá samozřejmý důsledek, že se v jejich rodině, kde vyrůstala až do svého 20. roku věku ... mluvilo česky i německy ... za škol. rok 1934/35 byla kvalifikována 3. stupněm, nikoli však pro neznalost němčiny, nýbrž proto, že v prvním roce zápasila s pedagogickými a didaktickými obtížemi ... svědomitým působením a dobrou snahou zlepšilo se její celkové působení ve škol. roce 1935/36 natolik, že s klidným svědomím mohla býti kvalifikována 2. stupněm (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H, nestr.).

V jejím případě lze tento nedostatek přisoudit absenci studia na učitelském ústavu. Na základě dochovaných pramenů vykonala pouze zkoušky učitelské způsobilosti pro tento jazyk.

Nicméně mnozí učitelé přicházející do pohraničí, kteří učitelský ústav absolvovali, také svými pedagogickými dovednostmi a schopnostmi vystavovali jistý otazník. Dokladem mohou být hodnocení pedagogické činnosti obsažená v kvalifikačních popisech učitelů menšinových škol. Dochované jsou například pro učitelku Ludmilu Dlouhou Jurenkovou, která působila na české škole v Trmicích. Podle kvalifikačního popisu této učitelky (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H) můžeme zjistit, že vědomosti žactva jsou pod jejím vedením průměrné,

jejich vyjadřování chudé, kázeň žáků nevyhovující. Při dosahování učebního cíle nedovede vzbudit u žáků žádoucí náladu a nedbá úhledného písma ani svého, ani u žáků. Slovo „průměrné“ zaznamenáváme v mnohých dalších kvalifikačních popisech u různých učitelů. Například v souvislosti s pedagogickým a odborným vzděláním, které je klasifikováno jako „průměrné, ovšem běžným případům postačující“ (kvalifikační spisy učitelů Zdeňky Keřlíkové, Miroslavy Kolářové, Jaroslava Hendrycha, viz Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, H–M, nestr.).

Odpověď na otázku, proč jsou tito učitelé klasifikováni jako průměrní, nám může dát ojediněle dochovaný opis Vysvědčení dospělosti pro školy obecné uložený v osobním spisu učitele Františka Kupky (ibid). Tento učitel působící na české škole v Krásném Březně odcházel ze Státního koedukačního ústavu učitelského v Příbrami v roce 1931 s následujícím hodnocením[144]. Ze základních předmětů, jako byla pedagogika, jazyk československý, jazyk německý, zeměpis, dějepis, matematika a přírodopis, prospěl pouze dostatečně. Fyziku a chemii absolvoval s prospěchem dobrým. Předmět hudba, hra na housle a tělocvik ukončil se známkou chvalitebnou a pouze z předmětu kreslení a nepovinného předmětu ručních výchovných prací získal ohodnocení výborné (ibid).

Do pohraničí se tedy dostávali učitelé s různou úrovní vzdělání. Někteří si ho doplňovali během své učitelské činnosti například jako učitel Barborka na Škole vysokých studií pedagogických v Praze. Jiní si své znalosti doplňovali praxí na škole za podpory ostatních učitelů či místního okresního inspektora menšinových škol, který každoročně prováděl na školách inspekce. Na nich jednak výuku učitelů klasifikoval, jednak se učitele snažil usměrnit v jejich výchovném a vzdělávacím působení. Nicméně prameny odhalily, že ani vzdělání nezaručovalo vždy kvalitu výuky.

5.3.3 Platové ohodnocení

Obecně v prvních letech existence první republiky došlo k výrazným kvalitativním změnám u učitelského povolání. To vedlo i k jistému uvolnění napětí ze strany učitelů a do popředí se tak začaly dostávat otázky týkající se učitelského platu. Po vzniku Československa získali učitelé naději na zlepšení platových podmínek ve srovnání s dobou Rakouska-Uherska i z vyjádření prezidenta T. G. Masaryka: „Vzdělání se vždycky vyplatí hospodářsky: co dá národ učiteli, to třikrát i desetkrát vyzíská“ (Morkes, 1994, s. 13).

144 Stupnice známek pro Vysvědčení dospělosti byla následující: Pro mravné chování: 1. stupeň – chvalitebné, 2. stupeň – uspokojivé, 3. stupeň – zákonné, 4. stupeň – méně zákonné, 5. stupeň – nezákonné. Pro prospěch: 1. stupeň – výborný, 2. stupeň – chvalitebný, 3. stupeň – dobrý, 4. stupeň – dostatečný, 5. stupeň – nedostatečný (viz Opis Vysvědčení dospělosti pro školy obecné Františka Kupky, Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, H–M, nestr.).

Dne 23. května roku 1919 tak vydáním tzv. paritního zákona[145] byly učitelské platy srovnány s platy státních úředníků se stejnou úrovní vzdělání. V prosinci roku 1921, za ministra školství Rudolfa Bechyněho, byly platy učitelů opět upraveny. V tomto případě ovšem v jejich neprospěch v důsledku rozsáhlé ekonomické krize státu (Kodedová & Uherek, 1972). Podle Hrabcové (2004) se tak učitelé ocitli až za nejnižšími kategoriemi státních zaměstnanců. Tato situace se sice zlepšila po vydání tzv. reparačního zákona v roce 1922, ale v dalším období se učitelé v podstatě nedočkali výraznější nápravy. V období hospodářské krize došlo dokonce ke snížení jejich stávajících platů o 10 % a k odebrání některých příplatků (ibid).

Platy učitelů se v roce 1926 skládaly podle zákona o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva ze služného, činovného, výchovného a odměn za přespočetné hodiny. Přičemž služné je možné označit jako základní tarifní plat, činovné pak jako kombinaci drahotního příplatku podle místa školy a ocenění náročnosti výuky na konkrétní škole. Výchovným se rozuměly rodinné přídavky (Číslo 104, 1926).

U učitelů obecných škol se navíc rozeznávala i tzv. adjuta. Adjuta byla tarifním platem učitelských čekatelů na obecné škole po dobu tří let. Její výše byla v první polovině čekatelské doby 11 100 korun ročně, v druhé polovině se zvýšila na 12 300 korun. Definitivní učitelé obecných škol byli zařazeni do 11 platových stupňů. Postup do vyššího stupně byl automatický po každém třetím roce výuky (ibid).

To odpovídá i záznamům v platovém listě u již zmiňované učitelky Anny Červinkové, který ji doprovázel na jednotlivá místa jejího školního působení. Podle jejího platového listu tak učitelka Červinková získala ve školním roce 1934/1935 při svém prvním působení na české menšinové škole v Děčíně-Podmokly 10 080 korun ročně. Tuto částku pak dostávala až do roku 1936, i když mezitím přešla na českou školu v Ústí nad Labem. Ve školním roce 1936/1937, tedy v roce, kdy se rozhodla odejít na vysokoškolská studia, jí byl plat zvýšen na 11 232 korun. Částky tedy odpovídají zákonu, přičemž snížení platu o 10 % během hospodářské krize pravděpodobně přetrvalo i v této době a týkalo se druhé poloviny čekatelské doby. Výše jejího platu v druhé polovině čekatelské doby totiž odpovídá zhruba 90 % původní částky stanovené zákonem. V jejím případě je zajímavá i skutečnost, že jí během celé této doby nebyl přiznán jiný druh odměny (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937. B–H). Zároveň je její platový list dokladem, že plat byl zákonem stanoven pro všechny učitele obecných škol stejně. Tedy bez ohledu na to, zda působil v jazykově smíšené či jazykově homogenní oblasti. Speciální platové ohodnocení pro tyto učitele neexistovalo. Počítalo se pouze s výdaji, které by učiteli nastaly v případě jeho stěhování na základě přikázání na jinou školu, případně s mimořádnými odměnami či dietami v případech „hodných pozoru“ (Číslo 605, 1919, s. 935). Tyto případy ovšem nejsou v zákonu více specifikovány,

145 Zákon č. 274 ze dne 23. května 1919, jímž se upravují služební příjmy a výslužné učitelstvu na veřejných školách obecných a občanských (měšťanských), viz Číslo 274 (1919).

takže záleželo zejména na školské správě, jak toto ustanovení interpretuje. Navíc se v podstatě nejednalo o nic neobvyklého, protože stejně mohl být odměněn kterýkoliv učitel. A bylo jedno, zda učil v jazykově homogenní, či heterogenní oblasti (detailněji viz ibid).

Výši platu Anny Červinkové v rámci daného regionu lze přitom považovat spíše za průměrnou. Například učitelka německé mateřské školy v Předlicích měla v roce 1935 roční plat 9360 korun, ovšem správce místního hřbitova již 16 320. Mnohem vyšších platů pak dosahovali obecní úředníci. Například obecní sekretář dosáhl i se započtením činovného celkové sumy za rok 1935 v obci Předlice 41 700 korun (Platy obecních zaměstnanců 1926–1935).

V případě učitelů bylo činovné stanoveno podle místa školy. Podle počtu obyvatel působiště učitele existovaly čtyři platové skupiny s platy v rozmezí 4800 až 2640 korun ročně. Jednalo se tak o položku, která nebyla zanedbatelná při určování celkové výše platu. Poslední částí platu, odmyslím-li výchovné, které se pohybovalo v rozmezí 1800 až 3000 korun na dítě za rok, byly odměny za každou hodinu výuky nad rozsah tzv. normální vyučovací povinnosti. Tato odměna činila 100 korun ročně za jednu hodinu (Číslo 104, 1926).

V případě, že se učitel stal i řídícím učitelem na škole, mohl dosáhnout platu, který ve srovnání s platem učitelky Červinkové byl značně nadprůměrný. Dokladem může být plat řídícího učitele Jaroslava Hendrycha z české školy v Předlicích, který již patřil do třetí nejvyšší platové třídy. Jeho plat po sečtení jednotlivých položek například v roce 1931, tedy v období vrcholu ekonomické krize, dosahoval výše 31 630 korun. Z toho služné činilo 23 400 korun, činovné 4080 a výchovné 3000 korun. K tomu mu byl započten i přídavek na dítě ve výši 900 korun, ředitelský přídavek 1500 korun a hospodářská odměna[146] 1450 korun (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H).

Kromě platů měli učitelé i určité výhody. Nejvýraznější výhodou byl nárok na slevu na železnici, která se ovšem netýkala všech učitelů, ale pouze učitelů veřejných škol. Další výhodou byla možnost získat naturální byt. Ten se ovšem podobně jako v předchozím případě nevztahoval na všechny učitele, ale pouze na ředitele či správce škol (Morkes, 1994). Ani v tomto případě učitel Hendrych nepřišel zkrátka. Za 300 korun, které mu z platu byly každý rok sráženy v podobě náhrady za naturální byt, získal naturální byt přímo ve škole (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H).

146 V pramenech jsem bohužel nenašel, co se pod tímto termínem skrývá.

5.4 Vyučování a žáci

V následující kapitole se soustředím na klíčový proces odehrávající se v každé škole. Jedná se o výchovu a vzdělávání, které jsou realizovány převážně ve vyučování. Protože vyučování je úzce spojeno s činností učitelů a žáků, pozornost v této kapitole věnuji i těmto aktérům školního života. Vždy ovšem v souvislosti s vyučováním. Podrobněji přitom sleduji žáky. V jejich případě jde totiž o jednu z mála možností, jak zachytit jejich život ve škole. Prameny uložené v AmUL o jejich působení na menšinových školách vypovídají převážně pouze v souvislosti s vyučováním či jejich mimoškolním životem.[147] Právě mimoškolní život žáků uzavírá i tuto kapitolu. Toto téma totiž vhodně doplňuje nejenom výchovné působení učitelů, které přesahovalo v některých případech školní třídu, ale i samotný pohled na žáky menšinových škol v Ústí nad Labem, například o rozměr jejich sociálního postavení.

Na základě dochovaného archivního materiálu tak na následujících řádcích představuji obsah a cíl výuky na menšinových školách a podobu školního vyučování. Pozornost věnuji i některým specifickým problémům, které se na těchto školách objevovaly, a otázkám udržení kázně ve třídách. Při výkladu o tématu vyučování postupuji tak, že daná témata zachycuji v průběhu školního roku. Od příprav rozvrhů před zahájením školního roku až po propuštění žáků ze školy na letní prázdniny. Celou kapitolu pak uzavírám již výše nastíněným tématem mimoškolního života žáků menšinových škol.

5.4.1 Zahájení školního roku

Již během července a srpna, tedy před vlastním zahájením školního roku, učitelé českých obecných menšinových škol připravovali pro jednotlivé třídy rozvrhy výuky. Ty musely respektovat ideologický směr nového státu. V období Československé republiky stály v popředí výchovy a vzdělávání principy demokracie. Občané nového státu se měli seznamovat s tím, co je to demokracie, jaký má obsah, prostředky a cíle, protože podle vyjádření T. G. Masaryka demokratický stát byl sice nastolen, ale dosud v něm chyběli demokraté (Hanzal, 1999). Tento cíl se odráží i ve formulaci výchovného úkolu obecných a měšťanských škol, který byl zveřejněn v Normálních učebních osnovách pro školy obecné a měšťanské, které

147 Výjimkou je zdravotní stav žáků a různé ošacovací a stravovací akce. Toto téma jsem ovšem vzhledem ke struktuře textu zařadil do kapitoly o vztazích mezi školou a obcí, protože do péče o zdraví žáků byla zapojována širší veřejnost.

byly platné podobně jako řada jiných norem[148] i pro školy menšinové (Placht & Havelka, 1934):

> Výchovná činnost školy má ... v účelném spojení s vyučováním a za svorného spolupůsobení s otcovským domem zjednati široký a pevný podklad pro výchovu řádných lidí a členů lidské společnosti ... Škola bude proto děti nejvíce učit úctě a vážnosti k zákonům a státnímu pořádku, lásce k republice Československé a národu ... (s. 57).

Učební osnovy pro školy obecné a měšťanské určovaly rovněž obsah a zaměření výuky. Rozeznávaly se přitom dva druhy osnov. Jedny tzv. normální, které obsahovaly učivo jen v hlavních rysech a vždy pouze na jeden rok, a druhé tzv. podrobné (zvláštní), ve kterých učivo bylo rozděleno na menší časové jednotky. Příprava těchto podrobných osnov byla poté v kompetenci místních učitelských porad nebo zvláštních školních výborů pod dohledem příslušných školních inspektorů. Cílem bylo zachovat v daném školním okrese určitou jednotu, která odpovídala situaci v daném místě (Placht & Havelka, 1934). Na základě těchto podrobných osnov byly vytvářeny rozvrhy vyučování. To už bylo starostí jednotlivých škol, inspektorát do této záležitosti zasahoval pouze tím, že tyto rozvrhy schvaloval (Konferenční protokol 1919–1924). Nešlo přitom jen o formální záležitost, jak by se mohlo zdát. Inspektor zaslané rozvrhy dále upravoval podle situace panující v jeho obvodu působnosti. Například v roce 1931 české menšinové škole v Tisé inspektor Josef Pekař vrací jejich rozvrh s následnými instrukcemi:

> Správě české obecné školy v Tisé zasílám připojený rozvrh hodin, aby jej upravila tak, aby týdenní prázdnina připadala na středu a sobotu odpoledne. Tato týdenní prázdnina zavedena jest na školách zdejšího obvodu z toho důvodu, že připadá-li týdenní prázdnina na čtvrtek, vznikají žactvu vlastně dva pondělky, které jsou pro vyučování nevýhodné, a kromě toho přicházejí žáci o čtvrteční dopolední hodiny, jež jsou pro vyučování hodnotnější než odpolední hodiny ve středu a sobotu odpoledne. Také počet docházek dětí do školy se tím nikterak nemění, protože žáci docházejí stejně domů na oběd a nezůstávají ve škole přes poledne (Tisá – zřízení české menšinové školy, nestr.).

Inspektor tedy přizpůsobil rozvrh hodin školy tak, aby bylo dosaženo optimálního využití vyučovacího času v dopoledních hodinách, které vnímal pro výuku žáků jako nejvhodnější. Zároveň i s ohledem na trávení času žáků mezi dopoledním a odpoledním vyučováním. V této pauze chodili totiž domů na oběd. Jeho rozhodnutí bylo zároveň i v souladu s vyučovacím a školním řádem, který stanovoval při celodenním

148 Například malý školský zákon z roku 1922, ve kterém je jasně stanoveno, že se tento zákon a případné další normy upravující tento zákon týká všech obecných a měšťanských škol bez ohledu na to, kdo je jejich zřizovatelem (Číslo 226, 1922). Z toho důvodu byla pro menšinové školy platná i celá řada vyhlášek a nařízení pro obecné školy, které vycházely v průběhu první republiky ve Věstníku MŠANO.

vyučování zavádět v každém týdnu dvě odpoledne nebo jeden celý den jako volné (prázdné). A to tak, aby na dopoledne připadl větší počet hodin než na odpoledne (Buzek, 1935). Učitelé měli možnost zavést volná (prázdná) odpoledne buď ve středu a v sobotu, či celý volný (prázdný) den ve čtvrtek (ibid). V případě popsaném výše inspektor na základě svého postavení rozhodl o využití první možnosti.

Obsah výuky byl stanoven zákonem č. 226 z roku 1922, známým pod svým označením malý školský zákon. Ten ve svém prvním paragrafu uvádí konkrétní povinné učební předměty pro školy obecné. Těmi byly náboženství, občanská nauka a výchova, čtení a psaní, vyučovací jazyk, počty, přírodopis a přírodozpyt, zeměpis a dějepis, kreslení, zpěv, ruční práce a tělesná výchova (Číslo 226, 1922). Jak byly tyto předměty uspořádány ve výuce na menšinové škole, dokladuje ojediněle dochovaný rozvrh z jednotřídní české menšinové školy v Tisé z roku 1933 (viz tabulka č. 4).

		8–9	9–10	10–11	11–12	12–13	13–14	14–15	15–16
Pondělí	I.	Prvouka	Jazykové vyučování	–	–	–	Jazykové vyučování	Tělesná výchova	
	II.		Mluvnice	Počty	–	–	Čtení		
	III.	Sloh			–	–			
Úterý	I.	Jazykové vyučování	Počty	–	–	–	Prvouka	–	–
	II.	Mluvnice		Čtení – Psaní	–	–		–	–
	III.			Vlastivěda	–	–	Kreslení	Ruční práce výchovné	
Středa	I.	Prvouka	Jazykové vyučování	–	–	–	Jazykové vyučování	Tělesná výchova	Zpěv
	II.			–	–	–			
	III.	Občanská nauka	Mluvnice	Vlastivěda	–	–	Čtení		
Čtvrtek	I.				–	–			
	II.				–	–			
	III.				–	–			
Pátek	I.	Prvouka	Počty	–	–	–	Jazykové vyučování	Tělesná výchova	–
	II.			Čtení – Psaní	–	–	Čtení		
	III.	Vlastivěda		Psaní	–	–			
Sobota	I.	Jazykové vyučování	Počty	–	–	–	Prvouka	Zpěv	–
	II.	Mluvnice		–	–	–			
	III.			Vlastivěda	–	–	Kreslení		

Tabulka č. 4 Rozvrh hodin jednotřídní české obecné menšinové školy v Tisé z roku 1933 (Tisá – zřízení české menšinové školy).

Na první pohled zarazí, že v rámci tohoto rozvrhu chybí povinný předmět náboženství. Prameny v tomto směru bohužel neposkytují žádnou odpověď. Lze ovšem soudit, že konkrétně v případě této školy rodiče dětí využili své právo a děti z výuky náboženství prostřednictvím písemné žádosti u okresního inspektora českých menšinových škol odhlásili. Popřípadě byly tyto děti bez vyznání či vyznání státem neuznaného a tím pádem automaticky zproštěni výuky náboženství. Tedy tak, jak dovoloval malý školský zákon (Číslo 226, 1922).

Vedle povinných předmětů byl na školách zaváděn i nepovinný předmět – výuka německého jazyka. Ta na některých školách byla zaváděna i z důvodu, že do škol začaly chodit české děti, které nepřicházely z německých škol a ani do této doby nežily v pohraničních oblastech. Německý jazyk se vyučoval pouze pro zájemce, a to v časovém rozsahu tří hodin týdně. Většinou pak ve vyšších třídách (Školní kronika 1919–1933; Konferenční protokol 1919–1924).

V době přípravy rozvrhů docházelo také k zápisu dětí na jednotlivé školy. Například na české škole v Ústí nad Labem v prvních letech existence první republiky probíhal zápis dětí do školy vždy ke konci měsíce srpna. V pozdějším období zápis probíhal ke konci června (Konferenční protokol 1919–1924; Katalog a třídní kniha 1934/35). Přihláška k zápisu byla velmi prostá. Žádný formulář rodiče nevyplňovali, svou přihlášku napsali na jakýkoliv kus papíru v jednoduché formě (viz Příloha č. 13).

Začátek školního roku probíhal na českých obecných menšinových školách na Ústecku podobně. Děti přicházely do školy vždy první pracovní den v září.[149] Ta při této příležitosti zahájila školní rok slavností. Jejím obsahem byly proslovy třídních učitelů ke svěřeným dětem o důležitosti školy pro vzdělání či o významu české školy v jazykově smíšeném prostředí. Děti se také seznamovaly s jednotlivými body kázeňského řádu. Na závěr slavnosti se dětem připomínal i význam T. G. Masaryka v souvislosti s jeho zásluhami o vznik samostatného československého státu. Tomu na úplném konci prvního vyučovacího dne byla provolána sláva a slavnost byla uzavřena zazpíváním obou národních hymen (viz Školní kronika 1921/1935; Konferenční protokol 1919–1924).

5.4.2 Během školního roku

Rozvrh hodin české školy v Tisé (tabulka č. 4) prozrazuje, že žáci této školy byli při výuce rozděleni do tří oddělení. Výuka byla celodenní a rozdělena polední přestávkou na oběd. Ranní vyučování začínalo o osmé hodině ranní a zpravidla končilo v jedenáct hodin dopoledne. Odpolední vyučování začínalo v jednu ho-

149 Výjimkou byl začátek školního roku 1918/1919. Důvodem byla rozsáhlá epidemie španělské chřipky, která zasáhla i Ústí nad Labem. Na některých školách bylo vyučováno značně nepravidelné, například jen dva dny v týdnu. Pravidelná výuka začala až v průběhu měsíce ledna v roce 1919 (viz Konferenční protokol 1916–1919).

dinu odpoledne a končilo o druhé či třetí hodině odpoledne. Jako volný (prázdný) den byl v tomto školním roce vybrán čtvrtek. Tedy vyučovalo se od pondělí do středy a poté v pátek a v sobotu. Toto prostorové a časové uspořádání výuky se ovšem na jednotlivých českých školách lišilo. Záleželo na konkrétních podmínkách panujících v obci, kde škola fungovala. Zejména na počtu školou povinných dětí, které do školy byly přihlášeny, a na umístění školy. Pokud škola vznikala v menší obci pro několik dětí, často jí byla pronajata pouze jedna či dvě místnosti pro výuku. Rozvrh hodin byl poté uspořádán podobně jako v případě české školy v Tisé. V jedné místnosti vzniklo několik oddělení, do kterých byly děti rozděleny podle svých vědomostí. Ve školách ve větších obcích, jako bylo Ústí nad Labem, Předlice, Trmice, Neštěmice či Krásné Březno, vznikaly již samostatné třídy. V některých případech i paralelní. Nevznikala tak potřeba dělit třídu dále ještě na několik oddělení (Třídní katalog I. třídy 1918/19).

Ani začátek výuky nebyl striktně nastaven na osmou hodinu. Například česká škola v Neštěmicích v zimních měsících začátek výuky posouvala na půl devátou.[150] Hlavním důvodem byly dlouhotrvající ranní mlhy v labském údolí, ve kterém se škola nacházela. Posunutím začátku vyučování si vedení této školy slibovalo menší spotřebu umělého osvětlení, šetření zraku žáků či jejich menší únavu během vyučování. Posun také podle vedení školy umožňoval dětem strávit více času s rodiči a určitou bezpečnost zejména přespolních dětí při jejich docházce do školy. Nemusely totiž chodit za šera (Zápisy z konferencí 1922–1933).

Začátek vyučovacího dne začínal samozřejmě příchodem žáků do třídy. Ty se posadily do lavic na základě zasedacího pořádku, který vytvořil učitel na začátku školního roku. Ten sestavoval zejména na základě síly zraku a sluchu žáků (ibid). Nebylo to ovšem pravidlo. Dokládají to například vzpomínky bývalé německé žačky české školy v Ústí nad Labem paní Schellbergerové (Schellberger, 2001), která uvádí, že v první třídě byla posazena do tzv. lavice hanby vedle dvou hochů, kteří zaostávali v látce. Důvodem jejího přesazení byla její neschopnost porozumět českému výkladu učitele. Děti byly tedy rozsazovány i na základě svých vědomostí.

Poté co se děti usadily a učitel přišel do třídy, žáci na pokyn učitele zazpívali krátkou píseň, která měla zajistit klid a pozornost žáků. Krátká píseň v tomto případě nahrazovala modlitbu, která byla každodenní součástí na obecných školách v období Rakouska-Uherska (Konferenční protokol 1916–1919). Prameny ovšem neprozrazují, zda tomu bylo ve všech třídách na všech školách po celé období první republiky.

Po tomto úvodu hodiny následovalo zjišťování nepřítomných žáků. Učitel postupně vyvolával jména jednotlivých žáků třídy a údaje zapisoval do třídní knihy

150 Ve školním roce 1928/1929 dokonce výuka na českých školách na Ústecku delší dobu vůbec neprobíhala. Důvodem byly silné mrazy, které dosahovaly kolem -30 °C. Tyto teploty způsobily jednak onemocnění velkého množství dětí, jednak neumožňovaly vytopit třídy na přijatelnou teplotu, případně školy neměly dostatek uhlí na otop (viz Školní kronika 1921/1935).

(viz Konferenční protokol 1934/1948; Katalog 1. třídy 1918/1919; Třídní kniha I. třídy 1923/24). Pokud někdo ze žáků chyběl, byla mu zapsána zameškaná hodina. Školní docházka se přísně kontrolovala. Jestliže žák přišel do školy pozdě, musel se řádně ústně, případně i písemně omluvit. Při opakování pozdního příchodu musel být omluven již rodiči či jeho zákonnými zástupci (Konferenční protokol 1934/1948). Důvody opožděného příchodu dětí do škol byly různé. Školní kronika české školy v Zálezlech například uvádí, že dětem byla včasná docházka do školy znemožňována dětmi z německé školy, které je po cestě bily (Školní kronika 1928–1938). Svou roli hrálo i počasí a délka strávená na cestě do školy. Ta mohla u některých žáků trvat i hodinu a v případě nepříznivého počasí se tak mohla protáhnout.

Učitelé samozřejmě řešili i důvody dlouhodobé absence. Řada z nich byla způsobena onemocněním žáků, ale byly i jiné příčiny. Mnohé z nich byly odůvodnitelné, například pokousání psem či nutnost starat se o domácnost a mladší sestru po dobu hospitalizace matky žáka (Zápisy z konferencí 1922–1933). Mnohé z absencí ovšem byly ryzím záškoláctvím, které učitelé nazývaly potulkou či touláním se. Zkušenost s potulkou měla i paní Schellbergerová (Schellberger, 2001), která se ve třetí třídě jednoho dne rozhodla do školy nejít kvůli „nevysvětlitelnému" strachu. Za školu chodila několik dnů. Většinou se toulala v okolí klíšského lesa (dnešní Střížovický vrch) nebo chodila do Krásného Března k labskému přístavu, kde se kochala pohledem na místní vlečné čluny. Do školy se vrátila až poté, co si učitelka pozvala jejího otce. Její spolužačka ji totiž viděla při své cestě do školy a nahlásila to. Jako důvod svého záškoláctví uvedla touhu navštěvovat německou školu místo české. V jiných případech důvody záškoláctví byly dány i sociální situací českých rodin. Děti místo školy vypomáhaly rozličnými způsoby svým rodičům. Například žák neštěmické školy Augustýn Jarý místo školy plnil úkol od otce, který ho poslal nabrousit sekeru. Žákyni, kterou za ním učitel poslal, protože ho viděl z okna školy procházet kolem školní budovy, vysloveně odpověděl: „Dříve cihly, pak škola" (Zápisy z konferencí 1922–1933, nestr.). Neomluvená absence ovšem byla i problémem rodičů žáků. Pokud rodiče neuposlechli upomínání učitelů, byla celá záležitost předávána k prošetření okresnímu úřadu (viz Konferenční protokol 1934/1948).

Po zjištění počtu nepřítomných žáků učitel zapsal do třídní knihy látku, kterou ve třídě danou hodinu měl probírat. K výuce přitom mohl využít řadu pomůcek. Paní Schellbergerová (Schellberger, 2001) vzpomíná, že ke každodennímu životu ve škole patřila břidlicová tabule, houba na tabuli, hadřík, pisátko s kalamářem a slabikář. Učitel měl k dispozici i řadu dalších pomůcek, jako byly kreslicí listy, náčrtníkové listy[151], pera, gumy, tužky, násadky na pera, pastelky ve dřevě, vodové barvy, pravítka, přírodní a barevný papír, podložky ke kreslení, štětce, misky, kru-

151 Speciální druh papíru vhodný pro malování tužkou, křídou či uhlem.

žítka atd. Děti navíc mohly využívat učebnice. Ty se každý rok zapůjčovaly. Žáci k nim museli být šetrní. Učitel měl dbát na to, aby knihy byly obaleny papírem, a průběžně během roku kontroloval jejich stav. Za poškození či ztrátu byl zodpovědný vypůjčovatel. Většina těchto materiálů byla totiž placena ze státního rozpočtu za spolufinancování obcí (viz Zásobník školních potřeb 1933–1938; Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, O–V; Konferenční protokol 1934/1948).

Na některých školách využívali učitelé ve výuce i dobové moderní technologie, jako bylo rádio. Například v roce 1935 česká škola v Ústí nad Labem zakoupila prostřednictvím darovaných peněz od inspektorátu českých menšinových škol, rodičovského sdružení této školy a místního školního výboru přijímač „Telefunken“[152]. Ten byl umístěn do skříně v ředitelské pracovně, kterou vyrobil školník Jaroslav Slabý. Z ředitelny pak bylo rádio vedeno do ampliónů v osmi třídách (Školní kronika 1921/1935). Učitelé ho využívali pravidelně v pondělí v čase mezi 10:15 a 10:40, kdy byla vysílána relace pro „dolní“ stupeň, a v pátek od 10:30 do 11:00, kdy poslouchali „střední“ stupeň. Ve velké oblibě u mladších dětí byl kurz vyučování zpěvu profesora Ambrože. Poslouchaly se i význačné reportáže ze současného života či proslovy předních politiků jako ministra školství Ivana Dérera[153], Jana Krčmáře, Emila Frankeho či T. G. Masaryka[154] (Školní kronika české obecné školy, nedatováno; Školní kronika 1921/1935; Školní kronika 1933/1952).[155]

Po konci vyučovací hodiny, která trvala čtyřicet pět minut, následovala přestávka. Během ní děti nesměly opouštět školní budovu ani navštěvovat žáky v jiných třídách. Pouze o hlavní přestávce[156] se děti z různých tříd mohly setkat na společných procházkách (Zápisy z konferencí 1922–1933). Přestávky se stávaly i příležitostí pro aktivity, které odporovaly kázeňskému řádu. Oblíbenou hrou, kterou se děti o přestávkách bavily, byla například tzv. hra na babu (Schellberger, 2001).

Po skončení přestávky opět přišel do třídy učitel a začala nová vyučovací hodina.

152 Cena aparátu není uvedena.

153 Ivan Dérer zahájil vůbec první vysílání školního rozhlasu dne 19. prosince 1930 (Školní kronika české obecné školy, nedatováno).

154 T. G. Masaryk poprvé přímo ke školním dětem promluvil dne 18. března roku 1932 (Školní kronika české obecné školy, nedatováno).

155 Školní rozhlas pro školy přitom začal vysílat již 19. prosince roku 1930 (Sbor pro školní rozhlas). V repertoáru rozhlasu byly i různé československé národní písně, loutkové divadlo (např. Pernikář a kominíček), skladby autorů vážné hudby (zejména českých autorů A. Dvořáka, B. Smetany, J. Suka), dobrodružná vyprávění (např. od E. Štorcha) či výchovné a naučné pořady (např. Hygiena a čistota, Péče o zdraví a chrup, Ochrana lesů, Na pomoc slabším, Výroba cukru, Historie Slovenska apod.). Více viz Programy relací (nedatováno).

156 Prameny neobsahují informace, mezi kterými vyučovacími hodinami se tato přestávka nacházela.

5.4.2.1 Jazykové vyučování a jeho dopad na výuku dalších předmětů

Rozvrh české školy v Tisé (tabulka č. 4) vypovídá také o tom, že velký důraz v prvních letech školní docházky žáků byl kladen na jazykové vyučování. Otázka jazykového vzdělání konkrétně českého[157] jazyka byla v pohraničních oblastech velice důležitá. Svědčí o tom i mimořádné změny v podrobných osnovách, které zohledňovaly jazykovou situaci žáků menšinových škol v daném obvodě inspektorátu: „Vzhledem k tomu, že znalost jazyka vyučovacího je u žactva na školách zdejšího dohléd. obvodu velmi nestejná, lze povoliti odůvodněné a přijatelné odchylky v jazykovém vyučování“ (Výnosy 1927–1938, nestr.).

Neznalost vyučovacího jazyka u žáků byla také často překážkou k dosažení cílů daných podrobnými vyučovacími osnovami, jak dokazuje například zápis z konferenčního protokolu z české školy v Krásném Březně: „Učivo není probráno dle podrobných osnov, protože žactvo stále ještě neovládá dokonale jazyka vyučovacího“ (Konferenční protokol 1919–1924). Dalo by se očekávat, že toto bude problém především prvních ročníků, nicméně prameny hovoří jinak:

> Ve IV. třídě jest učivo opožděno v počtech, v jazyku vyučovacím, v reáliích, ježto žákovský materiál jest méněcenný, jednak neovládá dostatečně jazyka vyučovacího. Třídní učitel podotýká, že je naprosto nemožno předepsanou látku pro tuto třídu probrati tou měrou, má-li býti předepsané učivo řádně probráno, vysvětleno a žáky osvojeno (Zápisy z konferencí 1922–1933, nestr.).

Kvůli neznalosti českého jazyka u žáků českých škol v ústeckém okresu okresní školní inspektor menšinových škol Josef Pekař dokonce začátkem 30. let doporučoval do vyučování nezařazovat jakékoliv vyučovací pokusy (Výnosy 1927–1938, nestr.). Poznámka z matriky české obecné menšinové školy ve Stebně z roku 1937 ukazuje, že ani v tomto období se nedoporučovalo do vyučování zasazovat jakékoliv vyučovací experimenty z důvodu nedokonalého ovládání vyučovacího jazyka žáky (Matriky českých škol. O–Z).

Výstižně zachycuje situaci jazykového vyučování v roce 1937 učitel Šedivý z české školy v Předlicích: „V našich školách je nejdůležitějším, ale také nejtěžším úkolem naučiti správné češtině. Nestačí jenom opravovati určité nesprávnosti mluvnické, nýbrž naučiti vůbec duchu jazyka, který u většiny našich dětí není vyvinut tak jako u dětí ve vnitrozemí“ (Konferenční protokol 1934/1948, nestr.)[158]. Podle učitelů bylo vyučování nesmírně obtížné i kvůli tomu, že školu navštěvovaly děti z ryze

157 Podle dobové terminologie se jednalo o československý jazyk (viz např. Klepetař, 1930; Slapnicka, 1993).

158 Šosvald (1999) uvádí příklad tehdejšího vyjadřování, kterého se učitelé tolik hrozili: „Vždyť ještě naši rodičové chodili ze Šenprýznu na špacír do Ausika, v neděli na Ferdinandku a Hotovíz do Tyrmic nebo za tetou do Karbic. Ze špajzu si vzala knaka a šli do háfnu plajchovat tyštůchy nebo do Nestomic do kchýna“ (s. 99).

německých rodin. Dokladem mohou být informace jednoho z výnosu Okresního školního inspektorátu v Ústí nad Labem. Podle této zprávy pocházelo třicet procent žáků na pětitřídní české obecné škole v Trmicích ze smíšených manželství a osm procent žáků z manželství zcela německých (Výnosy 1927–1938). Na některých školách docházelo dokonce ke kuriózním situacím, kdy počet německých dětí zcela převýšil počet dětí českých. Příkladem může být situace české školy v obci Zálezly ze školního roku 1936/1937, kdy školu navštěvovalo deset německých dětí a čtyři české (Školní kronika 1928–1938). Podobně i na české škole ve Varvažově, kde ve školním roce 1925/1926 bylo přihlášeno sedmnáct dětí z ryze německých rodin, dalších dvanáct dětí pocházelo z rodin smíšených, kde se hovořilo německy, a zbývajících šest žáků zápasilo s výslovností[159] (Školní kronika 1925–1938).

Důvody, které vedly německé rodiče k přihlášení dítěte do české školy, popisuje například Emmi-Goldrun Schellbergerová. Ta prvních pět let povinné školní docházky absolvovala na české obecné škole v Ústí nad Labem (Schellberger, 2001). Ve svých pamětech popisuje, že hlavním důvodem jejího přihlášení do české školy byla možnost naučit se českému jazyku. Její matka totiž věřila, že v budoucnu se jí znalost tohoto jazyka bude v těchto krajích hodit, zejména pokud se bude ucházet o místo ve státní sféře. Obdobné důvody jsou obsaženy i ve zprávách z některých školních kronik německých škol, které se vyjadřují k úbytku dětí na německých školách (viz Schulchronik 1898–1925; Schulchronik 1919–1931; Schulchronik 1887/1938).

Ve svém důsledku to již při zápisu do škol před začátkem školního roku vedlo ke konstatování, že neznalost vyučovacího jazyka nově přihlášených německých dětí „bude vaditi v jejich prospěchu a učiteli ve školní práci“ (Školní kronika 1921/1935, nestr.). Dopředu se tak předpokládalo, že němečtí žáci budou mít s výukou problémy a zároveň že nestihnou probrat veškerou látku. Zpoždění v látce poté učitelé doháněli například na úkor hodin tělocviku či nepovinné výuky německého jazyka (Konferenční protokol 1916–1919).

Nabízí se tedy např. otázka, jakým způsobem se s touto výzvou učitelé vyrovnávali při své výuce. Konkrétněji: jaké volili metody výuky? Obecně použití konkrétních vyučovacích metod bylo dle školních nařízení zcela na svobodné vůli učitele (Placht & Havelka, 1934). Vzhledem ke specifickým podmínkám, které na českých obecných menšinových školách na Ústecku panovaly, se však učitelé pravidelně radili o možných postupech v rámci výuky na učitelských konferencích (pravidelných měsíčních poradách) a při inspekcích se školním inspektorem či účastí na kurzech zaměřených na vyučování. Kurzy vyučování byly ojedinělými akcemi. Pořádali si je sami menšinoví učitelé pod patronací některých z učitelských spolků a probíhaly obvykle několik víkendů:

159 Důvod spatřovali učitelé v těchto případech i v mimoškolních stycích českých dětí s německými dětmi (Školní kronika 1921/1935).

> V lednu 1929 byl jaksi svátek učitelský. Budeč menš. učitelstva pořádala po tři soboty přednášky o jazykovém vyučování. Přes špatné počasí byly přednášky hojně vždy navštíveny, dostavili se kolegové i z míst vzdálených (Školní kronika 1921/1935, nestr.).

Zatímco o obsahu těchto kurzů prameny nic nevypovídají, jinak tomu je v případě učitelských konferencí. Učitelské konference byly totiž součástí každodenního života školy. Pořádaly se pravidelně každý měsíc na každé škole. Smyslem těchto konferencí bylo zhodnotit dosavadní průběh chodu školy a stanovit další kroky. Obsahem, který byl zaznamenán v protokolu, byly diskuse učitelů o stavu školy, školní docházky, školního prospěchu žáků a dalších činnostech školy. A právě mezi těmito zprávami lze objevit i informace týkající se vyučovacích metod a rad, jak postupovat při výuce na menšinové škole. Tyto rady si učitelé mezi sebou vyměňovali či je získávali od inspektora, který prováděl na dané škole inspekci.

Například na české škole v Neštěmicích bylo doporučováno, aby začátek vyučovací hodiny byl věnován opakování, výkladu a vyvozování nové látky. Střední část hodiny a závěr měly poté být zaměřeny na opakování a procvičování této nové látky (Zápisy z konferencí 1922–1933). Pro zajištění úspěchu vyučování bylo na české škole v Předlicích doporučeno místním učitelům, aby věnovali náležitou pozornost učebním osnovám a pomůckám v kabinetu, protože „názorné vyučování je podmínkou zdaru“ (Konferenční protokol 1934/1948, nestr.). Záznamy této školy prozrazují i další postupy uplatňované při výuce. Například při svém výkladu se učitelé měli vyhýbat užívání germanismů a obecně se žáky zbytečně nemluvit, „protože práce patří žákům“ (ibid, nestr.). Učitelské otázky měly být stručné a srozumitelné, bez nápověd. Odpovědi na tyto otázky měly být celou větou.

Přestože na českých menšinových školách metoda výkladu s ohledem na jazykovou výbavu žáků převažovala, dbalo se na to, aby do vyučování byli zapojováni všichni žáci. Toho se mělo docílit pravidelným střídáním při řešení jednotlivých úkolů či kresbou na tabuli, „která oživí i výuku“ (ibid, nestr.). Obecně výuka měla naplnit požadavky kladené na vyučování popsané v normálních osnovách pro školy obecné a měšťanské. Což bylo vytvoření tzv. činné (pracovní) školy[160]: „...která má účelně rozvíjeti všechny tělesné a duševní schopnosti žáků, probouzeti jejich součinnost a vynalézavost a vésti je k tomu, aby především vlastní prací nabývali trvalých vědomostí a dovedností“ (Placht & Havelka, 1934, s. 63).

160 V tomto období (20.–30. let) se jednalo o obecný trend ve vyučování. Namísto názorného a pamětného vyučování výuka měla probíhat tak, aby žákům byly poskytnuty vhodné příležitosti k vlastnímu získávání poznatků samostatnou prací za přiměřeného vedení učitele (více viz např. Keprta, 1931).

5.4.2.2 Školní vycházky a výlety jako součást výuky

Součástí výuky během školního roku byly i poznávací vycházky a výlety. Podle učitelky Marie Vovsíkové:

> Vycházka do přírody má býti nejideálnějším výkvětem nenuceného a přirozeného vyučování školního ... Příroda má je (dítě) vraceti nejen rozumu a víře, ale má sdíleti s ním své starosti a bědy, radosti a ušlechtilé hnutí by k ní utéci se mohlo před všedností žití. Z přírody čerpati má sílu pro svéráznou svou individualitu... (Konferenční protokol 1919–1924, nestr.).

Během těchto vycházek si žáci měli osvojovat i české názvy jednotlivých květin. Ty navíc měli sbírat a ukládat do lahviček s příslušným jménem (Zápisy z konferencí 1922–1933). Podporou výuky byly i poznávací výlety. Ty se konaly během 20. let poměrně do vzdálených destinací, jako byla Praha. Častěji výlety směřovaly ovšem do blízkého okolí, tedy oblasti Českého středohoří a Česko-saského Švýcarska. Děti tak navštěvovaly prostřednictvím parníků a železnice místa v Hřensku či v Roudnici nad Labem, odkud putovaly na horu Říp, přemyslovský pomník ve Stadicích, hrad Střekov a Kamýk, Máchův hrob či město Litoměřice nebo dokonce i pivovar ve Velkém Březně. Vedle toho se účastnily řady výstav a exkurzí. Například Výstavy ryb, plazů a obojživelníků, která se konala ve 20. letech v Ústí nad Labem, či exkurze do skláren a brusíren v Boru (viz Školní kronika 1921/1935; Konferenční protokol 1919–1924).

Během hospodářské krize ve 30. letech došlo i na omezení školních výletů kvůli nedostatku financí. Učitelé proto volili místa, která byla v blízkosti škol, aby byly náklady na tyto výlety co nejnižší. O výrazném šetření peněz na výlety svědčí i následující zpráva ze školní kroniky české školy v Předlicích: „1. a 2. třída se musela spokojiti s koupáním, 3., 4. a 5. třída podnikly celodenní výlet 12. června na letiště u Přestanova, spojený s prohlídkou letadel, a na památné bojiště z r. 1813 u Chlumu“ (Školní kronika 1933/1952, nestr.).

Do otázek konání výletů zasáhly ovšem i politické události 30. let. Po vítězství SdP v parlamentních volbách v roce 1935 například přišlo ze MŠANO doporučení, aby v této době školy nepodnikaly po okolí v jazykově smíšených oblastech žádné výlety z důvodu bezpečnosti (Zápisy ze schůzí českého místního školního výboru, nedatováno).

Školní vycházky a výlety v případě českých škol na Ústecku představovaly možnost, jak dětem v relativně zábavné formě představit místa české historie či je seznámit s českým názvoslovím z různých vědních oborů (zejména biologie). U dětí se tak posiloval pocit sounáležitosti s československým státem. Zároveň ovšem tyto výlety podle dobových představ mohly být i zdrojem problémů či konfliktů s německým obyvatelstvem.

5.4.2.3 Kázeň a tresty

Důležitou otázkou bylo i udržení kázně ve školní třídě. Paní Schellbergerová (Schellberger, 2001) vzpomíná ve svých pamětech, že během vyučování žáci museli mít ruce založeny za zády. Nebylo dovoleno s nimi cokoliv podnikat. Pokud došlo k porušení této kázně, tak přišel trest v podobě švihnutí prutem přes prsty, které však nebylo moc bolestivé.

Neklidu a nepozornosti měli učitelé také předcházet například omezením nadbytečného přecházení po učebně (Konferenční protokol 1934/1948). V otázkách udržení kázně ve třídě nicméně více zaujme časté upozorňování na nepřípustnost provádění tělesných trestů. Ačkoliv tyto tresty byly zrušeny již Hasnerovým zákonem (Číslo 62, 1869), ještě v roce 1935 se běžně na českých menšinových školách na Ústecku používaly. Dokladem je následující zpráva z okresního školního inspektorátu českých menšinových škol, která obsahuje i z dnešního pohledu velice zajímavou radu na závěr:

> Již několikrát jsem upozornil učitele, aby se varovali tělesného trestání žáků ve škole ... žádám znovu, aby všichni učitelé i učitelky byli znovu upozorněni na zákaz a nepřípustnost tělesného trestání žáků ve škole, jakož i na možné důsledky jak soudní, tak i disciplinární ... a doporučuji, aby tělesné trestání ve škole nebylo používáno ani v tom případě, když je rodiče od učitele ústně žádají. /Radím: vyžádejte si takové povolení k tělesnému trestání písemně jako vhodného prostředku proti žákovi, ale nikdy toho nepoužijte/ (Výnosy 1927–1938, nestr.).

O tom, že tělesné tresty byly i přes zákaz udělovány, opět svědčí vyprávění paní Schellbergerové (Schellberger, 2001). Ta jako žákyně čtvrté třídy české obecné školy v Ústí nad Labem byla svědkem toho, jak o přestávce při hře na babu jedna z nejlepších žákyň třídy rozbila nechtěně skleněnou vitrínu. Učitelka ji následně potrestala tak, že si musela přede všemi lehnout napříč na přední lavici, kde nemilosrdně dostala několik ran rákoskou přes zadek. Zajímavostí je, že učitelka za to nebyla nikým postižena.

Jaké jiné tresty byly u učitelů oblíbené při udržování kázně ve třídě, odhalují doporučení řídícího učitele Kasala české školy v Předlicích. Ten svým učitelům v rámci jednoho z pravidelných setkání učitelů radí, aby rušení a nepozornost ve třídě nebyla trestána mnohonásobným přepisováním nějaké bezduché věty, klečením žáka či jeho postavením za dveře, ale aby se těmto situacím předcházelo svižným výkladem a názorností, která vzbudí zájem u žáků (Konferenční protokol 1934/1948).

Výraznější přečiny žáků byly ovšem trestány zhoršenou známkou z mravů. Jednalo se například o malování oplzlých obrazů po zdech školy, nadávání a praní se ve třídě či za nedůsledné nošení domácích úkolů. Sníženou známkou z mravů

byly trestány i skutky žáků, které provedli mimo školní vyučování. Mezi ně patřilo například ničení osení a veřejného majetku, strhávání plakátů a vývěsních tabulí, týrání zvířat, vulgární vyjadřování na veřejnosti, drzé a sprosté vystupování vůči dospělým osobám, krádež ovoce, lámání stromů, lhaní atd. (Zápisy z konferencí 1922–1933; Konferenční protokol 1934/1948).

V nejzazším případě hrozilo žákovi vynětí z rodinné péče a předání do některého z polepšovacích ústavů, jako například v případě žáka třetí třídy české školy v Neštěmicích Václava Duhy. Ten byl za své chování potrestán čtvrtým stupněm z „mravů" za to, že mimo školu nadával dospělým osobám „do kurev", plival na cikánku, nadával spolužákům, kradl a byl „úžasně drzý". Protože se jeho chování nelepšilo, vedení školy navrhlo poslat jej do „polepšovny" (Zápisy z konferencí 1922–1933). Jak celá událost dopadla, ovšem prameny již neprozrazují.

5.4.3 Závěr školního roku

Konec školního roku probíhal podobně jako při jeho začátku ve slavnostní atmosféře. Žáci se poslední pracovní den v červnu shromáždili ve svých třídách, kde k nim jejich učitelé měli proslovy. Ty se týkaly, podobně jako při zahájení školního roku, významu vzdělávání a české školy v pohraničí. Vzpomínán byl i Husův význam jako předeslání k blížícímu se 6. červenci. Slavnostní konec byl doprovázen přednesem vlasteneckých básní a zpíváním národních hymen. Na úplný konec učitel rozdal žákům školní zprávy (vysvědčení) a žáky pustil ze školy na letní prázdniny[161] (Konferenční protokol 1916–1919).

Žáci přitom ze školy nemuseli odcházet nešťastní ze svých získaných známek, protože učitelé v rámci jejich hodnocení zohledňovali jejich jazykové schopnosti i jejich sociálně-ekonomické postavení. Dokladem je i následující zpráva:

> Prospěch v 1. p. r. (postupném ročníku, pozn. autora) se třídí pouze jednou známkou. Žáci, kteří nejsou schopni vyučovacího jazyka, netřídí se v obč. nauce, vyuč. jazyce, prvouce a vlastivědě. V těchto předmětech se místo známky napíše poznámka: „Pro neznalost vyučovacího jazyka netříděn." Vnější úprava se třídí od 4. p. r. a o známce rozhodují všichni učitelé, v jejichž předmětech se konají písemné práce. Při třídění prospěchu se bude přihlížet k sociálním a hospodářským poměrům dětí (Konferenční protokol 1934/1948, nestr.).

Určitou nervozitou tak mohli trpět pouze ti žáci, kteří dosáhli prvních pěti ročníků povinné školní docházky a čekali, zda budou moci postoupit z obecné školy

161 Některé školy pro vybrané žáky organizovaly pobyty ve venkovských krajích. Většinou je ovšem ponechávaly svému prázdninovému osudu a o jejich aktivity se nezajímaly (viz Školní kronika 1921/1935; Školní kronika 1933/1952).

na některý z vyšších stupňů škol (měšťanskou školu či některý typ středních škol). O možnosti postoupit z obecné školy rozhodoval celý učitelský sbor. Ten hlasoval o každém dítěti zvlášť. Řídil se přitom striktně výnosem MŠANO (č. 13.689-Ia), který určoval podmínky takového postupu. Například pro postup na měšťanskou školu mohl žák v 5. postupném ročníku obdržet z vyučovacího jazyka či počtů dokonce známku čtvrtého stupně (Konferenční protokol 1934/1948).

I přes relativní benevolentnost klasifikace pro postup na měšťanskou školu učitelský sbor musel rozhodovat i o případech, kdy žáci jako způsobilí pro vystoupení z obecné školy nebyli uznáni. Tito žáci pak museli v dalším roce opakovat poslední postupný ročník obecné školy.[162] Žáci vystupovali z obecné školy běžně i po osmi letech, aniž by se dostali na měšťanskou školu (Školní kronika 1921/1935).

Na úplný závěr pak každý třídní učitel musel sepsat o žácích, kteří odcházeli z obecných škol, osobní list, jenž byl adresován inspektorátu menšinových škol. Tomu byla adresována i zpráva týkající se revize inventáře školy, která byla prováděna každý rok (Konferenční protokol 1934/1948).

5.4.4 Žáci mimo školní vyučování

Vznik českých škol v ústeckém okresu byl vyvolán potřebami místního českého obyvatelstva, které do této oblasti přicházelo za prací. To v mnoha případech pocházelo z chudších sociálních vrstev. Svědčí o tom i mnohé záznamy v matrikách jednotlivých škol. Například matrika české školy v Předlicích uvádí, že čeští obyvatelé Předlic jsou většinou dělníci a státní zaměstnanci, v menší míře živnostníci (Matriky českých škol. O–Z). Podobná situace panovala i v jiných obcích ústeckého okresu. Rodiče českých dětí zastávali pozice například v dílnách československé železniční dráhy, v průmyslových podnicích nacházejících se v blízkosti jejich bydliště (cihelny, cukrovary, chemické továrny a další menší podniky) u poštovního úřadu či státní policie (viz Matriky českých škol. B–M; Matriky českých škol. O–Z). Tomu odpovídaly i jejich sociální poměry. Například jeden z výnosu Okresního školního inspektorátu v Ústí nad Labem z roku 1930 pojednává mimo jiné i o sociální situaci českých dětí ze školy v Předlicích: „Děti jsou většinou z chudých dělnických rodin, z bytů ponejvíce o 1 místnosti, kde se tísní někdy až 8 osob“ (Výnosy 1927–1938, nestr.). Situace dětí z této školy se přitom v dalších letech o mnoho nezlepšila. Svědčí o tom zpráva z konferenčního protokolu z roku 1936, která konstatuje: „Sociální poměry dětí jsou celkem průměrné. U státních zaměst-

162 Výjimkou (avšak zdaleka ne častým jevem) nebyl ovšem ani postup na české reformní reálné gymnázium, které se nacházelo v Ústí nad Labem. Dokladem je například i Jiří Šosvald, který se na gymnázium dostal z obecné školy v Krásném Březně, či Arnošt Eichler a František Rutte z české školy z Ústí nad Labem (Šosvald, 1999; Školní kronika 1921/1935).

nanců lepší, u dělnictva většinou horší. Není případu, kde by mohly být označeny za nadprůměrné“ (Konferenční protokol 1934/1938, nestr.).

Popsaná situace ale rozhodně neplatila pro všechny děti, které české školy navštěvovaly. Dokladem jsou například paměti Jiřího Šosvalda (1999). Ten společně s otcem a matkou bydlel v pronajatém bytě na Ústecké ulici v Krásném Březně vedle cukrovaru, kde byl zaměstnán jeho otec jako vrátný. Ten zde sloužil dvanáctihodinové směny, kdy jeden týden měl noční službu a jeden týden denní. Jeho plat přitom dosahoval 2000 korun v první polovině 20. let[163], což bylo například ve srovnání s železničními zřízenci[164] skoro třikrát víc.

Obecně na Ústecku platilo, že například místní sedlák jezdil do práce na kole do některé z továren, doma měl kus pole a krávu, na zahradě zeleninu, ovoce a drůbež. Podobně měla rodina Šosvaldů na přidělené části dvora bytového domu, kde žila, několik slepic a husu. Šosvald (1999) k tomu ve svých pamětech dodává:

> Žilo se tenkrát jinak. Klidněji, skromněji. Na všecko bylo víc času, protože maminky do práce nechodily, leda chudinky, které přišly o manžela. Když přišel táta nebo děti domů, bylo všechno nachystané, hlava rodiny, maminka i děti se v klidu nabaštily na prostřeném stole, všude bylo čisto a uklizeno ... Výdělkově i cenové hladiny byly zaběhle stálé a peněz si každý vážil. Aby se někdo neshýbl pro nalezený dvacetník, to nešlo, vždyť to byl rohlík. Do města se chodilo pěšky i do divadla a z divadla. Když už se muselo jet, popošlo se o stanici tramwaye dál a vystoupilo se stanici před náměstím... (s. 37).

České rodiny, zejména prostřednictvím dětí, si na Ústecku navíc mohly přivydělat příležitostnou prací, která souvisela s říční dopravou. V ústeckém přístavu totiž bylo potřeba nakládat uhlí ze železničních vagónů na lodě. Podle Šosvalda se tímto způsobem dalo vydělat i na postavení jednopatrového domku. Za jedno kolečko uhlí přepravené z vagónu na loď byla totiž vyplácena jedna koruna. Podobně se chodilo i „na jabka“. I tato příležitostná práce souvisela s lodní přepravou. Každý podzim se totiž v ústeckém přístavu nakládalo ovoce z Českého středohoří. Za práci sice nebyla žádná odměna, ale „překladači ovoce“ si mohli ponechat a odnést domů vyřazené kusy (ibid). Materiály české školy v Krásném Březně uvádějí ještě tzv. „chození na mlíko“. Jednalo se opět o určitou formu přivýdělku, která spočívala v tom, že děti chodily ráno roznášet mléko z blízké mlékárny po domech (Konferenční protokol 1919–1924).

Děti na Ústecku vypomáhaly svým rodinám ovšem i jinými způsoby. Například chozením „na uhlí“. Pod tímto termínem se rozuměla činnost, kdy děti sbíraly spadané kusy uhlí z kárek, kterými uhlí bylo na podzim a v zimě rozváženo

163 Běžní zaměstnanci získávali v této době v průměru mezi 135–260 korunami měsíčně. Horník například 155–600 korun měsíčně (více viz Průcha, 2004).

164 K tomu měli ovšem zdarma určité množství uhlí, režijní jízdné a laciné bydlení (viz Šosvald, 1999).

po městě. Takto sesbíraným uhlím se pak topilo doma. Vedle této poměrně ještě nevinné činnosti se děti ovšem dopouštěly i různých krádeží. Nejčastěji cukru, uhlí a ovoce, které se nacházelo v nádražních skladech, či slepic a jiné drůbeže ze soukromých dvorů (ibid).

Neutěšená situace panující v českých rodinách na Ústecku se odrážela i v mimoškolním chování dětí. To bylo například na české škole v Neštěmicích hodnoceno jako zcela neuspokojivé: „Vinu nesou z největší části rodiče svou naprosto pochybnou rodinnou výchovou. Děti se toulají po ulicích dlouho do noci, tam povykují, křičí a tropí různé neplechy, takže nemine dne, aby nepřišla nějaká stížnost“ (Zápisy z konferencí 1922–1933, nestr.). Většina z těchto stížností se týkala drobných krádeží. Šosvald (1999) například zmiňuje, že s přáteli kradli kokosy určené do Schichtovy továrny na výrobu mýdel. Běžné byly také krádeže sladkostí v obchodech či peněz rodičů. Děti obecných škol také bývaly přistiženy při hraní karet a kouření či při vybírání ptačích hnízd (Konferenční protokol 1919–1924).

Výjimkou ovšem nebyly ani závažnější prohřešky. Jedním z nich bylo například házení kamenů po jedoucích vlacích. Tato „zábava“ byla natolik oblíbená u žáků obecných škol v rámci celého Československa, že se objevila i ve výroční zprávě ministerstva železnic:

> V roce 1935 ministerstvo železnic ohlásilo sérii případů kamenování vlaků dopravujících cestující. Ve více jak polovině těchto případů byly pachateli děti ve věku povinné školní docházky. Nešlo o zřídkavý jev, v roce 1934 došlo podle zprávy ministerstva železnic na celém území Československa ke 165 případům házení kamenů na vlaky, které spáchaly děti školou povinné (Výnosy 1927–1938, nestr.).

Házení kamenů na vlaky bylo „oblíbenou kratochvílí“ i žáka čtvrté třídy neštěmické školy Adolfa Mouchy, kterému se dokonce „podařilo“ zranit strojvedoucího a rozbít vozová okna a tím „získat“ pozornost neštěmického četnictva. O jeho dalším mimoškolním chování se velmi detailně zmiňuje jeden z konferenčních zápisů:

> Hoch jest úplně mravně zvrhlý a svým chováním kazí ostatní mládež. Obtěžoval jedno děvče nestoudnými slovy i skutky. Rve se s dětmi z německé školy ... rve se s dětmi českými i německými na ulici, nadává i dospělým osobám v domě, kde bydlí (Zápisy z konferencí 1922–1933, nestr.).

V průběhu hospodářské krize rostl i počet případů, kdy na ulicích či jiných veřejných místech žebrala mládež často ve věku povinné školní docházky. Podle jednoho z výnosů Okresního školního inspektorátu v Ústí nad Labem ovšem tyto děti nežebraly vždy z nutné potřeby, ale byly donucovány rodiči nebo jinými osobami (Výnosy 1927–1938). Podobný tlak rodičů na své děti dosvědčuje i záznam z jedné

konference konané na české škole v Neštěmicích o žákyních Votrubové a Tománové: „Tyto žákyně pravidelně chybí dva dny v týdnu (úterý, pátek), což lze vysvětliti tím, že dotyčné žákyně jsou svými rodiči (vykořisťovány) využívány k domácím pracím, anebo přímo v obchodě“ (Zápisy z konferencí 1922–1933, nestr.).

Děti v okresu Ústí nad Labem ovšem svůj volný čas mohly trávit i jiným způsobem. Šosvald (1999) například popisuje, že v období své povinné školní docházky pomáhal mamince bílit prádlo na svazích přístavu. Svůj volný čas trávil v létě plaváním v Labi, kde se chytal kormidel vlečných člunů, hraním kopané či házené. V zimě lyžoval na okolních svazích či hrál hokej. Kromě toho na jaře podnikal s učitelem Salivarem tzv. majkůry či navštěvoval loutkové divadlo, které do Ústí v tuto dobu pravidelně přijíždělo.

5.5 Vztahy mezi školou a obcí

Následující kapitola této knihy představuje završení problematiky každodenního života českých menšinových škol v ústeckém okresu. Věnuji ji totiž problematice vztahů mezi českými školami v politickém okresu Ústí nad Labem a obcemi, ve kterých tyto školy fungovaly. Pozornost tak zaměřuji na širší souvislosti existence a života českých škol, než je například klíčový proces výchovy a vzdělávání, který se odehrával převážně uvnitř škol. V první řadě se proto zajímám o to, jakou reputaci či prestiž české obecné školy v rámci obce měly. Zejména pak vzhledem k místnímu českému obyvatelstvu. V další části sleduji vztah školy s obcí na pozadí politických událostí, které v pohraničí byly v průběhu dvacetileté existence Československé republiky velmi turbulentní a české školy v různé míře ovlivňovaly. V poslední části této kapitoly se pak soustředím na spolupráci škol s obcemi v souvislosti s péčí o zdraví žáků menšinových škol.

5.5.1 Reputace v obci

Komunikace mezi českými školami a obyvateli obce, ve kterých škola fungovala, probíhala v mnoha případech prostřednictvím učitelů těchto škol. Podobně jako v letech Rakouska-Uherska i v době existence Československé republiky se totiž mnozí menšinoví učitelé věnovali veřejné činnosti ve prospěch menšiny. Pro místní obyvatele učitel hrál vedle své profesní role také roli rádce v hospodářských či politických záležitostech. Podle Ševčíka (1966) a Spurného (2004) menšinový učitel byl navíc jednatelem místních odborů tzv. obranných spolků, měl na starosti veřejný, kulturní, národní a politický život, hrál divadlo, pokud byl hudebník, tak i na zábavách a koncertech, organizoval společenské zábavy, cvičil v tělovýchovné jednotě, byl urovnavatelem sporů či lidovým advokátem apod.

Podporu menšinoví učitelé přitom nacházeli v řadě učitelských organizací, jako byla Československá obec učitelská či Svaz učitelstva československého. Obdobným způsobem využívali menšinoví učitelé podpory i řady obranných spolků, jako byly jednotlivé národní jednoty či ÚMŠ.[165] Prostřednictvím těchto spolků tak menšinoví učitelé v nových poměrech například iniciovali a zdůvodňovali zakládání českých menšinových škol či naopak rušení německých škol. Vedle toho například prostřednictvím ÚMŠ iniciovali zavádění kurzů českého jazyka, vydávání publikací, vznik knihoven či pořádání přednášek na různá témata (Trapl, 2003).

Například učitel Václav Salivar z české menšinové školy v Krásném Březně[166] věnoval svůj čas žákům této školy i v době mimo vyučování, jak vzpomíná jeho žák Jiří Šosvald[167] (1999):

> Jak nadešlo jaro, tu začal pan učitel chodit na tzv. majkůry. To se tenkrát nosilo. Dva zvlášť pečlivě vybraní žáčci museli být v pět ráno před jeho domem, pan učitel se vynořil v přísně turistickém, v pumpkách ke kolenům a s oštítkovanou holí a šlo se bystrým pochodem někam na kopečky do lesa, aby byl člověk po celý den rozhejbaný a čerstvý. Také nás vzdělával, jak se pozná v lese sever a co činit, když si člověk sedne v trenýrkách na zmiji ... Nás nejvytrvalejší připouštěl pan učitel v úterý na rádio. Vždy po dvou. To vysílal v pět odpoledne Radiojournal Praha pohádku a to bylo něco. Měl dvoulampovku, jednu z prvních v Březně se dvěma sluchátky. Jedny si nasadil sám, druhé rozdělal, my jsme si jednu placičku přidržovali na uchu a byli jaksi na vrcholu technického blaha (s. 22).

Kromě pořádání výletů pro žáky či zprostředkovávání poslechu rádia mnoho jiných učitelů na Ústecku zastávalo především různé funkce v řadě rozličných spolků. Učitelé se běžně stávali předsedy či jednateli v místních spolcích, jako byl Sokol, Dělnická tělovýchovná jednota, Federované dělnické tělovýchovné jednoty, odbor Národní jednoty severočeské, Rybářský spolek či Sportovní klub (viz matrika české obecné menšinové školy v Krásném Březně, Předlicích ad.; Matriky českých škol. B–M). Ze zastávání těchto funkcí plynula zejména organizace různých kulturních, osvětových, tělovýchovných a dalších akcí pro českou menšinu, jako byly bály a plesy při různých příležitostech (často ve spojení s významnými událostmi, jako bylo výročí vzniku republiky či narozeniny prezidenta

165 Jejich činnost se v období Československé republiky ovšem ve srovnání s předchozím obdobím výrazně proměnila. Zatímco v době Rakouska-Uherska se tyto jednoty soustředily zejména na otázky zřizování a finančního zaopatřování menšinových škol, v období první republiky tuto starost od nich přejal stát (podrobněji viz Řeháček, 2007).

166 Existence tohoto učitele je vedle pamětí Šosvalda doložitelná i v třídním katalogu školy v Krásném Březně 1.A třídy školního roku 1926/1927, kde je uveden jako třídní učitel této třídy (Katalog 1.A třídy 1926/1927). Osobní spis či školní kronika této školy, která by nám prozradila více k tomuto učiteli, není bohužel dochována.

167 Jiří Šosvald je stejně jako učitel Salivar uveden v třídním katalogu školy v Krásném Březně 1.A třídy školního roku 1926/1927, a to jako žák této třídy (Katalog 1.A třídy 1926/1927).

T. G. Masaryka aj.) či divadelní představení, organizace výletů apod. (Školní kronika 1933/1952).

Ne všichni učitelé ovšem tyto aktivity považovali za samozřejmou součást svého působení na menšinových školách. Dokladem je například následující citace, kterou učitel Karel Filip z české školy v Neštěmicích omlouval svou neúčast na dětském dni:

> Jest zajímavo, že učitelé jsou tu všude v menšinovém území chápáni při všech podnicích jako samozřejmí účastníci, kteří nejen že sami se svými rodinami přijdou, ale musí zmobilisovati i děti školní a je tam vésti a tam (myslím na místech slavnosti) hlídati. A mnohdy se ty různé korporace dívají na učitelstvo dosti nepřátelsky, s despektem, jako na nějaké sluhy, již pokyny oněch korporací musí plniti – a že ji musí dělati náhončí pro ten který podnik, aby finančně co nejvíce přispíval, což je především konečným (a i prvním) důvodem pořádání slavnosti (Zápisy z konferencí 1922–1933).

Tato citace je ukázkou rozhořčení učitele z očekávání, že se do různých slavnostních akcí povinně zapojí i místní česká škola, i když učitel sám o tyto akce neměl vůbec žádný zájem. Ten koneckonců mohl pramenit i z přezíravého nahlížení na učitele od organizátorů těchto akcí, kteří zároveň přítomnost učitele a dětí z místní školy ovšem vyžadovali. Za částí učitelovy skepse je pak možné hledat i cíle těchto akcí. Z pohledu učitele byly pochybné – měly zajistit především zisk. V neposlední řadě hrálo roli i to, že účast na těchto akcích nebyla vůbec honorovaná, přestože se učitel musel věnovat svěřeným dětem (ibid).

Každodenní styk učitele s ostatními zástupci menšiny ho vystavoval ovšem před mnohem složitější úkoly a výzvy. Ty pramenily především z poměrů panujících mezi Čechy uvnitř menšiny. Dokladem mohou být různé spory, do kterých učitelé buď sami vstupovali, či do nich byli zavlečeni. Jeden z případů, který může vykreslit, jakým způsobem se učitel mohl ocitnout ve sporech mezi českými obyvateli, podává zpráva z roku 1934. Ta se týká soudních jednání s učitelem Barborkou a byla zaslána k MŠANO z inspektorátu českých menšinových škol. Část této zprávy prozrazuje nejenom banalitu sporu, který se vlekl mnohá léta, ale i následný vývoj celého sporu, dopad na život místní české menšiny a úlohu učitele v tomto sporu:

> Jádrem sporů ve Velkém Březně, z nichž vyplynula projednávaná stížnost, je soudní spor mezi obchodníkem Purgerem a majitelem pily Schlaghamerským. Podnět k tomu asi před 3 roky dal Schlaghamerský tím, že oplotil jako svůj pozemek cestu, čímž znemožnil Purgerovi vjezd. Z toho vznikl vleklý soudní spor dosud neukončený, jehož se zúčastnili a vlastně dosud účastní všichni členové naší menšiny ve Velkém Březně, kteří se tím rozdělili ve zcela 2 znepřátelené tábory ... říd. uč. Z. Barborka sporu se také účastní a podle své povahy někdy neuvážlivě, sebevědomě a nevhodně. Za největší vinu v celém případě bych Barborkovi pokládal, že se sporu zúčastnil aktivně při

> jedné ze sporných stran, snad i agresivně ..., čímž nežádoucí spor živil a dále podněcoval. Podle mého názoru je povinností českého učitele a tím více vedoucího školy, aby podobné rozpory mírnil a spory urovnával, což Z. Barborka nečinil a nečiní. Na straně Schlaghamerského je /byl/ přednosta Vlček ... na straně Purgerově jsou Z. Barborka ... Protože Vlček je povahy pánovité, poněkud podobné jako Barborka, zahrotil se celý spor na souběžné koleji také mezi Vlčkem a Barborkou ... výsledkem tak vzniklého nepřátelství je projednávaná stížnost, jež v některých bodech je přehnaná, neodůvodněná a uměle zveličena ... (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H, nestr.).

Tento příklad kromě ilustrace celého sporu vypovídá i o tom, jaká vlastně měla být úloha menšinového učitele v rámci menšiny. Jeho povinností, jak popisuje inspektor českých menšinových škol, mělo být mírnění a urovnávání sporů, nikoliv aktivní účast v nich. Měl jednat uvážlivě, s určitou rozvahou a pokorou. Jiné prameny ovšem svědčí, že ani projevení určité rozvahy a snaha spíše spory mírnit než do nich aktivně zasahovat nemusely být místním českým obyvatelstvem dobře přijímány. Dokladem je rozsáhlý popis poměrů v rámci české menšiny v obci Varvažov v roce 1929:

> Již před příchodem nynějšího správce školy rozdělena byla hrstka zdejších Čechů ve dvojí politické strany – nár. socialistickou a soc. demokratickou, jež měly mezi sebou ustavičné spory, do nichž se snažily zavléci školu i učitele. Úmysl tento se však pro úplnou nestrannost spr. školy nezdařil. Správce školy, jenž není politicky organisován u žádné strany, snažil se různými způsoby a dobrým stykem s příslušníky obou stran přesvědčiti, aby do všeho podnikání ve prospěch školy nezanášeli politiku a politické názory, spory a osobní prospěchy. Úsilí správce školy bylo marné. Vyskytli se dokonce jedinci, kteří chtěli diktovati, s kým škola smí a nesmí spolupracovati. Takové výtky dostalo se správci školy ... od pokladníka této jednoty (Národní jednoty severočeské, pozn. autora) pana Wolfa, jenž vybízel spr. školy, aby odřekl druhé straně, tj. nár. socialistům, jakoukoliv pomoc při divadelním představení, jež chystala strana nár. socialistů ve prospěch školy (Školní kronika 1925–1938, nestr.).

Učitel se ocitl ve velice obtížné situaci. Jeho nestrannost byla vysvětlována některými Čechy místní menšiny spíše jako slabost než jako projev uvážlivosti. Navíc vazby mezi zástupci jednotlivých sporných stran na školu a místními spolky, ve kterých učitel měl také určité funkce, mu nedávaly mnoho možností pro vyjednávání. Ba naopak se stával jakýmsi rukojmím jedné či druhé strany. Byly dokonce sepisovány petice pro jeho odvolání ze školy (ibid). Situace byla jednoduše řečeno bezvýchodná a pro učitele, jak je z dalšího popisu této události zřejmé (ibid), frustrující. Určitý nadhled, uhlazené a mravné jednání u učitele nemuselo tedy značit jeho dobrý vliv na menšinové dění, jak předpokládal inspektor Josef Pekař.

Přesto české obyvatelstvo u učitelů tyto vlastnosti do jisté míry očekávalo. A zejména morální poklesky u učitelů silně odsuzovalo. Nebylo výjimkou, že tyto poklesky mohly ohrozit i chod školy. Dokladem je například zpráva zaslaná v roce 1937 školním inspektorem Pekařem k MŠANO o záletném učiteli Jaroslavu Hájkovi:

> Jmenovaný říd. učitel působí v Povrlech ... Asi po 2 měsících po příchodu do nynějšího působiště ... seznámil se s rodinou žel. úředníka Jirase ... Brzy po seznámení začal říd. uč. J. Hájek docházeti do jejich bytu, což mezi českým i německým občanstvem čím dále tím nepříznivěji bylo posuzováno vzhledem k tomu, že Hájek je svobodný a že se pí Jirasová netěší bezvadné pověsti ... Při dalším pátrání mi všechny nepříznivé příznaky této známosti ústně potvrdil velitel četnické stanice Minařík ... dále staniční manipulant Hampejs, který kromě toho mi prohlásil, že by své dítě ... neposílal do školy k takovému učiteli, a konečně dřívější člen místního školního výboru Šikýř, který mi řekl, že byl rád, když jeho dítě přešlo do měšťanské školy. Rovněž dřívější četnický strážmistr Dopita prý prohlásil, že by učinil udání, kdyby jeho dítě chodilo do školy k takovému učiteli ... Vzhledem k tomu, že ... nepokládám za účelné překládati jej (J. Hájka, pozn. autora) do místa nepříliš vzdáleného od Povrlů, ježto by nynější poměr udržoval i nadále, navrhuji a doporučuji, aby říd. učitel J. Hájek byl přeložen na místo pokud možno hodně vzdálené ... a aby se tak v zájmu školy stalo co nejdříve (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H, nestr.).

Hrozba odchodu dětí z české obecné školy v Povrlech v důsledku vyústění nespokojenosti rodičů s učitelem Hájkem – a tím pádem i jisté ohrožení chodu této školy – vedla inspektora ke snaze o přeložení tohoto učitele na jiné místo. Přitom nebyla na tohoto učitele do této doby podána žádná stížnost a v rámci své pedagogické činnosti „byl řádný a kvalifikován známkou 2. stupně“ (ibid, nestr.). České obyvatelstvo tedy hodnotilo jednání „svého“ učitele i mimo jeho školní povinnosti. Bedlivě sledovalo i to, jakým způsobem se chová ve svém soukromí. Svou roli na postavení učitele v rámci menšiny hrály i různé pomluvy od místních Čechů. Inspektor, který celou situaci s učitelem Hájkem řešil, pracoval totiž pouze s informacemi, které získal od místních Čechů. Hájek tyto dohady místního českého obyvatelstva ani před inspektorem nepotvrdil, jak plyne z jeho „výslechu“ (ibid).

Menšinoví učitelé se ovšem dopouštěli i mnohem závažnějších prohřešků, než bylo záletnictví. Zpronevěru peněz, podvody, zadlužování či fingované vloupání si můžeme taktéž spojit s některými učiteli působícími na Ústecku. Některé tyto prohřešky jsou charakteristické například pro Jaroslava Hendrycha, který zastával místo řídícího učitele na české škole v Předlicích. Korespondence mezi tímto učitelem, inspektorem Josefem Pekařem, MŠANO a dále protokoly o výsleších svědků odhalují nejen jeho činnost vedoucí k zadlužení, podvodům a defraudaci školních peněz, ale i jeho motivy (srov. Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, H–M). Hendrych během druhé poloviny 20. let zadlužil nejen sebe, ale

i školu, která mu byla svěřena. Motivem tohoto jednání byl na základě protokolu o výslechu svědka učitelův život nad poměry, časté návštěvy drahých restaurací v centru Ústí nad Labem s manželkou a dětmi či zbytečně drahé ošacení (ibid). Peníze či různé zboží, za které neplatil, přitom vedle svého platu[168] získával několika způsoby. Odebíral různé zboží na dluh či se na dluh stravoval v různých hostincích po celém ústeckém kraji (ibid). Podobným způsobem odebíral různé zboží i z celých Čech a Moravy. Například knihy z brněnského knihkupectví Barvič a Novotný, rádio z pražské firmy Rádio Žáček, sukna a látky z liberecké prodejny Antonína Stránského apod. (ibid). Peníze získával různými půjčkami od známých, kolegů učitelů a dokonce i od okresního inspektora českých menšinových škol Josefa Pekaře (ibid). Další příjmy tvořily i půjčky od různých záložen. Například ze Slovenské záložny sídlící v Praze, pražské Učitelské záložny „Komenský". Od Československého červeného kříže získal dokonce celkem 30 000 korun (ibid). V neposlední řadě zpronevěřoval finance školy, která mu byla svěřena. V rámci této činnosti falšoval jednotlivé finanční výkazy, neplatil za služby poskytnuté škole například posluhovačkami atd. (ibid).

Po zjištění rozsáhlé defraudace byl učitel Hendrych okamžitě z předlické školy přeložen na školu v Ústí nad Labem. A to na pozici pouhého definitivního učitele. Na ekonomické záležitosti školy neměl již vliv. Z pramenů nelze zjistit, zda byl učitel Hendrych za své činy odsouzen u civilního soudu. Lze se dozvědět pouze to, že své dluhy začal i za podpory školního inspektora řádně splácet (ibid). Svou roli tak mohla hrát i určitá přímluva inspektora Pekaře u jednotlivých věřitelů učitele Hendrycha. Tomu by nasvědčovalo i jeho mírné potrestání.

Strach z odhalení zpronevěry školních peněz vedl učitele Antonína Petáka z české školy na Střekově dokonce k fingování vloupání do vlastní školní kanceláře. Tu ohlásil na policejním komisařství v březnu roku 1930 s tím, že mu bylo „ukradeno Kč 470,50 v hotových penězích z obálek na stojanu ležících, věci a listiny se stolů, stojanu a skříně byly sházeny na podlahu, láhev inkoustu rozbita, věci na podlaze znečištěny a poškozeny" (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, O–V, nestr.). Protokoly z policejního vyšetřování ovšem prozrazují, že vloupání bylo fingované samotným oznamovatelem. Dále se tedy začaly vyšetřovat pohnutky, které učitele Petáka vedly k tomuto jednání. Ten nakonec přiznává:

> Nevedl jsem pokladní knihu, jak pro svoji škodu uznávám ... V březnu Kříž (předseda místního školního výboru, pozn. autora) oznámil věc mému představenému p. školnímu insp. Pekařovi, který prohlásil, že zařídí provedení nové revise za celou dobu mé působnosti. Byl jsem uveden ve strach a nepokoj, když jsem si představil, že bude scházet třeba nějaký účet ... že může scházet nějaký obnos, za nějž bych pak musel ručiti a jej nahraditi ... dostal jsem se těmito starostmi ... do takové duševní deprese, že jsem účty

168 Představu o výši platu tohoto učitele podávám v kapitole s názvem Platové ohodnocení.

> a záznamy rozhodil v kanceláři po zemi, spáliv nahodile některé z nich a ostatní poliv inkoustem, za tím účelem, aby revise byla znesnadněna (ibid, nestr.).

I tento učitel po odhalení falešného vloupání a defraudace byl okamžitě přeložen. Na rozdíl od Jaroslava Hendrycha ovšem až do obecné školy v Rokytnici v Orlických horách.

5.5.2 V soukolí politiky

V předchozí podkapitole jsem naznačil, že vztahy mezi školou a obcí mohly být ovlivňovány také politickými spory. Zatímco v průběhu 20. let tyto spory bývaly malicherné povahy (viz například výše zmíněný spor o podporu školy v přípravě divadelního představení) a v jejich důsledku mohl být ohrožen maximálně chod škol v podobě personální výměny vyučujících, v období hospodářské krize a zejména po roce 1933 nabývaly již hrozivějšího rázu a ohrožovaly jejich samotnou existenci.

Prvními projevy hospodářské krize a nástupu fašismu byla na školách politická agitace. Ta se neobjevovala ovšem pouze u německých učitelů, jak by se dalo očekávat, ale i u českých pedagogů. Příkladem může být již výše zmíněný učitel Zdeněk Barborka z české školy ve Velkém Březně. Kvůli své politické orientaci, kterou dával najevo i ve škole, dosáhl stavu, kdy rodiče nechtěli posílat své děti do školy. To představovalo samozřejmě problém, o kterém inspektor Josef Pekař informoval i MŠANO (Nepřípustná agitace). Jistou představu o politickém smýšlení Zdeňka Barborky pak podává stížnost přednosty poštovního úřadu ve Velkém Březně Františka Jankovského i následující citace, která je uložena v osobním spisu Zdeňka Barborky:

> V měsíci březnu tohoto roku (1935, pozn. autora) přišel ř. uč. Barborka do zdejšího úřadu (tedy ne k přepážce) v úředních hodinách (nikým nezván – rád tak činí vždy i jinde) a pošt. pomocnímu Helvichovi ... nabízel „zase novou Frontičku (časopis Fronta – red. Horký)[169] k přečtení opětně něčeho zajímavého“. Toto jednání jsem nazval nepřístupnou kolportáží protivládních a protihradních novin maje na mysli pošpinění památky Husovy a diskusi o rukopisech apod. v tomto časopise, které během služby nemohu na úřadě připustiti, což on jako řídící učitel má také vědět a vykázal jsem jej z úřadu (Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H, nestr.).

169 Časopis založený v roce 1926 zastupující stanoviska namířená proti hradní politice. Více viz http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2006021015.

MŠANO si této situace bylo vědomo, na tyto situace totiž reagovalo již v roce 1933 tím, že vydalo několik výnosů a nařízení (viz Výnos – č. 40.659-I, 1933; Výnos – č. 4184, 1933), které zakazovaly projevovat názory v rozporu s požadavky, které na učitele byly kladeny. Na menšinové školy v Ústí nad Labem bylo v tomto směru místním inspektorátem rozesláno následující sdělení:

> V zájmu udržení dosavadního blahodárného klidu na školách i mezi učitelstvem zdejšího obvodu žádám, aby tato zpráva byla pro kruhy mimoškolní a neučitelské pokládána za čistě vnitřní, a tedy důvěrnou, aby učitelstvo setrvalo v dosavadní harmonické spolupráci a dbalo, aby jakákoliv agitace rázu politického nebo náboženského nebyla vnášena do škol a mezi členy učitelských sborů (Nepřípustná agitace, nedatováno, nestr.).

Němečtí učitelé dokonce museli podepisovat zvláštní prohlášení o věrnosti k Československé republice a její vládě a zároveň svým podpisem stvrdit odmítnutí názorů Konrada Henleina (Prohlášení, nedatováno; viz také Příloha č. 14).

Situace v Ústí nad Labem byla v této souvislosti poměrně napjatá. Svědčí o tom i zpráva o interpelaci poslance Ernsta Kundta o rozšiřování provokujících písní českými vojáky a učiteli z předlické školy. Poslanec přitom zmiňuje následující dva texty (Interpelace poslance, nedatováno, s. 1): „Pod Berlínem, nad Berlínem, Hitler se tam pase, pojďte s námi, vy vojáci, zabijem to prase." Druhý text pak zněl: „My jsme děti Jana Žižky, rozbijeme Němcům držky." O závažnosti situace vypovídá i to, že tyto dva texty společně s celou stížností byly řešeny přímo na půdě poslanecké sněmovny. Zároveň bylo nařízeno, aby státní politické orgány kvůli tomu provedly na vytipovaných místech tiskovou prohlídku (ibid).

V průběhu 30. let pak politické otázky společně s dopady hospodářské krize v ústeckém kraji začaly silně ovlivňovat i samotnou existenci českých škol. Dokladem je například zpráva ze školní kroniky české školy v Chlumci, která shrnuje události za roky 1932–1933 následovně:

> Vývoj událostí v Německu ovlivňuje i smýšlení Němců našich, kteří ... jeví vzrůstající nepřátelství k republice. Hospodářské poměry se rok od roku zhoršují a pod oběma neblahými vlivy život menšiny není záviděníhodný ... V obci je stále zřejmější úbytek Čechů, kteří jsou nahrazováni v práci Němci. U místního velkostatku jsou čeští dělníci nenápadně odstraňováni s tajným úmyslem odstraniti z obce českou školu. Mladí lidé, nenacházejíce v místě práce, odcházejí pryč. Tím základy české školy do budoucna jsou stále nejistější (Školní kronika 1922–1938, nestr.).

Zpráva zachycuje, jak během ekonomické krize dochází k odlivu nezaměstnaných Čechů. Tím docházelo i k odlivu školou povinných dětí z české školy. Situace byla obdobná i na jiných místech ústeckého okresu. Například v Neštěmicích došlo dokonce ke kuriózní situaci, kdy v roce 1931 byla slavnostně otevřena nová školní

budova pro místní českou školu, ale zároveň začal postupný odliv českých dětí vlivem krachu místního cukrovaru, ve kterém rodiče těchto dětí byli zaměstnáni (Pamětní kniha o postavení, nedatováno). Ve svém důsledku byl začátek 30. let pro české obecné menšinové školy zvlášť krizový. Za určité situace se školy mohly ocitnout v existenčních potížích.

Tato krize se ovšem v následujících letech u některých českých obecných škol ještě více prohlubovala v souvislosti s nástupem strany SdP Konrada Henleina. Ta ve volbách do zemských a okresních zastupitelstev v okrese Ústí nad Labem 26. května roku 1935 jasně dominovala, když získala například v Ústí nad Labem 62,34 % hlasů, v Předlicích 45,19 % hlasů či Trmicích 46,66 % hlasů (Kaiser, 1995).

Vliv vítězství SdP se velmi silně projevoval například ve spojitosti s českou obecnou školou ve Varvažově. První vážné projevy souvisely s uzavřením továrny na porcelán firmy Stein ve Varvažově v roce 1936, kdy přišlo o práci 180 zaměstnanců: „Tím utrpěla i zdejší česká škola, poněvadž mnoho rodin se odstěhovalo za chlebem jinam“ (Školní kronika 1925–1938, nestr.). Továrna sice měla být v nejbližší době znovu uvedena do provozu, ale zaměstnáni podle informací z kroniky školy měli být pouze sympatizanti SdP. To se také potvrdilo, když byla továrna koupena firmou Reichmann, která do zaměstnání nepřijala ani jednoho Čecha. Situace pro českou školu ve Varvažově se ještě více zhoršila vítězstvím SdP v obecních volbách v roce 1937, kdy v čele obce stanul starosta vítězné strany. Od této chvíle bylo mnoho českých rodin přesvědčováno, ať dají své děti do školy německé, respektive odhlásí své děti ze školy české. Ve školním roce 1938/1939 těmito zásahy tak byla na české škole otevřena jen jedna třída o 23 žácích (Školní kronika 1925–1938).

Jakým způsobem byl vyvíjen tlak na rodiče českých dětí či jakým způsobem byli rodiče přesvědčováni o tom, aby své dítě přeložili do německé školy, velmi výstižně zachycuje zápis z kroniky české školy v Předlicích:

> Politický tlak způsobil, že Němci na všech místech, tedy i u nás, vyvinuli velké úsilí na rodiče, aby tito nedávali dětí do českých škol. Toto úsilí, prováděné učiteli i neučiteli, měnilo se a přecházelo v tlak a přímý útisk. Tlak byl prováděn nejen na rodiče německé, ale hlavně na smíšená manželství. Rodičům odpíráno potvrzení o propuštění dítěte ze školy německé, aby mohlo přejíti do školy české, útočeno na ně i sociálně a hospodářsky. Byli to zejména příslušníci německé strany Henleinovy, kteří vyvinuli největší úsilí ... Deputace složené hlavně z německých žen chodily do rodin, kde byly děti v české škole, a způsobem, proti kterému nebylo možno zakročiti, agitovaly pro německou školu ... v mnohých rodinách bylo obětováno i těžce získané zaměstnání, ale tlaku neustoupeno (Školní kronika 1933/1952, nestr.).

Objevují se tu tak opět metody známé z období Rakouska-Uherska. Tedy především výpovědi z práce, obstrukce ze strany školských pracovníků, které se tentokrát zaměřovaly na odpírání vydání úředních školních listin apod.

5.5.3 Pro zdraví žáků

Příchod českého obyvatelstva do jazykově smíšených oblastí byl sice primárně ovlivněn vidinou zisku zaměstnání, nicméně po usazení se priority Čechů začaly obracet i jiným směrem. Jedním z nich byla i starost o děti, které rodiče do nového působiště doprovázeli či které se tu narodily. Nejednalo se ovšem pouze o možnost tyto děti vzdělávat v českém jazyce, kvůli které rodiče zažívali v novém prostředí mnoho útrap, ale i mnohem bezprostřednější potřeby, jako byla například ochrana jejich zdraví. A právě v otázkách péče o zdraví dětí, jak ukazují archivní prameny AmUL, hrály vztahy mezi školou a obcí velmi důležitou roli.

Sociální poměry mnohých Čechů se totiž přímo odrážely i v možnostech, jak zaopatřit své děti stravou či ošacením. Například mnohé děti chodily do školy bosy. Dokladem mohou být například třídní fotografie, které vznikly za účelem uchovat vzpomínku na školní léta (viz Příloha č. 15). Děti totiž často měly pouze jeden pár bot, který při teplém počasí nenosily, aby ho zbytečně neničily. Svědčí o tom i poznámka jednoho z učitelů předlické školy, který doporučoval: „Pokud je možno, ať se děti po vstupu do učebny přezouvají“ (Konferenční protokol 1934/1948, nestr.). Poznámkou sledoval snahu o udržení třídy v čistotě. Děti totiž třídu zanášely při špatném počasí blátem. Zajímavější jsou ovšem jeho slova „pokud je možno“. Ta totiž prozrazují, že ne všechny děti, které školu navštěvovaly, měly možnost se přezout do náhradní obuvi.

Na jiných fotografiích je možné vysledovat, že některé děti nepůsobí zdravým dojmem. Například na jedné z třídních fotografií (Příloha č. 16) je možné spatřit děti s tmavými skvrnami kolem očí nebo obecně se ztrhanými rysy v obličeji. To může svědčit i o nedostatečné výživě, zejména nedostatku některých stopových prvků a vitamínů (podrobněji např. Provazník & Komárek, 2004).

Nedostatečné ošacení společně s nedostatečnou stravou pak mohlo vést i k závažnějším důsledkům. Děti totiž byly náchylnější k různým fyzickým vývojovým vadám a chorobám. Z toho důvodu se školy ve spolupráci s obecním úřadem snažily zajistit pro svěřené děti i lékařskou péči. Například českou školu v Předlicích začal navštěvovat lékař v roce 1926. Doktor Čížek, který do Předlic dojížděl z Ústí nad Labem, v prvních dnech svého nového angažmá provedl důkladnou prohlídku všech dětí a přislíbil lékařskou pomoc v jakékoliv době. Nicméně z dalších návštěv i slibu nakonec sešlo. Důvodem byla skutečnost, že obecní úřad za poskytnutou pomoc předlické škole doktorovi nezaplatil. Škola tak podala k obecnímu úřadu stížnost a dožadovala se stejných podmínek, jaké měla místní německá škola. Obecní úřad však k těmto stížnostem byl hluchý. Roli v tomto případě hrály zejména nacionální důvody. Zastupitelé místní obce totiž byli německého původu. Změna tak nastala až v roce 1935, kdy bylo rozpuštěno místní zastupitelstvo a úřadu se ujal státem dosazený vládní komisař Jutschig. Ten zajistil pro českou školu stejné podmínky, jako měla škola německá. Školu

pak začal navštěvovat doktor Steich (Konferenční protokol 1934/1948; Pamětní kniha /Gedenkbuch/ 1914–1931).

Přestože tento případ ukazuje, že spolupráce obce se školou v otázkách zajištění lékařského vyšetření nemusela být jednoduchá, lékařské prohlídky probíhaly i na jiných českých školách. Dokladem je například i česká škola v Ústí nad Labem, kde lékař v roce 1926 během dvou dnů prohlédl 180 dětí a sestavil seznam zdravotního stavu žáků. Jedná se přitom o další ojedinělý doklad v rámci tématu ústeckých menšinových škol. Seznam lékaře (viz graf č. 7) ukazuje nejčastější zdravotní potíže žáků této školy a dá se usuzovat, že podobný stav panoval i na jiných školách v tomto okresu.

Graf č. 7 Zdravotní stav žáků české školy v Ústí nad Labem v roce 1926 (upraveno na základě dat získaných ze Školní kroniky 1921/1935).

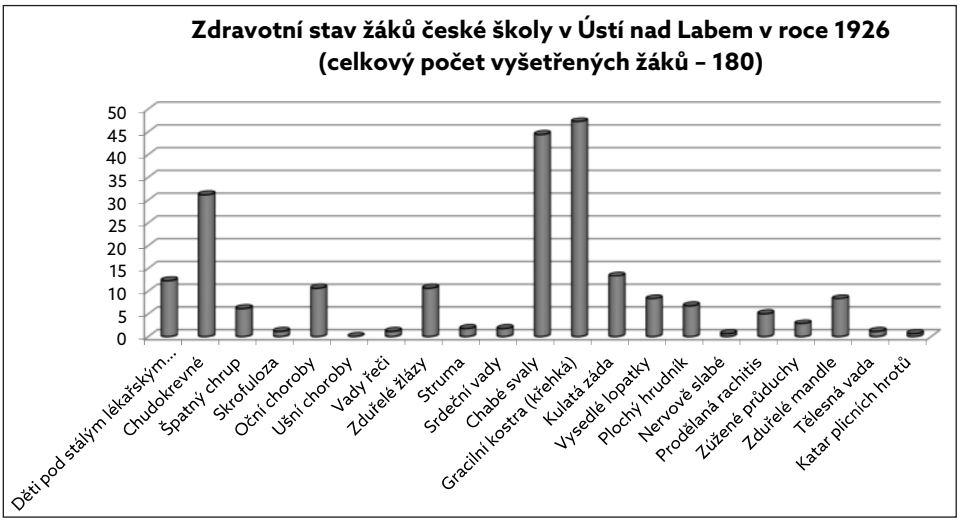

Žáci přitom mohli trpět několika získanými vadami těla, případně onemocněními najednou. Na základě dat z tohoto seznamu se dá usuzovat, že se jednalo například o kombinaci gracilní kostry s ochabeným svalstvem. Tyto dvě nemoci společně s poměrně značně zastoupenou chudokrevností dětí pak také podporují domněnku o špatném stravování dětí, o kterém v pramenech přímá zmínka není a lze se o něm domnívat například pouze na základě fotografií dětí či nepřímých informací o stravovacích akcích pro děti apod. Chudokrevnost je totiž způsobována zejména nedostatkem železa a dalších stopových prvků a vitamínů (zejména vitamínu C) například v důsledku nevyvážené stravy (podrobněji např. Pospíšilová, 2001).

Děti z české školy v Ústí nad Labem vedle lékařských prohlídek mohly od roku 1926 také začít pravidelně navštěvovat i nově zřízené „zubní ambolatorium“ pro

školní mládež. To bylo zřízeno městským zdravotním úřadem. Základní vyšetření a plombování zubů u dětí bylo navíc zdarma (Školní kronika 1921/1935).

Vážné problémy doprovázely české školy na Ústecku i v souvislosti s vlnami různých infekčních onemocnění. Například českou školu v Krásném Březně v roce 1919 vyřadila na několik týdnů z provozu epidemie španělské chřipky, která se rozšířila po celé školní budově (Konferenční protokol 1919–1924). Různé nemoci se na školách objevovaly zejména od října a mizely až v dubnu. Nejintenzivnějším obdobím byly pak zimní měsíce (ibid). Mezi choroby, které děti ve škole postihovaly nejvíce, patřily například chřipka, angína, zarděnky, neštovice, spála, svrab, ale i tuberkulóza, černý kašel, záškrt, obrna apod. Bohužel nebylo zřídkavým jevem, že nemocné dítě na nemoc zemřelo. Například jenom během měsíce dubna roku 1934 na škole v Ústí nad Labem zemřely na záškrt čtyři děti (Školní kronika 1921/1935).

Podle záznamů z různých archivních materiálů škol v ústeckém okrese byl rok 1934 v tomto směru velmi tragický. Dokladem je i následující zpráva ze školní kroniky v Předlicích:

> Vlhká zima 1934/1935 podporovala šíření nakažlivých nemocí spály a záškrtu mezi žactvem. Ač v okolních místech vyskytla se četná úmrtí dětí, u nás byl průběh celkem mírný, až dosud bez úmrtí. Tyto epidemie vystřídala v jarních měsících chřipka, která řádila nejen mezi dětmi, ale i mezi dospělými a zase v okolí vyžádala si četných obětí na životech jak mezi mládeží, tak mezi dospělými. Všechna opatření ukázala se nedostatečnými (Školní kronika 1933/1952, nestr.).

Jedním z těchto opatření bylo například dezinfikování celé třídy: „Každá třída, kde vyskytl se případ spály, byla desinfikována a ten den nebylo vyučováno. V. tř. a, kde vyskytly se případy 3, byla jak zpředu napsáno 12 dní zavřena“ (Konferenční protokol 1919–1924, nestr.). Proti některým nemocem navíc školy začaly organizovat i očkovací akce. Například v roce 1935 proběhla pravděpodobně největší očkovací akce v rámci ústeckého okresu, která se týkala i ostatních okresů v české části Československé republiky. Vypovídá o tom zpráva zaslaná MŠANO jednotlivým školním inspektorům. Podle tohoto dokumentu zorganizovala Zemská ústřední péče o mládež v Praze hromadné očkování školní mládeže proti záškrtu, který se v této době mezi dětmi šířil. Prioritně měly být očkovány děti 1., 2. a 3. školního roku a děti ve věku předškolním od 2 do 6 let. Očkování probíhalo v poradnách Zemského ústředí péče o mládež. Očkování bylo prováděno pod vedením okresních a státních obvodních lékařů za součinnosti příslušných školních úřadů a dobrovolných institucí sociálně zdravotní služby (Okresní péče o mládež, Poradny o matky a děti, Spolek Československého červeného kříže a rodičovská sdružení). Školy musely provést soupis očkovaných a neočkovaných dětí a ten zaslat inspektorátu menšinových škol. Učitelé měli toto očkování doporučovat dětem při výuce i rodičům na rodičovských schůzkách (Výnosy 1927–1938).

Zdravotní stav žáků se školy snažily zlepšit i pořádáním sbírek šatstva či konáním různých stravovacích akcí. Není překvapivé, že nejvíce záznamů o těchto akcích lze dohledat v archivních materiálech z období hospodářské krize. Například v Ústí nad Labem proběhla v roce 1935 ošacovací akce pod patronátem české okresní péče. Hlavními dárci přitom byla městská rada a starosta, Národní jednota severočeská a dámský odbor této jednoty. Ošacení pak bylo potřebným dětem (zejména nezaměstnaných rodičů) darováno v rámci vánoční nadílky. Jednalo se přitom o různé šaty, kabáty, obuv, prádlo (Výnosy 1927–1938). Příklad je zároveň i dokladem, že pomoc poskytovaly i místní správní úřady, a to bez ohledu na současnou politickou situaci, kdy celý okres žil ve stínu SdP. Výjimkou nebyla ani pomoc přímo od československých centrálních úřadů. Například Ministerstvo sociální péče nechalo v roce 1925 zhotovit z vojenských uniforem a dřevěných podešví obuv, která byla darována dětem z ústecké školy na podzim, kdy se zhoršilo počasí (Školní kronika 1921/1935).

Obdobným způsobem probíhaly i stravovací akce. Například ve školním roce 1933/1934 zorganizovala česká škola v Předlicích společně s místní německou školou stravovací akci, kdy dětem během zimy rozdělovala denně kromě soboty, neděle a svátků polévku. Peníze na tuto akci přitom poskytly zámožnější rodiče dětí obou škol (Školní kronika 1933/1952). V jiných případech školy oslovovaly i místní zemědělce. Dokladem je například následující citace ze schůze místní školní rady ve Velkém Březně: „Blíží se doba, kdy je nutno pomýšleti na stravovací akci, hlavně pro děti, které zůstávají zde přes poledne. Jednatel obrátí se přípisem na zdejšího velkostatkáře, zda by nebyl ochoten poskytnouti příděl mléka anebo peněžitou podporu“ (Zápisy ze schůzí). Ještě v roce 1937 například v české škole v Ústí nad Labem dostávaly nejchudší děti každou středu bochník chleba po dobu tří měsíců, což bylo zaplaceno místním školním výborem[170] (Konferenční protokol 1934/1948). Není přitom bez zajímavosti, že učitelé v této souvislosti vedli zámožnější děti k pěstování sociálního cítění. Dokladem je například další zápis z konferenčního protokolu české školy v Ústí nad Labem: „Z dítěte, které dovede rozděliti svačinu se spolužákem, přinésti mu část oděvu nebo jinou potřebnou věc, nebude nikdy sobec. A učitel, kterému se podaří překlenouti sociální rozdíly svěřených dětí, vykoná mnoho pro národ a lidstvo“ (ibid, nestr.).

170 Po zřízení školy byl zpravidla zřízen i místní školní výbor. Ten měl za úkol rozličné věci. Například podporovat místní učitelský sbor v jeho práci, podávat cenné informace o stavu jednotlivých rodin, získával finance na zakoupení školních pomůcek, k uspořádání vánočních nadílek dětem, býval prostředníkem mezi učiteli a rodiči v kázeňských otázkách či zanedbání povinné školní docházky (Školní kronika 1919–1933).

ZÁVĚR

Na předchozích stránkách dozněl popis mé „výzkumné cesty“ do problematiky českého obecného menšinového školství v období první Československé republiky. Přestože tato „cesta“ byla plná rozličných nástrah, křižovatek bez ukazatelů směru či i slepých uliček, odhalila mnoho zajímavých a dosud nikde nepublikovaných poznatků o tomto typu školství. Svůj pohled jsem přitom směřoval jak na obecné souvislosti vývoje českého menšinového školství, tak i na každodenní život menšinových škol, konkrétně v politickém okresu Ústí nad Labem. Právě možnost propojení historiografických přístupů makro- a mikrohistorie mi následně umožnila detailní poznání studované problematiky a zodpovězení výzkumných otázek.

V první specifické výzkumné otázce jsem se zajímal o to, jak se české obecné menšinové školy v politickém okresu Ústí nad Labem vyrovnávaly s jednotlivými legislativními normami určujícími chod těchto škol. V této souvislosti je nutné zmínit, že dostupná odborná literatura, která se zaměřuje na problematiku norem určujících chod menšinových škol, je poměrně nedostačující. Tyto texty totiž přinášejí pouze informace o základních zákonech bez hlubší analýzy. V tomto směru dosud neexistuje žádný text, který by problematiku legislativního rámce menšinového školství podával v ucelené a přehledné formě. Studium této problematiky se proto neobešlo bez detailního zmapování dobové školské legislativy včetně vyhlášek a nařízení MŠANO.

Při hledání odpovědí na první specifickou výzkumnou otázku jsem soustředil svou pozornost zejména na otázky zřizování škol, jejich otevírání a vnitřní uspořádání. Podobně jako v jiných částech českých zemí i v ústeckém okresu vznikaly české školy již před 28. říjnem roku 1918. Dokladem mohou být školy otevřené v obci Krásné Březno a Chabařovice. Zásadním problémem tohoto období byl fakt, že otevření těchto dvou škol zdaleka nedostačovalo reálným potřebám českého

obyvatelstva, které v této oblasti žilo. České děti proto musely navštěvovat německé školy. Tuto situaci umožňoval volný výklad některých ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely a převaha německého obyvatelstva v daném regionu. Zejména v obecních zastupitelstvech, která nebyla nakloněna vzniku českých škol. Češi totiž byli obecně německým obyvatelstvem vnímáni jako činitelé, kteří narušují jejich dlouholetou suverenitu v oblasti. Z toho důvodu německé obyvatelstvo využívalo různých možností (a to jak zákonných, tak i nezákonných), jak vznik české školy překazit či alespoň oddálit.

Prameny z AmUL dokazují, že v mnoha případech bylo jejich úsilí úspěšné. Nejflagrantnějším příkladem je případ české školy v Předlicích, která byla otevřena de facto pouze na jeden den, či dlouholetá jednání o zřízení české školy v městě Ústí nad Labem. V této souvislosti je zajímavé, že místní zastupitelstvo nevyšlo českým požadavkům vstříc ani za funkčního období starosty Franze Ohnsorga, které je charakteristické rozsáhlým, až bouřlivým rozvojem města. Vedle průmyslového rozvoje docházelo i k rozvoji v kulturní oblasti, včetně místního školství, například ve formě zřízení řady škol a výstavby nových školních budov. Je ovšem nutné dodat, že tento rozvoj se týkal pouze německého školství. Dá se usuzovat, že v této době nebyl jednoduše ze strany Němců zájem vyjít vstříc českým požadavkům. Koneckonců podobná situace panovala v této době i v jiných částech českých zemí, například na Moravě (viz Fišr, 2013; Kyogoku, 2003).

Změna v otázkách zřizování českých škol na Ústecku nastala až se vznikem Československé republiky. Přestože prioritou nově zřízeného MŠANO byla unifikace školské legislativy v rámci nového státu, v roce 1919 byla díky práci dlouholetého zástupce ÚMŠ Jindřicha Metelky přijata nová úprava zřizování a otevírání elementárních škol (Metelkův zákon). Právě tato úprava vyvolala doslova „boom" českých škol na celém území republiky. Výjimkou přitom nebyl ani okres Ústí nad Labem, kde například v období let 1918–1920 vznikly školy v Ústí nad Labem, Neštěmicích, Velkém Březně, Předlicích, Trmicích, Tuchomyšli a v Roudníkách. Tedy zejména v obcích, kde Češi tvořili výraznou menšinu v rámci ústeckého okresu. V dalších letech počet zřízených českých škol rostl a v podstatě se nezastavil až do konce první republiky (poslední škola v okresu Ústí nad Labem vznikla v roce 1937 v obci Bukov).

Právě tento překotný růst ovšem stál za dalším problémem, který spočíval v umístění zřízených škol. Obecně špatná ekonomická situace československého státu v prvních letech jeho existence i priority MŠANO vedly k prosazení legislativního opatření, které umožňovalo získat potřebné vyučovací prostory nuceným nájmem či záborem. To se záhy ukázalo jako velmi diskutabilní a stálo za zrodem mnoha sporů mezi českým a německým obyvatelstvem.

Typickou situací se stalo společné sdílení jedné (původně německé) školní budovy jak českou, tak i německou školou. Společné sdílení školní budovy německé obyvatelstvo přitom nijak zvlášť nepobuřovalo. Škola byla totiž ve své podstatě

rozdělena jen „na papíře“. Před rozdělením ji navštěvovali často (eventuálně někteří ubyli, jiní ovšem přibyli) totožní žáci, a proto se pouze novým způsobem uspořádaly třídy podle národnosti jednotlivých žáků, případně se rozdělily kabinety pro české a německé učitele. Běžné bylo například i zapůjčování různých pomůcek mezi českými a německými kolegy. Soužití dvou škol probíhalo tedy bez větších konfliktů.

Ty nastaly až v dalších letech vlivem demokratického vývoje, který se projevoval růstem počtu českých a úbytkem německých žáků. V důsledku tohoto vývoje začaly československé úřady na základě ustanovení o nuceném nájmu a záboru rušit německé třídy, které se stávaly majetkem českých škol. V ojedinělých extrémních případech takto mohla být zabrána i celá školní budova. Dokladem může být případ postupného zabrání celé německé školní budovy pro českou školu v Roudníkách, přičemž německá škola se tím dostala do dlouhodobých potíží a na čas byla i zcela zrušena. Za „poskytnutí“ školní budovy přitom nezískala žádnou náhradu. Přestože se jedná o extrémní a navíc ojedinělý případ v rámci ústeckého okresu, podobné necitlivé jednání československých školních úřadů je možné vysledovat v menší míře (například ve formě zrušení třídy, oddalování zřízení německé menšinové školy) i v případě škol v Neštěmicích, Ústí nad Labem či Trmicích. Tyto situace se pak promítaly i do každodenního života těchto škol, kdy nebylo výjimkou různé přehlížení potřeb českých škol, jako například vytápění českých tříd, zapůjčení klíčů od tělocvičny či „fackování na uvítanou“ německým školníkem při vstupu českých žáků do školní budovy.

I z těchto důvodů české školy volaly po zřízení vlastních školních budov. Zde se ovšem opět projevoval poněkud laxní přístup MŠANO k českému menšinovému školství. To tyto situace totiž nevnímalo jako závažné. Odkazovalo se přitom na mnohem složitější postavení jiných škol na území Československé republiky a závažnější úkoly, které muselo řešit. Žádosti o novou školní budovu přitom přicházely z ústeckých škol, které navštěvovalo až dvě stě žáků. V této souvislosti tak nepřekvapí, že žádosti českých škol, které byly zřízeny pro pár desítek žáků či dokonce jen několik jedinců, nebyly vyslyšeny vůbec. Ve svém důsledku tak nebylo ani výjimkou, že česká škola sice byla zřízena, ale nepodařilo se ji umístit i několik let, jako v případě české školy v Lochočicích či Přestanově.

Teprve na přelomu 20. a 30. let v období vrcholu hospodářské konjunktury státu dochází i k prvním výstavbám školních budov pro české školy. Nicméně nové školní budovy byly vybudovány pouze v obcích s výrazným počtem českého obyvatelstva, a tedy i případných žáků, kteří by školy navštěvovali, jako byly Chabařovice, Ústí nad Labem, Neštěmice či Krásné Březno. Zároveň tato výstavba poměrně náhle skončila s dopady hospodářské krize. Jedinou výjimkou byla výstavba školní budovy pro českou školu v obci Velké Březno roku 1937, která je ovšem silně spojena s dobovým ministrem školství a rodákem z této obce Emilem Frankem.

V otázkách zřizování a otevírání českých menšinových škol se tak projevoval typický jev formující nejenom tento typ škol, ale celé obecné školství, po celou dobu existence první republiky. Byla jím jistá nemohoucnost MŠANO reagovat na problémy (nejenom) menšinového školství. Vydání Metelkova zákona se v tomto světle ukazuje jako krátkozraké řešení. Jeho cílem bylo urychleně napravit jednu z pociťovaných křivd z období Rakouska-Uherska, bez ohledu na další dopady. Ve svém důsledku tento zákon ovšem vyvolal řadu nových otázek, na které MŠANO nedokázalo adekvátně odpovědět. Bezradnost MŠANO je pak zřejmá zejména z jejich nerealistického návrhu o přemístění všech menšinových škol do vnitrozemských jazykově homogenních oblastí. V této souvislosti se tak nabízí podnět k dalšímu výzkumu, který by ozřejmil činnost MŠANO během období první Československé republiky, a to nejen ve vztahu k českým menšinovým školám.

Každodenní život českých škol v okresu Ústí nad Labem byl samozřejmě nejvíce ovlivňován jejich učiteli a žáky a také procesem výchovy a vzdělávání, zejména v rámci vyučování. Právě na tyto klíčové aktéry a proces školního života, který se ve škole odehrával, jsem zaměřil své další specifické výzkumné otázky. Konkrétně jsem se soustředil na to, kdo vyučoval na českých obecných menšinových školách. Kdo na těchto školách absolvoval povinnou školní docházku? Jak vypadalo vyučování na těchto školách? Respektive jaké problémy se během vyučování objevovaly a jak byly řešeny?

První čeští učitelé se do ústeckého okresu dostávali společně s příchozím obyvatelstvem, které zde hledalo zaměstnání. Byli to také v mnoha případech oni, kdo během období Rakouska-Uherska iniciovali vznik českých škol. Po vzniku Československé republiky byl příchod učitelů do této oblasti ovlivněn i neblahou poválečnou ekonomickou situací státu, tedy nedostatkem pracovních příležitostí v jazykově homogenních oblastech republiky. Roli hrála i zvyšující se potřeba učitelů v souvislosti s „boomem“ nově zřizovaných škol v pohraničí. S odstupem času a na základě studia pramenů AmUL lze ovšem konstatovat, že nejzásadněji jejich příchod ovlivnilo přijetí legislativní normy o jejich služebních překladech. Ta totiž učitelům nedávala na výběr. Buď museli uposlechnout příkazu MŠANO a předepsané místo obsadit, anebo se museli vystavit nejistému výsledku disciplinárního řízení, které mohlo skončit i ztrátou jejich služebního postavení – ve své podstatě konec učitelské kariéry.

Na Ústecko se tak dostávali učitelé s různým charakterem, názory, cíli či vzděláním. To vše v různé míře ovlivňovalo i život školy a vytvářelo další problémy. Většina těchto problémů přitom vznikala z toho důvodu, že učitelé nebyli připraveni na svou činnost v národnostně smíšených oblastech. Jejich příprava probíhala totiž stejně jako u jakéhokoliv učitele zaměřeného na výuku na obecné škole. V rámci přípravy na učitelských ústavech se nerozlišovalo, zda učitel nastoupí na škole v jazykově homogenní či heterogenní oblasti. Příchod učitelů do okresu Ústí nad Labem tak byl doprovázen i jejich jistým rozčarováním. To pramenilo z několika

skutečností. Předně se najednou ocitli ve „výbušném“ prostředí národnostních sporů. Již tato zkušenost pak mohla ovlivnit učitele natolik, že se mohl například psychicky zhroutit, jak dokazuje případ učitele Živného z české školy v Modlanech. Učitelé se s touto situací vyrovnávali různým způsobem. Zejména učitelky „unikaly“ z jazykově smíšených území prostřednictvím sňatku a odchodu do místa působiště manžela či odchodem na mateřskou/rodičovskou dovolenou. V nejzazších případech nebyl výjimkou ani dobrovolný odchod ze služebního poměru, tedy rezignace na učitelské povolání vůbec.

Složitá národnostní situace ovšem nemusela být jediným důvodem jejich rezignace na učitelské povolání. Problémy totiž pokračovaly i při jejich vstupu do tříd. Ve třídách je totiž čekaly děti, které český jazyk ovládaly velmi špatně či vůbec. Bylo to dáno každodenním střetáváním dětí mimo školní vyučování s německými dětmi, se kterými udržovaly v různé míře kamarádské vztahy. Zároveň svou roli hrál fakt, že mnoho dětí pocházelo ze smíšených či přímo německých rodin. V některých případech, jako na české škole v Zálezlech či ve Varvažově, dokonce děti z německých rodin převládaly. Učitel tak opět mohl lehce ztratit půdu pod nohama. Jednoduše z toho důvodu, že během studia učitelství na tuto situaci nebyl připraven.

I v tomto případě se primárně jednalo o důsledky politiky MŠANO. Jeho činnost byla zaměřena jiným směrem. Dílčí problémy, jako byla např. otázka působení učitelů v menšinovém školství, byly upozaděny. V této souvislosti se zdá takřka neuvěřitelné, že během dvacetiletého trvání republiky MŠANO nevydalo žádné speciální zákony, které by upravovaly výuku na menšinových školách. Vše bylo určováno základními zákony pro elementární školy, jako byl malý školský zákon, a dalšími vyhláškami a nařízeními, které tento zákon doplňovaly bez ohledu na užší souvislosti fungování těchto škol. Učitelé na tuto skutečnost mohli reagovat pouze při přípravě podrobných vyučovacích osnov v součinnosti se školním inspektorem. Pouze v tomto případě mohli do určité míry zohlednit i podmínky, které v dané oblasti panovaly. Vzhledem k časté fluktuaci učitelů ovšem ani tato možnost nebyla zárukou úspěchu.

Ve svém důsledku tak učitelé byli odkázáni především sami na sebe. V ideálním případě se snažili sami vzdělávat v rámci různých učitelských setkání, která si sami pořádali s pomocí různých spolků, tedy bez pomoci státních úřadů. Popřípadě naslouchali radám zkušenějších kolegů na měsíčních učitelských konferencích (poradách školy) nebo radám inspektora, který školu navštívil. V horších případech, pokud tito učitelé nerezignovali zcela na své povolání, obraceli svou pozornost na záležitosti, které mohly neblahým způsobem ovlivnit i reputaci školy v obci.

Právě reputace školy v obci je jednou ze závěrečných kapitol této publikace, ve které jsem se soustředil na zodpovězení otázek, s kým české obecné menšinové školy spolupracovaly a jakou roli hrály ve vztahu k české menšině a k německé většině.

Vztah mezi školou a obcí byl do značné míry ovlivněn zejména komunikací mezi učiteli a ostatní veřejností obce, ve které škola fungovala. V této rovině di-

dakticko-pedagogická činnost učitelů byla pouze jednou z mnoha stránek jejich působení v menšinových oblastech. V rámci mimoškolních aktivit menšinoví učitelé podobně jako za Rakouska-Uherska působili v různých spolcích a výrazným způsobem se aktivně podíleli na životě české menšiny. Jejich činnost byla ovšem často ovlivňována i poměry panujícími uvnitř české menšiny. Každodenní život nepřinášel totiž pouze radosti v podobě různých bálů, plesů či výletů a divadelních her, ale také řadu problémů a sporů, na které místní učitel musel reagovat. Zatímco vyšší školské instance od něj očekávaly, že vzniklé spory a problémy bude řešit umírněně a s jistou rozvahou a nadhledem, ve skutečnosti se kvůli nim dostával do řady zcela bezvýchodných situací. Například přílišné očekávání různých spolků a jiných organizací, že učitelé budou školu zapojovat do různých slavností, besídek či sbírek, mohla vyvolávat nejen radost, ale například, jako v případě učitele Karla Filipa z české školy v Neštěmicích, i rozhořčení. To pramenilo na jedné straně z určitého přehlížení práce učitelů pro menšinu českými spoluobčany, ale i tím, že jejich mimoškolní práce nebyla finančně ohodnocena.

Právě finanční ohodnocení menšinových učitelů také mohlo představovat jednu z velmi citlivých otázek v rámci jejich působení v menšinových oblastech. Učitel na jazykově smíšených územích byl totiž hodnocen naprosto stejně jako učitel provádějící svou profesi v jazykově homogenních, a tedy mnohem klidnějších oblastech. Místo výkonu mohlo být zohledněno pouze v jedné složce jejich platu v tzv. činovném, které ovšem nepříslušelo všem menšinovým učitelům, jak dokazuje například plat učitelky Červinkové z české školy v Ústí nad Labem.

Bezvýchodnost těchto situací společně s nemožností svobodně se rozhodnout o místě svého působení pak mohla přispět i k určité frustraci učitelů. Ve svém důsledku pak jejich nespokojenost mohla ohrozit jak reputaci, tak i samotný chod školy. Příkladem mohou být defraudace ze strany učitele Jaroslava Hendrycha z předlické školy či Antonína Petáka z české školy na Střekově, nebo z dnešního pohledu „nevinné“ záletnictví učitele Hájka z české školy v Povrlech, které ve své době ovšem spustilo tok událostí, jejichž vyvrcholením bylo odvolání tohoto učitele z dosavadního místa působení a náročné hledání jeho nástupce.

V souvislosti s působením učitelů jak ve škole, tak i mimo ni nelze přehlédnout významnou úlohu školních inspektorů. Během analýzy pramenů vyplynulo, že školní inspektoři byli jedni z mála školských pracovníků, kteří v pohraničních oblastech setrvávali delší dobu. To jim pomohlo jednak se v problematickém prostředí zorientovat, jednak získat cenné zkušenosti, o které se dělili s učiteli při různých příležitostech. Inspektoři přitom byli učitelům oporou i v mimoškolních záležitostech. Svědčí o tom například pomoc inspektora Josefa Pekaře v případě učitele Jaroslava Hendrycha, který se dostal do vážných problémů v souvislosti se zpronevěrou školních financí. Studium zaměřené na činnost školních inspektorů v otázkách menšinového školství by proto mohlo prohloubit i poznání o životě českých menšinových škol a stává se tak výzvou pro další výzkum.

Vztah mezi školami a obcemi byl ovšem dán i širšími událostmi, které měly své odezvy i v životě jednotlivých obcí ústeckého okresu, respektive v místním školství. Zejména od poloviny 30. let české školy zažívají na „vlastní kůži“ dopady hospodářské krize a vzestup německých nacionalistických stran, jako byla SdP Konrada Henleina. Obojí s sebou přineslo zejména úbytek českých dětí na školách. Ten byl způsoben zejména odchodem českého obyvatelstva z regionu, které zde nemohlo najít zaměstnání. Přitom v pozadí tohoto důvodu se neskrývala pouze obecně neblahá hospodářská situace Československé republiky, ale i tlak členů SdP na majitele různých německých podniků, aby do svých služeb Čechy nepřijímalo. Podobným způsobem přitom členové SdP ovlivňovali i majitele bytů, ve kterých Češi bydleli. Výjimkou nebyly ani „agitace“ příznivců SdP v jazykově smíšených rodinách, kde přesvědčovali rodiče dětí, aby je přihlásili na německou školu.

Spolupráce škol s ostatní veřejností obce se ovšem nemusela nést pouze v duchu řešení různých sporů a konfliktů či národnostních třenic. Svědčí o tom například starost o zdraví žáků menšinových škol. Prameny AmUL překvapivě dokazují, že starost o zdraví žáků škol dokázala sjednotit mnoho různých subjektů obce bez ohledu na národní příslušnost či politickou a ekonomickou situaci. Dokladem může být spolupráce české a německé školy v obci Předlice v době vrcholu hospodářské krize, které uspořádaly společnou stravovací akci pro děti nezaměstnaných rodičů či ošacovací akce pro potřebné děti, za spoluúčasti městského zastupitelstva a různých spolků v Ústí nad Labem v roce, kdy SdP triumfovala v parlamentních volbách.

Při studiu pramenů k otázkám péče o zdraví žáků menšinových škol se také výrazným způsobem ukázalo několik zajímavých metodologických momentů, které jsou typické pro mikrohistorickou analýzu, a tedy i studium každodennosti v minulosti. Například objevení ojedinělé poznámky ve školní kronice o zdravotním stavu žáků z české školy v Ústí nad Labem společně s dílčími informacemi z různých zdrojů o různých darovacích, stravovacích či ošacovacích akcích – které samy o sobě bez znalosti hlubšího kontextu lze snadno přehlédnout – umožnilo rekonstruovat některé každodenní jevy, které na první pohled nejsou patrné. V této souvislosti se ukázala i síla vzájemného propojení mikrohistorické analýzy s tradičními metodami historického výzkumu a vizuální historií. Analýza fotografií totiž nastolila otázku, proč děti na těchto materiálech vypadají nezdravě. Na základě studia sekundární literatury a dalších informací získaných z primárních zdrojů, které s tématem nepřímo souvisely, pak bylo možné tuto otázku zodpovědět zdůvodněnou hypotézou. Propojení mikrohistorické analýzy s analýzou fotografií společně s použitím nepřímé metody tak umožnilo poznat a objasnit jeden z některých historických momentů z každodenního života české školy.

Během archivního výzkumu v AmUL se také ukázala důležitost znalosti „výzkumného terénu“, tedy jedné z podmínek mikrohistorického výzkumu (viz Grulich, 2001; Petráň, 2003). Dokladem jsou například nesprávně uvedené informace

v inventáři fondů českých škol v AmUL. Podle inventáře fondů škol v městě Ústí nad Labem měly existovat během první republiky dvě české školy. Jedná se přitom o omyl, který byl pro mě zřejmý již z uvedené informace, že druhá škola se nacházela v ulici Školní. Školní ulice je totiž součástí města Ústí nad Labem s názvem Všebořice, kde jsem prožil většinu svého života. Tato část přitom v období první republiky nebyla součástí města. Mé podezření o omylu se pak potvrdilo nejenom dalším studiem písemných archivních materiálů, které prozradily, že škola byla rozdělena do dvou budov, a to v ulicích Ohnsorgova a Solní, ale také analýzou fotografie školní budovy v Solní ulici doplněnou srovnáním s komentářem v inventáři. Obdobným způsobem jsem odhalil i některé další špatně uvedené informace obsažené přímo v pramenech. Jednalo se například o chybu zapisovatele jednoho z jednání NJS, podle kterého měla v roce 1926 vzniknout česká škola v obci Telnice. Znalost „výzkumného terénu" u mě ovšem opět vyvolala jistou nedůvěru k této stručné poznámce, která se potvrdila studiem dalších archivních materiálů. Autor poznámky si totiž jednoduše při svém zápisu zmýlil místo vzniku této školy. Znalost „výzkumného terénu" mi tak pomohla zejména při kritickém zhodnocení nalezených informací a ukázala se neocenitelným přínosem.

Na úplný závěr této knihy bych chtěl připomenout názor neznámého autora z roku 1920, který psal o zbytečnosti českých škol v jazykově smíšených územích z toho důvodu, že děti, které je navštěvují, stejně česky vůbec neumí a učitel musí většinu času vyučovat v němčině (Unsere deutschen, 1920). S jeho názorem je možné souhlasit pouze zčásti. Autor sice vystihl jeden z hlavních problémů, se kterým se české školy musely po dobu své dvacetileté existence vyrovnávat, nicméně se mýlil v otázce jejich zbytečného zřizování. Právě naopak, tyto školy totiž pomáhaly v pohraničních oblastech v době, kdy neexistovaly kromě denního tisku a rozhlasu jiné možnosti šíření informací, utvářet cit pro demokratické hodnoty a republikánské zřízení nového československého státu. Dokazuje to nejen obsah výuky, ale například i pořádání výletů do míst spojených s českou minulostí či program školního rozhlasu, který děti mohly na některých školách od 30. let poslouchat. Právě toto působení škol mohlo výrazně přispět i k uchování demokratických hodnot u již dospělých či dospívajících absolventů těchto škol během nacistické diktatury a navázat na ně v krátkém období demokratického režimu po konci druhé světové války či v době pražského jara a zejména pak po roce 1989. České školy v pohraničí tak podobně jako školy v národnostně klidnějším vnitrozemí pomáhaly naplňovat cíle prezidenta T. G. Masaryka, které lze shrnout konstatováním, jež je mu připisováno: „Tož demokracii bychom už měli, teď ještě nějaké ty demokraty."

Přestože se jedná pouze o jeden dílek z rozsáhlé a složité mozaiky československé historie ve 20. století, studium českých menšinových škol je důležité nejen pro pochopení následného vývoje československé společnosti či školství (zejména v pohraničních oblastech), kterému se věnuje např. Kučerová (2012) či Kučerová

a Kučera (2009), ale i pro pochopení stále aktuální problematiky odsunu německého obyvatelstva po konci druhé světové války. Kořeny těchto událostí lze totiž spatřovat právě v dlouholetém každodenním styku Čechů s Němci, který byl tu v menší, tu ve větší míře ovlivňován i životem škol.

SUMMARY

Czech minority education in the Czechoslovak republic. To the everyday life of primary schools in political district Ústí nad Labem.

The Czech minority primary education during the period of the first Czechoslovak republic is the topic of this publication. The author follows-up a long historical tradition of studying Czech/Czechoslovak education history as part of this book. The main aim of this text based on historical-pedagogical research is to identify, describe and interpret the everyday life of the Czech minority primary schools during the first Czechoslovak republic in broader socio-historical context. The author examines the everyday life of these schools in political district of Ústí nad Labem, which was located in Czech-German linguistically mixed area during the era of the Czechoslovak republic. Author explores the topic through the historiographical macrohistory and microhistory approaches. Besides these approaches he also uses traditional methods of historical research and visual history. The book is based on the study of historical archive sources, legislation, analysis of historical periodicals, photographs and memoirs of students of minority schools. The historical sources were gained mainly in the Municipal archive of Ústí nad Labem and the National archive in Prague. However, the author also uses in his work the sources from the Sudetendeutsches Institut in Munich and sources from the Fachbereichsbibliothek of the Institut für Geschichte of Vienna University, which are currently unavailable in the Czech republic. In the introductory parts author pays attention to the general development of the Czechoslovak society with emphasis on the development of Czechoslovak education, particularly primary and minority primary education. Nevertheless, he also follows-up the issues

of general political, economic and cultural development of the state, which form the broader context of the studied problems. In particular, he focuses on the Czech-German relations, which besides other things had an influence on minority education. Introductory chapters represent insight into the problems of everyday life of Czech minority schools in political district of Ústí nad Labem. In this part the author presents the main results of his research in several chapters, such as the establishment and opening of minority schools, which is first chapter of this part of book.

In this way is not supricing that Czech schools were established in the Ústí nad Labem region before 28th October 1918, like in other parts of the Czech lands. For example like the schools in villages Krásné Březno and Chabařovice. The fundamental problem of this period was the fact that the opening of these two schools was far from sufficient for the real needs of the Czech population living in this area. Therefore, Czech children had to attend German schools. This situation was made possible by the free interpretation of some provisions of the Hasner Law and its amendments and the predominance of the German population in the region. Czechs were generally perceived by the German population as „agents" who disrupt their long-standing sovereignty in the region. For this reason, the German population used various options (both legal and illegal) to prevent or at least delay the establishment of the Czech school.

A change in the issue of establishing of Czech schools in the Ústí nad Labem region occurred after the establishment of the Czechoslovak Republic. Although the priority of the newly established MŠANO was the unification of school legislation within the new state, in 1919 a new regulation of the establishment and opening of elementary schools (Metelka's Law) was adopted thanks to the work of a long-time representative of the ÚMŠ Jindřich Metelka. This adjustment has caused literally a „boom" of Czech schools throughout the country. The exception was not even the Ústí nad Labem district, where, for example, in 1918–1920 schools were established in Ústí nad Labem, Neštěmice, Velké Březno, Předlice, Trmice, Tuchomyšl and Roudníky – in the villages where the Czechs formed a significant minority within the Ústí nad Labem region. In the following years, the number of established Czech schools grew and basically did not stop until the end of the First Republic (the last school in the district of Ústí nad Labem was founded in 1937 in the village of Bukov).

Of course, the everyday life of Czech schools in the district of Ústí nad Labem was most influenced by their teachers and pupils as well as by the process of education. It is these key actors and the process of school life that took place at school that I focused on in my next chapters.

The first Czech teachers arrived in the Ústí nad Labem region together with the newcomers who were looking for a job there. It was also in many cases they who initiated the establishment of Czech schools during the Austro-Hungarian

Empire. After the establishment of the Czechoslovak Republic, the arrival of teachers in this area was also influenced by the unfortunate post-war economic situation of the state, for example because of lack of job opportunities in the linguistically homogeneous areas of the country. The boom of newly established schools in the border region also played a role in increasing count of teachers in this region. With hindsight and based on the study of archival sources we can, however, say that their arrival was influenced by the adoption of legislative norms on their official translations. This norm didn't give to teacher a choice. Either they had to obey MŠANO's command and occupy the prescribed place, or they had to face the uncertain outcome of disciplinary action that might have resulted in the loss of their job – in essence the end of their teaching career. Teachers with different character, opinions, goals or education were thus getting to Ústí nad Labem region. It all influenced the school life to a different degree and created other problems.

Most of these problems arose because these teachers were not prepared for their activities in nationally mixed areas. Problems continued even when they entered classes. In the classrooms, children which were waiting for them, were very poor in the Czech language. This was due to the day-to-day encounter of children outside school with German children, with whom they maintained friendship relationships to varying degrees. At the same time, the fact that many children came from mixed or directly German families played a role. In some cases, as in the Czech school in Zálezly or in Varvažov, even children from German families prevailed. So the teachers could easily lose ground again. Simply because they were not prepared for this situation during their studies.

As a result, the teachers were primarily dependent on themselves. Ideally, they tried to educate themselves in various teacher meetings, which they themselves organized with the help of various associations – without the help of state authorities. Alternatively, they listened to the advice of more experienced colleagues at monthly teacher conferences (school meetings), or the inspector's advice, who visited the school. In worse cases, if these teachers did not completely resign from their occupation, they turned their attention to matters that could have an adverse effect on the school's reputation in the village.

The school's reputation in the village is one of the final chapters of this work. The relationship between the school and the municipality was largely influenced in particular by the communication between teachers and the other public of the municipality in which the school operated. At this level, the didactic-pedagogical activity of teachers was only one of many aspects of their activities in minority areas. In the framework of extracurricular activities, as in the Austro-Hungarian Empire, minority teachers worked in various associations and actively participated in the life of the Czech minority. However, their activities were often influenced by the circumstances prevailing within the Czech minority. Everyday life brought

not only the joy of various balls, balls or trips and plays, but also a number of problems and disputes that the local teacher had to react to. While higher education institutions expected him to resolve the disputes and problems in a moderate way, with some prudence and insight, in fact, he was in a series of totally hopeless situations. The hopelessness of the situation, together with the inability to freely determined by their place of operation could then contribute to some frustration of teachers. As a result, their dissatisfaction could threaten both the reputation and the school's course. An example of this might be the embezzlement or – from today's perspective – the „innocent" philandering of a teacher with a married woman, which triggered a flow of events that culminated in the dismissal of this teacher from his former place of work and the difficult search for his successor.

The relationship between schools and municipalities, however, was also given a wider events that have their response in the life of the individual municipalities in the district, or in the local schools. Especially since the mid-1930s, Czech schools have been experiencing effects of the economic crisis and the rise of German nationalist parties such as Konrad Henlein's SdP. Both of them brought mainly the loss of Czech children in schools. This was mainly due to the departure of the Czech population from the region, which could not find a job here. In the background of this fact was not only the generally unfortunate of the economic situation of the Czechoslovak Republic, but also the pressure of SdP members on the owners of various German companies to refrain from accepting Czechs in their services. In a similar way, the SdP members also influenced the owners of the apartments in which the Czechs lived.

However, the cooperation of schools with other municipal public did not have to be carried out only in the spirit of solving various disputes and conflicts or national friction. This is evidenced, for example, by the concern for the health of minority school pupils, as described in the last chapter of this book

Although the Czech minority schools represent only one piece of the extensive and complex mosaic of Czechoslovak history in the 20th century, the study of Czech minority schools is important not only for the subsequent development of Czechoslovak society or education (especially in the border areas), but also for understanding the current issue of the displacement of the German population after the end of World War II. The roots of these events can be seen in the long-term everyday contact of the Czechs with the Germans, which was less influenced by the life of schools.

SEZNAM ZKRATEK

AmUL	Archiv města Ústí nad Labem
ČSR	Československá republika
DNP	Německá nacionální strana (Deutsche Nationalpartei)
DNSAP	Německá národně socialistická strana dělnická (Deutsche nationalsozialistiche Arbeiterpartei)
FF MU	Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
ibid	tamtéž
JIB	Jednotná informační brána
Kč	Koruna československá
MŠANO	Ministerstvo školství a národní osvěty
NA	Národní archiv
např.	například
nestr.	nestránkováno
NJS	Národní jednota severočeská
SdP	Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)
SHF	Sudetoněmecká vlastenecká fronta (Sudetendeutsche Heimatfront)
SL	Sudetoněmecké krajanské sdružení (Sudetendeutsche Landsmannschaft Bundesverband)
ÚMŠ	Ústřední matice školská

SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A OBRÁZKŮ POUŽITÝCH V TEXTU

Graf č. 1 Rozpočet Ministerstva školství a národní osvěty během období 1918–1938
Graf č. 2 Vývoj počtu tříd a žáků obecných škol v období první Československé republiky
Graf č. 3 Vývoj počtu obecných škol v období první Československé republiky
Graf č. 4 Vývoj počtu obyvatel města Ústí nad Labem v letech 1840–1950
Graf č. 5 Příslušnost českého obyvatelstva v Ústí nad Labem k jednotlivým profesím k roku 1930 (v %)
Graf č. 6 Podíl sociálních skupin na celkovém počtu činných osob českého obyvatelstva v Ústí nad Labem roku 1930 (v %)
Graf č. 7 Zdravotní stav žáků české školy v Ústí nad Labem v roce 1926
Obrázek č. 1 Soustava elementárního školství v období první republiky
Tabulka č. 1 Národnostní složení obyvatelstva ČSR
Tabulka č. 2 Národnostní složení obyvatelstva ČSR podle jednotlivých zemí ČSR
Tabulka č. 3 Národnostní složení obyvatel ve vybraných obcích politického okresu Ústí nad Labem
Tabulka č. 4 Rozvrh hodin jednotřídní české obecné menšinové školy v Tisé z roku 1933

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 Vývoj počtu českých obecných menšinových škol a jejich žáků v období let 1919–1935
Příloha č. 2 Počet Čechů v Ústí nad Labem v letech 1880–1930
Příloha č. 3 Fotografie české školy v obci Chlumec – průčelí a schodiště
Příloha č. 4 Fotografie české školy v obci Chlumec – dvorek nacházející se napravo od schodiště do školy
Příloha č. 5 Fotografie nové školní budovy české obecné a měšťanské školy v obci Chabařovice
Příloha č. 6 Fotografie nové školní budovy české školy v obci Neštěmice
Příloha č. 7 Pohled na novou školní budovu české školy v obci Krásné Březno
Příloha č. 8 Fotografie nové školní budovy české školy v městě Ústí nad Labem
Příloha č. 9 Fotografie nové školní budovy české školy v obci Velké Březno
Příloha č. 10 Fotografie staré školní budovy české školy ve městě Ústí nad Labem – ulice Solní
Příloha č. 11 Fotografie ze slavnostního otevření nové školní budovy české školy ve Velkém Březně – křížkem označený ministr školství Emil Franke
Příloha č. 12 Fotografie II. třídy české školy v obci Neštěmice ze školního roku 1927/1928
Příloha č. 13 Přihlášky k zápisu pro školní rok 1935/1936 do české školy v Dolních Zálezlech
Příloha č. 14 Prohlášení o odmítnutí projevů Konrada Henleina
Příloha č. 15 Fotografie I. třídy české školy v obci Neštěmice ze školního roku 1926/27
Příloha č. 16 Výřez z fotografie II. třídy školy v obci Neštěmice ze školního roku 1926/27
Příloha č. 17 Mapa politického okresu Ústí nad Labem v letech 1918–1938
Příloha č. 18 Přehledové tabulky

Příloha č. 19 Skladba obyvatel podle sčítání lidu z roku 1921 ve vybraných obcích politického okresu Ústí nad Labem
Příloha č. 20 Skladba obyvatel podle sčítání lidu z roku 1930 ve vybraných obcích politického okresu Ústí nad Labem
Příloha č. 21 Mapa Německého Rakouska
Příloha č. 22 Vývoj počtu českých škol v politickém okresu Ústí nad Labem I
Příloha č. 23 Vývoj počtu českých škol v politickém okresu Ústí nad Labem II

BIBLIOGRAFIE

Archivní prameny

Das Volk steht auf. Aussiger Tageszeitung, 8. září, 1925, *28*(203), s. 3. Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Gegen die Zerstörung der deutschen Schule. Protesstverssamlung der nationalen Parteien in Aussig. Aussiger Tagblatt, 7. září, 1925, *69*(202), s. 2. Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Interpelace poslance Ernsta Kundta, že vojenské osoby a učitelé rozšiřují provokační štváčské písně. Okresní úřad v Ústí nad Labem. Registraturní plán I–III (I–XXII) (1900–1938). Katalog presidiálních spisů. 1918–1938 (inv. č. 22, kart. 1). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Inventáře VII. skupiny fondů okresního archivu v Ústí nad Labem. Školy města Ústí nad Labem. Inventář obecné státní smíšené školy s vyučovacím jazykem československým v Ústí nad Labem 1919–1938 (s. 186–187). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Inventáře VII. skupiny fondů okresního archivu v Ústí nad Labem. Školy města Ústí nad Labem. Inventář české obecné školy v Ústí nad Labem – Krásné Březno (s. 174–176). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Katalog 1. A třídy 1926/1927. Česká obecná škola v Ústí nad Labem v Krásném Březně (č. inv. 112, č. evid. 112, č. lok. 2840). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Katalog 1. třídy 1918/1919. Obecná škola v Krásném Březně (č. inv. 68, č. evid. 68, č. lok. 2798). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Katalog 2. třídy 1918/1919. Obecná škola v Krásném Březně (č. inv. 69, č. evid. 69, č. lok. 2799). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Katalog I. třídy, 1919/20. Obecná škola v Chabařovicích (sg. OA/IV–18/12, poř. č. 638). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Katalog a třídní kniha 1934/35. Obecná škola v Zálezlech (sg. OA/IV–10/2, poř. č. 423). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Katalog I. třídy 1912/1913. Obecná škola v Roudníkách / Volksschule Raudnig (sg. OA/IV–30/26; poř. č. 1242). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Katalog všech ročníků 1935/36. Obecná škola v Přestanově (sg. OA/IV–28/1, kart. 1183). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Komentář k fondu Aussiger Tagblatt. In Inventář XI. skupiny (s. 6). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Komentář k fondu Aussiger Tageszeitung. In Inventář XI. skupiny (s. 19). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Konferenční protokol 1916–1919. Česká obecná škola v Ústí nad Labem – Krásném Březně. (č. inv. 183, č. evid. 126, č. lok. 2855). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Konferenční protokol 1919–1924. Česká obecná škola v Ústí nad Labem – Krásném Březně (č. inv. 184, č. evid. 127, č. lok. 2856). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Konferenční protokol 1934/1948. Česká státní škola v Ústí nad Labem – Předlicích (č. inv. 24, č. evid. 24, č. lok. 2884). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Konferenční zápisy 1910/1924. Obecná škola v Chabařovicích (sg. OA/IV – 18/1, kart. 610). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Kronika školní. Občanská škola v Chabařovicích (sg. OA/IV – 17/1, kart. 612). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Matriky českých škol. B–M. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 3, kart. 1). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Matriky českých škol. O–Z. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 3, kart. 2). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Násilnosti Němců proti českým rodičům a zástupcům v území smíšeném. Fond č. 539/2 Zemská školní rada v Praze, Spisy presidia. 1920, č. j. 234–2409. 1095 – Smýšlení německého učitelstva (inv. č. 495, kart. 2). Národní archiv v Praze, Praha.

Nepřípustná agitace politického rázu na školách. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 1, kart. 1). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, B–H. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 4, kart. 2). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, H–M. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 4, kart. 3). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Osobní spisy učitelů menšinových škol 1930–1937, O–V. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 4, kart. 4). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Paměti Františka Mudroňka staršího – 50 let výročí bojů o českou školu v Předlicích. (sg. 1876). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Pamětní kniha /Gedenkbuch/ 1914–1931. Archiv obce Předlice 1718–1940 (inv. č. 35). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Pamětní kniha o postavení a otevření nové české školy v Neštěmicích. 1 kniha 1931–1932. Obecná škola v Neštěmicích (sg. OA/IV–26/8, kart. 1180). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Pamětní kniha založená u příležitosti položení základního kamene ke stavbě nové české školy 1936–1938. Obecná škola ve Velkém Březně (sg. OA/IV–45/4, kart. 1554). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Platy obecních zaměstnanců 1926–1935. Archiv obce Předlice 1718–1940 (inv. č. 14). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Podklady pro odpověď na interpelaci dr. Schollicha o zrušování škol a zmenšení počtu tříd na ná-

rodních školách (seznam zrušených a redukovaných škol s vyučovacím jazykem německým, projev ministra dr. Šrobára, zprávy o špatném umístění českých škol aj.). Fond č. 371 Ministerstvo školství (inv. č. 1348, sg. 5409/22, č. kart. 815). Národní archiv v Praze, Praha.

Pojem „menšinová" škola. Fond 371, Ministerstvo školství 1918–1949, I. díl, Pojem a rezoluce českých menšinových škol v ČSR. 1920–1934 (inv. č. 971, sg. 17Ma, č. kart. 373). Národní archiv, Praha.

Programy relací škol. rozhlasu v období 1930/31. Fond č. 371 Ministerstvo školství, Záležitosti školského rozhlasu (inv. č. 1253, sg. 43 + Školský rozhlas, č. kart. 745). Národní archiv v Praze, Praha.

Prohlášení učitelů německé národnosti odmítající činnost sudetoněmecké strany K. Henleina. Fond č. 371 Ministerstvo školství (inv. č. 2470, sg. 140572/38, č. kart. 3997). Národní archiv v Praze, Praha.

Rakvice, obecná škola, pohřeb dětí utonulých při výletu. Fond 371, Ministerstvo školství 1918–1949, I. díl (inv. č. 971, sg. 17M, č. kart. 373). Národní archiv v Praze, Praha.

Sbor pro školský rozhlas, doplnění. Fond č. 371 Ministerstvo školství, Záležitosti školského rozhlasu (inv. č. 1253, sg. 43 + Školský rozhlas, č. kart. 745). Národní archiv v Praze, Praha.

Schulchronik 1887/1938. V. obecná škola chlapecká v Ústí nad Labem – Krásné Březno (č. inv. 343, č. evid. 295, č. lok. 1594). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Schulchronik 1894–1934. Obecná německá škola v Roudníkách / Volksschule Raudnig (sg. OA/IV–30/44; poř. č. 1277). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Schulchronik 1898–1925. Obecná škola chlapecká v Ústí nad Labem – Trmice (č. inv. 1, č. evid. 1, č. lok. 1915). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Schulchronik 1904–1943. Obecná škola ve Velkém Březně / Volksschule Grosspriesen (sg. OA/IV–43/21, poř. č. 1542). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Schulchronik 1919–1931. Obecná a měšťanská škola v Ústí nad Labem (č. inv. 413, č. evid. 376, č. lok. 981). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1919–1933. 1. kniha. Obecná škola v Neštěmicích (sg. OA/IV–26/7, kart. 1179). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1919–1939. Obecná škola v Chabařovicích (OA/IV – 16/1 kart. 612a). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1920–1938. 1. kniha. Obecná škola v Roudníkách (sg. OA/IV–31/23, kart. 1321). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1921/1935. Obecná státní smíšená škola s vyučovacím jazykem československým v Ústí nad Labem, 1919–1938 (č. inv. 156). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1922–1938. 1. kniha. Obecná škola v Chlumci (sg. OA/IV–20/1, kart. 796). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1925–1938. 1. kniha. Obecná škola ve Varvažově (sg. OA/IV–42/1, kart. 1521). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1928–1938. Obecná škola v Zálezlech (sg. OA/IV–10/5, poř. č. 426). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1933/1952. Česká státní škola v Ústí nad Labem – Předlice (č. inv. 25, č. evid. 25, č. lok. 2885). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika 1934–1938. 1. kniha. Obecná škola v Lochočicích (sg. OA/IV–57/4, kart. 2234). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní kronika české obecné školy, později národní školy 1920–1938 a 1945–1957. Obecná škola

v Řehlovicích (sg. OA/IV–32/1, poř. č. 1322). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školní záležitosti, různé, 1919–1925. Archiv obce Předlice 1718–1940 (inv. č. 131, č. evid. 17). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školy – různé záležitosti. Registraturní plán I–III (I–XXII) (1900–1938). Okresní úřad Ústí nad Labem (sg. VI/-, kart. 150). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školy – různé záležitosti. Registraturní plán I–III (I–XXII) (1900–1938). Okresní úřad Ústí nad Labem (sg. VI/-, kart. 151). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Školy české menšinové v Ústí n. L., zadávací zápis, rozpočet a plány. Okresní úřad Ústí nad Labem. Registraturní plán I–III (I–XXII) (1900–1938) (sg. IX/-, kart. 206). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Tisá – zřízení české menšinové školy. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 2, kart. 1). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Třídní katalog I. třídy 1918/19. Česká obecná škola v Ústí nad Labem v Krásném Březně (č. inv. 68, č. evid. 68, č. lok. 2798). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Třídní katalogy z let 1896/1897. Česká obecná škola v Ústí nad Labem – Krásné Březno (inv. č. 1–3). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Třídní kniha I. třídy 1923/24. Obecná škola ve Vyklicích (sg. OA/IV–53/14, poř. č. 2085). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Tschechische Lehrerbildungsanstalt. Fond č. 539/2 Zemská školní rada v Praze, Spisy presidia. 1920, č. j. 234–2409, inv. č. 495, kart. 2.

Vyjádření o návrhu poslance Dr. Hajna a soudr. na změnu zákona ze dne 3. dubna 1919 č. 189 sb. z. a n. Fond 371, Ministerstvo školství 1918–1949, I. díl, Pojem a rezoluce českých menšinových škol v ČSR. 1920–1934 (inv. č. 971, sg. 17Ma, č. kart. 373). Národní archiv v Praze, Praha.

Výnosy 1927–1938. Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (inv. č. 1, kart. 1). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Zabírání objektů, budov a jejich částí pro účely veřejné, zabírání bytů. 1919–1943. Fond č. 371 Ministerstvo školství (inv. č. 1177, sg. 39 IV Zábor, č. kart. 678). Národní archiv v Praze, Praha.

Zápis o poradě s inspektory menšinových škol národních s československým jazykem vyučovacím ve dnech 20. a 21. února 1931. (1931). Okresní školní inspektorát v Ústí nad Labem 1927–1938 (JAF 31, s. 1–132). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Zápisy z konferencí 1922–1933. Obecná škola v Neštěmicích (sg. OA/IV–26/1, poř. č. 796). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Zápisy ze schůzí českého místního školního výboru 1932–1936. Místní školní rada ve Velkém Březně (sg. OA/IV–46/1, poř. č. 1556). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Zásobník školních potřeb 1933–1938. Obecná škola v Dubicích (sg. OA/IV–11/6, poř. č. 432). Archiv města Ústí nad Labem, Ústí nad Labem.

Zrušení škol a zmenšování počtu tříd na národních školách. Interpelace Dra Schollicha a soudr. Fond č. 371 Ministerstvo školství (inv. č. 1177, sg. 39 IV Zábor, č. kart. 678). Národní archiv v Praze, Praha.

Žatec, čes. stát. ústav učitelský. Fond č. 539/2 Zemská školní rada v Praze, Spisy presidia. 1920, č. j. 1410 (inv. č. 495, kart. 2). Národní archiv v Praze, Praha.

Žatec, zřízení českého státního ústavu učitelského. Fond č. 539/2 Zemská školní rada v Praze, Spisy presidia. 1920, č. j. 1451 (inv. č. 495, kart. 2). Národní archiv v Praze, Praha.

Paměti

Drtina, P. (1991). *Československo můj osud. Sv. 1, Kniha 1*. Praha: Melantrich.

Goldbach, W. (1998). *Siertsch/Borschim: zwei böhmischer Dörfer: ihr Werden, ihre Kirche, ihre Schule, ihre Menschen, die Vertreibung ihrer deutschen Bewohner*. Ockenfels: Selbstverlag.

Rašín, L. (1994). *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno: Bonus A.

Schellberger, E. G. (2001). *Kindheit und Jugend in Deutsch-Böhmen: Erinnerungen an diese Zeit 1919–1946*. Öhningen-Schienen: E. Schellberger.

Simm, H. (1968). *Um Schule, Scholle, Arbeitsplatz. Errinerungen eines sudetendeutschen Parlamentaries*. Oberfranken: Sudetendeutschen Landsmannschaft.

Šosvald, J. (1999). *Jó tenkrát v Ústí.* Ústí nad Labem: Albis International.

Tippelt, A. (1969). *Die deutschen Schulen und ihre Lehrer zwischen Königreichwald und Schwitschin*. Könighof.

Legislativní normy

Číslo 104. Zákon ze dne 24. června 1926 o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných občanských škol (Učitelský zákon). (1926). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 479–490). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 11. Zákon ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého. (1918). *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 2). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 121. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. (1920). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 255–267). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 122. Zákon ze dne 29. února 1920 podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé. (1920). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 268–269). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 125. Zákon ze dne 14. července 1927 o organisaci politické správy. (1927). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 1449–1478). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 126. Zákon ze dne 29. února 1920 o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé. (1920). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 291–304). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 189. Zákon ze dne 3. dubna 1919 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích. (1919). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 263–264). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 2. Zákon ze dne 2. listopadu, jímž se zřizují nejvyšší správní úřady ve státě československém. (1918). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 1). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 205. Zákon ze dne 10. dubna 1919, jímž se mění § 48 říšského zákona o školách obecných. (1919). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 273). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 226. Zákon ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 1003–1007). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 274. Zákon ze dne 23. května 1919, jímž se upravují služební příjmy a výslužné učitelstvu na veřejných školách obecných a občanských (měšťanských). (1919). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 377–383). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 292. Zákon ze dne 9. dubna 1920, jímž se upravuje správa školství. (1920). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 624–628). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 295. Zákon ze dne 9. dubna 1920 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích. (1920). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 629–630). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 332. Zákon ze dne 11. června 1919 o zabírání budov neb jejich částí pro účely veřejné. (1919). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 441–442). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 455. Zákon ze dne 24. července 1919, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných, občanských (měšťanských) v republice Československé. In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 643–644). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 53. Zákon, daný dne 2. května 1883, kterýmž se mění některá ustanovení zákona ze dne 14. května 1869 (Z. Ř, č. 62). (1883). In *Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené* (s. 199–206). Vídeň: Císařské a královské tiskárny dvorské a státní.

Číslo 605. Zákon ze dne 29. října 1919, jímž ustanovují se zásady, podle nichž lze učitelstvo škol obecných a občanských dočasně přikázati na kterékoliv služební místo v území republiky Československé. (1919). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 935). Praha: Státní tiskárna.

Číslo 62. Zákon, daný dne 14. května 1869, jímžto se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných (1869). In *Překlad Zákonníka říšského vydaný pro království české* (s. 176–189). Praha: Místodržitelská tiskárna.

Číslo 96. zákon č. 96 ze dne 23. dubna 1925 o vzájemných poměrech náboženského vyznání. (1925). In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (s. 497–500). Praha: Státní tiskárna.

Nařízení vlády republiky československé ze dne 5. srpna 1919 o provedení změny § 48 říšského zákona o školách obecných. (1918–1919). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *1*, 213.

Verordnung des Ministers. (1869). Dostupný z http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1868&page=315&size=45.

Vládní návrh. Finanční zákon republiky Československé. (1928). Dostupné z http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1750_01.htm.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10. března 1938, č. 34.419-I, o osnovách branné výchovy na obecných (ľudových) a měšťanských školách a v jednoročních učebných kursech při měšťanských školách. (1938). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *20*(3), 111–112.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10. července 1933, č. 67.311/33-I, jímž se upravují a vyhlašují definitivní normální učebné osnovy pro obecné (ľudové) školy. (1933). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *15*(7), 144–210.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 11. dubna 1923, č. 44.457-I, jímž se vyhlašují učebné osnovy občanské nauky a výchovy pro školy obecné, občanské a pro jednoroční kurzy při školách občanských. (1923). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *5*(4), 210–219.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 11. září 1933, č. 4184 přes., o státoobčanské výchově na školách národních, středních a odborných všech stupňů. (1933). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *15*(9), 254.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 12. června 1924, č. 70.274-I, jímž se vyhlašují osnovy ženských prací ručních s naukou o domácím hospodářství pro školy obecné, občanské a pro jednoroční kursy při školách občanských. (1924). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *6*(6), 305–309.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 12. dubna 1933, č. 40.659-I, o náležitých projevech ve škole a o státoobčanské výchově. (1933). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *15*(4), 81–82.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 24. května 1935, č. 26.969-I, o výchově žactva národních škol k brannosti. (1935). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *17*(6), 129–130.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. (1937). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *19*(8), 286–335.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (ľudové). (1930). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, *12*(5), 175–294.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 8. února 1937, č. 13.700-I, kterým se vydává vycházkový a výletní řád pro obecné (ľudové) a měšťanské školy. (1937). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, 19*(3), 53–56.

Zákon ze dne 1. července 1937 o branné výchově. (sb. Z. a n. č. 184). (1937). *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, 19*(8), 232–253.

Literatura

Alexander, M. (Ed.). (2009). *Deutsche Gesandschaftsberichte aus Prag. Innen politik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil III. Vom der Regierung unter Švehla bis zum Vorabend der nationalsozialistischen Machtgefreiung in Deutschland 1926–1932. Berichte des Gesandten Dr. Walter Koch*. Wien: Oldenbourg Verlag.

Alexander, M., & von Gebsattel, F. (Eds.). (2003). *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag: Innen politik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil I. Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš, 1918–1921: Berichte des Generalkonsuls von Gebsattel, des Konsuls König und des Gesandten Professor Saenger*. München: R. Oldenbourg Verlag.

Alexander, M., Dolezel, H., & Dolezel, S. (Eds.). (1983). *Deutsche Gesandschaftsberichte aus Prag. Innen politik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil II. Vom Kabinet Beneš bis zur ersten übernationalen Regierung unter Švehla 1921–1926. Berichte des Gesandten Dr. Walter Koch*. Wien: Oldenbourg Verlag.

Bakke, E. (2004). The Making of Czechoslovakism in The First Czechoslovak Republic. In *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten* (s. 23–44). München: R. Oldenbourg Verlag.

Bamberger-Stemmann, S. (2004). Zwischen vielen Stühlen? Nationale Minderheiten zwischen staatsbürgerlicher Loyalität und konnationaler Solidarität. In *Loyalitäten in der*

Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten. München: R. Oldenbourg Verlag, 2004, s. 69–86.

Bamberger-Stemmann, S. (2006). Funkcie ochrany menšín v medzivojnovom období a ich aplikácia. Úvahy k štrukturálnemu porovnaniu. In: *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem: Albis international, s. 87–105.

Bamberger-Stemmann, S. (2007). Staatbürgerliche Loyalität und Minderheiten als transnationale Rechtsparadigmen im Europa der Zwischenkriegszeit. In *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1941*. München: R. Oldenbourg Verlag, s. 209–236.

Baran, I. (2009). Polská menšina v Československé republice. In *Poláci na Těšínsku* (s. 30–35). Český Těšín: Kongres Poláků v České republice.

Beneš, Z., et al. (2002). *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery.

Beneš, Z. (2009). Československá vzdělávací politika v nacionálním kontextu. In *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů: německo-české a německo-slovenské kulturní styky od poloviny 19. století do současnosti* (s. 153–161). Ústí nad Labem: Albis international.

Bernheim, E. (1931). *Úvod do studia dějepisu*. Praha: J. Laichter.

Besch, W. (1992). Die deutsche Sprache in den Böhmischen Ländern. In H. Rothe (Ed.), *Deutsche in der Böhmischen Ländern* (s. 83–102.). Köln: Böhlen.

Bohmann, A. (1953). *Aussig: Stadt u. Land*. München: Hilfsverein Aussig.

Broklová, E. (1993). Nesamozřejmost demokracie. In *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939* (s. 72–87). Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.

Brooks, J. F., De Corse, Ch. R. N., & Walton, J. (2008). *Small Worlds. Method, Meaning, & Narrative in Microhistory*. Santa Fe: School for Advanced Research Press.

Brügel, J. W. (2006). *Češi a Němci 1918–1938*. Praha: Academia.

Buzek, K. (1935). *Nejdůležitější zákony a nařízení v národním školství pro zemi Českou*. Praha: Státní nakladatelství.

Cach, J. (1956). *Dějiny české pedagogiky*. Praha: SPN.

Collins, R. (1999). *Macrohistory. Essays in sociology of the long run*. Stanford: Stanford University Press.

Cvrk, F. (1979). Vývoz hnědého uhlí po Labi do první světové války. In *Ústecký sborník historický* (s. 165–198). Ústí nad Labem: Severočeský KNV a Okresní archiv Ústí nad Labem.

Čapek, K. (1990). *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel.

Čechura, J. (1994). Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí? In *Dějiny a současnost, 1*(16), 2–5.

Čechura, J. (2008). *Kriminalita a každodennost v raném novověku: jižní Čechy 1650–1770*. Praha: Argo.

Černý, B. (1969). Die deutsche Frage in der ČSR (1918–1938). In E. Lemberg & G. Rhode (Eds.), *Das deutsch-tschechische Verhältnisseit 1918–1969* (s. 49–58). Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag.

Čeští státní zaměstnanci v okresích většinou německých. (1938). *Statistický zpravodaj, 1*(7), 290–292.

Činátl, K. (2005). Čtenář – produkt osvícenské reformy školství. *Kuděj, 7*(1–2), 60–72.

Činnost Ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí (1928). Praha: Státní tiskárna.

Činnost učitelstva v menšinách. (1927). *Národní učitel, 3*(9–10), s. 5–7.

De Witte, B. (1993). A Legal Perspective. In *Ethnic Groups and Language Rights* (s. 303–314). New York: NY University Press.

Depaepe, M., & Henkens, B. (2000). The History of Education and the Challenge of the Visual. *Paedagogica Historica: Journal of the History of Education, 36*(1), s. 10–17. https://doi.org/10.1080/0030923000360101

Deyl, Z. (1990). Z novějšího výzkumu státní činnosti v sociální oblasti 1918–1924. In *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky 1918–1923* (s. 122–168). Praha: Historický ústav ČSAV.

Disman, M. (2011). *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.

Dolezel, H., & Dolezel, S. (Eds.). (1991). *Deutsche Gesandschaftsberichte aus Prag. Innen politik und Minderheiten probleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil IV. Vom Vorabend der Machtergreifung in Deutschland bis zum Rücktritt von Präsident Masaryk 1933–1935. Berichte des Gesandten Koch, der Konsuln von Bethusy-Hus, von Druffel, von Pfeilund des Gesandtschaftsrates von Stein*. München: R. Oldenbourg Verlag.

Dolezel, S. (1993). Základy říšskoněmecké politiky vůči Československu v letech 1933–1938 se zvláštním zřetelem k sudetským Němcům. In *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939* (s. 100–117). Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.

Doležal, B. (1995). Národní problémy střední Evropy v díle Istvána Bibó. In *Češi a Němci – historická tabu* (s. 106–111). Praha: Prago Media.

Doležal, J. (1964). *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří před první světovou válkou*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství.

Eckert, A., & Jones, A. (2002). Historical writting about everyday life. *Journal of African cultural studies, 1*(15), 5–16. https://doi.org/10.1080/13696810220146100

Efmertová, M. (1998). *České země v letech 1848–1918*. Praha: Libri.

Egmond, F., & Mason, P. (1997). *The mammoth and the mouse: microhistory and morphology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Ehrenberger, V., & Majer, J. (1985). *Uhelné hornictví v ČSSR*. Praha: Profil.

English, R. (1982). *Brauenkohlenbergbau und Arbeiterbewegung. Ein Beitrag zur Bergarbeitervolkskunde im nordwestböhmischen Brauenkohlenrevier bis zum Ende der österreichisch-ungarischen Monarchie*. München: R. Oldenbourg Verlag.

Faimonová, A. (1909). *Dějiny školství rakouského se zvláštním zřetelem na školství české*. Telč: E. Šolc.

Ferenčuhová, B. (2006). Ochrana národnostných menšín v Spoločnosti národov a československá politika (1919–1926). In *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století* (s. 107–138). Ústí nad Labem: Albis international.

Fišr, O. (2013). *České obecné menšinové školství v německých obcích v soudním okrese Olomouc v letech 1918–1938* (magisterská práce). Brno: Masarykova univerzita.

Gajan, K. (1998). Postoj T. G. Masaryka k českým Němcům v prvních letech ČSR. In *T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce 19. století do německé okupace Československa* (s. 81–91). Praha: Ústav T. G. Masaryka.

Gajan, K. (1999). Postoj T. G. Masaryka k židovství a sionismu za první republiky. In *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999: sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24.–26. listopadu 1999* (s. 129–137). Praha: Židovské muzeum.

Galtung, J., & Inayatullah, S. (1997). *Macrohistory and macrohistorians: Perspectives on Individual, social and civilizational change*. London: Praeger.

Garnert, J. (1997). Über die Kulturgeschichte der Beleuchtung und des Dunkels. *Historische Antropologie, 5*(1), 62–82. https://doi.org/10.7788/ha.1997.5.1.62

Gąsior, G. (2009). Rozdělení Těšínského Slezska v letech 1918–1920. In *Poláci na Těšínsku* (s. 22–29). Český Těšín: Kongres Poláků v České republice.

Geršlová, J. (1997). Vývoj hospodářství českých zemí do první světové války. In *Historický obzor, 8*(1–2), s. 36–40.

Ginzburg, C. (1993). Zwei oder drei Dinge, die ich von ihr weiss. *Historische Antropologie, 1*(2), 169–192.

Ginzburg, C. (2000). *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha: Argo. https://doi.org/10.7788/ha-1993-0202

Glassl, H. (1995). Pokus multinárodního řešení. Bylo Československo vzornou demokracií? In *Češi a Němci – historická tabu* (s. 127–132). Praha: Prago Media.

Grulich, J. (2001). Zkoumání maličkostí. Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie. *Český časopis historický, 3*(99), 519–547.

Grunder, H. U. (2011). *„Der Ker list verrückt!" Das Bild der Lehrkraft in der Literatur und in der Pädagogik*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag.

Grycová, V. (1990). Materiály k problematice státní správy a státní politiky v oblasti školství v prvních letech Československé republiky (1918–1920). In *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky 1918–1923* (s. 217–295). Praha: Historický ústav ČSAV.

Hanzal, J. (1999). Občan a stát – proměny myšlení. In *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Praha: Historický ústav AV ČR, 148–151.

Haponnen, S. (2005). On represantation, modality and movement in picture Books for children. In U. Mietzner, K. Myers, & N. Peim (Eds.), *Visual history: Images of education* (s. 55–84). Bern: Peter Lang.

Harna, J. (1990). Politické strany a formování politického systému v Československu po roce 1918. In *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky 1918–1923* (s. 8–62). Praha: Historický ústav ČSAV.

Haslinger, P., & Puttkamer, J. (2007). Staatsmacht, Minderheit, Loyalität – konzeptionelle Grundlagenam Beispiel Ostmittel- und Südosteuropas in der Zwischenkriegszeit. In *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1941* (s. 1–16). München: R. Oldenbourg Verlag.

Havránek, J. (1979). Češi v severočeských a západočeských městech v letech 1880–1930. In *Ústecký sborník historický* (s. 227–253). Ústí nad Labem: Severočeský KNV a Okresní archiv Ústí nad Labem.

Helus, Z. (2004). *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál.

Hendrich, J. (1939). *Úvod do obecné pedagogiky*. Praha: Profesorské nakladatelství a knihkupectví.

Hendrich, J., & Šmok, M. (1923). *Střední školství v republice Československé*. Praha: Ústřední spolek československých profesorů.

Henek, T. (1967). *Soupis českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1965*. Praha: SPN.

Hilf, R. (1996). *Němci a Češi: sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny: symbióza, katastrofa, nové cesty*. Praha: Prago Media News.

Historická statistická ročenka ČSSR. (1985). Praha: SNTL.

Hlavačka, M. (2006). *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha: Libri.

Höbelt, L. (1993). Deutschösterreich und die Sudetendeutschen 1918–1919. In H. Lemberg & P. Heumos (Eds.), *Das Jahr 1919 in der Tschechoslowakei und in Ostmitteleuropa* (s. 159–166). München: R. OldenbourgVerlag.

Hobsbawm, E. J. (1980). The revival of narrative: some comments. *Past and Present, 86*(1), 3–8. https://doi.org/10.1093/past/86.1.3

Hoensch, J. K. (1969). Zum sudetendeutsch-tschechischen Verhältnis in der Ersten Republik. In E. Lemberg & G. Rhode (Eds.), *Dasdeutsch-tschechischeVerhältnis seit 1918–1969* (s. 21–48). Stuttgard: W. Kohlhammer Verlag.

Holas, J. (2010). Maďarská menšina v České republice – zpráva z výzkumu. *Lidé města, 3*(12), 609–622.

Horák, P. (2014). Dějiny každodennosti. In J. Čechurová & J. Randák (Eds.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin* (s. 699–712). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Hořec, J. (1994). *Z dějin Podkarpatské Rusi*. Praha: Česká expedice.

Houfek, V., & Kaiserová, K. (2011). Ústí nad Labem v 19. a v první polovině 20. století. Na cestě k centru Němců v Čechách? In *Hledání centra: vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století* (s. 341–368). Ústí nad Labem: Albis International.

Hrabcová, H. (2004). Vztah mezi školou a veřejností v politickém okrese Hustopeče v letech 1918–1938. In *Regio M: sborník Regionálního muzea v Mikulově* (s. 64–76). Mikulov: Regionální muzeum.

Hroch, M. (1985). *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Chlup, O., Kubálek, J., & Uher, J. (1938). *Pedagogická encyklopedie. Díl 1*. Praha: Novina.

Chlup, O., Kubálek, J., & Uher, J. (1939). *Pedagogická encyklopedie. Díl 2*. Praha: Novina.

Chlup, O. (1931). *O školu měšťanskou*. Brno: Nové školy.

Chlup, O. (1936). *Pedagogika. Úvod do studia*. Brno: Nové školy.

Chlup, O., Velemínský, K., & Uher, J. (1933). *O novou školu*. Praha: Čin.

Chocholatý, G. F. (2004). *Zum Sudetendeutschen Gedenken: 4. März 1919 – Die Blutopfer der Sudetendeutschen im Kampf um ihr Selbstbestimmungsrecht*. Dostupný z: http://www.mitteleuropa.de/chochol05.htm.

Christmann, J. (1910). *Die Industrie im politischen Bezirke Aussig*. Aussig: Festschrif anlässlich des zwanzigjährigen Bestandes des Technischen Vereines in Aussig. Aussig: Tech. Ver.

Iggers, G. G. (2002). *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Isaac, R. (1994). Geschichte und Anthropologie – oder: Macht und (Be-) Deutung. *Historische Antropologie, 2*(1), 107–130. https://doi.org/10.7788/ha.1994.2.1.107

Jakubec, I. (1999). Československý průmysl a racionalizace 1918–1938. In *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě* (s. 319–327). Praha: Historický ústav AV ČR.

Jaroš, K., & Job, J. (1961). *Rozvoj československého školství v číslech*. Praha: Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů.

Jaworski, R. (1991). The German Minorities in Poland and Czechoslovakia in the Interwar Period. In P. Smith (Ed.), *Ethnic Groups in International Relations. Comparative Studies on Goverments and non-dominant Ethnic Groups in Europe 1850–1940* (s. 169–185). New York: University Press.

Jelínek, P. (1990). Česká menšinová škola v Českém Krumlově a T. G. Masaryk. In *Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk* (s. 138–140). Přerov: Okresní vlastivědné muz. v Přerově – odd. dějin českého školství.

Ježil, F. (1990). České školství na Chomutovsku za první republiky. In *Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska, 22*(1), 27–31.

Jindra, Z., & Jakubec, I. (2015). *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.

Joza, J. (1990). Mnichov a severní Čechy. *Terezínské listy. Sborník Památníku Terezín, 18*, 74–92.

Kádner, O. (1931a). Školství v republice Československé. In *Československá vlastivěda. Díl X. Osvěta* (s. 7–222). Praha: Sfinx.

Kádner, O. (1931b). *Vývoj a dnešní soustava školství.* Praha: Bohumil Janda.

Kaiser, V. (1995). Komunální politika města Ústí nad Labem. In *Dějiny města Ústí nad Labem* (s. 166–188). Ústí nad Labem: Albis International.

Kaiserová, K. (1995). Školství, zdravotnictví a náboženské poměry v 19. stol. – přehled. In *Dějiny města Ústí nad Labem* (s. 85–90). Ústí nad Labem: Albis International.

Kammshoff, O. (1912). *Prödlitz einst und jetzt*. Ústí nad Labem: vlastním nákladem.

Karakatsani, D. (2013). School Photographs and Visions of the Greek Educational system (1950–1970). In *European conference on educational research: Creativity and Innovation in educational research, 9.–13. September 2013, Istanbul, Turkey*.

Kárník, Z. (1999). Ustanovení ČSR jako parlamentní demokracie v podmínkách národněpolitické a sociálněpolitické krize střední Evropy (jaro–léto 1920). In *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Díl 1*. Praha, Historický ústav AV ČR, s. 90–111.

Kárník, Z. (2002). *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri.

Kárník, Z. (2003a). *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri.

Kárník, Z. (2003b). *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl třetí. O přežití a život (1936–1938)*. Praha: Libri.

Kárník, Z. (2003c). Národní a politické aspekty politických organizací horníků Severočeského hnědouhelného revíru na přelomu epoch (1907–1921). In *Semper idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám* (s. 30–45). Ústí nad Labem: Katedra historie Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně.

Kasper, T. (2006). Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918–1933. In *Češi, Němci, Židé v národnostním Československu. Pohledy na školství a vědu* (s. 27–44). Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Kasper, T. (2007). *Výchova či politika?: úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918–1933*. Praha: Karolinum.

Kasper, T. (2013). České učitelstvo mezi sjezdy československého učitelstva 1870–1880 v diskuzi Posla z Budče. In *Úloha osobností a institucí v rozvoji vzdělanosti v evropském kontextu: (prezentace školství a vzdělanosti)* (s. 37–46). Praha: Karolinum.

Kasper, T., & Kasperová, D. (2013). Die berufliche und nationale Emanzipationen dertschechischen Lehrerschaft im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts. Motive, Ziele, Erfahrungen und Reflexionen. *History of Education & Children's Literature, 8*(1), 181–198.

Keil, T. (1967). *Die deutsche Schule in den Sudetenländern. Form und Inhalt des Bildungswesens*. München: Verlag Robert Lerche.

Keprta, J. (1931). *Význam a ráz nových učebných osnov pro obecné školy*. Praha: Státní nakladatelství.

Keprta, J. (1956). *Organisace a správa československého školství*. Praha.

Klepetař, H. (1930). *Der Sprachenkampf in den Sudetenländern*. Wien: Ed. Strache.

Knápková, P. (2004). České versus německé ochranné spolky (2004). In *Acta uniteversitatis Palackianae Olomoucensis, Facultas philosophica Moravica 1* (s. 299–304). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Kocourek, L. (2003). Počátky českého školství v Podkrušnohoří. In *František Ladislav Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. Sborník referátů z vědecké konference konané 25. a 26. dubna 2003 v Semilech* (s. 279–286). Semily: Státní okresní archiv Semily.

Kodedová, O., & Uherek, Z. (1972). *Kapitoly z dějin českého učitelstva (1890–1938)*. Praha: SPN.

Koch, W. (1983). Die Schulpolitik in der Tschechoslowakei. In M. Alexander, H. Dolezel, & S. Dolezel (Eds.), *Deutsche Gesandschaftsberichte aus Prag. Innen politik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil II. Vom Kabinet Beneš bis zur ersten übernationalen Regierung unter Švehla 1921–1926. Berichte des Gesandten Dr. Walter Koch* (s. 414–418). Wien: Oldenbourg Verlag.

Kontler, L., & Pražák, R. (2008). *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Kopáč, J. (1968). *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867–1914*. Brno: UJEP.

Kopáč, J. (1971). *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Brno: UJEP.

Kořalka, J. (1992). České rakušanství v 19. století. In *Radecký a jeho doba* (s. 40–54). Praha: Historický ústav Československé armády.

Kořalka, J. (1996). *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo.

Kořalka, J. (1997). Minderheitenstatus als Notausweg. Grundrätze der Rechtslage und des Minderheitenschutzes in den böhmischen Ländern vor 1914 und in Tschechoslowakischen Republik nach 1918. In *Die Minderheiten zwischen den beiden Weltkriegen* (s. 96–115). Berlin, Duncker u. Humblot.

Kořalka, J. (1998). Menšinový status jako východisko z nouze. In *Stereotypy a symboly* (s. 111–133). Praha: Institut základů vzdělanosti UK.

Kosta, P. (1998). K problematice jazykových menšin za T. G. Masaryka. In *T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce 19. století do německé okupace Československa* (s. 125–131). Praha, Ústav T. G. Masaryka.

Koťa, J. (1996). Učitelé v českých zemích na cestě k profesionalizaci. In P. Svobodný, *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století* (s. 82–112). Praha: Karolinum.

Kováč, D. (1993). Česi, Nemci a Slováci v medzivojnovom Československu. Otázky a odpovede. In *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939* (s. 255–266). Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.

Kováříček, V. (1984). *Cesty učitelského vzdělávání: příspěvek k analýze snah učitelstva o vyšší vzdělání učitelů základních škol v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Krofta, K. (1937). *Němci v Československém státě*. Praha: Orbis.

Kubálek, J. (1931). O českou elementárku. *Nové školy, 5*, 225–231.

Kučera, J. (1993). Češi a Němci v Československu 1918–1946. *Slovanské historické studie, 19*, 124–147.

Kučera, J. (2007). 1933: Der Einfluss der nationalsozialistischen Machtergreifung. In

D. Brandes, D. Kováč, & J. Pešek (Eds.), *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989* (s. 137–150). Essen: Klartext.

Kučerová, S. (2012). *Proměny územní struktury základního školství v Česku*. Praha: Česká geografická společnost.

Kučerová, S., & Kučera, Z. (2009). Changes in the rural elementary schools network in Czechia during the second half of the 20th century and its possible impact on rural areas. *European Countryside, 1*(3), 125–140. https://doi.org/10.2478/v10091/009-0011-7

Kuchařová, H. (2011). *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze: alternativy univerzitního vzdělání v 17. a 18. století*. Praha: Casablanca.

Kural, V. (1993a). Československo jako národní stát? Sudetoněmecký problém. In *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939* (s. 88–99). Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.

Kural, V. (1993b). *Konflikt místo společenství*? Praha: R ve spolupráci s Ústavem mezinárodních vztahů.

Kuta, W. (2000). *Die Geschichte der deutschsprachigen Minderheit in der Tschechoslowakei von 1918 bis 1938* (magisterská diplomová práce). Wien: Universität Wien.

Kuzmin, M. N. (1981). *Vývoj školství a vzdělávání v Československu*. Praha: Academia.

Kyogoku, T. (2003). Národní agitace a obecní školství na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Boj o české dítě. In *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě habsburské monarchii 1867–1918* (s. 563–577). Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy.

Le Goff, J. (1983). Later history. *Past and Present, 100*(1), 14–28. https://doi.org/10.1093/past/100.1.14

Lemberg, H. (1993). Die Tschechoslowakei im Jahr 1. Der Staatsaufbau, Die Liquidierung der Revolution und Die Alternativen 1919. In *Das Jahr 1919 in der Tschechoslowakei und in Ostmitteleuropa* (s. 225–248). München: R. Oldenbourg Verlag.

Lemberg, H. (2007). 1918: Die Staatsgründung der Tschechoslowakei und die Deutschen. In *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989*. Essen: Klartext, s. 119–135.

Lenderová, M., & Rýdl, K. (2006). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka.

Lenderová, M., Jiránek, T., & Macková, M. (2010). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Univerzita Karlova.

Lipscher, H. (1927). Heimatkunde des Bezirkes Aussig. Die Landschaft. Aussig: Aussig. Karbitzer Lehrervereine.

Lipscher, H. (1932). *Geschichtes des Bezirkes Aussig von 1850–1918*. Aussig: Aussig. Karbitzer Lehrervereine.

Loučka, J. (1921). Organisace menšinového školství a jeho správy. In *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti* (s. 84–86). Praha: Sjezdový výbor Č. O. U.

Louda, J. (2005). Česká menšinová škola ve Vrchlabí. In *Sborníček. Muzeum Podkrkonoší v Trutnově* (s. 79–89). Trutnov: Muzeum Podkrkonoší.

Loužil, J. (1995). Národní identita, domov a vlast sudetských Němců. In *Češi a Němci – historická tabu* (s. 85–93). Praha: Prago Media.

Magnússon, S. G., & Szijártó, I. M. (2013). *What is Microhistory? Theory and Practice*. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203500637

Machačová, J., & Matějček, J. (1996). K sociálnímu a hospodářskému vývoji českých zemí v 19. století. In *Slezský sborník, 94*(4), s. 261–277.

Makrlík, V. (2009). *Češi a Němci. Studie proveditelnosti společných dějin a budoucnosti*. Praha: Ideál.

Malíř, J., & Marek, P. (2005). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. Brno: Doplněk.

Martinovský, I., Cvrk, F., & Cvrková, M. (1983). *Dějiny zaniklých obcí. Tuchomyšl*. Ústí nad Labem: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody.

Matějček, J. (2003). O německé menšině za první republiky jen trochu jinak. In Z. Radvanovský (Ed.), *Semper idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám* (s. 68–76). Ústí nad Labem: Katedra historie Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně.

Matlas, P. (2011). *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní?: hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*. Praha: Argo.

Medick, H. (2001). Quo vadis Historische Anthropologie? Geschichtsforschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Mikro-Historie. *Historische Antropologie, 9*(1), 78–92. https://doi.org/10.7788/ha.2001.9.1.78

Měchýř, J. (1996). České menšinové školství v Čechách 1867–1914. In *Sborník k problematice multietnicity: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848–1918* (s. 67–84). Praha: Univerzita Karlova.

Měchýř, J. (1998). Vzory chování dělníka v českých zemích v 19. století. *Studie k sociálním dějinám, 1*(8), 99–119.

Mejstřík, V. (1975). Učitelé v severočeském hnědouhelném revíru. In V. Mejstřík (Ed.), *Čeští učitelé na cestě k socialismu* (s. 33–45). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Melanová, M. (2001). Česká menšina v německém centru. Změny v postavení české menšiny v Liberci v období 1880–1907. In *Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech. Praha – město zpráv a zpravodajství. Sborník referátů ze 14. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, konané ve dnech 1. a 2. října 1996, a z 15. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, konané ve dnech 7. a 8. října 1997* (s. 157–170). Praha: Scriptorium.

Mikš, J. (2003). Proces s Volkssportem. Praha: KSH. Dostupné z http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/067%20Proces%20s%20Volkssportem.pdf.

Moran, J. (2004). History, memory and theeveryday. In *Rethinking History, 1*(*8*), 51–68. https://doi.org/10.1080/13642520410001649723

Moravcová, I. (2006a). České menšinové školy v rumunském Banátě – od jejich založení do vypuknutí 2. světové války. In *Theatrum historiae: sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* (s. 281–308). Pardubice: Univerzita Pardubice.

Moravcová, I. (2006b). *Obrázky z dějin českého menšinového školství v zahraničí*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

Morkes, F. (1994). *Postavení učitele v předmnichovském Československu*. Praha: ÚIV.

Morkes, F. (2002). *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích: (období let 1848–2001)*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského.

Munslow, A. (2012). *History of history*. New York: Routledge.

Národní jednoty a matice v Československé republice. (1925). Praha: Národní jednota.

Nodl, M. (2004). Mikrohistorie a historická antropologie. *Dějiny – teorie – kritika, 2*(1), 237–252.

Novák, K. (1923). *Výbor zákonů a nařízení školních republiky Československé*. Praha: Česká grafická unie.

Nóvoa, A. (2000). Ways of Saying, Ways of Seeing Public Images of Teacher (19th–20th Centuries). *Paedagogica Historica*: *Journal of the History of Education, 36*(1), s. 20–52. https://doi.org/10.1080/0030923000360102

O'Brian, G. (1970). Maria Theresa's Attempt to educatean Empire. In *Paedagogica Historica, 10*(3), 542–565. https://doi.org/10.1080/0030923700100303

Obyvateľstvo Slovenska 1918–1938. (2002). Bratislava: Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky. Dostupné z: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slov1918.pdf.

Pernes, J. (2005). Česko-německé soužití ve společném státě v 19. a 20. století. In *Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Sborník k 60. výročí ukončení 2. světové války* (s. 23–31). Brno: Centrum demokracie a kultury.

Peroutka, F. (1991). *Budování státu. Díl 1. 1918/1919*. Praha: Lidové noviny.

Petráň, J. (2003). Mikrohistorie aneb o nedějinách. In *Dějiny ve věku nejistot: sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka* (s. 201–208). Praha: Lidové noviny.

Petráš, R. (2009). *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum.

Placht, O., & Havelka, F. (1934). *Příručka školské a osvětové správy. Pro potřebu služby školských a osvětových úřadů a orgánů*. Praha: Státní nakladatelství.

Pol, M. (2009). *Škola v proměnách*. Brno: Masarykova univerzita.

Pospíšilová, D. (2001). Sideropenická anémie v dětském věku. *Pediatrie pro praxi, 2*(6), 269–273. Dostupné z http://www.pediatriepropraxi.cz/pdfs/ped/2001/06/05.pdf.

Pospíšilová, J., Košťálová, K., & Nemeškalová, H. (2007). *Jednotná informační brána jako nástroj vyhledávání informací. Zpravodaj ÚVT MU, 17*(5), 1–5.

Pozorny, R., & Hobinka, E. (1957). *4. März 1919: der 4. März in Erinnerung, Besinnung und Feiergestaltung*. München: Roland.

Provazník, K., & Komárek, L. (2004). *Manuál prevence v lékařské praxi*. Praha: Univerzita Karlova – 3. lékařská fakulta. Dostupné z http://www.szu.cz/uploads/documents/czzp/manual/Manual%20souhrn-1.pdf.

Průcha, J. (2005). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.

Průcha, V. (2004). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 1. díl. Období 1918–1945*. Brno: Doplněk.

Příhoda, V. (1928). *Jednotná škola, její možnosti dnes a zítra*. Praha: V. Příhoda.

Příhoda, V. (1931). *Školská reforma. Polemické stati*. Praha: Orbis.

Radvanovský Z. (1993). Die Bevölkerung des Industriegebietes Aussig an der Elbe (Ústí nad Labem) vor und nach dem Zweiten Weltkrieg. In *Die Sudetendeutschen in Nordböhmen: Situation nach 1918, Vertreibung in die Sowjetische Besatzungszone und Ankunft in Sachsen 1945/46; Beiträge eines gemeinsamen deutsch-tschechischen Kolloquiumsam 11. Juni 1993 in Aussigan der Elbe* (s. 9–13). Dresden: Sächsisches Dr.- und Verl.-Haus.

Rainer, B. (2004). *Unterfinning. Ländliche Welt vor Anbruch der Moderne*. München: C. H. Beck.

Reich, A. (1995). Das tschechoslowakische Bildungswesen vor dem Hintergrund des deutsch-tschechischen Nationalitätenproblems. Bohemia. *Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Böhmischen Länder, 36*(1), 19–38.

Reich, O. (1993). Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik und die Situation im Teplitzer Gebiet. In M. Jahn (Ed.), *Die Sudetendeutschen in Nordböhmen: Situation nach 1918, Vertreibung in die Sowjetische Besatzungszone und Ankunft in Sachsen 1945/46; Beiträge eines gemeinsamen deutsch-tschechischen Kolloquiumsam 11. Juni 1993 in Aussigan der Elbe* (s. 7–8). Dresden: Sächsisches Dr.- und Verl.-Haus.

Rousmaniere, K. (2001). Questioning the visual in the history of education. *History of Education: Journal of the History of Education Society, 30*(2), s. 109–116. https://doi.org/10.1080/00467600010012391

Růžková, J., & Škrabal, J. (2006). *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Praha: Český statistický úřad.

Rýdl, K. (2004). Možnosti a meze Všeobecného školního řádu z hlediska dalšího vývoje organizace školství ve střední Evropě. In *Všeobecné vzdělávání pro všechny: mezinárodní konference: Praha, 4.–5. 11. 2004* (s. 77–92). Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského.

Rýdl, K. (2006). Historický vývoj českého vzdělávání do roku 1989. In J. Kalous & A. Veselý (Eds.), *Vzdělávací politika České republiky v globálním kontextu* (s. 7–22). Praha: Karolinum.

Rýdl, K. (2010a). Cesta k Hasnerovu zákonu a reakce v českých zemích. In *E-pedagogium, 10*(3), 105–113. https://doi.org/10.5507/epd.2010.038

Rýdl, K. (2010b). *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I.: (1774–1989)*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

Rychlík, J. (2009). The Situation of Hungarian Minority in Czechoslovakia in 1918–1938. In *Czech and Hungarian Minority Policy in Central Europe 1918–1938* (s. 27–38). Praha: Masarykův ústav a Akademie věd ČR.

Řeháček, K. (2007). Ústřední matice školská v letech 1918–1951. *Paginae historiae, 15*, 97–130.

Sedláček, J. (1927). Včera a dnes. *Obecná škola, 1*(1), 2–9.

Sharp, J. (1991). History from Below. In P. Burke (Ed.), *New Perspectives on Historical Writing* (s. 25–41). Cambridge: Polity Press.

Schelle, K. (2006). *Organizace Československého státu v meziválečném období (1918–1938)*. Praha: Eurolex Bohemia.

Schelle, K. (2007). *Praktikum z českých právních dějin*. Jesenice u Prahy: Tiskárna a vydavatelství 999.

Schnepel, B. (1999). Ethnologie und Geschichte. Stationen der Standortbestimmung in der britischen „Social Anthropology". *Historische Antropologie, 7*(1), 109–128. https://doi.org/10.7788/ha.1999.7.1.109

Schultze-Rhonhof, G. (2008). *Das tschechisch-deutsche Drama 1918–1939: Errichtung und Zusammenbruch eines Vielvölkerstaates als Vorspiel zum Zweiten Weltkrieg*. München: Olzog.

Schulze Wessel, M. (2004). „Loyalität" als geschichtlicher Grundbegriff und Forschungskonzept: zur Einleitung. In M. Schulze Wessel (Ed.), *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten* (s. 1–22). München: R. Oldenbourg Verlag.

Schultze, W. (1988). Mikrohistorie versus Makrohistorie? Bemerkungen zu einem aktuellen Thema. In Ch. Meier (Ed.), *Historische Methode* (s. 319–341). München: Dt. Taschenbuch-Verlag.

Simm, H. (1930). *Die deutsche Schule in der Tschechoslowakei: Eine Kritik des Schulvoranschlages 1930 – ein dringlicher Appell nach nationaler Selbstverwaltung im Schulwesen*. Jablonec n/N.

Slapnicka, H. (1993). Majorities and Minorities in an Iverted Position – Czechoslowakia 1918–1939. In *Ethnic Groups and Language Rights* (s. 173–197). New York: NY University Press.

Somr, M. (1983). *Dějiny školy a pedagogiky*. České Budějovice: Pedagogická fakulta.

Somr, M. (1987). *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Spurný, M. (2004). V zájmu národa a jeho dětí. Z bojů o české menšinové školství mezi dvěma světovými válkami. *Časopis Národního muzea v Praze. Řada historická, 173*(3–4), 191–211.

Staněk, L. (1909). Národnostní poměry v okresu ústeckém. In *Vývoj a život českých menšin. Díl II.* (s. 443–465). Most: Severočeské menšinové knihkupectví a nakladatelství D. J. Bukač.

Stark, J. (1983). Das Sprachengesetz und seine Anwendung gegenüber deutschsprachigen Ausländern. In M. Alexander, H. Dolezel, & S. Dolezel (Eds.), *Deutsche Gesandschaftsberichte aus Prag. Innenpolitik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil II. Vom Kabinet Beneš bis zur ersten übernationalen Regierung unter Švehla 1921–1926. Berichte des Gesandten Dr. Walter Koch* (s. 651–656). Wien: Oldenbourg Verlag.

Statistický lexikon obcí v republice Československé. (1924). Praha.

Statistický lexikon obcí v republice Československé. (1934). Praha.

Stein, F. (1991). Tschechisierung auf allen Gebiten mit allen Mitteln. In H. Dolezel & S. Dolezel (Eds.), *Deutsche Gesandschaftsberichte aus Prag. Innen politik und Minderheiten probleme in der ErstenTschechoslowakischen Republik. Teil IV. VomVorabend der Machtergreifung in Deutschland bis zum Rücktritt von Präsident Masaryk 1933–1935. Berichte des Gesandten Koch, der Konsuln von Bethusy-Hus, von Druffel, von Pfeilund des Gesandtschaftsrates von Stein* (s. 132–133). München: R. Oldenbourg Verlag.

Stejskal, A. (2004). Sbližování makro- a mikrohistorických přístupů ve výzkumu vrchnostenské byrokracie počátku raného novověku? In *K novověkým sociálním dějinám českých zemí VI* (s. 88–103). Praha: UK.

Stokes, G. (2001). The fates of Human Societies: A review of recent Macrohistorie. *The american historical review, 106*(2), 508–525. https://doi.org/10.2307/2651616

Stone, L. (1979). The revival of narrative: reflections on a new old history. *Past and Present, 85*(1), 3–24. https://doi.org/10.1093/past/85.1.3

Stuchlá, P. (2004). *Prachatický vikariát 1676–1750: vybrané otázky církevní správy*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Szijártó, I. (2002). Four arguments for microhistory. In *Rethinking History, 2*(6), 209–215. https://doi.org/10.1080/13642520210145644

Šafránek, J. (1897). *Vývoj soustavy obecného školství v Království českém od roku 1769–1895*. Praha: F. Kytka.

Šafránek, J. (1902). *O Josefinském popise obecných škol v Království českém*. Praha: Královská Česká Společnost Náuk.

Šafránek, J. (1918). *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. II. svazek. R. 1848–1913*. Praha: Matice česká.

Ševčík, J. (1966). *Menšinový učitel*. Znojmo: [s.n.].

Šimáně, M. (2007). *České obecné menšinové školství v Ústí nad Labem v letech 1867–1930 se zvláštním zřetelem na komunikaci mezi jednotlivými školskými subjekty* (bakalářská práce). Brno: FF MU.

Šimáně, M. (2010a). *České obecné menšinové školy v okrese Ústí nad Labem v období Československé republiky (1918–1938)* (magisterská práce). Brno: FF MU.

Šimáně, M. (2010b). K problematice zřizování českých menšinových obecných škol na Ústecku v letech 1867–1918. *E-Pedagogium, 10*(4), 83–92. https://doi.org/10.5507/epd.2010.058

Šimáně, M. (2015). České obecné menšinové školy a jejich učitelé v období první Československé republiky. *Komenský, 139*(3), 26–30.

Šimáně, M. (2016). Všeobecný školní řád Marie Terezie a jeho dopady na vývoj českého školství. *Komenský, 140*(4), s. 12–17.

Šimáně, M., & Zounek, J. (2012). Metelkův zákon a jeho uplatnění při zřízení německé obecné menšinové školy v Roudníkách v letech 1918–1938. In *Kvalita ve vzdělávání. XX. výroč-*

ní konference České asociace pedagogického výzkumu Praha, 10.–12. září 2012 (s. 648–654). Praha: Pedagogická fakulta UK.

Štaif, J. (2003). Multietnicita jako číslo: Čechy v dlouhém 19. století. In *Pocta profesoru Zdeňku Kárníkovi. Sborník příspěvků k jubilantovým sedmdesátinám* (s. 221–239). Praha: Karolinum.

Štverák, V. (1983). *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN.

Tlustý, J. (1909). Národnostní poměry v okresu chabařovickém. In *Vývoj a život českých menšin. Díl II*. (s. 466–492). Most.

Tóth, A., Novotný, L., & Stehlík, M. (2012). *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938: od státu národního ke státu národnostnímu?*. Praha: Univerzita Karlova.

Tragika na Dyji. *Obecná škola, 10*(9), 238–239.

Trapl, M. (2003). České menšinové školství v letech 1918–1938. In *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky* (s. 109–117). Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého.

Trivellato, F. (2015). Microstoria/Microhistoire/Microhistory. *French politics, culture and society, 33*(1), 122–134. https://doi.org/10.3167/fpcs.2015.330107

Umlauft, F. J. (1960). *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*. Bayreuth: Hilfsverein Aussig.

Unsere deutschen Schulen und das Vernichtungsgesetz. (1920). Eger: Böhmerland-Verl.

Urban, J. F. (1924). *Potulky Ústeckem*. Litoměřice: R. Hegenbarth.

Urban, J. F. (1925). *Potulky Chabařovickem*. Teplice: Z. Rothenstein.

Valenta, J. (1995). Rozchod Němců s Čechy v českých zemích v roce 1918. In *Češi a Němci – historická tabu* (s. 54–61). Praha: Prago Media.

Valenta, J. (1998). Léta 1918–1919: sebeurčení pro Čechy, Slováky a ...? In *T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce 19. století do německé okupace Československa* (s. 69–80). Praha, Ústav T. G. Masaryka.

Valenta, J. (1999). Čtyři nástupnické státy a osudy jejich demokracie. In *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě* (s. 223–231). Praha: Historický ústav AV ČR.

Vališ, Z. (1991). 4. březen 1919 v Kadani. *Vlastivědní čtvrtletník Chomutovka. Památky, příroda, život, 23*(2), 49–58.

Váňa, J. (1961). *Dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Váňová, R. (1986). *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: SPN.

Váňová, R. (1996). K tradicím učitelského vzdělávání u nás. In *Hledání učitele: škola a vzdělání v proměnách času* (s. 251–265). Praha: Univerzita Karlova.

Váňová, R., Rýdl, K., & Valenta, J. (1992). *Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV. díl, 1. svazek, Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem*. Praha: SPN.

Vašata, O. (2006). Několik poznámek k historii české obecné školy v Mladých Bukách v letech 1919–1938. *Sborníček. Muzeum Podkrkonoší v Trutnově* (s. 114–130). Trutnov: Muzeum Podkrkonoší.

Veselá, Z. (1988). *Vývoj české školy*. Praha: SPN.

Vorlíček, Ch. (2004). Vývoj českého školství v letech 1945–1989. In *Česká pedagogika: Proměny a výzvy* (s. 119–176). Praha: UK PedF.

Vošahlíková, P. (2004). Podmínky a ohlas zavedení všeobecné školní povinnosti v českých zemích v roce 1774. In *Všeobecné vzdělávání pro všechny: mezinárodní konference: Praha, 4.–5. 11. 2004* (s. 120–135). Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského.

Vošahlíková, P. (2016). *Rákoska v dílně lidskosti: česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia.

Walterová, E. (2004). *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. Brno: Paido.

Wang, B. (2012). Photographical History, Everyday Life, and Memory: Wang Anyi as a Storyteller. *Journal of Historical Sociology,* 25(2), 183–198. https://doi.org/10.1111/j.1467--6443.2012.01430.x

Warmington, P., Van Gorp, A., & Grosvenor, I. (2011). Education in motion: use of documentary film in educational research. *Paedagogica Historica: Journal of the History of Education, 47*(4), s. 457–472. https://doi.org/10.1080/00309230.2011.588239

Weber, E. (1937). Die tschechische Kohleninsel in Nordwestböhmen: ein bevölkerungskundliches Arbeitsheft für den Erdkunde- und Geschichtsunterricht an den Schulen des Grenzlandes Sachsen. Leipzig: Edelmann in Komm.

Wils, L. (1993). A historical Perspective. In *Ethnic Groups and Language Rights* (s. 291–301). New York: NY University Press.

Wotawa, A. (1918). *Das tschechische Schulwesen*. Prag: Verl. Dt. Arbeit.

Wünsch, F. J. (1932). *Heimatkunde des Bezirkes Aussig. Geschichte des Bezirkes. Vom Jahre 1850 bis zum Ende des Weltkrieges*. Ústí nad Labem: Aussig-Karbitzer Lehrervereine.

Zounek, J., & Šimáně, M. (2014). *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství: kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita.

Zpráva o činnosti Národní Jednoty Severočeské za 37. rok trvání, 1921. (1922). Praha: Národní Jednota Severočeská.

Zückert, M. (2007). Vom Aktivismus zur Staatsnegation? Die Sudetendeutschen zwischen Staatsakzeptanz, regional-nationalistischer Bewegungund dem national sozialistischen Deutschland. In P. Haslinger & J. von Puttkamer (Eds.), *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1941* (s. 69–98). München: R. Oldenbourg Verlag.

Zwettler, O., Vaculík, J., & Čapka, F. (1996). *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

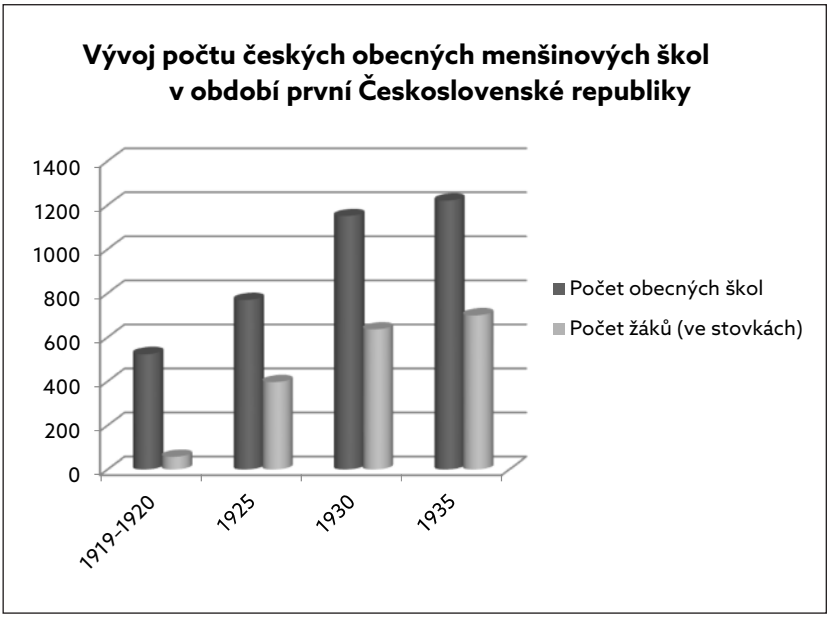

Vývoj počtu českých obecných menšinových škol a jejich žáků v období let 1919–1935 (upraveno na základě dat in Chlup, Kubálek, & Uher, 1938).

Příloha č. 2

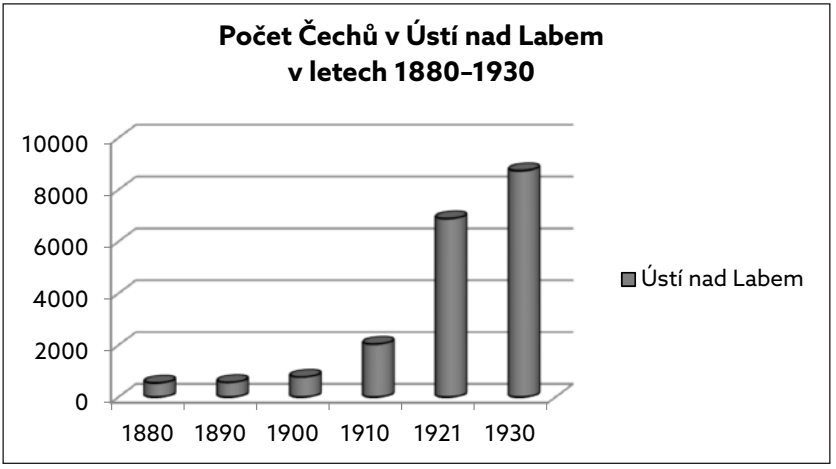

Počet Čechů v Ústí nad Labem v letech 1880–1930 (upraveno na základě dat in Havránek, 1979).

Příloha č. 3

Fotografie české školy v obci Chlumec – průčelí a schodiště (převzato ze Školní kroniky 1922–1938).

Příloha č. 4

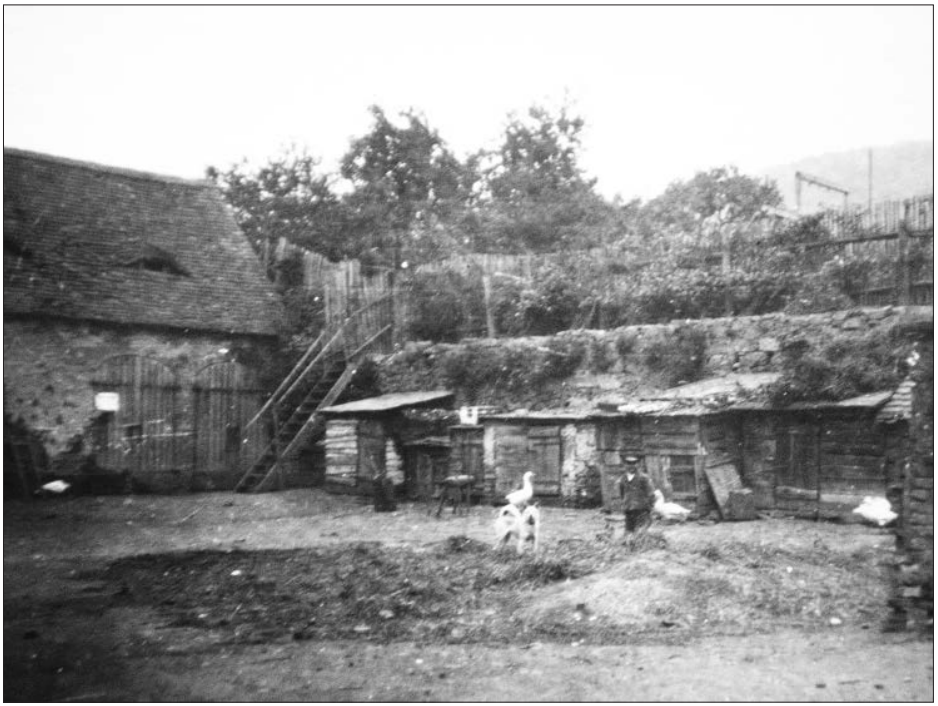

Fotografie české školy v obci Chlumec – dvorek nacházející se napravo od schodiště do školy (převzato ze Školní kroniky 1922–1938).

Příloha č. 5

Fotografie nové školní budovy české obecné a měšťanské školy v obci Chabařovice (převzato ze Školní kroniky 1919–1939).

Příloha č. 6

Fotografie nové školní budovy české školy v obci Neštěmice (převzato ze Školní kroniky 1919–1933).

Fotografie nové školní budovy české školy v obci Neštěmice (převzato z Matriky českých škol, B–M).

Příloha č. 7

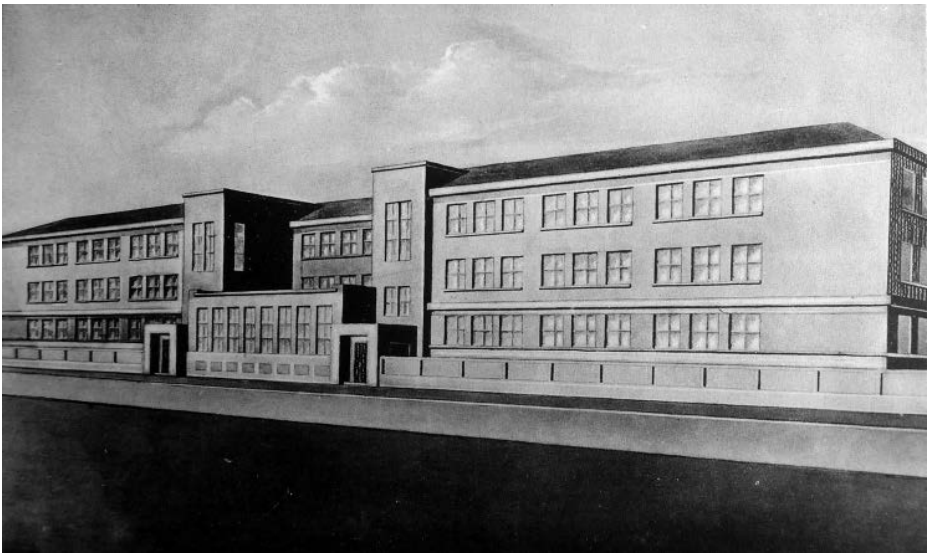

Pohled na novou školní budovu české školy v obci Krásné Březno (převzato z Matriky českých škol, B–M).

Příloha č. 8

Fotografie nové školní budovy české školy v městě Ústí nad Labem (převzato z Matriky českých škol, O–Z).

Příloha č. 9

Fotografie nové školní budovy české školy v obci Velké Březno (převzato z Pamětní knihy založené u příležitosti).

Příloha č. 10

Fotografie staré školní budovy české školy ve městě Ústí nad Labem – ulice Solní (převzato ze Školní kroniky 1921/1935).

Příloha č. 11

Fotografie ze slavnostního otevření nové školní budovy české školy ve Velkém Březně – křížkem označený ministr školství Emil Franke (převzato z Pamětní knihy založené u příležitosti).

Příloha č. 12

Fotografie II. třídy české školy v obci Neštěmice ze školního roku 1927/1928 (převzato ze Školní kroniky 1919–1933).

Příloha č. 13

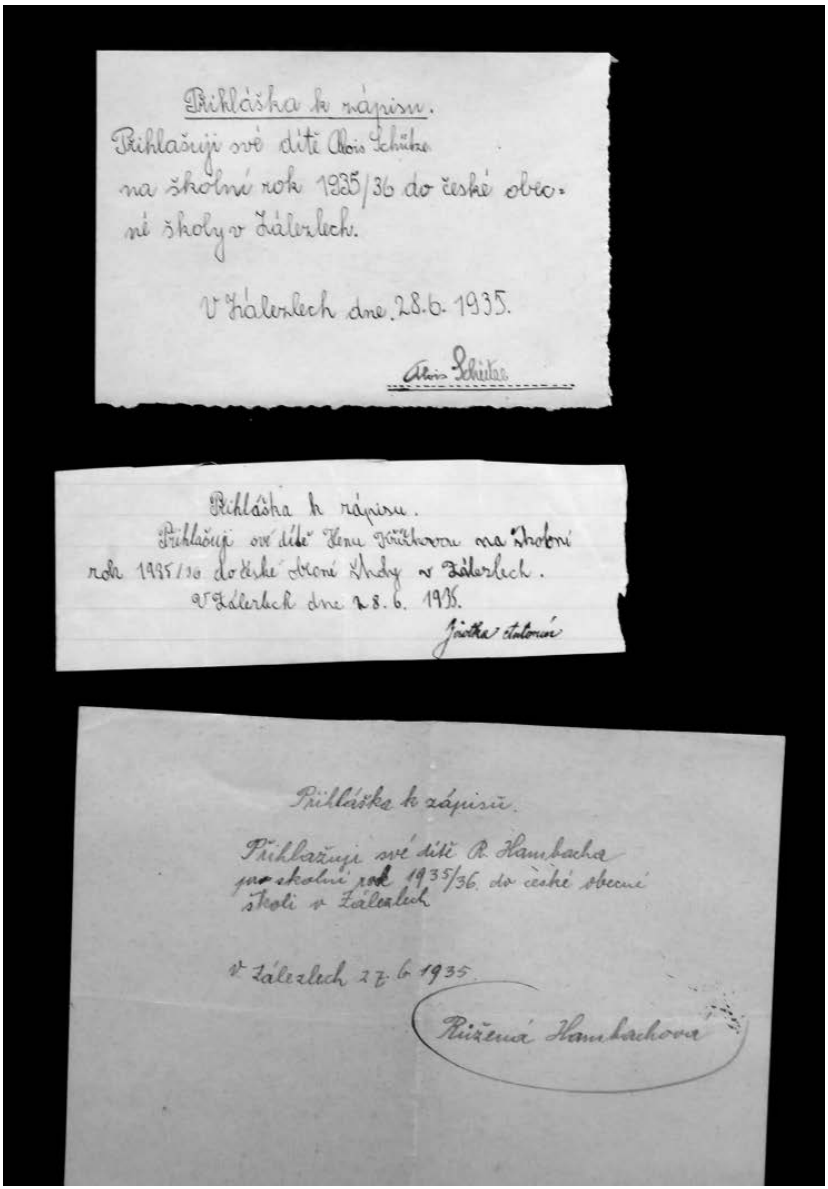

Přihlášky k zápisu pro školní rok 1935/1936 do české školy v Dolních Zálezlech (převzato z Matriky českých škol, O–Z).

Příloha č. 14

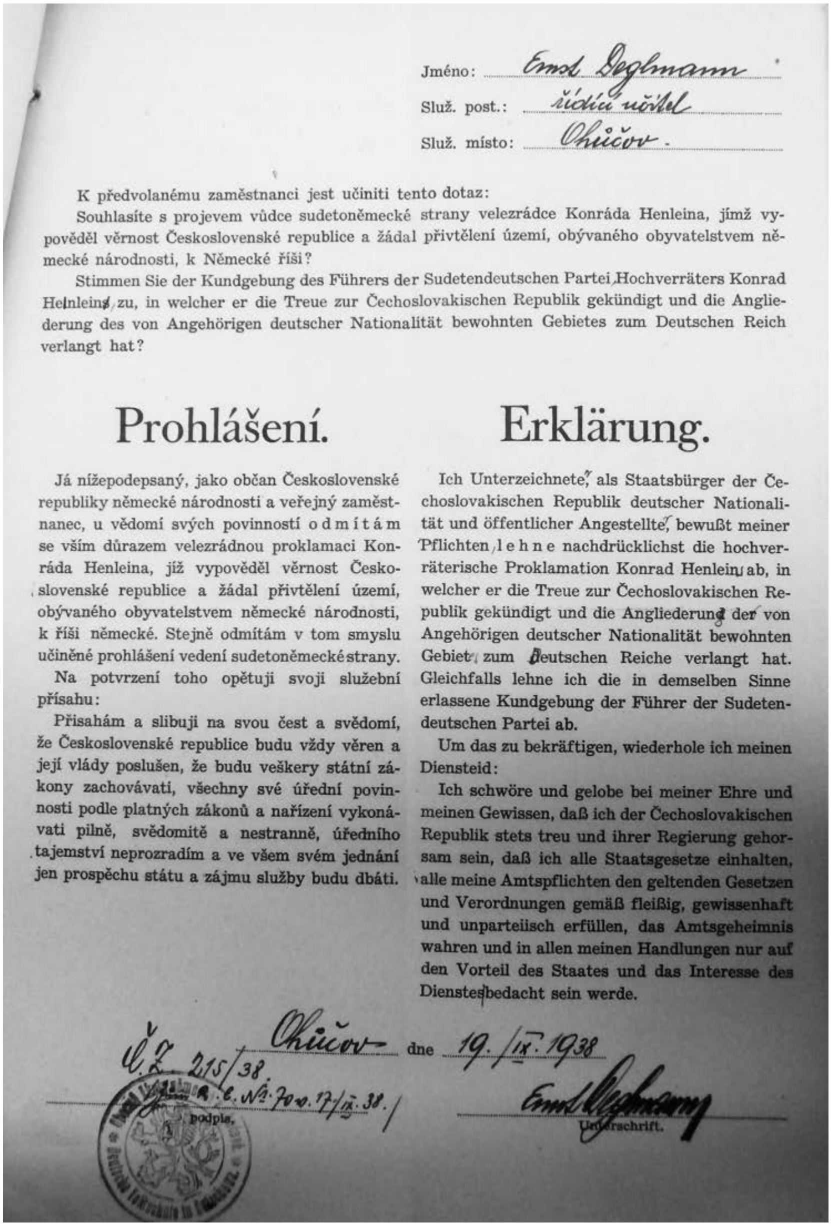

Jméno: Ernst Deglmann

Služ. post.: řídící učitel

Služ. místo: Ohučov.

K předvolanému zaměstnanci jest učiniti tento dotaz:

Souhlasíte s projevem vůdce sudetoněmecké strany velezrádce Konráda Henleina, jímž vypověděl věrnost Československé republice a žádal přivtělení území, obývaného obyvatelstvem německé národnosti, k Německé říši?

Stimmen Sie der Kundgebung des Führers der Sudetendeutschen Partei Hochverräters Konrad Henleins zu, in welcher er die Treue zur Čechoslovakischen Republik gekündigt und die Angliederung des von Angehörigen deutscher Nationalität bewohnten Gebietes zum Deutschen Reich verlangt hat?

Prohlášení.

Já nížepodepsaný, jako občan Československé republiky německé národnosti a veřejný zaměstnanec, u vědomí svých povinností odmítám se vším důrazem velezrádnou proklamaci Konráda Henleina, jíž vypověděl věrnost Československé republice a žádal přivtělení území, obývaného obyvatelstvem německé národnosti, k říši německé. Stejně odmítám v tom smyslu učiněné prohlášení vedení sudetoněmecké strany.

Na potvrzení toho opětuji svoji služební přísahu:

Přisahám a slibuji na svou čest a svědomí, že Československé republice budu vždy věren a její vlády poslušen, že budu veškery státní zákony zachovávati, všechny své úřední povinnosti podle platných zákonů a nařízení vykonávati pilně, svědomitě a nestranně, úředního tajemství neprozradím a ve všem svém jednání jen prospěchu státu a zájmu služby budu dbáti.

Erklärung.

Ich Unterzeichnete, als Staatsbürger der Čechoslovakischen Republik deutscher Nationalität und öffentlicher Angestellte, bewußt meiner Pflichten, lehne nachdrücklichst die hochverräterische Proklamation Konrad Henleins ab, in welcher er die Treue zur Čechoslovakischen Republik gekündigt und die Angliederung der von Angehörigen deutscher Nationalität bewohnten Gebiete zum Deutschen Reiche verlangt hat. Gleichfalls lehne ich die in demselben Sinne erlassene Kundgebung der Führer der Sudetendeutschen Partei ab.

Um das zu bekräftigen, wiederhole ich meinen Diensteid:

Ich schwöre und gelobe bei meiner Ehre und meinen Gewissen, daß ich der Čechoslovakischen Republik stets treu und ihrer Regierung gehorsam sein, daß ich alle Staatsgesetze einhalten, alle meine Amtspflichten den geltenden Gesetzen und Verordnungen gemäß fleißig, gewissenhaft und unparteiisch erfüllen, das Amtsgeheimnis wahren und in allen meinen Handlungen nur auf den Vorteil des Staates und das Interesse des Dienstes bedacht sein werde.

Ohučov dne 19./IX. 1938

Č. Z. 215/38.

č. N° 70 v. 17/IX. 38.

podpis. Ernst Deglmann Unterschrift.

Prohlášení o odmítnutí projevů Konrada Henleina (převzato z Prohlášení).

Příloha č. 15

Fotografie I. třídy české školy v obci Neštěmice ze školního roku 1926/1927 (převzato ze Školní kroniky 1919–1933).

Příloha č. 16

Výřez z fotografie II. třídy školy v obci Neštěmice ze školního roku 1926/1927 (převzato ze Školní kroniky 1919–1933).

Příloha č. 17

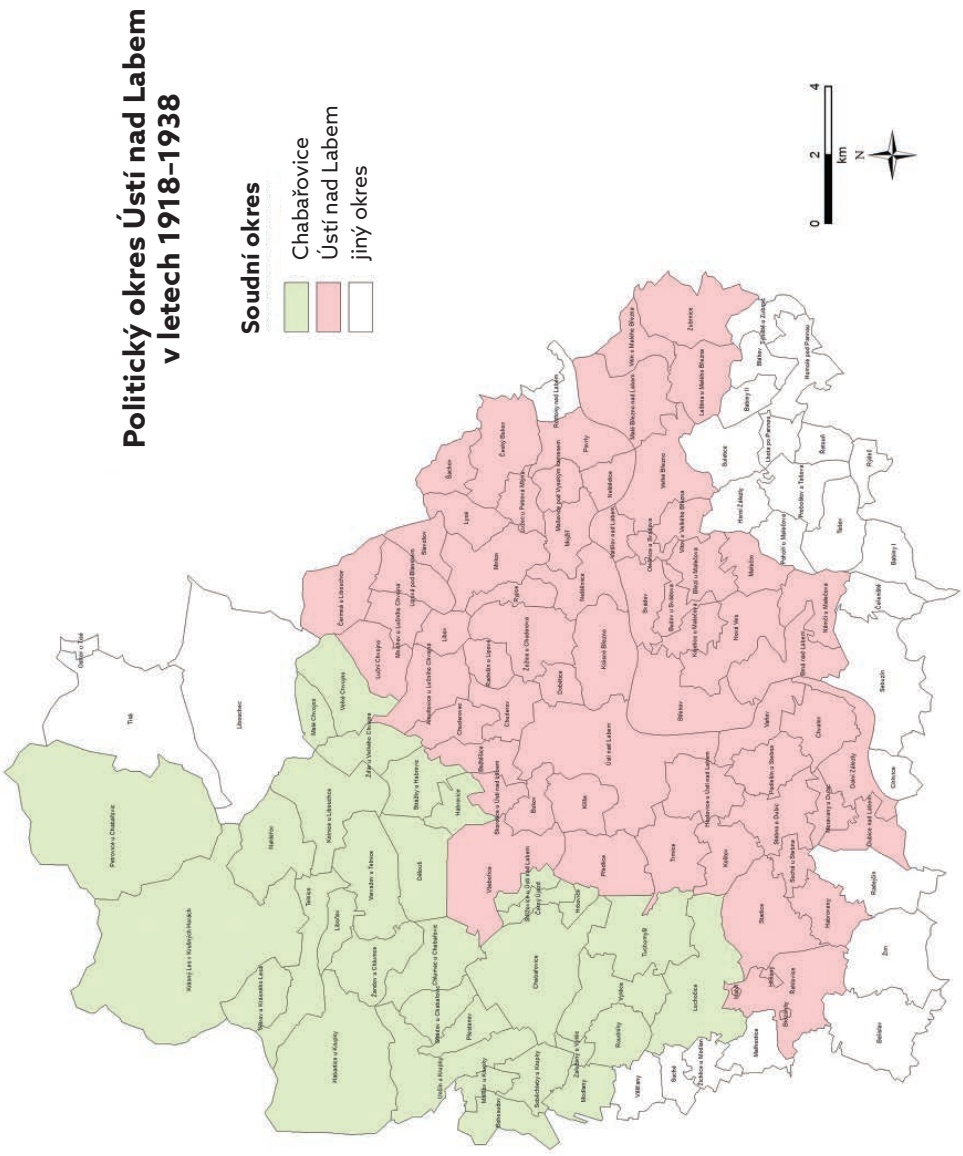
Politický okres Ústí nad Labem
v letech 1918–1938
Soudní okres
Chabařovice
Ústí nad Labem
jiný okres
0
2
4
km
N

Příloha č. 18 Přehledové tabulky[171]

Obce s českou obecnou školou	Rok sčítání obyvatel	Češi	Němci	Rok založení školy	Rok postavení vlastní školní budovy
Krásné Březno/Schön-Priesen	1910	2755	4385	1896	1933
	1921	nezjištěno	nezjištěno		
	1930	nezjištěno	nezjištěno		
Předlice/Predlitz	1910	1189	3295	1918	1912
	1921	1563	4657		
	1930	1886	3406		
Ústí nad Labem/Aussig	1910	3012	27056	1919	1930
	1921	6885	30544		
	1930	8735	32878		
Chabařovice/Karbitz	1910	663	nezjištěno	1910	1929
	1921	1329	4559		
	1930	1478	4561		
Chlumec/Kulm	1921	221	842	1922	---
	1930	225	869		
Lochočice/Lochtschitz	1921	52	254	1934	---
	1930	71	234		
Neštěmice/Nestomitz	1921	1445	1817	1919	1932
	1930	1616	1967		
Přestanov/Pristen	1921	54	256	1935	---
	1930	190	412		
Roudníky/Raudnig	1921	645	261	1918	---
	1930	696	246		
Řehlovice/Gross-Tschochau	1921	133	315	1920	1934
	1930	151	358		
Varvažov/Arbesau	1921	78	850	1925	---
	1930	150	913		
Velké Březno/Gross-Priesen	1921	152	1247	1919	1937
	1930	253	1386		
Zálezly/Salesel	1921	24	594	1928	---
	1930	83	659		
Hrbovice/Herbitz	1921	122	447	1928	---
	1930	177	435		
Svádov/Schwaden	1921	162	1648	1920	---
	1930	118	554		
Stebno/Stöben	1921	27	135	1927	---
	1930	51	118		
Tuchomyšl/Schönfeld	1921	500	791	1919	---
	1930	620	773		
Bukov/Bokau	1921	258	2721	1937	---
	1930	385	3110		

171 Na základě literatury a pramenů vytvořil autor. Obsahuje počty obyvatel (Čechů a Němců) jednotlivých ústeckých obcí, ve kterých byla zřízena česká obecná škola, a některé vybrané spádové obce. Data ze sčítání lidu pro roky 1921 a 1930 pocházejí z: Statistický lexikon (1924); Statistický lexikon (1934). Údaje o zřízení škol a stavbách školních budov pocházejí z pramenů uložených v AmUL.

Obce s českou obecnou školou	Rok sčítání obyvatel	Češi	Němci	Rok založení školy	Rok postavení vlastní školní budovy
Modlany/Modlan	1921	579	1082	---	---
	1930	216	765		
Habrovany/Habrowan	1921	58	193	---	---
	1930	72	183		
Unčín/Hohenstein	1921	144	1038	---	---
	1930	226	1318		
Povrly/Pömerle	1921	17	879	---	---
	1930	80	1103		
Soběchleby/Sobochleben	1921	399	649	---	---
	1930	380	717		
Vyklice/Wiklitz	1921	531	1210	---	---
	1930	785	1319		
Malé Březno/Klein-Priesen	1921	9	600	---	---
	1930	66	749		
Trmice/Türmitz	1921	1941	4890	1919	---
	1930	2318	5052		
Dubice/Dubitz	1921	70	214	1928	---
	1930	152	204		
Střekov	1921	306	2384	---	---
	1930	1280	8412		

Některé spádové obce	Rok sčítání obyvatel	Češi	Němci
Telnice/Tellnitz	1921	40	427
	1930	54	451
Mojžíř/Mosern	1921	31	451
	1930	93	607
Ryjice/Reindlitz	1921	17	275
	1930	47	349
Veselí/Wesseln	1921	26	284
	1930	33	276
Chvalov/Qualen	1921	4	183
	1930	21	162
Brozánky/Prosanken	1921	62	135
	1930	86	119
Hliňany/Hlinai	1921	55	73
	1930	27	49
Habří/Haberžie	1921	17	159
	1930	15	174
Stadice/Staditz	1921	3	236
	1930	20	253

Příloha č. 19[172]

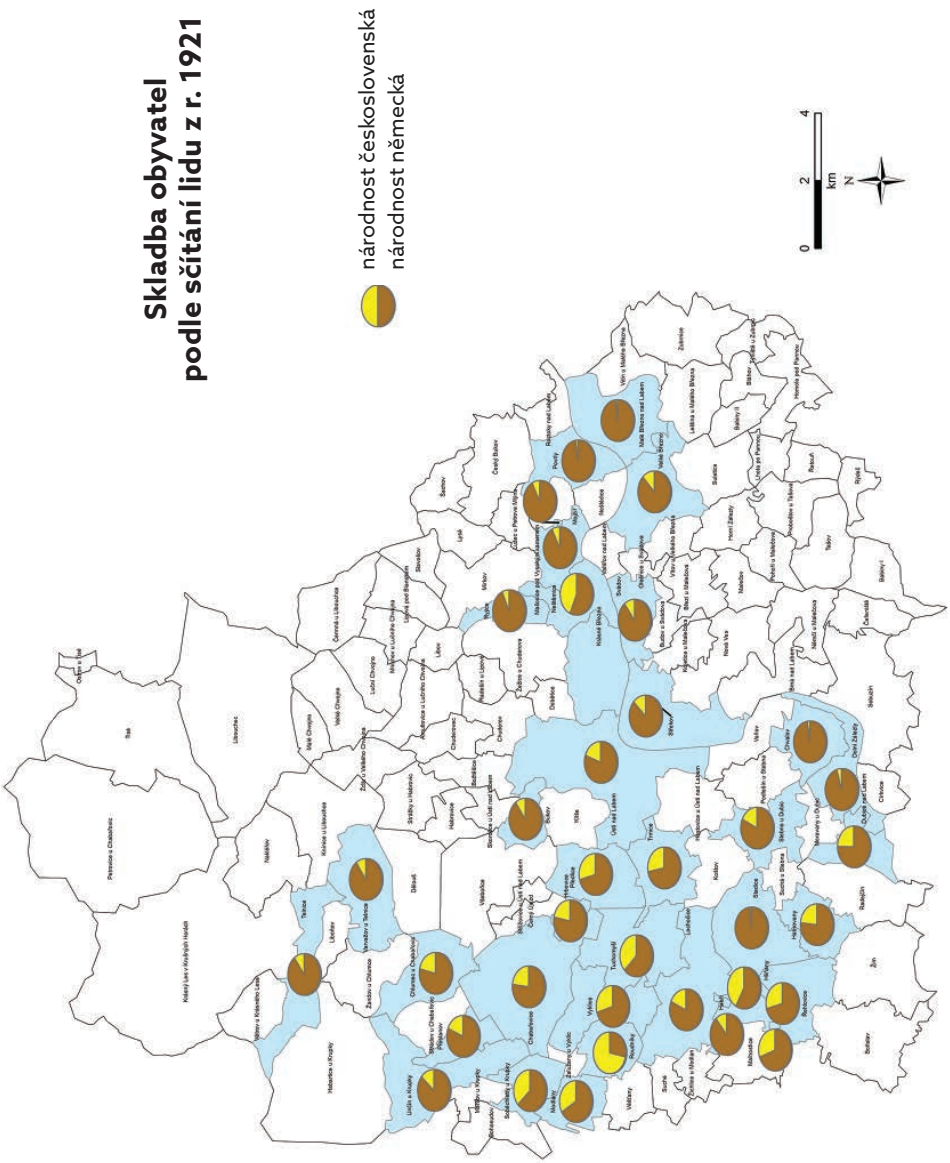

172 Na základě literatury a pramenů vytvořil autor.

Příloha č. 20[173]

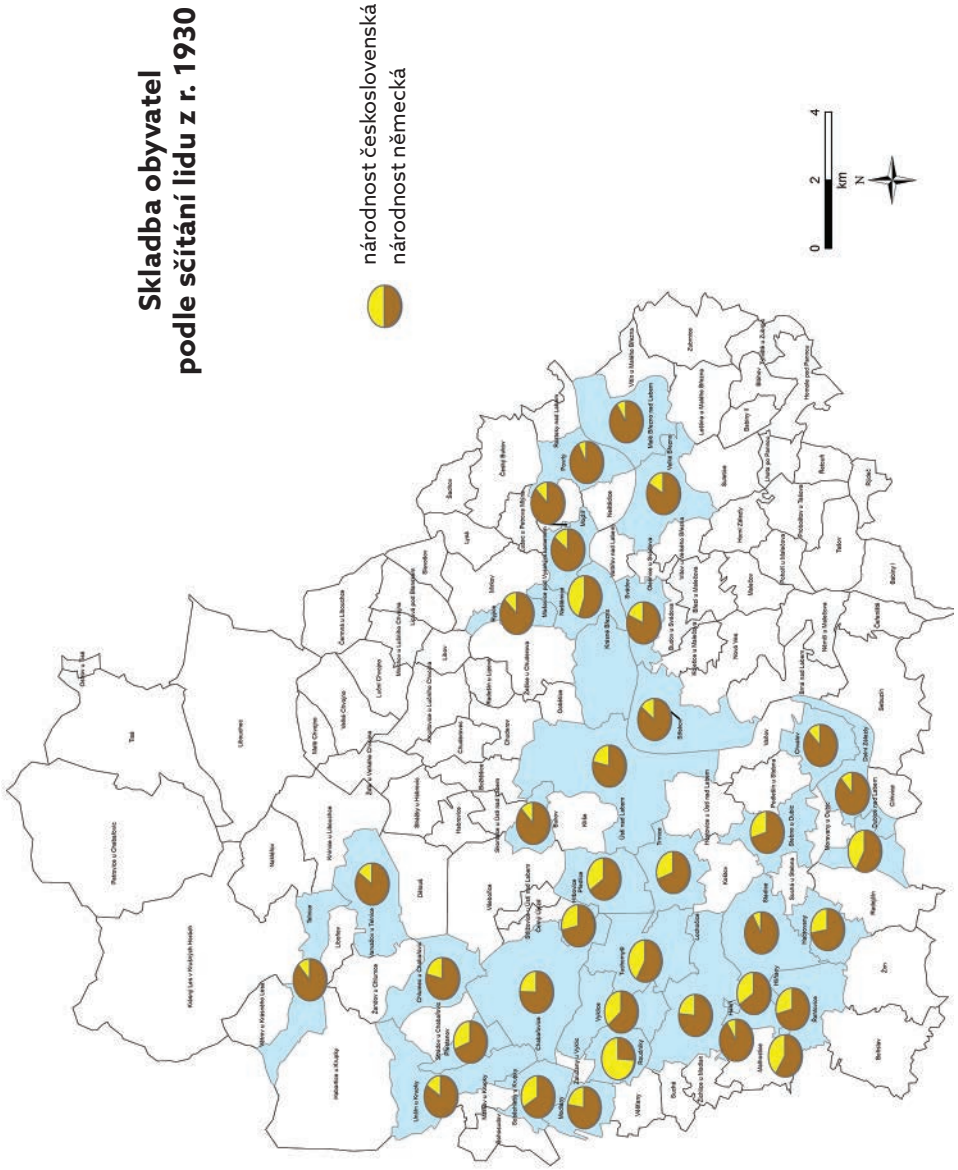

173 Na základě literatury a pramenů vytvořil autor.

Příloha č. 21[174]

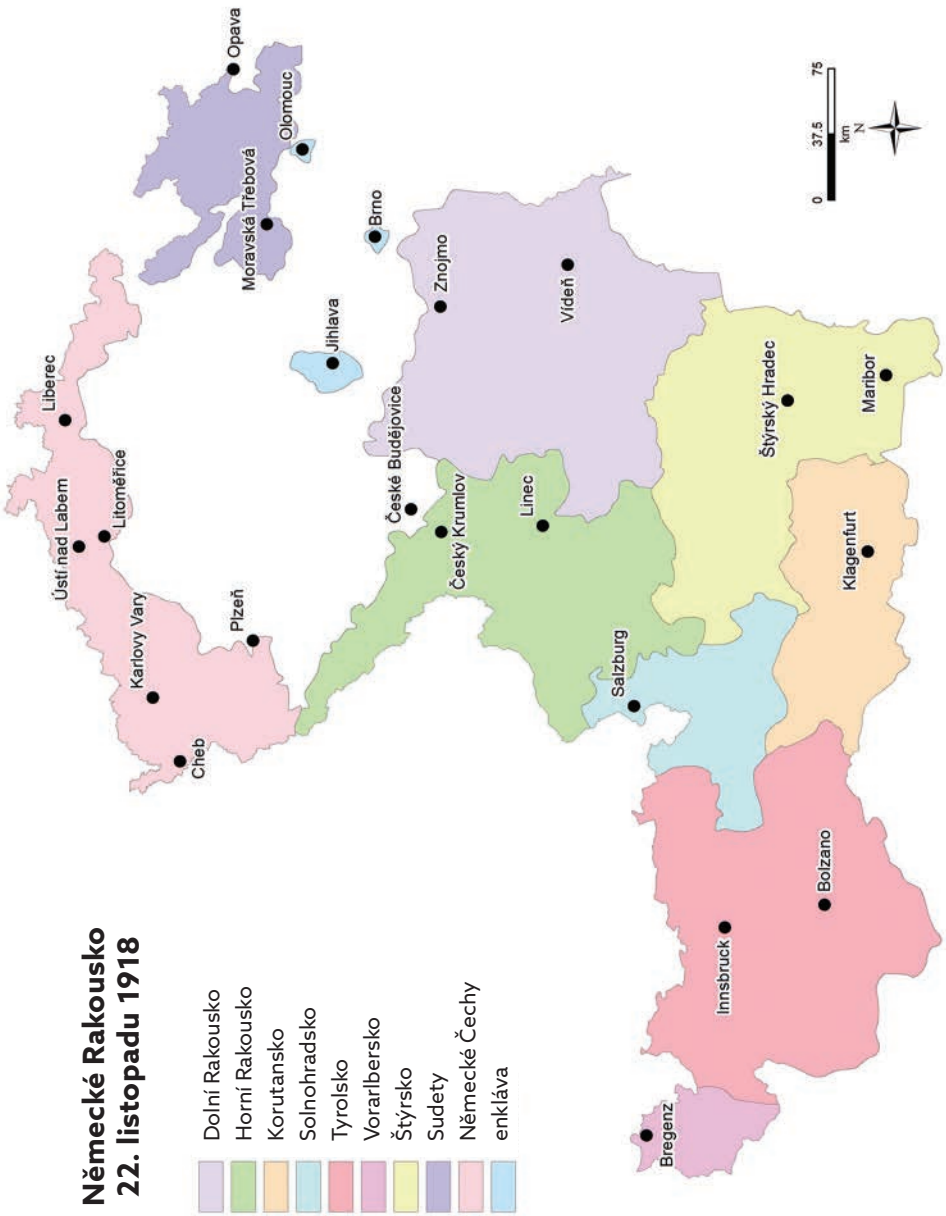

174 Na základě literatury a pramenů vytvořil autor.

Příloha č. 22[175]

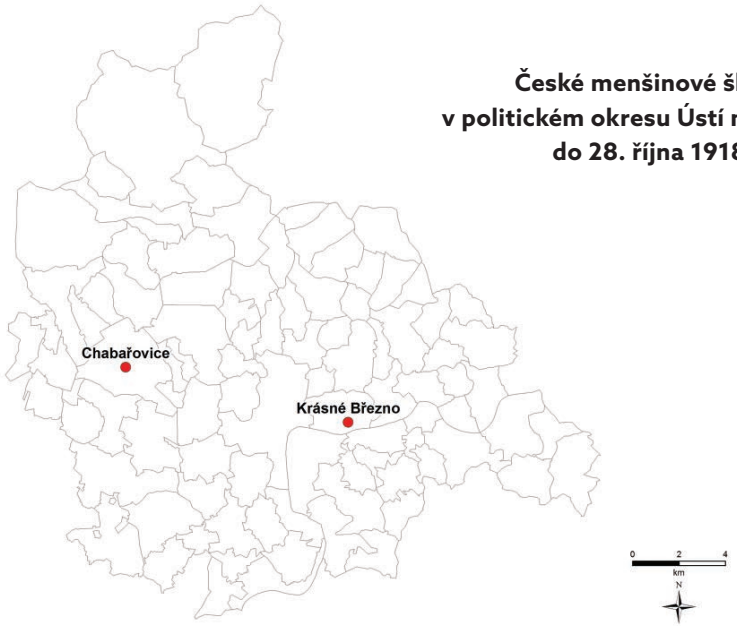

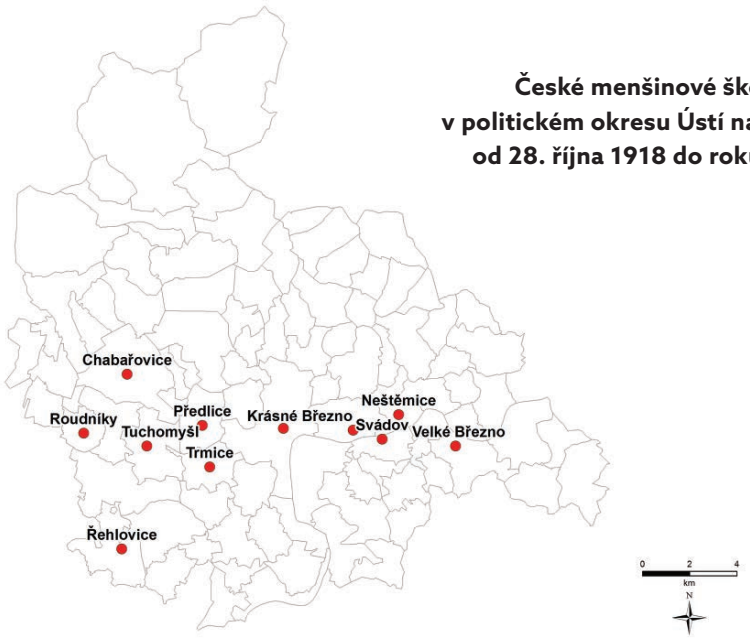

175 Na základě literatury a pramenů vytvořil autor.

České menšinové školy
v politickém okresu Ústí nad Labem
v letech 1921–1928

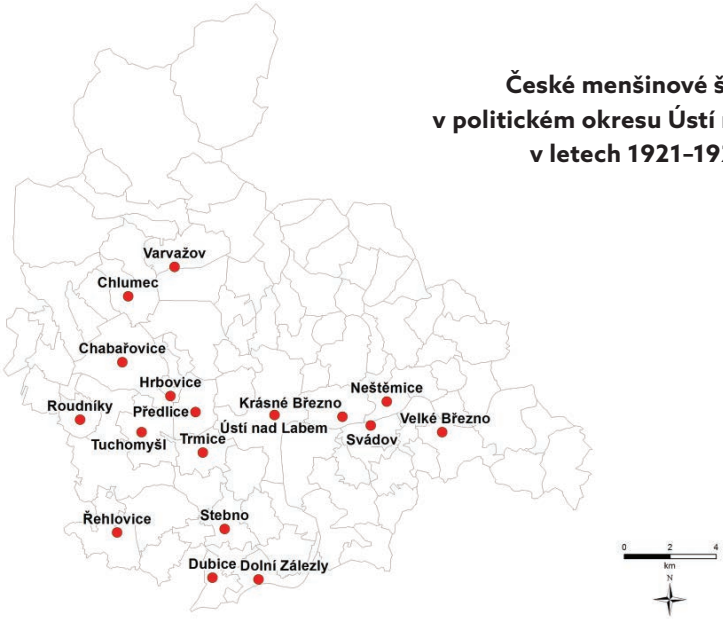

České menšinové školy
v politickém okresu Ústí nad Labem
v letech 1929–1938

Příloha č. 23[176]

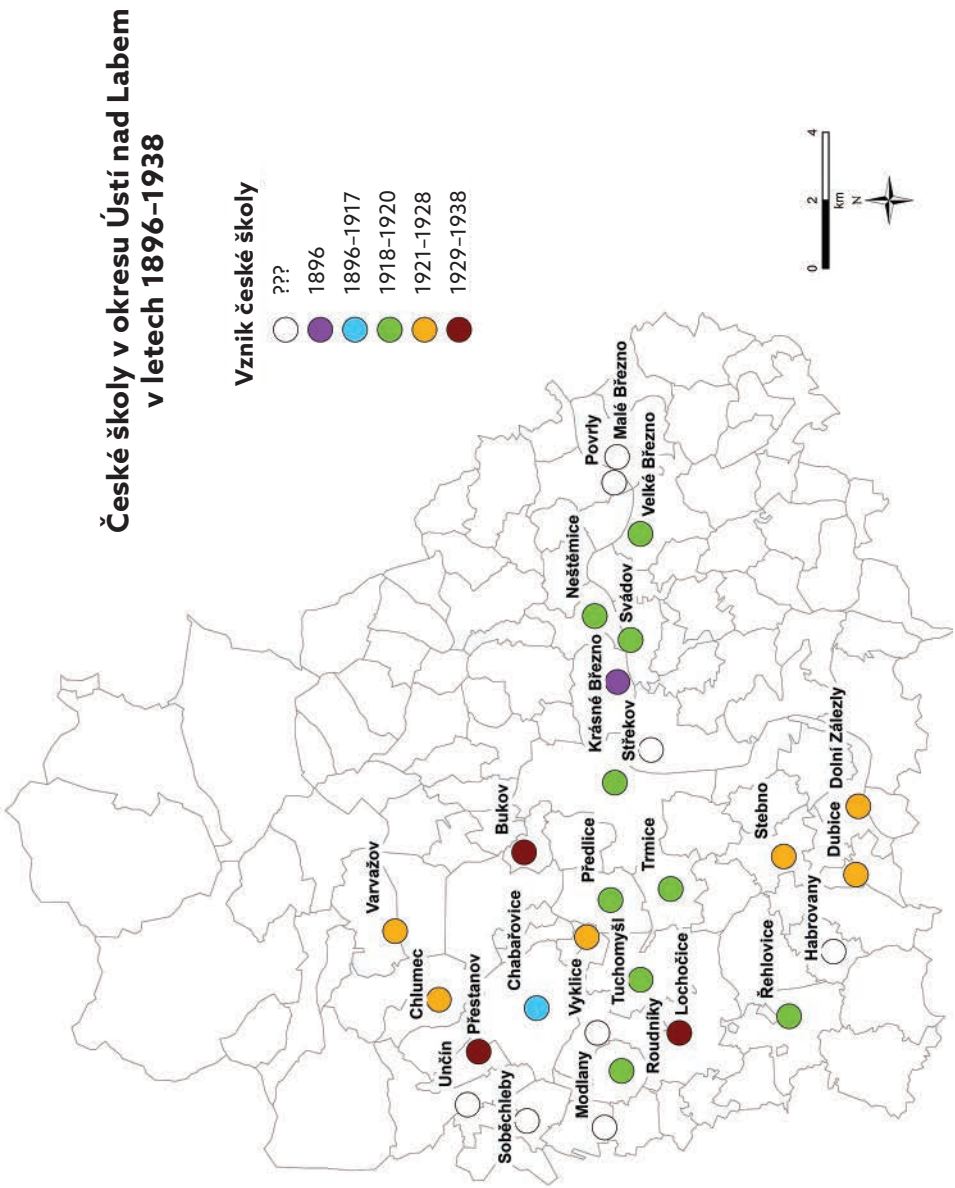

176 Na základě literatury a pramenů vytvořil autor.

REJSTŘÍK

A

antropologie 21, 187
archivní prameny 29, 31, 152

B

boj o dítě 78
branná výchova 66

C

celibát učitelek 59

Č

časopis Quaderni Storici 21, 23
česko-německé vztahy 8, 11, 16, 17, 27, 37, 54
československá národnost 42
Československá republika. viz Československo
Československá strana sociální demokracie 92
Československo 7, 13, 14, 16, 17, 18, 27, 31, 32, 38, 43, 44, 49, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 61, 64, 68, 76, 80, 92, 96, 101, 103, 111, 122, 124, 142, 181, 185, 188, 191
československý jazyk 42, 134
československý jazykový zákon 41
československý národ 42, 44, 56
činná (pracovní) škola 65, 136
čtvrtý březen 1919 50

D

dějiny každodennosti 9, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 29, 183
dějiny pedagogiky a školství 12, 14, 16
dějiny velkých událostí. viz makrohistorie; viz makrohistorie
dětství 7, 18, 23, 186
Deutscher Kulturverband 31, 77

H

Hasnerův zákon 9, 57, 61, 62, 64, 71, 72, 74, 77, 79, 80, 95, 119, 120, 157
historická antropologie 21
historická statistika 14, 19, 20
historický výzkum 20, 21, 28, 29
historiografie 21
hospodářská konjunktura 52
hospodářské krize 52, 53, 54, 56, 78, 80, 92, 111, 112, 114, 115, 125, 137, 142, 149, 150, 155, 158, 162

I

Inspektor menšinových škol 128, 147
iredentistické hnutí sudetských Němců 49

J

jazykové vyučování 134

K

každodenní život 8, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 36, 41, 79, 82, 136, 143, 156, 158, 162
klasifikace žáků 140
komisionální šetření 74, 99
kvantitativní historie. viz historická statistika

M

makrohistorie 19, 24
malý školský zákon 9, 59, 62, 64, 65, 67, 68, 128, 129, 130, 160
memoáry. viz Paměti
menšinová škola 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 46, 57, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 98, 105, 107, 108, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 133, 134, 138, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 153, 154, 156, 159, 161, 162, 163, 171, 174, 175, 176, 195
menšinové školství 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 32, 35, 37, 70, 72, 73, 79, 80, 81, 120, 156, 159, 181, 187, 189, 190, 191
menšinové školy 7, 8, 9, 10, 11, 18, 23, 27, 28, 31, 36, 63, 71, 74, 79, 89, 95, 97, 103, 106, 118, 128, 129, 134, 144, 150, 151, 156, 158, 160, 170, 176, 187, 190
Metelkův zákon 9, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 35, 59, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 98, 99, 100, 102, 106, 108, 116, 157, 159, 190
mikroanalýza 22
mikrohistorická analýza. viz mikroanalýza
mikrohistorie 8, 21, 22, 23, 24, 156, 182
mimoškolní chování dětí 142
Ministerstvo školství a národní osvěty 10, 17, 35, 58, 60, 62, 64, 66, 67, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 99, 102, 103, 104, 108, 109, 110, 112, 114, 118, 123, 128, 137, 140, 145, 147, 149, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 169, 178, 179

N

Národní jednota severočeská 16, 30, 59, 96, 97, 99, 101, 110, 144, 146, 155, 163, 169
národnostní menšiny 40, 190
národnostní otázka 37, 185
Německá nacionální strana 54, 78, 79, 92, 169
Německá národní socialistická strana dělnická 17, 54, 78, 79, 92, 169
německé obyvatelstvo 7, 11, 42, 43, 44, 46, 47, 51, 52, 55, 56, 70, 71, 75, 76, 80, 88, 91, 95, 100, 102, 103, 157
německý aktivismus v politice. viz politika aktivismu
normální osnovy 64, 65, 68

O

obecné školy 9, 27, 61, 62, 64, 65, 72, 74, 78, 96, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 114, 116, 121, 128, 133, 138, 139, 140, 143, 147, 149, 173, 175, 184, 191
obsahová analýza 19, 35

P

Paměti 17, 18, 22, 31, 32, 135, 138, 141
parlamentní volby 93
podrobné (zvláštní) osnovy 65, 128
politika aktivismu 53
politika negativismu 52
polská smlouva o ochraně menšin 40
povinná školní docházka 7, 28, 32, 61, 62, 66, 74, 87, 101, 135, 139, 142, 143, 155, 159
prohlášení o věrnosti k Československé republice 150
první Československá republika. viz Československo
první republika. viz Československo
První sjezd československého učitelstva a přátel školství 59, 63

R

Rakouské Německo 48, 49
Rakousko-Uhersko 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 26, 30, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 48, 60, 70, 71, 74, 78, 79, 82,

83, 85, 95, 96, 97, 99, 100, 122, 131, 143, 144, 151, 159, 161
Rankeho škola 19
recepční norma 39, 57, 61, 73, 122
rozvrh výuky 127, 128, 129, 130, 131, 170

S

Saint-germainská smlouva o ochraně menšin 40
Schuldrosselungen 77, 100
Schulverein 31, 77, 95
Společnost národů 40, 45, 46
střední školství 14
Sudetoněmecká strana 54, 55, 79, 80, 92, 94, 137, 151, 155, 162, 169
Sudetoněmecká vlastenecká fronta 50, 54, 169
Sudetoněmecký archiv 32
Sudetoněmecký institut v Mnichově 32
sudetští Němci 48, 50, 51, 53

Š

škola Annales 20
škola občanská. viz škola měšťanská
Škola vysokých studií pedagogických 120, 122, 123, 124
školství 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 46, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 68, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 95, 97, 99, 103, 104, 106, 111, 112, 117, 125, 133, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 169, 170, 171, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 201
školy měšťanské 61
školy obecné 58, 59, 61, 64, 65, 122, 124, 127, 128, 129, 136, 178, 179

T

tělesné tresty 138
tereziánské reformy 13, 14, 15
tradiční metody historického výzkumu 8, 25, 162
  geografická metoda 33
  historicko-srovnávací 19, 25, 33
  nepřímá metoda 33
  přímá metoda 19, 25, 33
triviální škola 85

U

učitel 8, 11, 14, 15, 16, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 43, 63, 66, 68, 76, 78, 89, 94, 98, 104, 105, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 155, 159, 160, 161, 163, 173, 174, 175, 181, 185, 187, 190, 191
učitelské konference 136
učitelské organizace 120, 144
učitelský ústav 116, 118, 120, 121
úloha menšinového učitele v rámci menšiny 146
Ústí nad Labem a jeho rozvoj 83, 84
  dopravní infrastruktura 84
  příchod českého obyvatelstva 85, 86
  starosta Franz Ohnsorg 84, 157
  starosta Leopold Pölzl 93, 94
  těžba uhlí 83, 84, 85, 86, 88
Ústřední matice školská 16, 72, 73, 95, 96, 97, 99, 110, 144, 157, 169, 189
uzavírání německých škol 100

V

vizuální historie 8, 24, 34
výchova a vzdělávání 13, 26, 127
vysvědčení dospělosti pro školy obecné 124
vyučovací metody 65
vyučování 7, 8, 9, 10, 26, 28, 32, 33, 58, 60, 62, 64, 65, 67, 76, 78, 96, 97, 98, 99, 109, 115, 116, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 159, 160, 178
výuka náboženství 63, 130

Z

zákon o školské správě 59
Zákony na ochranu republiky 54
zápis dětí do školy 130
zřizování českých škol 11, 70, 94, 95, 98, 157

Ž

žák 8, 28, 62, 63, 65, 66, 74, 115, 127, 128, 130, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 158
žákovská absence 21, 31, 106, 113, 122, 132
župní zřízení 53, 58, 59, 74

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

PhDr. Jan Cacek, Ph.D.
Mgr. Tereza Fojtová (místopředsedkyně)
doc. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (předseda)
doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.
prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.
prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.
doc. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr.
PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
doc. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.
doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.
prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
(předsedkyně)
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.
prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
doc. Mgr. Katarina Petrovićová, Ph.D.
(tajemnice)
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

České menšinové školství v Československé republice

Ke každodennosti obecných škol v politickém okresu Ústí nad Labem

Michal Šimáně

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 495

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovićová, Ph.D.
Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková
Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela
Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2019
Náklad / 300 výtisků
Tisk a knihařské zpracování / Reprocentrum, a.s., Bezručova 29, 678 01 Blansko

ISBN 978-80-210-9410-9
ISBN 978-80-210-9411-6 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034
https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9411-2019